

Magyar Levelestár

A vándorszínészettől a Nemzeti Színházig

**Válogatta, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta
KERÉNYI FERENC**

**Fordította
KERÉNYI FERENC
TÖRZSÖK ÉDUA
ZIEGLER VILMOS**

TARTALOM

- 1 Kazinczy Ferenc Prónay László bárónak
- 2 Kazinczy Ferenc Ráday Pál grófnak
- 3 Kazinczy Ferenc Aranka Györgynek
- 4 Ráday Gedeon gróf Kazinczy Ferencnek
- 5 Soós Márton Aranka Györgynek
- 6 Soós Márton Aranka Györgynek
- 7 Soós Márton Aranka Györgynek
- 8 Soós Márton Aranka Györgynek
- 9 Soós Márton Aranka Györgynek
- 10 Rát Pál a pest-budai magyar színtársulat direkciónak
- 11 Ernyi Mihály a pest-budai színtársulat direkciónak
- 12 Soós Márton Aranka Györgynek
- 13 Bethlen Elek gróf Aranka Györgynek
- 14 Csokonai Vitéz Mihály a pest-budai magyar színtársulatnak
- 15 Eugen Busch Pest vármegyének
- 16 Mártonfi József Révai Miklósnak
- 17 Szerelemhegyi András Pest vármegyének
- 18 Szathmáry Király József Szabolcs vármegyének
- 19 Aszalay János Kazinczy Ferencnek
- 20 Vadnay Károly ismeretlennek
- 21 A pest-budai magyar színtársulat Szentkirályi Lászlónak
- 22 A pest-budai magyar színtársulat Pest vármegyének
- 23 Kelemen László Bihar vármegye alispánjának
- 24 Bóbits János Szentkirályi Lászlónak
- 25 Debrecen város tanácsa Wesselényi Miklós bárónak
- 26 Kelemen László Szeged város tanácsának
- 27 Vedres István Volfordt Józsefnek
- 28 Kelemen László Kecskemét város tanácsának
- 29 Rehák József Pest vármegyének
- 30 Kótsi Patkó János Marosvásárhely tanácsának
- 31 Özv. Károlyi Józsefné grófné Meszéna Sándornak
- 32 Idősebb Wesselényi Miklós báró Kazinczy Ferencnek
- 33 Kazinczy Ferenc idősebb Wesselényi Miklós bárónak
- 34 Cserey Farkas Kazinczy Ferencnek
- 35 Kazinczy Ferenc Cserey Farkasnak
- 36 Ferenczy János Horvát Istvánnak
- 37 Idősebb Wesselényi Miklós báró Mérey Sándornak
- 38 Ferenczy János Horvát Istvánnak
- 39 Idősebb Wesselényi Miklós báró Mérey Sándornak
- 40 Darvas Ferenc idősebb Wesselényi Miklós bárónak
- 41 Ráday Pál gróf Kazinczy Ferencnek
- 42 Vitkovics Mihály Kazinczy Ferencnek
- 43 Szemere Pál Kazinczy Ferencnek
- 44 Pest vármegye inszurgens tisztjei Vida Lászlónak
- 45 Éder György ifjabb Teleki Lajos grófnak
- 46 Szemere Pál Kazinczy Ferencnek
- 47 Kazinczy Ferenc Vida Lászlónak
- 48 Döbrentei Gábor Kazinczy Ferencnek
- 49 Vida László Kazinczy Ferencnek
- 50 Döbrentei Gábor Kazinczy Ferencnek
- 51 Zabolai Kiss Sámuel Kazinczy Ferencnek
- 52 Hajnal József és Ersényes József Marosvásárhely tanácsának

- 53 Ifjabb Wesselényi Miklós báró Döbrentei Gábornak
- 54 Döbrentei Gábor Kazinczy Ferencnek
- 55 Rhédei Lajos gróf Kántorné Engelhardt Annának
- 56 Waldstein Emánuel gróf Sándorfi Józsefnek
- 57 Kolosváry Pál Horvát Istvánnak
- 58 Zaborszky János Miskolczy Györgynek
- 59 Miskolczy György Kassa város tanácsának
- 60 Ürményi József Horvát Istvánnak
- 61 Dessewffy József gróf Szrogh Sámuelnek
- 62 Walther László Kamocsay Juliannának
- 63 Walther László Kamocsay Juliannának
- 64 Kisfaludy Károly Gaál Györgynek
- 65 Kisfaludy Károly Gaál Györgynek
- 66 Kisfaludy Károly Gaál Györgynek
- 67 Kolosváry Pál Horvát Istvánnak
- 68 Kisfaludy Károly Gaál Györgynek
- 69 Kazinczy Ferenc Szentmiklóssy Alajosnak
- 70 Székely József Székely Józsefnének
- 71 Pápay Sámuel Kazinczy Ferencnek
- 72 Kolosváry Pál Kántorné Engelhardt Annának
- 73 Klivényi Jakab Vörösmarty Mihálynak
- 74 Ifjabb Wesselényi Miklós báró Döbrentei Gábornak
- 75 Toldy (Schedel) Ferenc Bajza Józsefnek
- 76 Bajza József Toldy (Schedel) Ferencnek
- 77 Bajza József Toldy (Schedel) Ferencnek
- 78 Gencsy László Ugray Ágnesnek
- 79 Vörösmarty Mihály Stettner Györgynek
- 80 Miskolczy György Fischer Károlynak
- 81 Miskolczy György Komlóssy Ferencnek
- 82 Dessewffy József gróf Széchenyi István grófnak
- 83 Kisfaludy Sándor Zala vármegyének
- 84 Kisfaludy Sándor Fülöp Józsefnek
- 85 Deák Antal Kisfaludy Sándornak
- 86 Kisfaludy Sándor a veszprémi káptalannak
- 87 Guzmics Izidor Kisfaludy Sándornak
- 88 Berzeviczy Vince báró Kassa város tanácsának
- 89 Döbrentei Gábor Fáy Andrásnak
- 90 Székely József Jónás Dánielnek
- 91 Néb Mária Finta Ferencnek
- 92 Döbrentei Gábor Székely Józsefnének
- 93 Döbrentei Gábor Balla Károlynak és Balláné Molnár Karolinának
- 94 Döbrentei Gábor Péczely Józsefnek
- 95 Kovácsné Csávássy-Fekete Mária Megyeri Károlynak
- 96 Pály Elek Fáy Andrásnak
- 97 Széchenyi István gróf Pest vármegye játékszíni kiküldöttségének
- 98 Fáy András Széchenyi István grófnak
- 99 Széchenyi István gróf Fáy Andrásnak
- 100 Nagy Ignác Fáy Andrásnak
- 101 Mátray-Róthkrepf Gábor Kántorné Engelhardt Annának
- 102 Egressy Gábor Déryné Széppataki Róának
- 103 Telepy György Udvarhelyi Miklósnak
- 104 Fáncsy Lajos Fáy Andrásnak
- 105 Munkácsy János Ormós Zsigmondnak
- 106 Fáncsy Lajos Fáy Andrásnak
- 107 Széchenyi István gróf Tasner Antalnak

- 108 Széchenyi István gróf Apponyi Antal grófnak
- 109 Széchenyi István gróf Pest vármegye rendeleinek
- 110 Megyeri Károly Fáy Andrásnak
- 111 Széchenyi István gróf Apponyi Antal grófnak
- 112 Széchenyi István gróf Apponyi Antal grófnak
- 113 Kisfaludy Sándor Zala vármegye alispánjának
- 114 Kisfaludy Sándor Zala vármegye alispánjának
- 115 Széchenyi István gróf Prónay Albert bárónak
- 116 Széchenyi István gróf Tasner Antalnak
- 117 Széchenyi István gróf Tasner Antalnak
- 118 Lendvay Márton és Lendvayné Hivatal Anikó Pest vármegye játékszíni kiküldöttségének
- 119 Széchenyi István gróf Tasner Antalnak
- 120 Széchenyi István gróf Tasner Antalnak
- 121 Széchenyi István gróf a császári-királyi 5. lovasezred tisztikarának
- 122 Szemere Bertalan Borsod vármegye játékszíni kiküldöttségének
- 123 Szemere Bertalan Borsod vármegye játékszíni kiküldöttségének
- 124 Szemere Bertalan Borsod vármegye játékszíni kiküldöttségének
- 125 Nyáry Pál Vörösmarty Mihálynak
- 126 Vörösmarty Mihály Nyáry Pálnak
- 127 Megyeri Károly Földváry Gábornak
- 128 Pály Elek Pest vármegye színészeti választmányának
- 129 Bartha János Simontsits Jánosnak
- 130 Gerenday József Földváry Gábornak
- 131 Pály Elek Pest vármegye színészeti választmányának
- 132 Déryné Széppataki Róza Pest vármegye színészeti választmánya egy tagjának
- 133 Nyáry Pál Kántorné Engelhardt Annának
- 134 Kisfaludy Sándor Juranits Lászlónak
- 135 Bajza József Kántorné Engelhardt Annának
- 136 Bajza József Kántorné Engelhardt Annának
- 137 Ormós László Kölcsey Ferencnek

Utószó

Jegyzetek

Rövidítések

Tárgyi magyarázatok

Szómagyarázatok

Névmagyarázatok

Képek jegyzéke

1. A budai Várszínház

1 Kazinczy Ferenc Prónay László bárónak

Regmec, 1790. július I.

Kegyelmes Uram!

Óhajtanám, hogy az az ajándék, amelyet Excellenciádnak itten benyújtok, elégséges legyen annak a háládatos tiszteletnek éreztetésére Excellenciád előtt, amelyre engemet kegyes leereszkedése és hazafiúi biztatásai lekötöttek; óhajtanám, hogy *Béajánlás*-om az Excellenciád nagy nevének szintén úgy tiszteltetésére váljon, mint amennyire én kevélykedhetem azon szerencsém, hogy azt Excellenciádnak tenni bátorkodhattam; óhajtanám végre, hogy utolsó soraim azokkal, akik Excellenciádnak viselt hivatalján felakadnak, s hazafiúi érzéseit nem esmerik, éreztethessék, hogy felhevült elragadtatások ok nélkül való volt, és hogy Excellenciád még szomorú epochánkban is azt érezte, amit minden jó hazafinak érezni kellene, és amit sokan nem éreztek azok közül, akik nyelveken a patriotizmus szent nevét kérkedve pengették.

Maga *Hamlet* Pesten már minden könyváruló boltban, nevezetesen a Strohmayer budai könyváruló boltjában találtatik; ez a homloklap csak az elmúlt héten készült el Kassán, honnan ezt ezen szempillantásban vészem mutató gyanánt.

[...] Ajánljon fel Excellenciád egynehány aranyat egy magyar játszó társaságnak oly feltétel alatt, hogy ők német játszókat által illendően elkészítetvén, *Hamlet*-emet játsszák el. Ennek híre lesz az egész országban. Minden újság fogja hirdetni Excellenciádnak hazafiúságát, én pedig alkalmatosságot veszek róla első kötetem végén háládatos tisztelettel emlékezni.

Nem esmerek semmi darabot, kegyelmes uram, amely inkább érdemlené meg a játszást, mint *Hamlet*. Tudjuk, hogy az a rémítő borzadás, amelyet a Hamlet személye és a késértet támaszt a nézőkben, nagyon analogizál nemzetünknek mostani nem rózsaszínű érzéseivel, és még az a szerencse van benne, hogy két asszonyi rollnál, azaz a Királyné és az Ophelia rolljánál több asszonyi rolla nem fordul elő: pedig nehezebben lehet asszonyi magyar játszókat találni, mint férfiakat. - Higgye el Excellenciád, hogy nagy neve sokat nyerne ezáltal. - Kérem Excellenciádat, méltóztasson végezését minél előbb tudtomra adni. Én válaszát Kassáról vészem; és ha kérésem meghallgattatik, repülök Pestre, hogy plánumomat magam is segítsem, különben csak a koronázás felé megyek le.

[...] Ajánlom magamat védelmező kegyességébe s maradok változhatatlan tisztelettel

Regmec, Oroszlán elsőjén 1790.

Excellenciádnak alázatos hű szolgája
Kazinczy Ferenc mpr.

2 Kazinczy Ferenc Ráday Pál grófnak

Kassa, 1790. augusztus 15.

Kedves Báróm!

Br. Prónay László úr őexcellenciája azzal bízott meg, legyen rajta, hogy még az országgyűlés tartama alatt színre hozassék *Hamlet*-em. A költséget, melybe ez a vállalkozás kerül, őexcellenciája ajándékozza. - Dolgaim miatt én most Pestről eltávoztam, de különben is nekem nincs elegendő színházi ismeretem. Ön ott van, s teljes mértékben bírja ezeket az ismereteket: kötelezze most le hazánkat és engem az intézet vezetésének felvállalásával. Keressen férfiat

kat, akik e szerepre alkalmasak, taníttassa be őket szerepeikre jól, egyezkedjék a budai színház bérlőjével magára a színházra, a ruhákra és a szükséges próbák tartására nézve. - Felhívásomat a *Hadi Történetek* és a *Magyar Kurír* magyar újságoknak már megküldtem; és azokat, akik magukat a szerepek föl vállalására elég ügyesnek tartják, intetem, hogy Budán, Stroh-mayer könyvesboltjában jelentkezzenek, ahol a további útmutatást és a szükséges *Hamlet*-példányt megkaphatják. - Ebben a könyvesboltban tehát a jelentkezőket Önhöz fogják irányítani, kedves báró. Önnek lesz feladata (mert reményilem, hogy e szolgálatot hazánk iránt, mely alkalmat ad Önnek, hogy nevét örökre emlékezetessé tegye a maradék előtt, nem fogja elutasítani) a szerepek kiosztása. Különösen figyeljen arra, hogy a színészek igazán magyarosan ejtsék ki a szavakat, s hogy semmiféle hamis hanghordozást ne használjanak. Ha egyszer *Hamlet* színre kerül, lesznek színészeink, *Stellá*-mhoz, Péczeli *Alzir*-jához, *Merop*-jához, *Tancréd*-jéhez, *Clavigó*-hoz Vitéztől, *Miss Sara Sampson*-omhoz, atyjának *Clementiná*-jához és *Gályarab*-jához, anyjának *Háládatos fiú*-jához, Fehér *Britannicus*-ához, Göből *Caesar* és *Brutus*-ához. *Hamlet*-et azért is választattam elsőnek, mert annak előadásához csak két asszonyszemély kell. - Ha Pesten volnék, kedves Ráday, megeshetne, hogy ha a dolog más-képp nem sikerül: magam is föllépnek. - Egyszóval, a könyvkereskedőnek felhatalmazást adtam, hogy az érdeklődőket Önhöz utasítsa. Ön egészen benne van a dologban, s nem szabad e szolgálatot tőlem s a hazától megtagadnia.

Öexcellenciája az én tetszésemre bízta a meghatározandó jutalmat azok részére, akik a darab előadásában közreműködnek. Így biztos alapunk van, de most még gazdálkodnunk kell. Öexcellenciája nevében kérem Önt, hogy erről senkinek ne szóljon, az ő tapintata is ezt követeli. Tudósítson engem, kedves báró, azonnal. Maradtam örök tisztelője és barátja

Kassa, 1790. augusztus 15.

Kazinczy Ferenc mp.

3 Kazinczy Ferenc Aranka Györgynek

Tokaj, 1790. november 2.

Nagyérdemű Barátom!

[...] Pestről elindulva jó karban hagytam a schauspieltruppot. Eddig *Hamlet*-et el is játszódták talám. De *Hamlet* előtt - hogy hozzászokjanak a teátrumhoz - két darabot játszanak próbául; az egyik darab Simainak *Igazházi*-ja, a másik *Valtron*.

[...] Öllelek a Bacchus tokaji hegyén.

November 2-án 1790.

4 Ráday Gedeon gróf Kazinczy Ferencnek

Pest, die 14. febr. 1791.

Egész bizodalommal való Jó Uram!

[...] Pál fiamnak megmondottam, hogy az Úrnak egy levelére válasszal adós, ki is, minek-előtte ebben kötelességének eleget tenne, addig is azt jelenthetem az Úrnak a teátrumot illető állapotban: hogy az *Igazházi* nagy applauzussal játszottatott mind Pesten, mind Budán, úgyhogy még az judex curiae maga is csattogtatott applauzust a játszóknak. Nevezetesebben jól viselték magokat a két leányok, kik abban az Anyát és a Leányt játszották; a férfiak közül pedig jól játszott a Polgármester, a Nótárius és a Káplár, még a többit is el lehetett nézni,

kivált Igazházi szolgáját, de mindezekről bővebben fogja az Urat tudósítani Pál fiam. Az Igazházi-n kívül többet nem játszhattak, mert mind egész eddig akadályoskodott gróf Unwerth, ámbár ezen magyar teátrum dolgába nemcsak az nemes vármegye, hanem még a Konzílium is beleavatta magát. *Hamlet*-ről azt írhatom, hogy ezen akadályoztatásra is nem tekintve már - az *Hamlet*-tel együtt - 12 komédia vagyon köztök személyekre kiosztva; de így is nem hiszem, hogy az *Hamlet* első legyen a produkcióba, mert azt az aktorok nehéz darabnak tartják, és így először könnyebb darabok által akarják magokat, amennyire lehet, megtökéletesíteni. Midőn ezek iránt kívántam volna az Urat tudósítani, állhatatosan maradok

az Úrnak igaz köteles szolgája
G. Id. Ráday Gedeon mp.

4790.

Igazházi

+ D.V.P. 53. Simon kint/ 25. 1867.

<u>Igazházi.</u>	Város Polgár Mestere.	—	Rasko.
<u>Igazházi.</u>	—	—	Terményky L. A.
<u>Julia.</u>	exekute Leányok.	—	Cs Moor L. A.
<u>Halaburdi.</u>	Város Al-Nótariusza.	—	Gómer Ur.
<u>Fegyverneki.</u>	Vörbunkos Hadnagy.	—	Ungvári Ur.
<u>Kövári.</u>	Vörbunkos Háplár.	—	Helemen Ur.
<u>Dorosi.</u>	Igazházi szolgája.	—	Nemes Ur.
<u>Lazar.</u>	Lélek.	—	Fülöp Ur.
<u>Adrik.</u>	Fia.	—	Baranyi Ur.
<u>Rajko.</u>	—	—	Popovity Ur.
<u>Kapri.</u>	Tolvajok.	—	Rosa Ur.
<u>Rajti.</u>		—	Hornach Ur.
<u>Fogmeg.</u>	Városi Polgári.	—	* * *
<u>Kormor.</u>		—	* * *

2. Az Igazházi színlapja

5 Soós Márton Aranka Györgynek

Pest, 1791. október 5.

Méltóságos Úr, különösen tisztelendő jó Uram!

[...] A Magyar Teátrumi Társaságról szinte azt írhatom, volt is, múlt is; mert az itt lévő előjáróink nem elégedvén meg avval, hogy a teátrumok árendásával való perlekedésünket egész esztendeig húzták-halaszták, a társaság tagjainak minden segedelmek nélkül azt a hazafiúi szeretetet is mutaták, hogy magok önként keresének okot annak elrontására. Erre nézve, midőn a múlt augusztus elején gróf Széchényi Ferenc úr annak elmozdítását sürgetné, avval állának ellent a mi Felső Helytartótanácsunkban lévő kormányzóink, hogy ha felállítanák is, állandóságot nem remélhetnének; mert az itt való magyarság kevés lévén, nézők éppen nem lennének; holott pedig, mikor a múlt 1790. októberben kettőt produkáltak a társaim, akkor az egész teátrum dugva vala, s mégpedig akkor a most itt lévő királyi és septeimvirális táblák s az azok mellett lévő számos ifjúság itten nem valának. Sőt, hogy álnok céljokat inkább elérhessék, nem átalították az egész társaságot haszontalan, semmirevaló emberekből állónak leírni. Midőn pedig mi mégiscsak nem tágitanók, a dolgot és egyéb akadályokat elhárítottunk volna, akkor azt csinálák ki, hogy az egész Pesten egy teátrumnak való hely- vagy szobát ne találhassunk, s mármost a helynek nemlételevelével kiszúrják a szemünket; holott pedig, ha a mi kedves urainknak (de csak a Konzíliumon lévőkről értem) tekervényes mesterkedései nem akadályoztatnának, igen könnyen kaphatnánk elég, arra való alkalmas helyet. Ilyen lábon áll Magyarországon a közönséges jónak elmozdítása. De nem is lehet többet kívánni a tót eredetű vagy némettel összebagzott tanácsosoktól. [...]

Pest, 1791. október 5.

A Méltóságos Úr alázatos szolgája
Soós Márton mk.

3. A Reischl-ház Budán

6 Soós Márton Aranka Györgynek

Pest, 29. ápr. 1792.

Méltóságos Úr, tapasztalt jó Uram!

[...] A Magyar Teátrumi Társaság felállta már valahára tökéletesen, és 1. vagy 3. máj. kezdődnek a játékok. Én a játszó személyek közül régen kihúztam magamat, mert nem is érek rá, hanem munkával és csekély tanácsommal, ha szükséges lesz, fogom segíteni ezután is. [...]

A Méltóságos Úr alázatos szolgálja
Soós Márton tk.

7 Soós Márton Aranka Györgynek

Pest, 1792. július 23.

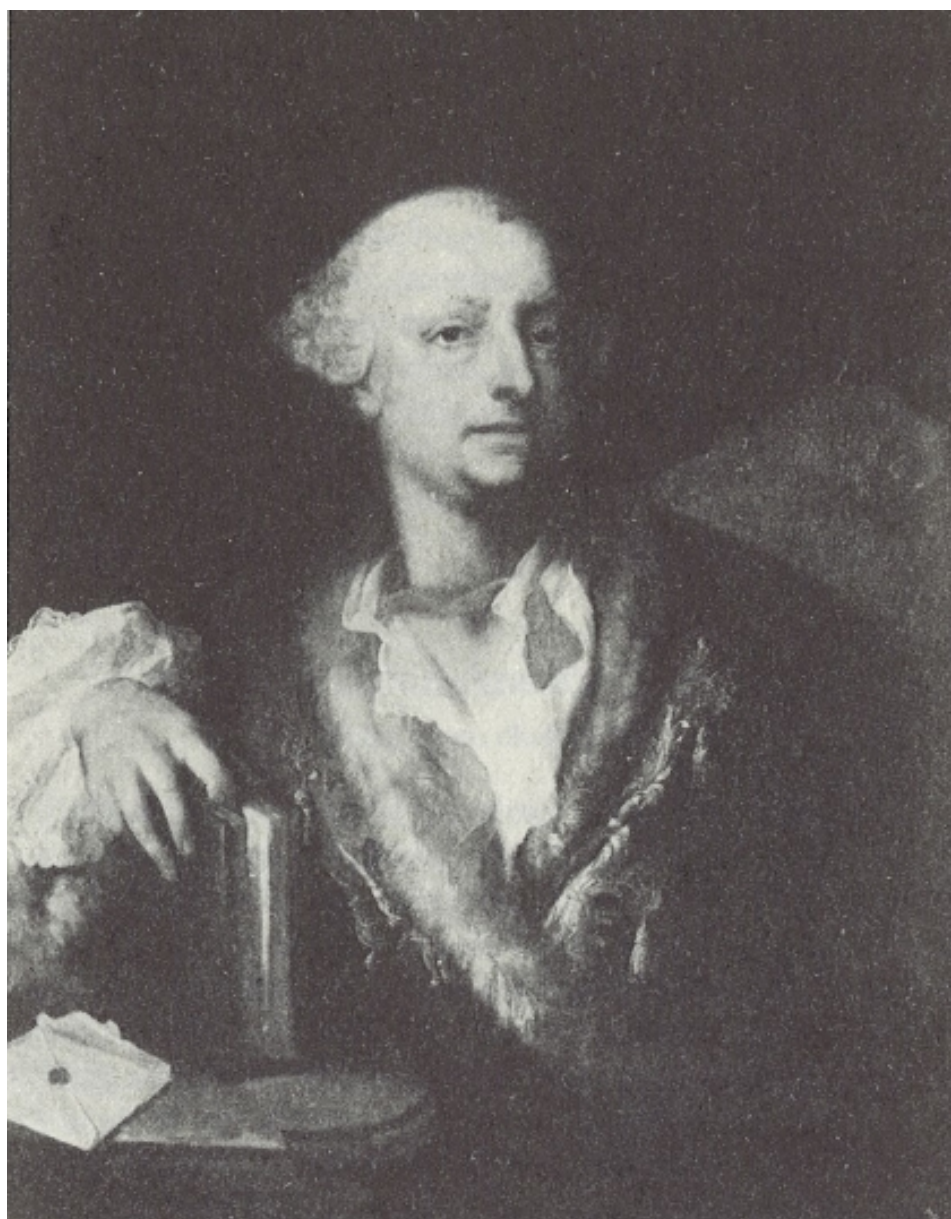
Méltóságos Úr, tapasztalt jó Uram!

A Méltóságos Úrnak 8. júli írott igen becses leveléből látom, mely nagy szorgalmatossággal legyen a Méltóságos Úr a magyar teátrumnak Erdélyben lehető felállítása iránt. Méltóságos br. Nalácz József úr, a Hunyad vármegyei főispány éppen a napokban érkezvén vissza Bécsből, önnagyságának udvarlására valék egynéhányszor és különösen tegnapelőtt reggeli 9 és 10 óra között. Ezen alkalmatossággal olvasók fel az itt való Magyar Teátrumi Társaság egyik tagjának, Kelemen Lászlónak arról való vélekedését is, miképpen lehetne Erdélyben a Teátrumi Társaságot állandóul felállítani, melyet a báró úr magához is vett, oly feltétellel, hogy mihelyt a jövő augusztusban egybegyűlnek az erdélyi státusok, mindjárt közölje azt az ahhoz értő és annak pártját fogó hazafiakkal. Ezen említett vélekedésben a vagyon feltéve, hogy az itt való társaság vitetessék a télre által Erdélybe; én a báró úrnak elmenetele után közlöttem a dolgot más tagokkal is, és mindnyájon azt mondák, hogy magok is itten téli teátrumot akarnak felállítani, és bajason hiszik, hogy innen elmozduljanak; emellett az erdélyi ország gyűlése augusztus végén lévén, az aziránt való tanácskozás, ide való levelezés és a dolognak egész elvégzése bizonyosan oly sokára menne, hogy a teátrumnak jó móddal való felállítását igen nehezen lehetne remélni a jövő télre, és így az csak a jövő tavaszra vagy nyárra, ha jó móddal felállhatna, s bizonyosan nem is előbb. - Erre való nézt egy gondolatot bátorkodom közleni a Méltóságos Úrral, mely szerint legkönnyebben és sokkal kevesebb költséggel lábra kaphatna a dolog, mint az említett vélekedése szerint Kelemen úrnak, aki a költséget 29044 rft-ra vetette. Ez ebből áll. Kolozsvárott a Rhédei-háznál - úgy tudom - készen vagyon egy hely, melyben a németek játszottanak. Ez, ha akkora lesz, hogy egy játékból 150 vagy csak 100 rft-t is békapjanak (feltéve mint bizonyost azt; hogy lesz mindenkor játéknéző), úgy először a hely iránt való nehézség háríthatnák el, míg majd a jövő esztendőben nagyobb és pompásabb teátrumot lehetne felállítani; másodszor: az egész télen való játékok által még jobban felindíthatnának, akik még talám nem egész buzgósággal volnának is iránta, és azután sokkal könnyebben lehetne bővebb költségről gondolkozni, mint most látatlan fejébe ennyi ezerekre kontót tenni. De honnan szerezhetni játékosokat, ha az itten való társaság bé nem mehet? Ebben az a legkönnyebb mód. Először: ha az ottan volt német társaság igazgatója tudna magyarul, úgy ez, az ottan való ifjúságból 2 hónap alatt mindjárt készíthetne játszókat, mert itten is úgy ment az a dolog - avagy, hogy még jobban lábra kaphassanak, könnyen ki lehetne csinálni méltóságos gr. Ráday Pál úr által, mint e társaságnak mostani főigazgatója által, hogy az itt játszóknak közül bémennének az ország tetszésére 4 régi, próbált tagok, akiknek segítségek és útmutatások által az újabbak hamarabb gyarapodnának. Másodszor: ha sem az ott való társaság igazgatója nem tudna magyarul, sem innen tagokat nem lehetne bévitetni, lehetne - úgy gondolom - vagy az ifjabb mágnások, vagy más, világot látott hazánkfiak közül

tanálni oly buzgó indulatút és abban a dologban jártost, ki a gr. Ráday Pál úr példája szerint mind az ifjú tagok készítését, mind pedig az egész társaság gondját s igazgatását magára vállalná. Én legalább annyira becsülem ezt a dolgot, hogy ha oly közel nem volnék sok fáradtságomnak céljához, amint most vagyok, mindjárt örömet félbehagynám az orvosi tudományt, és egyedül arra fordítanám magamat, hogy abban gyakorolnám magamat, magam lehetnék elkezdője annyival inkább, hogy mind a poézisban való készültem, mind pedig természeti hajlandóságom, és ha nem közönséges helyen is, de sok ahhoz értő emberek jelenlétében tett próbáim nagy könnyebbségemre lennének annak rövid időn való elérésére. De szinte késő már, csak a világ ítéletére nézve is, arról gondolkoznom. [...]

Pest, 1792. július 23.

A Méltóságos Úrnak alázatos szolgája
Soós Márton tk.

4. Gróf Emanuel Unwerth

8 Soós Márton Aranka Györgynek

Duka, 26. aug. 1792.

Méltóságos Úr, tapasztalt jó Uram!

[...] A Magyar Teátrumi Társaságnak itten a Konzíliumtól is meg van parancsolva, hogy sehová se mozduljanak, és azért bizonyosan Erdélybe se mehetné bé, ha akarna is, hanem azt véghez lehet vinni, hogy amint írtam vala, 4 vagy 5 személyt kikérjenek, és ha találunk kérni, jó lészen név szerint Filep Istvánt is kikérni, Sehy és Rózsa urakkal égyütt, mert ezek valósággal jó játékosok... [...]

A Méltóságos Úrnak alázatos szolgálja
Soós Márton tk.

9 Soós Márton Aranka Györgynek

Duka, 1792. október 13.

Méltóságos Úr, különös tiszteletet érdemlő jó Uram!

[...] A Magyar Teátrumi Társaságnak itten egészen vége szakada, mert az itt való érzéketlen és a magok dicsőségeket inkább a köntösek cifraságában és dölfös kevelységeknél teljesítésében, mint a haza valóságos boldogságának előmozdításában kereső főméltóságok s úri rendek minden biztatásaink mellett is segítség nélkül hagyták szegény, jó igyekezetű hazánkfiat, emellett nézői is oly kevesen voltak egy darab időtől fogva, hogy máris a köntösekre s egyéb szükséges készületekre tett költségeik 1200 vagy ezerkétszáz forintokra mégyen; melyeket, ha csak a mostan szerteséjjel küldett igen érzékeny panaszolkodó irások megfontolására valamely collectából ki nem fizetnek mások érette, úgy a már megszerzett köntöseket és más készületeket kell kótyavetyére bocsátani az írt adósságnak lefizetése végett. Boldogtalan haza, aholott csak ez a jutalma a nemes igyekezetnek! Amint értettem, egy Kelemen László nevű tagjok ment bé Erdélybe ezelőtt három vagy négy héttel a többiek híre nélkül, hogy ottan próbáljon szerencsét. Mire mehet ottan is, éppen nem tudom; mert maga is nem a legalkalmasabb ember mind tudományára, mind akciójára s arra nézve, hogy egy oly nevezetes szándékra célzó ügyes társaságot állíthasson elé vagy készíthessen; és ha az volna is, már talám későn ébredett fel, amint a Méltóságos Úr leveléből is igen könnyen gyaníthatom. [...]

Dukán, 13. október 1792.

A Méltóságos Úr alázatos szolgálja
Soós Márton m.k.

10 Rát Pál a pest-budai magyar színtársulat direktiójának

Pest, 1792. december 29.

A Magyar Teátrális Társaságnak meglelt jeles organizációja az alólírtban a teátrumhoz való hajlandóságát újra felerkentette; minek okáért ezen társaságba, mégpedig mint régi tag bevettetni, azért is az úgynevezett debü rolloktól dispenzáltatni következő okokra nézve kíván:

1. Az egybeállott tagok közül ő volt a legelső.
2. A többiekkel egyetemben eljár a játékra való engedelemnek kinyerésében.

3. Maga indításából adta a tekintetes nemes Pest vármegyének a magyar teátrumnak szükséges voltát egy foganatos instanciában elő.

4. Még két esztendő előtt a legelőször adott játékban, *Igazházi*-ban a főroltt, a Polgármestert mind Budán, mind Pesten közmegeledéssel eljátszotta, s azáltal az egész játéknak kegyelmes elfogadására ő is tett hozzá.

5. Lessing *Bárnhelmi Minna* vagy *katonaszerencse* nevű vígjátékját magyarra fordítva közrebocsátotta.

Pesten, 29. dec. 1792.

Rát Pál

*A Magyar Színház Társaságának 1792^é volt Tagjai, és
Létszám. Lényegük.*

	<i>Tagok</i>	<i>Tagok</i>	
<i>Eller Anna</i>	20	10	
<i>Liptai Mária</i>	26	10	
<i>Termeglyi Franciska</i>	26	10	
<i>Török Magdolna</i>	20	10	
<i>Kelemen Erzsébet</i>	10	7	20
<i>Selye Ferenc</i>	28	14	
<i>Várady Mihály</i>	24	12	
<i>Láng János</i>	24	12	
<i>Vasföldi Ferenc</i>	24	12	
<i>Kassa Márton</i>	24	12	
<i>Kelemen László</i>	24	12	
<i>Balogh Antal</i>	20	10	
<i>Béthy László</i>	20	10	
<i>Baj Zoltán</i>	20	10	
<i>Ornyó Mihály</i>	20	10	
<i>Bataly Dániel</i>	10	7	20
<i>Összesen</i>	300	180	

Összesen 480

*Magyar Színház Társaság
Könyv N. 16*

5. Az első pest-budai magyar színtársulat fizetési jegyzéke

11 Ernyi Mihály a pest-budai színtársulat direkciónak

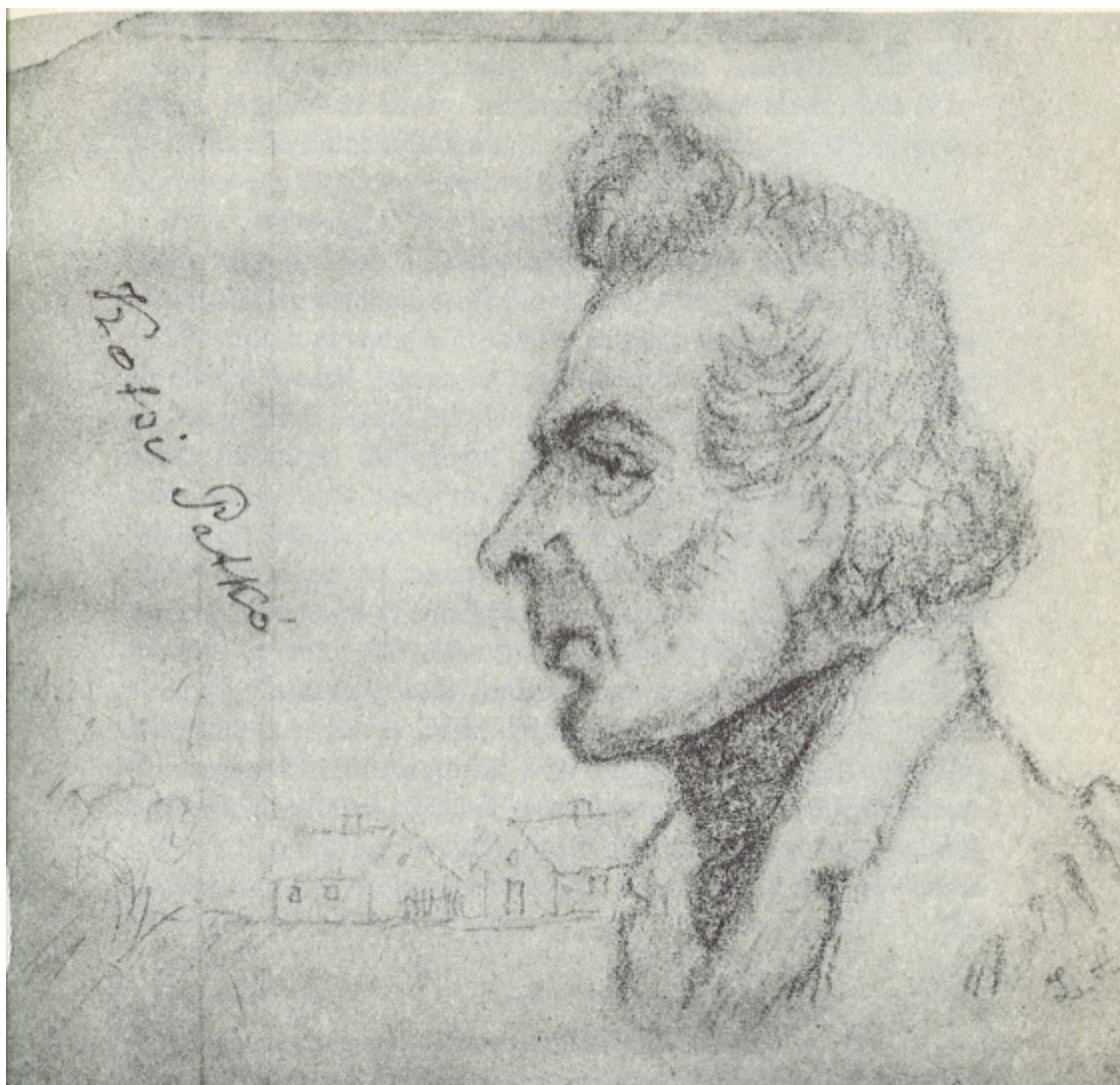
[Pest, 1792. december vége]

Nagyságos, tekintetes nemes Magyar Társaságnak Direkciója!

Midőn a nemes Magyar Társaságot újonnan és sokkal erősebb oszlopokra felépülni látnám, teljes szívbéli indulatból kívánok annak érdemes tagjává lenni, ha ugyan csak az én természeti csekély tehetségem érdemessé tehet arra, hogy a nemes társaságba bévetődjem. - Hogy pedig erről mind Nagyságos Tekintetes Direkció, mind pediglen az érdemes magyar közönség ítéletét és tanúbizonyságot tehessen, alázatosan esedezek 3 személyviseletre engedelmet, melyekből kitetszhessen nemcsak jövődöbéli tehetségem, hanem igyekezetem is. Indítóokok nélkül elannyira szűkölködök, hogy a nemes társasághoz való hív hajlandóságon kívül egyebet elő nem adhatok.

A Nagyságos, Tekintetes Direkciónak

alázatos szolgája
Ernyi Mihály mpria

6. Kótsi Patkó János

12 Soós Márton Aranka Györgynek

Pest, 1793. január 23.

Méltóságos Úr, különösen tisztelt jó Uram!

[...] A kolozsvári teátrumról éppen ma vettem bőv tudósítást egy innen odament Filep István nevű barátomtól, s csaknem kimondhatatlan örömet okozott az abból értett boldog eleméne-telek és kedves hazánkfiai által példásan lett elősegítettése ezen nemes célnak. Az itt való társaság is elég jó lábon vagyon immár, mert némely vármegyéknek adakozásokból több vagyon tízezer forint főpénzeknél. A főigazgatója b. Podmaniczky konziliárius úr. A kasszára a Pest vármegye második nótáriusa, Szentkirályi László ügyel. A játékok professzor Schediustól ítéltetnek meg s rendeltetnek el. Tanítónak pedig, azaz a magokviseletekben lévő útmutatónak Protasovits úr hagyatott meg. Amíg már az idő jól kinyílik, a németeknek általadott teátrum-ban játszódnak az üres napokon, és így már egészen jó lábra van állítva. [...]

Pest, 23. jan. 1793.

A Méltóságos Úrnak alázatos szolgálja
Soós Márton s.k.

13 Bethlen Elek gróf Aranka Györgynek

[Kolozsvár, 1793. március 13.]

Méltóságos Úr, nagyérdemű kedves Barátom!

Az elsőbb levelem, azt hiszem, még nem ment a Méltóságos Úrnak, mivel semmi választ rá nem vettem. Ugyancsak semmi meritális dolog benne nem is volt. Megígértem vala abban a Méltóságos Úrnak, hogy ezen levelemben a magyar játszószínről oly tudósítást teszek, amelyből a Méltóságos Úr kevés fáradsággal a holnapi írásokban egy tökéletes darabot készíthetne. Én ugyan rövidecskén írtam meg, mert hosszasobban nem tartottam szükségesnek, s most nem is igen érkeztem. De amit írtam, inpatialiter írtam, bizonyosabb relációt senki nem is tehet, mert én nálok mindennapi vagyok, minden dolgaikat jól tudom, és egy játékokról sem maradtam ki. [...]

P. S. Méltóságos Úr! Ezeknek a hitvány Fejéréknek 40-45 ügyes vagy inkább alkalmas eljátszódtatható darabjoknál több nincs. Már is olyanokra szorultak, hogy magam szégyenlettem. - Mi itt öten egybenállottunk, és minden holnapban egyet csak fordítunk; de hát Vásárhelyt mennyi arra való szubjektum lenne: úr, kancellista, pap, minden. S az igaz, hogy Erdélyben ma senki hasznosb szolgálatot nem tehet, mint játékfordítással, mert okos ember s pap minden van elég, csak játékfordító nem találkozik. Ha darabok nincsenek, én azokkal szolgálhatok. Most előbb szükségesnek tartanám fordítani az *Hausvater*-t, *Hagestolz*-ot, *Incognitó*-t; énnekem pünkösdre még két darabom lesz készen, úgymint *Isis, oder die Sonnenjungfrau* és *Alt und neue Welt*. A *Todtenkopf* már fordítva van, ezen a héten talám el is játszódttatom. Én és Boér, csak hogy fordítók legyenek, valami 80 darabot ketten hozattunk, s ha fordítók találkoznak ottan Vásárhelyt, jó szívvel küldünk eleget, magunknak is már kiválasztottunk 8-9 holnapra való munkát. Ezt a dolgot is méltóztassék szívére venni a Méltóságos Úrnak. Tudósítását erről is elvárja

BE

Az kolozsvári nemes játszószerzők felállítása

Az 1792-ikben egyesereglett nemes Rendeknek jelenté magát egy nemes társaság, hogyha a tekintetes Rendeknek kegyességekből felállhatna, megrostált darabjaival egész erejét hazánk hasznára feláldozni kész lenne. A Rendek nagy örömmel fogadták ezen nevetlen, esméretlen társaságot. Az hír az vala, hogy ez a magyarországi lenne; de ez a hír is végre lecsendesedett s azt tudta minden, hogy ez már elbomlott. Végre október vége felé Fejér János úr azon uraságokhoz folyamodott, akiknek gondolta, hogy hazánk, nemzetünk boldogulása inkább a szíveken fekszik, s ha szintén nem is mindegyiktől, de nagyobb részétől tiszta szívből felsegíttetett. Az jóltevőknek nevei s kegyes adakozások e következők:

<i>Gubernátor gr. Bánffy úr őexcellenciája</i>	rft	400
<i>Br. Wesselényi Miklós úr egy lóval, melyet azután gen. gr. Bethlen Pál a társaságtól megvett 25. aug. fact.</i>	rft	112 ½
<i>Gr. Bethlen Sándor úr</i>	rft	100
<i>Gr. Bethlen Lászlóné asszony önnagysága 15. aug. fact.</i>	rft	67 ½
<i>Generális gr. Bethlen Pál úr</i>	rft	37
<i>Gr. Teleki László úr</i>	rft	25
<i>Gr. Bethlen Lajosné asszony önnagysága</i>	rft	18
<i>Br. Alvinczyné asszony önnagysága</i>	rft	<u>10</u>
az egész summa	rft	770

Talám ezen meghálálhatatlan fáradságú Fejér úr többet is kaphatott volna, ha egy nagy hatalmú úr nyilvánosságos ellenségekké nem vált volna, ki is azzal meg nem elégedett, hogy amidőn Fejér János úr kegyességéért esedezett, szentírásbeli locusokkal kívánta a játékoknak vétkes voltát megbizonyítani, és ezért véteknek tartotta azt is, hogy őket segítse; hanem közönséges helyeken is beszélette, hogy jobb lenne sárba vetni a pénzt, mint őket azzal haza boldogulására törekedő fáradhatatlan igyekezetekben felsegíteni, s a jóltevőket csaknem excommunicálta. Ugyancsak ezen keveset is jóra tudta fordítani a fenn említett érdemes hazánkfia, s hozzá hasonlíthatatlan fáradságával 16. decembris 1792. esztendőben kinyitotta a *Titkos ellenkezés*-sel a játszószerzőt. Távol volt ugyan ezen első játék a tökéletességtől, de amit az ő emberi erejek ki nem tölthetett, azt hallgatónak nagyobb részekben hazájához való szeretete kipótolta.

Ha az ellenségekről említést teszek, az illendőség kívánja, hogy a jóltevőkről is emlékezzem. A pénzes segítőket feljebb megírtam, most pedig vagynak olyanok is, akik egyébbel segítettek ezen nemes társaságot; kik között említést érdemel méltóságos gr. Rhédei Mihályné asszony önnagysága, ki is játszószerző esztendeig palotáját ajánlotta minden bérfizetés nélkül.

Már a játékos személyekről szólok, kik e következők:

1. *Haralyi Fejér János* úr; a nemes társaságnak előjárója. A tréfás játékokban az egész közönségnek meglelégedésén felül játszik.
2. *Őri Filep István* úr; Magyarországon is dicséretes játszásain kívül arról is nevezetes, hogy maga vagyonkájából is a magyarországi társaságnak 600 rforintokat feláldozott.
3. *Pákodi Kotsy János* úr; előbb a Splényi-gyalogregementben kadét; Őri úrral együtt az érzékeny játszásáról az *Újmódi gonosztévő*-ben hallgatónak könyvhullatásai bizonyoságok.
4. *Örményszékesi Kontz József* úr; ez is megbecsülhetetlen tagja a társaságnak, melyet vígjátékokban szüntelen bizonyít.
5. *Tordai Sáska János* úr. Reménységet nyújtott szemléelőinek, hogy még hasznos játékos személyt várhatnak belőle.

6. *Haralyi Fejér István* úr; az előjárónak testvére; ez volt künn Magyarországra leányokért, kik e következők:

1. *Fejér Rozália* kisasszony. Jó magaviseletét szépsége szemlélőinek annál kedvesebbé teszi.
2. *Terézia leányasszony*. Magyarországról hozatott; teljes meglepődésével játszik a közönségnek.
3. *Keszeg Terézia leányasszony*. Még csak vagy kétszer jelenvén meg a közönség előtt, ítéletet nem érdemel.

Voltanak még Magyarországról két leányszemélyek. *Zsuzsanna* kisasszony, aki valósággal legjobban játszott, de mérgeessége a társaság előtt már tűrhetetlen volt, mely annyira ment, hogy az játék közben is megmérgeelvén magát, kijönni nem akart. Tartván azért a társaság tőle, nehogy többször nagyobb szégyent valljon, hozzájárulván még rossz élete is, elbocsáttatott. *Julianna leányasszony* visszavitetett, melyért a társaság az egeknek hálákot adhat.

Reménységünk nagyon már, hogy ezen társaság ennek utána még jobb lábra állván, hasznára lehet az érdekes közönségnek. Igaz ugyan, hogy most előbb költségek sok; de mégis az egek fáradozásokat megszentelik, melyet szívemből is óhajtok.

P.S. Ha ennél bővebb tudósítást kíván a Méltóságos Úr, méltóztassék pontonként kérdezni, melyre megfelel

örömmel

BE

**14 Csokonai Vitéz Mihály
a pest-budai magyar színtársulatnak**

Debrecen, 1793. május 10.

Uraim,

az írásra fél szempillantás van. Csak egy-két szóval említtem a dolgot. Ötödik levelem ez a felküldendő 16 komédiákról. Egyre se jött válasz, pedig mindenikbe igen kértem az Urakat. Egyik levelem van a Weingand úr legényénél, a másik a szőnyi evang. rektornál, a harmadik Kiss István budai kompáktor úrnál. Nézzék meg az Urak, mi van benne, mert most meg nem írhatom; és válaszoljanak reá mentül hamarabb, ismét ezt kérem igen alázatosan, sőt talám esdeklem is. - Míg magam is egy komédiával szolgálnék, vagyok az Uraknak

Debrecen, 10. máj. 1793.

igaz hívek
Csokonai Mihály mk.

Igaz: azt hallom, a verssel írt komédiát nem produkálják az Urak. Méltóztassanak ezt megírni az ott már eljátszott komédiák lajstromával.

15 Eugen Busch Pest vármegyének

Buda, 1794. május

Tekintetes Nemes Vármegye!

A nagyméltóságú Királyi Helytartótanács engedelmével a múlt esztendőben Szent János havának első napján vettem vala kezem alá a Magyar Játzó Színtársaságot.

Már akkor előre világosan feltettem, hogyha ezen, éppen nem önnön hasznomra célzó cselekedetemből károm következne, a nemes magyar nemzet gyámolító kegyességére számot tarthassak.

Nem önnön hasznom vala cselekedetemnek célja - e nemes nemzethez, melynek kebelében 15 esztendőktől fogva szerencsés életet élek -, vonzó szíves tiszteletem vezérlett, hogy a legszorosabb gazdasággal s fáradhatatlan szorgalmatossággal tartozott tisztelettel teljes háládatosságomat cselekedettel bizonyítsam.

Azonban sehonnan nem gyámolítottatván (mert egyedül egy vala a tekintetes nemes vármegyék közül, mely azolta e közjóra célzó munkát 62 ft s 36 kr. kezemhez küldött költséggel segítette), kénytelen valék tetemes károm miatt ezen Magyar Játszó Színi Társaság igazgatásáról lemondani.

Evégett a nagyméltóságú Magyar Királyi Helytartótanácsnak a magyar játszószín jövedelmeiről és költségeiről szóló számadásokat bemutattam.

Kitetszett ezekből, hogy ide nem értvén az épület bérét, a játszóknak személyes ruházatját, a játszószínek a játékhoz alkalmaztatott ékesítését és más költségeket, ez esztendőnek forgása alatt 3000 forintokig károsodtam.

Ezen, a nemzeti nyelv pallérozására annyira szükséges társaságnak ily szomorú sorsát közelebbről látván, a hazánknak e két városban mulató főrendei, hogy e nevendék társaságot a széjjeloszlás veszedelmétől, ha csak addig is, míg a tekintetes nemes vármegyék, melyek hazájok eránt buzgó indulatjoktól vezéreltetvén e nemzeti játszószínek feltartását óhajtják, a dolog környüállásairól tudósíttathatnának és így munkás hathatósággal annak segedelmére lehetnének, megoltalmazhasák, fél esztendőre, 25 aranyával számlálván a pesti játszószín nézőrekeszeit (Loge) kifogadták.

Bátorkodom megjegyezni, hogy ha a pesti játszószínen lévő 16, ily különösen elrekesztett nézőhelyek mind s állandóul kivetnek is, nekem ha a jövedelmet a költséggel összevetem, nem hasznom, nem szenvedett káromnak visszatérítése, egyedül csak az fog következni, hogy a legszükségesebb költségek kipótlására elegendő jövedelmet reménylhetek.

Minthogy tehát ezen magyar játszószín az itt mulató főrendek munkás szeretete által a már előtte való eloszlattatástól egy időre megmentetett ugyan, de előre által lehet látni, hogy a tekintetes nemes vármegyék hathatós segedelmek nélkül állandóul fel nem állhat, azért folyamodom alázatosan a többek között, kiknek a magyar nemzet és annak nyelve szíveken fekszik, ezen Tekintetes Nemes Vármegyéhez is, méltóztasson akár az már említett elrekesztett nézőhelyek állandó kivételével, akár más, önnön bölcsessége szerint meghatározandó módon addig is, míg a nemes nemzeti játszószínek feltartására állandó rendelkezéseket tehetne, ezen közjóra intézett nevendék társaságot hathatósan gyámolítani.

Hogy pedig a segedelmét, melyet e célra rendelve, méltóságos gróf Haller József úr őexcellenciája kezéhez, ki is a nemzeti játszószín sorsát hazafiúi buzgóságához képest különösen szívére vette, küldeni méltóztasson, alázatosan kérem.

Hogyha ezen segedelmek (melyet a magyar nemzet nemes szívétől teljes bizodalommal várok) oly bőven lesznek, hogy eddig szenvedett káromat is kipótolják, ígérem én is magamat, hogy ezen játszószínt a tökéletesség lehető legfelsőbb grádicsára emelni minden erőmmel igyekezni fogok, és az egész dolog folytatását minden részrehajlást nem esmérőknek szeme eleiben terjesztetni kész leszek.

Ki is magamat és ezen nemzeti játszószínt állandó alázatos tisztelettel a Tekintetes Nemes Vármegyének gráciájába és munkás védelmébe ajánlván, örökös tisztelettel vagyok a Tekintetes Nemes Vármegyének

Budán, máj. 1794.

alázatos szolgálja
Busch Eugenius

16 Mártonfi József Révai Miklósnak

Kolozsvár, 1794. május 8.

Mártonfi József, szerbini püspök és erdélyi gubernális konziliárius Révai Miklósnak, régi jó barátjának, minden jókat.

[...] Nálunk a magyar játékszín jól foly, mivel itt Kolozsvárt más nyelv nincsen. Jól foly, azt mondám: azaz játszódhatnak minden héten négyszer, s télben bőven is segítettnek, de nyárban ritkább a nézőszín, mivel az uraságnak nagy része falukra takarodik. A magyarországi fordítások mind játszódhattak s játszódhatnak itten, és erdélyiek is naponként jönnek világra. A nemes ifjak igen buzgók itten a fordításban, s már egy gyűjteményt is adnak ki, melynek negyedik darabja van most sajtó alatt. A kevés eredeti magyar munkák kevés becsületet vallanak. Miért nem adja közületek senki erre magát, aki tudja, mi legyen a dráma? Még egyszer mondom, hogy jól foly nálunk a játék; de nem hiba nélkül, s nem is igen remélhetjük a jobbulást, amíg krízis és recenzió nem áll fel. Ennek fő oka az a nagy nemzeti buzgóság némelyekben, akik minden hibás előadásnak s fordításnak tapsoltak, s a jót a rossztól igazán nem különböztetik. Erre elhiszik magokat mind az aktorok, mind az ifjú fordítók, s nem látják hibáikat, mely legnagyobb akadály a széptudományoknak s -mesterségeknek. [...]

Kolozsvárt, 8. máj. 1794.

17 Szerelemhegyi András Pest vármegyének

Pest, 1794. augusztus 25.

Tekintetes Státusok és Rendek!

Hogy ezen hasznos institutum, a nemzeti játszó társaság gyarapodhatna, buzgó hazafiságtól indítván, szinte másfél esztendeje már, amióta az énekes játékokra nézve az említett társaságnak énekes darabokat, nemzeti új melódiákkal s azoknak előadása alkalmatosságával sűgással, a kótabéli, vagyis énekeknek tanításával egyedül jószívűségből, minden jutalom nélkül szolgállok. Melyet tovább is cselekedni meg nem szűnném, sőt nyereségemnek tartanám a nemes hazának csekély tudományommal szolgálni, ha tehetségem engedné. Ahhoz képest.

Mivel a nemzeti játszó társaságnak egy ilyen szubjektumra elmúlhatatlanul szüksége volna, azon szubjektum eránt pedig valamely rendelést tenni és annak módját feltalálni a tekintetes Státusoknak és Rendeknek tehetségeiben állana, alázatos magam ajánlása mellett egyedül ezen institutumnak tökéletességet óhajtván, instálom a nemes Státusokat: méltóztassanak eddig való szolgálatomat tekintetbe venni, és rólam valamely illendő rendelést tenni.

Én az ide adnectált pontomokra magamat kötelezem, és a tekintetes Státusoknak kegyes rendeléseire bizodalmasan várakozván vagyok a tekintetes nemes Státusoknak és Rendeknek

Költ Pesten, Kisasszony havának 25. napján 1794.

méltatlan szolgálja
Szerelemhegyi András

Az adnectált pontomok.

Minthogy minden nemzetek előtt igen kedves az ének, s mivel nyilvánvaló dolog az, hogy a magyar nyelven az énekes játékok kellemetesebbek s értelmesebbek; annak okáért, nem különben pedig a nemzeti játékszínnek nagyobb előremenetelére, tökéletességére, legfőképpen pedig az anyanyelvnek gyarapítására s pallérozására nézve az alább megnevezett, mostanában

nem tudván más módon kedves hazájának buzgó hazafiságát kimutatni, e következő pontomoknak bételjesítésére magát ajánlja, úgymint:

1-ször. A nemzeti társaságnak tagjait, akiknek arra való hangok s kedvek vagyon, a kótákból való éneklésre fogja tanítani.

2-szor. Mindennémű játékdarabokban leendő énekes versekre igaz nemzeti melódiákat fog szerzeni.

3-szor. Azon nevezetesebb énekes játékokból, vagyis operákból, melyeket a nemzeti játékszinre alkalmasnak lenni ítélt, minden esztendőben négyet fog készíteni.

4-szer. Minden negyedrészes esztendőnek elfolyása alatt a társaságot annak eléneklésére fogja tanítani, hogy az említett énekes játék a negyedrészes esztendőnek elfolyása előtt előadódhasson.

5-ször. Hogyha némely érdemes szerzőktől énekes játékok megjelenének, azokra nemzeti melódiákat fog készíteni; s mindent elkövetni, amit annak előadására szükségesnek lenni ítélt.

6-szor. Minden esztendőben egy nemzeti eredeti énekes játékot fog készíteni s valóságos nemzeti melódiákra alkalmaztatni.

Kedves nemes hazájának egyik hű szolgája

Szerelemhegyi András mpria

18 Szathmáry Király József Szabolcs vármegyének

Nagykálló, 1794, szeptember 5.

Tekintetes Nemes Vármegye!

Méltóztatván a Tekintetes Nemes Vármegye minékünk, a méltóságos gróf Nagykárolyi Károlyi József úr tekintetes nemes Szatmár vármegye főispányságába tett béiktatására kiküldött tagjainak azt kegyesen meghagyni, hogy a magyar játékszinnek előmozdítása, és ha lehet, minél jobb móddal lehető állandóságára való hozása dolgában az azon főispányi béiktatásra az országnak sok részeiből öszvegyüendő Rendeikkel tanácskozni el né mulatnák; mi tartozó hazafiúi buzgóságunktól is ösztönöztetvén, a Tekintetes Nemes Vármegye kegyes rendelését mely móddal teljesítettük légyen, ezen alázatos jelentésünkben a Tekintetes Nemes Vármegye eleibe terjesztjük.

Minekutána különös, éggyl és mással is létt öszvejövéseinkben abban állapotunk volna meg, hogy nem léhetvén a magyar játékszinnek a mostani, még eredetihez közel lévő idejében máris hanyatlásra indult állapotjában a nemzet által ország gyűlésén téendő rendelések után várakozni, leghathatósabb eszköz volna annak fenntartása és szükséges díszére s állandóságára való hozása végett, ha égy elegendő számból álló hazafiaknak társasága és így (egy valóságos a nemzetnek tulajdon díszét, méltóságát kiábrázoló és a tárgy fontos voltának valóban megfelelő nemzeti játékszin építésére s örökös virágzására 400 000 rforint tőkepénzt szükségesnek vévén) azon társaság a kijelentett tőkepénzt öszvetévén, sőt a tőkepénznek csak interesével is a nemzeti játékszin minden szükségei bővségesen kipótoltatnak, tehát ezen különös megállapodást azonnal követte némely, ezen és más nemes megyékből ottan jelen volt tehetősebb és kevesebb téhetségű, de égyaránt buzgó indulatú hazafiaknak (kit-kit minden, sorsára és téhetségére való tekintet nélkül egyaránt 1000 és 1000 rforintokkal vagy ezen tőkepénztől esztendőnkint fizetendő 50 rforintokkal vévén) szabad akarat szerént nevek felírásával s iratásával megerősített égybenállása és azéránt magok meghatározása, hogy addig, míg az ország a nemzeti játékszinről állandó rendelést tenne, mind magok, mind maradéaik kötelesek

léssznek 1000 rforintokat fizetni, vagy pedig, míg a tőkepenzt létéhetnék (kivált a kevesebb téhetségűekre vagy a tőkepenzt magoknál megtartani kívánókra nézve, a tőkepenz léfizetése éppen nem kívántatván), annak száztól ötten való fizetését minden esztendőben leténni: mely meghatározás mellett magokat eddig hozzánk azon társaságban béíró s -írató buzgó hazafiaknak 44 számra mént lajstromát, ímé, a Tekintetes Nemes Vármegyének benyújtjuk.

Ilyen kezdeti lévén, annak okáért a fent jelentett főispányi béiktatásnak napján a magyar nemzeti játékszínnek megörökítésére szükségesnek lenni feltett 400 000 rforintok kicsinálásának ezen égnéhány hazafiak feltételét és megállapodott összeállítását a béiktatást követett napon, azaz Szent Jakab havának 8. napján a méltóságos új főispány úr előlülése alatt tartatott nemes Szatmár vármegye közönséges gyűlésén az alább írt viceispány az egész kirendeltek fejében, az egybegyűlt Rendekek eleiben terjesztette; holott is közönségesen helybenhagyást érdemelvén az feltétel és annak módja, önnönmagának, az új főispány úrnak méltóságának előadására meghatározatott, hogy nemes Szatmár vármegyében is tekintetes királyi tanácsos és rend szerint való alispány, Benedekfalvi Luby Károly úr az összeállott hazafiaknak számát, a Rendekek különös megkeresések és hathatós reábírások által minél előmenetelesebben lehet, szaporítani igyekezzen.

Ennyire méhetett, Tekintetes Nemes Vármegye, ezen kirendelteknek csekély igyekezetek, ennyire telhetett, amint a lajstrom mutatja, és eddig tudunkra vagy az összeállott hazafiaknak száma. Méltóztasson a Tekintetes Nemes vármegye ebbéli buzgó törekedéseinket kegyesen elfogadni, égszersmind pedig az elkezdett munkát mind maga kebelében hathatósan előmozdítani, mind pedig a haza többi megyéinek a célnak minél nyomósabban lehető elérése végett ajánlani.

Költ Nagykállóban, Szent Mihály havának 5. napján, 1794. esztendőben.

A kirendeltetettek nevében
Szathmáry Király József

A magyar játszószínnek megörökítésére szolgáló tőkepenzek kipótolására egyenlően 1000-1000 rftnak összetételével egybenállott hazafiaknak lajstroma 5 cento pro interesre.

Czindery	gr. Barkóczy János
Péchy Imre	Fáy Ágoston konziliárus
Szathmáry József	Ibrányi
br. Vay Miklós	Szirmay Pál
Kazinczy Ferenc	Horváth Pál
Jósa Gábor	Szerdahelyi László
br. Wesselényi Miklós	Horváth Antal
Hodosy Sámuel	Almásy József
Kazinczy András	Tisza László
Gróf Gyulai Sámuel	gr. Keglevich György
Gömör vármegyéből	gr. Berényi
Fráter István	gr. Festetich
Rhédey Lajos	Somogyi Ferenc
br. Podmaniczky József	Kölcsey István szolgabíró
Szirmay Ádám	Lónyai László
Berzeviczy Gergely	Márjássy István
Vay László	Rettegi Zsigmond
br. Palocsay	ifj. Patay József
ottományi Komáromi György	id. Patay József

19 Aszalay János Kazinczy Ferencnek

Pest, 1794. november 6.

Tekintetes Úr!

[...] A *Testvérek* ötödikben nem játszódtattak, amint nékem Várady megígérte. Egy darabot reperáltatnak velek, melynek ez a címje: *A szokás megköti a józan érzést, vagy világ hangja s szív jóvalta*. De azért a vásárkor azt is küldöm, mert le van írva nálok: Az olvasópróbát meg is tették abból.

A Liptai leány addig futott, fáradt szegény, hogy végre az árestom helyett elkészített formulával követte meg a publikumot. Most csendesen vagynak. Legjobb volna, ha lehetne, minden fordítónak a rollt köztök kiosztani, mert az ellen nem szólhatni, de ha Várady osztja azokat, veszekednek.

A király rabjai ma vagy holnap hozatnak Budára, azt hallani. A királyi tábla fogja őket megítélni. A Hajnóczy hivatala másnak van általadva. - Alázatos tisztelettel maradok a Tekintetes Úrnak

Pesten, 6. november 1794.

alázatos szolgája
A. m.k.

20 Vadnay Károly ismeretlennek

Kolozsvár, 1794. november 15.

A játéknézőhelyen kétszer voltam már, melyben az első alkalmatossággal Barco tiszteletére *Codrús*-t, tegnap pedig a Státusok tiszteletére egy *Tancred* nevű szomorújátékot mutattak. Az elsőben Járdos leányasszony vitte a főrollét, aki erdélyi módon szólván, legjobban játszott. Tegnap pedig egy Kontzné ifjúasszony tett ki magáért. Ezek után a főbb perszónák: Kótsiné, Kótsi, Óri Fülep és Sáska János. Mindössze pedig tizenketten vannak. Örömetst dicsérem őket, ha jobbat nem láttam volna, de így nem tehetek róla, hogy egy opinióban nem lehetek az erdélyi publikummal, akikben dicsérni lehet azt a zélust, hogy pleno numero mindig kompareálnak és non obstante eo, hogy én magamat a teátrumokban megunom, nekik igen tetszik. Legnagyobb hiba mind asszonyában, mind férjfiában, egyet sem vévén ki, hogy magokat oly beszédre szoktatták, mint amilyennel élnek a gyermekek, mikor rigmust mondanak. De mivel ez az erdélyieknek tetszik, a teátrum rájuk nézve excellens. De minthogy a jó is, jobbal kompareáltatván, sokat veszít a maga jóságából, csak azt mondom, hogy ha a pesti teátrum árnyékot vetne, az árnyéka is jobb volna ennél.

21 A pest-budai magyar színtársulat Szentkirályi Lászlónak

Pest, 1795. augusztus 4.

Tekintetes Nótárius Úr, kegyes Urunk!

Érzékenyen vettük értvén, hogy valamely balinformáció által, mintha a társaság tagjai közül némelyike a Tekintetes Úr által a múlt vasárnapra, azaz 2. aug. a. c. a társaságnak rendelt vagy parancsolt özszevgyülését contramondálván, a társaságról s annak némely tagjairól személyesen balítélettel légyen a Tekintetes úr, assecuráljuk a Tekintetes Urat, hogy mivel Modrovits úr a múlt szombaton a szemináriumban lévén, a leendő özszevgyülésnek a Tekintetes Úr által vasárnapra lett meghatározásáról és parancsolatjáról nem szólott nekünk, hanem csak ezt mondotta: *ha az urak holnap özszevgyülnének 10 órára, tehát Szentkirályi úr is eljönne*. Erre való nézve, tudván mi jól Kelemennek epéjét s az egész társaságnak öellene való tüztét, attól tartottunk, hogy egybegyülvén lehetetlen lesz elkerülni a lármát, következőkép-

pen a Tekintetes Urat csak felbosszantjuk magunk ellen, és a célt, mely végett összevgyülünk, nemcsak el nem érjük, sőt távolabb esünk tőle; ugyanezért közönségesen arra határoztuk meg magunkat, hogy a Tekintetes Urat az olyan alkalmatlanságtól megmentjük ezúttal, hanem Kelemen ellen való praetensioinkat papirosra tévén, azoknak megvizsgálására s így könnyebben lehető elvégzésére a Tekintetes Urat megkérjük.

Ami pedig Kelemen személyesen illeti, minthogy ő a társaságot még a felállás előtt kezdvén, mind ekkoráig szívta s károsította, mégis hol a garderóbot, melyből Kelemen és hűgai az öltözeteket teátrumon kívül hetek- s holnapokszámra viselték, elfoglalni akarta, sőt a társaságnak minden aktáit s játékkönyveit el is foglalta, a társaságon való uralkodást egyedül magának tartotta, alattomoságaival úgy összevissza szötte-fonta dolgainkat, hogy ha most azokból kiféselni nem iparkodunk, lehetetlen megállanunk. És mivel ő önként visszaküldötte mind a maga, mind pedig a hűga rolljait, és nem is akarnak játszani, noha rekviráltuk őket, tehát mi nálok nélkül el is akarunk lenni, Kelementől szoros számadást kívánunk, és mindaddig, míg mind a két részről a praetensiók és elégtételek fentállanak, ötet tagnak nem ösmérjük. Ezek azok, Tekintetes Úr, melyekről alázatos tudósítást teszünk,

Pest, 4. aug. 1795.

maradván a Tekintetes Úrnak
alázatos szolgálai
a Magyar Játszó Társaságnak tagjai
Pesthi László
Rózsa Márton
Varsányi Ferenc
Bagolyi Antal
Ernyi Mihály
Papp Gábor
Pataky Benedek
Láng János
Sehy Ferenc

22 A pest-budai magyar színtársulat Pest vármegyének

Pest, 1795. augusztus 22.

Tekintetes Nemes Vármegye, Kegyes Uraink, Gyámjaink!

Honjához viseltető buzgó szeretete a reménség láncain zártá meg mindekkoráig azt a társaságot, amely 1792-ben egy nemzeti játékszínnek felállítására egybeszövetkezett. Jól tudták azt az összeállott tagok, hogy egy olyan szerzetnek felállítására sok erő kívántatik, annyival több annak megállapítására és megörökösítésére. De hogy a nemzetet egy szokatlan s a számára új állapotnak, vagyis a célban felvett s a nemzet díszére szolgáló szerzetnek örökösítésére annál könnyebben édesítse, magától tette meg az első nyomós lépést, kiállott tehát a játékszínre, s nemcsak maga a nemzet teljes megalégedéssel, sőt magok az idegenek bámulással eltelve látták nevendék társaság játékjait, s annyira ment elől abbéli tudományában, hogy egy Lessingnek, Goethének, Ifflandnak, Klingernak, Spiessnek, Schrödernek s több számtalanok remek munkáikat, ha nem is mindig tökéletesen, legalább jobbára jól játszotta. Nem kérkedőleg szólunk, hanem a publikumnak egy szájjal tett ítéletét hozzuk elől részünkre. Igaz ugyan, hogy némely tekintetes nemes vármegyék és főképp ezen tekintetes Pest vármegye, sőt a Pesten, Budán lakó haza nagyjai közül egyenként is segítették s támogatták a nevezett társaságot, mely atyáskodó szorgalmokat és buzgó hazafiságokat elégségesen meghálálni elégtelenek

vagyunk. Vegyék mindazáltal gyámjaink tömjényül három esztendőök óta megszűnés nélkül való hányattatások között áldozatul hozott állandóságunkat s nemzetünkhöz viselt azon forró szeretetünket, hogy a szélvészek között se csüggedtünk meg, hanem az ellenünk tornyosult habokban is öszvetett vállal kormányt hánytunk; éhen, szomjan, szinte félmezítelen szenvedtünk, munkáltunk és szerzettünk; nem magunknak, hanem az institutumnak. A mindennapi kenyeret szájunktól elfogtuk, és mintegy 8000 forintokig teátrális öltözeteket és színezeteket szerzettünk. Vegyék mindezeket gyámjaink buzgó szívükből tett áldozatul azon nagylelkűségekért, hogy a hony díszére intézett célunkat annyira is támogatni méltóztattak. Mi ugyan azt reméltük vala, hogy szerzetünk egy, a nemzet fényességéhez illő játékszín fog nyerni, azonban az idő s környülmények minthogy azt nem engedték, azzal biztattuk magunkat, hogy a leendő ország gyűlése ezt a már annyira megkedvelt játszó institutumot megállapítja, de abban is mintegy bizonyosak valánk, hogy addig is a társaság megmaradásárául a nemzet gondoskodni fog. Újabb erővel törtünk tehát körösztülni a jégen, s édes érzések között vontuk jármunkat, de most meg kellett állapodnunk. Busch Eugenius ismét s végképpen lemondott a társaságról, és mi áprilistól fogva újabb s még újabb viszontagságok között is folytatjuk játékjainkat, *jóllehet már 7 hét óta semmi fizetést se veszünk*, hanem csupán a teátrális költségre fordítjuk a mutatványokból befolyó minden jövedelmet. Csak ebből is világosan láthatják a nemes hazafiak, hogy nem önhaszon, hanem honyunkhoz való tiszta szeretetünk tartott meg ekkoráig is bennünket ezen institutum mellett; mert jól tudjuk mi azt, hogy mivel a nemzet nevében esett meg ennek a játszó társaságnak felállítása, annak megmaradása a nemzeti név méltóságának az idegenek előtt való megtartásával egybe vagyunk kapcsolva. De csakugyan végén állunk ösvényünknek, s csak a rémítő eloszlást látjuk magunk előtt, szerzetünket nem is tarthatja meg semmi egyéb az elenyészettől, csupán a tekintetes nemes vármegyék keze. Kötelességünknek tartjuk tehát, hogy institutumunk szomorú sorsáról alázatos tudósítást tegyünk, esedezvén egyúttal, hogy ha van valami mód vagy segéd, mely által szerzetünk az enyészettől megtartathatik, méltóztasson eszközölni. Ha bizonyossá tétetik a társaság arról, hogy a tekintetes nemes vármegyék addig is, míg az ország gyűlése bizonyost végez az institutum eránt, hathatós pártfogásokat meg nem vonják, készek a tagok minden szerencséjüket feláldozni; ha pedig úgy végezte a sors, hogy ennyi törekvések s szenvedések után végtére is porba essen a szerzet, sokkal készebben vagyunk életünknek, ha mi későre is, más módjáról jól eleve gondoskodni. Tizennyolcan vagyunk, akik esedezünk, s azok között az asszonyi népe legtöbb tekintetre méltó, amely gyengébb lévén, égyaránt szenvedett velünk mégis. Ismét esedezünk, s minden szempillantásban *óhajtva várjuk a Tekintetes Nemes Vármegyének több ízben is tapasztalt pártfogását*. Emellett azt is jelentjük alázatosan, hogy a játékszín árendájának 1796-ban cum ultima április vége szakad, mire nézve a reánk jövő szeptemberben exárendáltatni fognak a játékszínnek. Mivel pedig a felséges Királyi Helytartó Magyar Tanács a pesti magisztrátussal egyetértőleg köti és solemnisálja a kontraktust, szükséges volna, hogy a tekintetes nemes vármegyék közbenjárása által a nemzeti játszó társaság részére is, ha az institutum fenntartatni fog, jó rendelések tétetnének. A tapasztalás bőven megtanított bennünket arról, hogy szerzetünknek az ellenkező résztől kellett ekkoráig is függeni, noha a felséges Királyi Helytartótanács is állapotunkhoz nyúla vala, annyival nagyobb szövevénybe, sőt elkerülhetetlen végére jut szerzetünk, ha a nemzeti játszó társaság a pesti teátrumból kirekesztetik.

Esedezünk tehát, hogy erészülni is méltóztasson a Tekintetes Nemes Vármegye a következőseket s a már elhanyagolt szerzetünknek szükséges feltámasztását szívére venni s a Tekintetes Nemes Vármegye szokott atyáskodása által annak fentmaradását eszközölni. Nagyságodnak

Pesten, augusztusnak 22-én 1795.

alázatos szolgálói
a Nemzeti Játszó Társaság tagjai

23 Kelemen László Bihar vármegye alispánjának

Váradolaszi, 1795. december 24.

Tekintetes Konziliarius, ord. etc.

Micsoda szándékkal legyen a Magyar Teátrális Társaság, ezen ide zárt plánum világosan kimutatja. Közlöttük ezt már nemes Bihar vármegye rendivel, kik is ezt nemcsak helyben-hagyni, hanem munkába is venni méltóztattanak, aminthogy a subscriptio által ezen plánumnak előmozdítására oly számmal is kötelezték magokat, hogy azon segedelemmel egynéhány hónapokig Nagyváradon magát fenn is tarthatná társaságunk. - De minthogy szándékunk úgy vagyon, hogy ne csak Nagyváradon, hanem egyéb részeiben az országnak, kiváltképpen az itt körülbelől lévő vármegyékben mutassuk és esmertessük meg magunkat azokkal is, akik csak hírét hallották igyekezetünknek, de miben álljon, soha nem tudhatták. Teljes bizodalommal folyamodunk a Tekintetes Konziliárius és o. Viceispány Úrhoz, méltóztasson a mi eloszlófélben lévő társaságunkat plánumával együtt hathatós pártfogása alá venni és a nemes vármegye rendjeinek a segedelem végett ajánlani, s azáltal az eloszlástól megmenteni. Küldjük a plánum mellett azon költségeket is, amelyek egész esztendőt által ezen teátrális társaságnak fennállására, virágzására és gyarapodására megkívátnak. Ha mi bizonyosok lehetünk benne, hogy ezen segedelmeket a tekintetes rendeknek megnyerhetjük, azonnal készek leszünk ígéretünket pontban teljesíteni. Örökös háladatossággal és tisztelettel maradván a Tekintetes Konziliárius és O. Viceispány Úrnak

Váradolaszi die 24. dec. 1795.

alázatos szolgálói
a Magyar Teátrális Társaság
és annak képében
Kelemen László igazgató

Ezelőtt hat esztendővel állott össze az magyar teátrum oly reménységgel, hogy az magyar haza segítségével ezen, minden más európai nemzeteknél már régtől fogva bevett nemcsak mulattató, de egyszersmind az erkölcsök szelidítésére feltalált institutum állandóságára fog menni. Éppen ország gyűlése alkalmatosságával állván össze a társaság, Pesten kezdette a játékját, s az ország rendei eloszlása után ott maradt, azt reménylén, hogy azhol az ország fő igazgató táblái vagynak, s azhol az ország fészke vagyon, ott legjobban gyarapodhatik, de öt esztendőnek elfolyása alatt tapasztalta az társaság, hogy Pesten a német teátrum mellett, mely régebben állván fel, nagyobb tökéletességre is ment, s amelyhez a szokás által az főbb rendek nagyobb juszt is vettek, s ahol a köznép nagyobb részént német nemzetből áll, ott - mondom - a magyar teátrum magamagát fenn nem tarthatja. A nagyméltóságú Királyi Helytartótanács maga pártfogása alá vette ugyan a társaságot, ajánltatott az ország nemes vármegyéinek segítség kedvéért is, oly biztatást vett, hogy az jövő országgyűlésig fenntarthatja magát, az ország rendeitől állandó lábra való állítást várhat. De noha a nemes vármegyéktől nevezetes segítséget nyert legyen is a társaság, de mégis tovább Pesten fenn nem tarthatja magát, meggondolván pedig, hogy ha eloszlana, a nemzetnek kisebbségére szolgálna, s talám még olyan ember is találkozhatnék, aki a más nemzet előtt való kisebbsítésére a magyaroknak úgy adná elő a dolgot, mintha a magyar nemzet a maga hazájában kisebb számmal volna, mintsem egy teátrumot eltarthatna, eloszlani nem akar, hanem feltette magában a jövő országgyűlésig más helyen fundálni teátrumát. Főképpen dicsekedhetvén a társaság a Tisza melléki nemes vármegyék gráciájával, a nemesség számára is tekintvén, maga részére legalkalmasabbnak találta nemes Bihar vármegyében Nagyváradot, de ide is oly kondíció alatt, ha három esztendőre bizonyos fundust állíthat fel. Szándéka s az egész teátrum folytatásának plánuma az következőkből áll.

1. A hegyaljai szüret végétől fogva Szent György-napi debreceni vásárig állandóul Váradon fog játszani, kivéven a debreceni vásár hetét januáriusban.
2. Szent György-naptól fogva októbernek közepéig nemes Szatmár, Szabolcs és Zemplén vármegyékben fognak excurrálni, nevezetesen pedig gyűlések és törvényszékek alkalmatosságával, vagy amint aziránt melyik vármegyében mikor menjen, akaratjokat a nemes rendeknek veheti.
3. Októbernek közepével a hegyaljai szüretre fog menni, sőt azhol az előre való megegyezésből legalkalmasabbnak találattik, játszani fog.
4. A debreceni országos vásárokon Debrecen városában fog játszani.

Hogy ezen ajánlásnak eleget tehessen, nem kevés költségre vagyon szüksége, s azon fundusnak csálhatatlannak kell lenni; a fundusnak megszerzésében pedig más módot nem lát, hanem ha

1. Az abbonement, vagyis előre való fizetés annyi lészen, hogy abból a teátrális személyeket s muzsikusokat esztendőre fizetheti.
2. Akik magokat abonírozzák, vagyis előre fizetnek, azoknak szabad bémenetele lészen; egy abbonement pedig hónaponként áll 16 játékból, a 17. minden hónapban fizetésért leszen.
3. Akik magokat abonírozzák Váradon, a hegyaljai szüret után kezdvén, Szent György-napig fizetnek 18 rforintot, amely szülék magokat abonírozzák, 10 esztendős gyermekig gyermekeiket bévihatik.
4. A szomszéd vármegyebéliek s Váradon kívül lakók fizetnek 12 rforintot, és ezeknek, akárhol jätsszon a társaság, szabad bémenetelek lészen egész esztendeig.
5. Szükség, hogy akik magokat most abonírozzák, most előre mindjárt egy esztendőre az egész summát letegyék, a következő két esztendőkre pedig magokat kötelezzék.

Váradolaszi, 12. nov. 1795.

A nagyváradai provinciális magyar játszó társaságnak felállítására megkívántató költségeknek summás foglalatja:

1. A játszó társaság igazgatóira és játszó személyekre esendő költség egy hónap alatt térszen rforint	480.-
2. A muzsikai karra egy hónapra	182.-
3. A játszó társaság szolgálatjában lévők	60.-
4. A világításokra, tipogr. etc.	66.-
5. A játszó személyek gyarapítására	48.-
6. A nevendék gyermekekre	42.-
7. A táncmesterre	25.-
8. Az írásokra és a játéknak megszerzésére	35.-
egy hónapi költség summája	938.-
egy esztendőre pedig	11256.- esik
9. A játékszín ékességére és öltözeteknek megszerzésére megyen egy esztendő alatt cir.	700.-
10. Egész nyáron által utazáshoz a társaságnak lehet cir.	600.-
Egy esztendő minden költség summája	12556.- rforint térszen.

24 Bóbits János Szentkirályi Lászlónak

Pest, 1797. március 17.

Tekintetes Nótárius Úr, kegyes Uram!

A volt magyar játszószíni társaságnak egyik tagja, nevezetesen Papp Gábor úrnak részére bizonyos szabói munkát tettem, amely munkámért még most is adós 4 f. 30 kr.-ral. Minthogy pedig már a nevezett úr Pestrül, anélkül hogy engemet kielégített volna, eltávozott, azonban - mint hallom - most következő vásár alkalmatosságával mindennemű eszközei a nevezett társaságnak kótyavetye által el fognának adattatni, s azokból leendő pénz a tagok között felosztattatik, alázatosan esedezem a Tekintetes Úr előtt, méltóztasson részemre a debitorom részéről akár egy aranyat megadatni. Maradván a Tekintetes Úrnak

Költ Pest, 17. márc. 1797.

alázatos szolgálja
Bóbits János

25 Debrecen város tanácsa Wesselényi Miklós bárónak

Debrecen, 1798. jún. 28.

Méltóságos Liber Báro Királyi Kamarás Úr,
Nagy Fő Kegyes Urunk!

E folyó hónapban, 19. napján költ és főbíró uramhoz intézett nagybecsű levelét Nagyságtoknak, minekutána mái napon tartott gyűlésünkben főbíró uram bémutatta volna: hazafiúi szíves örömmel és különös meglelégedéssel megértettük abból Nagyságtoknak nemzeti nyelvünk pallérozására és virágoztatására célozó s a magyar játszó szín-társaságnak fennállásából és annak erányos munkásságából reménylett buzgó törékedéseinket; megértettük azt is, hogy azeránt méltóztattak főbíró uramat megkeresni, hogy ha a közelebb következő Nagyboldogasszony-napi országos vásárra a pesti és erdélyi érdeemes játszókból öszeállott társaság városunkba maga játékdarabjait mutatni el fog érkezni, annak arra, avégre alkalmas épületet mutatnánk.

Mi, valamint minden közhasznú, nemzeti nyelvünknek gyarapodását, tökéletesítését és édes hazánk virágzó állapotban való létét tárgyazó intézeteket tehetségünkhöz képest gyámolítani s előmozdítani épp fő kötelességünknek tartjuk: úgy azt is, ha a Nagyságtok által oly buzgósan ajánlott érdeemes magyar játszó társaság városunkba a közelebb jövő országos vásárra eljön, és reménylett hasznú, a legjobb virtusra indított játékokat fog adni, egész meglelégedéssel fogjuk látni.

De mivel meg kell azt vallanunk, hogy városunkban semmi arravaló alkalmas épület, ahol efféle játékok tarthassanak, nincsen, és máskor is, mikor ilyenek tartattak, akik a játékokat tartották, magok építették magok költségén a közönséges vendégfogadónál kimutatott helyen deszkából színt, emellett, mivel még most is szomorúan emlékezünk arra a nagy szerencsétlenségre, amely a közelebb múlt ősszel városunkon történt, midőn a nagy égés által városunk nagy része, s azok között sok közönséges épületeink is, úgyszintén a külső vásárbeli számos deszkasátorok porrá égtének; azonkívül nem tagadhatjuk azt is, hogy a mostani háború alatt a sok rendkívül való költségek és a hadi subsidium miatt városunk közönséges kasszájának nagy terhelteése vagyon, annyira, hogy kölcsönpénzzel kéntelenítettik sok előforduló szükségeket pótolni: ezekre való nézve, magok méltóztatnak Nagyságtok általlátni, hogy mi városunk költségén deszkaszínt sem építtethetünk; melyhez képest méltóztassanak Nagyságtok az

érdemes társaságot oda utasítani, hogy olyan készüléttel ne terheltessek jönni, hogy a kimutató alkalmas helyen deszkaszínt állíttathasson. Melyeknek jelentése után megkülönböztetett tisztelettel

maradunk Nagyságodnak
alázatos szolgálói

26 Kelemen László Szeged város tanácsának

Váradolaszi, 1800. február 14.

Tekintetes nemes Magisztrátus, kegyes Pártfogó Uraim!

Minekutána a teátrális nemzeti magyar játszó társaság nemes szabad királyi Pest városában már ennek előtte a német játszó társaság számára árendába adott teátrum végett súlyos költségeire nézve állandó nem lehetett, néműnőmű viszontagságai után azon társaság most újabban itt, Nagyváradon olyan rendbe szedődött, mely szerént, amint célja e nemes magyar hazának (s felsőségtől nyert engedelem mellett) szabad királyi és nevezetesebb mezővárosaiban, a nemes és nagyérdemű közönségnek gyönyörködtetésére, tisztességes multságára szolgáló erkölcsi játékjait előadhatja.

Megértvén, hogy nemes szabad királyi Szeged városa azon célból nevezetesen, hogy idővel a nemzeti játszó társaság is oda érkezvén, játékjait előmutathassa, avégre teátrumot építtetni méltóztatott, bátorkodom a tekintetes nemes Magisztrátus előtt alázatosan esedezni: méltóztasson engemet nemes nemzetéhez vonyzó szeretetéből voltaképpen informálni, ha azon teátrum kész és a szükséges scenáriumokkal instruálva vagyon-e. És mostanság lehetne-e a játszó társaságot abba általköltöztetni? Minthogy pedig a társaság, ott leendő mulatásának bizonyos idejét nem tudhatja mostanság, az előmutatandó játékok száma szerént milyen árenda lészen határozva?

Ezen alázatos kéréseimre, a tekintetes nemes Magisztrátus által teendő végzéséért amidőn újabban esedezném, társaimmal együtt kegyes pártfogásába ajánlott maradván, vagyok a tekintetes nemes Magisztrátusnak

Váradolaszi, 14. febr. 1800.

legbívebb s lekötelezett szolgálója
Kelemen László,
a Nemzeti Játszó Társaságnak
proprietáriusa és kormányozója

27 Vedres István Volfordt Józsefnek

Szeged, 1800. június 2.

Tekintetes Úr! Kedves Polgármester Uram!

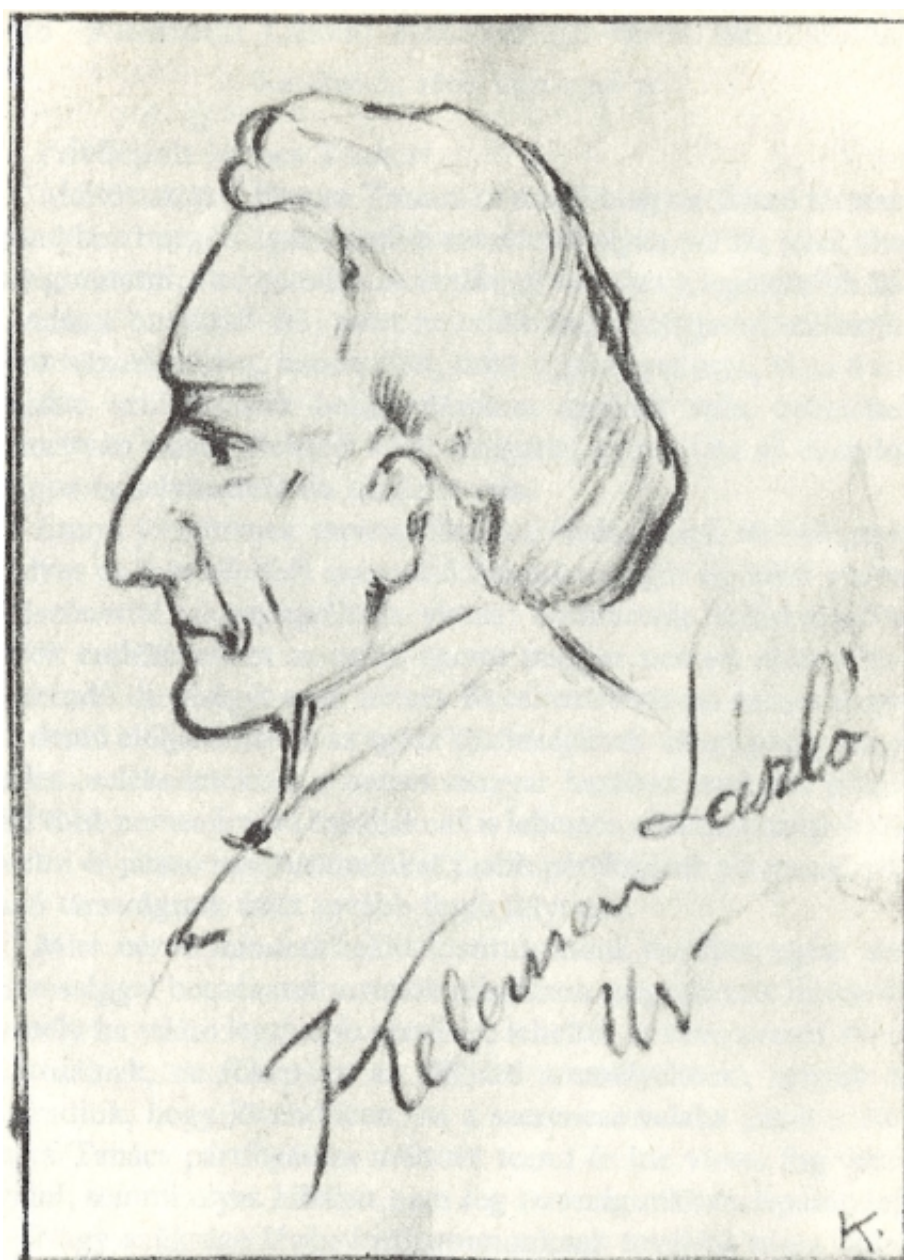
A teátrumunkba való első kurtináról egy gondolat ötlött eszembe, amelyet hirtelenében ceruzával emígy-amígy lerajzolva, Kelemen úr által nálam hagyott rajzollal azon végre küldök föl: hogy ha az Úr, Polgármester Úrnak valami belőle tetszeni fog; tehát a piktornak iránta lehetne említést tenni. Ez pedig az: az egyik oldalán a kurtinának áll a két magyar haza oltára, amely előtt égő tűzbe Szeged városa, asszonyi képében, áldozatot téssen. A másik oldalán: a Janus oltára előtt (de ez nincs igazán kirajzolva), akinek kettős képe a régi idők a mostaniakkal összekapcsolva, Minerva a maga múzsáival mulatozik; ezek közül egyik mutat a dicsőség temploma felé, amelyhez Herkules, Attila, Fridrik, József, Mátyás különféle

utakon igyekezni látszanak (de ez sincs rajta kitéve). Messziről látszik Parnasszus és Helikon hegyei, melyen a szárnyas Pegazus és Kasztalus forrási látszatnak. Alól kellett volna még egy nádas és posványos rétet csinálni, melyben a szirének és mellette a háрпиák Gorgonis-feje mint a vétkek ábrázati látszhatnának, de ez is kimaradt, a piktor helyre pótolja. Egy darabkája látszatik a szegedi várnak is, de ez egészben tökéletlen, többet lehetne hozzátenni, ha tetszeni fog az Úr, Polgármester Uramnak. [...]

Én azonban magamat különös tiszteletem mellett szívességébe ajánlva maradok Tekintetes Úr Polgármester Uram,

az Úrnak alázatos szolgája
Vedres István
földmérő

Szegeden, pünkösöd hétfőn éjjel 1800

7. Kelemen László

28 Kelemen László Kecskemét város tanácsának

Kecskemét, 1800. augusztus 16.

Privilegiált Nemes Tanács!

Méltóztatott a Nemes Tanács nemzeti magyar játszó társaságunkhoz buzgó s igaz hazafiúi szeretetét olyan példás jelek által megmutatni, ami néműek az érzékeny szíveket a legméltóbb hálaadásra buzdíják fel; mert nemcsak hogy befogadni méltóztatott társaságunkat, hanem ötet, mint egy kegyes atya, ki az ő tulajdon szülöttjeinek boldogulásokon aggódik vala, kebeléhez szorítván szíves ölelések közt ápolgatja, gyámolítja és állandóságba behelyeztetésén tűnődik vala.

Ennyi jótetteknek tapasztalásában élven játszó társaságunk, szíves és igaz lélekből származó hálaadatosságát egyedül pusztá köszönettel viszontagolhatja vissza; fenntartván mindazonáltal örök emlékezetben az egész nemes magyar nemzet előtt kihirdetendő dicsőségét ezen nemes Kecskemét városa nemes nagyérdemű előljáróinak és az egész közönségének. Hogy pedig annyi jeles cselekedeteknek e nemes magyar hazában hathatós példáját több nemes érzésű hazafiaknak is lehessen alkalmatosságuk követni és játszó institutumunkat újabb pártfogások alá venni, játszó társaságunk útját tovább fogja folytatni.

Mire nézve mindenekelőtt institutumunk nevében egész alázatossággal bocsánatot instálok mindazon megeshetett hibákról, amely ha talám legkisebb sértésére lehettek is ezen nemes város lakosainak, de főképpen az előljáró személyeknek; ígérjük és fogadjuk, hogy jövőendőben, ha a szerencse valaha ismét a Nemes Tanács pártfogására méltóvá teend és ide vissza fog vezérelni, semmi olyas hibákat nem fog társaságunkban tapasztalni.

Nagy szüksége lévén institutumunknak továbbá maga külső viseletét is megbizonyító levélre, amelyért alázatossággal esedezem; s egyszersmind, minthogy a dolog ideje a mezei gazdákat a városból elhívta, fuvarosokat találni társaságunknak elszállítására teljességgel lehetetlen legyen, újbán instálom a Nemes Tanácsot, méltóztasson kegyes hazafiúi szeretetéből olyan segedelmet nyújtani, mely által mai napon Kőrös városába társaságunkat elszállítani lehessen.

A felséges Helytartótanáctól vett parancsolat és instrukcióm szerént meghagyott kötelességemnek teljesítése kívánja, hogy ti. amely városban a játszó társaság mulat, az azon idő alatt előmutatott játékdarabokról a helybeli magisztrátusnál relációmát felküldjem; amelyet midőn iderekesztenék sub ./. , a játszó társaságot és magamat újonnan továbbra is kegyes atyai szeretetébe, pártfogásába és oltalmába ajánlanám, vagyok és maradok a Nemes Tanácsnak

Kecskeméten, 16. augusztus 1800.

alázatos szolgája
Kelemen László,
a magyar hazai nemzeti játszó
társaságnak tulajdonos kormányzója

29 Rehák József Pest vármegyének

Pest, 1802. március 14.

Tekéntetes Státusok és Rendek!

A Magyar Nemzeti Teatralé Institutumnak nevében készült és ide rekesztett instanciát a legutolszor tartatott közgyűlés alkalmatosságával kellett volna a Tekéntetes Státusok és Rendek eleibe terjeszteni, mivel azonban szinte akkor lett közönséges híre, hogy ezen esztendőben ország gyűlése fog tartattatni, szükségesnek és hasznosnak látszatott lenni, azt most ezen

alkalmatossággal bényújtani, azon alázatos kéréssel, hogy minekutána a magyar hazánkban többnyire majd minden nemes megyék és jurisdictiók cselekedettel és írásbéli correspondentiájokkal ezen tekintetes vármegyénél mint ezen institutumnak első szüleményhelyénél és első előmozdítójánál számtalanszor nyilvánosságossá tették azt, hogy ezen institutum nemcsak formáltatasson és előmozdítottatasson, hanem annak erős lábon leendő megállása végett a jövő ország gyűlésén hathatós lépések tétetessenek az egész haza által. Ezen tekintetes vármegye az illetén kinyilatkoztatott szent kívánságoknak következtetésében, a kebeléből az ország gyűlésére küldendő érdemes deputátusainak ezen Teatrale Institutumnak dolgában előfordult írásokat, leveleket általadni és nékiek oly utasítást és instrukciót adni méltóztasson, hogy a többi, ott leendő tekintetes Státusokkal és Rendekkel előre értekezvén, ebben a részben mindent, ami hazánk fényességére s hasznára fog kívántatni, hathatósan eszközölni méltóztassanak; és hogy illetén szándékkal, instrukcióval és minden aktákkal fognak a fenn tisztelt deputátusai ezen tekintetes nemes Vármegyének eleresztetni, most előre, a többi tekintetes megyéket tudósítani avégett, hogy az ő kiküldettjei is itt egyetértvén, ezen dolgot köziparkodással előmozdítani méltóztassanak.

Szükséges még itt azt is alázatosan jelentenem, hogy az ide rekesztett instanciának három rendbéli célja volt:

Az első, hogy a Pesten felállítandó német új teátrumnak plánuma elkérettesen, de mivel ezen teátrum építése szabad királyi Pest városa által az idén el fog kezdődni, most már a plánumot elkérni szükségtelennek lenni látszik.

A második kérés volt a centrális deputációnak felállíttatása; és ezen pont szinte az ország gyűlésére való lévén, ezen tekintetes Vármegyének jelen való rendelkezését csak annyiban kívánja, amennyiben ezen célt a tekintetes deputátusok ott előmozdítani fogják. Ellenben

a harmadik pontra nézve, azon kérés, hogy a Losoncon elfoglalt teátrális bibliotéka - a könnyen megeshető elvesztegetés megelőzése végett - minél előbb visszakérettesen, most is megújíttatik.

A Tekintetes Státusoknak és Rendeknek

Költ Pesten, 14. márciusban 1802.

alázatos szolgálja
Rehák József hites prókátor,
a Nemzeti Magyar Teatrale
Institutumnak nevében

Tekintetes Státusok és Rendek!

Más hathatósbabb eszközzés és gondoskodás nem lévén sehol, én alólírt, egyedül hazafiúi indulatból attól fogva, mióta a Pesten fennálló magyar színjátszó társaság eloszlott, nemcsak azon játszó társaságnak még fentforgó többféle kereseteire (amint arról az akták bizonyosságot tehetnek), de főképpen a Nemzeti Magyar Teatrale Institutumnak jussaira vigyázni tehetségem szerint iparkodtam, nevezetesen:

Az 1799. esztendei március holnapnak 5. napján ezen tekintetes vármegyének 303. szám alatti jelentést tettem, hogy némely valaki Pesten egy német új teátrumnak építését szándékozott magára vállalni, azon feltétellel, hogy 32 esztendőig a haszonvétel az övé legyen, alattomosan pedig a magyar teátrum kirekesztettetett volna, amint a pesti váras tanácsa az őáltala a tekintetes nemes vármegyéhez 1799. esztendei 8. júniusában beadott feleletjében magát kifejezte. Ezeránt a tekintetes nemes vármegye ott, ahol kívántatott, a szükséges intézkedést és cautelát örökös bátorságára nézve már akkor megtenni méltóztatott. Ennek következtetésében

ugyanazon 1799. esztendei június holnapnak 11. napján 1074. szám alatt újonnan előadtam, hogy mivel azon fent említett, építeni kívánó úrnak a váras meg nem engedte az új német teátrum építését az eleibe tett kondíciók alatt, tehát a tekintetes nemes vármegye méltóztasson ezen új német teátrumnak Őfelsége által is már helybenhagyott plánumát a várostól kikérni és a tekintetes Státusokkal és más nemes vármegyékkel közölni azért, mivel igen könnyen megeshet, hogy egyvalaki vagy többen magyarok ezen teátrumnak felépítését felvállalják, mely szerént a magyar teátrum is ezután magyar hazánkban nem lenne subalternum, hanem fő nemzeti teátrum, amely teátrum építését ha magyar uraság felvállalná, annyi hasznot vehetne, hogy a magyar institutumnak örökösen leendő megállapítására elegendő kapitálist gyűjtethetnénk egyedül azon jövedelemből, amelyet a fent említett, újonnan felépülő új pesti teátrum látásának kedviért az első kíváncsiságból egyedül a nem magyar publikum fizetne. És valóban, ezen legszebb és leghasznosabb alkalmatossággal most, midőn még itt az ideje, nem élni, nem tesz egyebet, hanem ezen nemzeti institutumot nemcsak százezer forint nyereségtől megfosztani, hanem aztat tovább is az utolsó rangba vetni, mástól függőnek tenni, s netalán eltemetni, azért is

először: a fent említett júniusnak 11. napján benyújtott alázatos kérésemet a tekintetes nemes vármegye eddig is felfüggeszteni méltóztatott, méglen azeránt a főméltóságú Magyar Királyi Helytartótanácsnak kegyes rezolúciója leérkezik, azon reprezentációra, melyet ezen tekintetes vármegye a fenntisztelt Helytartótanácsához felküldeni méltóztatott avégett, nehogy valami úton-módon azalatt is a magyar teátrum alattomosan vagy világosan az építendő német teátrum által kirekesztessen; mivel mindekkoráig semmi rezolúció nem jött le, és visszatérvén a békesség is, az új teátrum mégsem építtetne, azon kérésemet most ezzel alázatosan megújítom és a Tekintetes Vármegye által ismét újra felvettetni esedezek.

Másodszor: ezen alázatos jelentésemnek másik célja az, hogy amennyire én az eddig való tapasztalatomból és kitanult körülállásokból ezen teátrális dolog eránt meggyőződhettem és az ekörül magát előadó, mind a politikai, mind a törvényes kérdéseket megfontolni iparkodtam, annyira nekem az én szándékomat kinyilatkoztatni ezzel szabad legyen. Úgymint: azon okból, minthogy különben is a Busch Eugenius úrral kötött kontraktusnak bételjesítése végett most perlekedni kell, én megvilágosítottam, hogy aktorátusa itt legyen, nem ama már eloszlott Pesten játszó társaságnak, hanem magának a Nemzeti Teatrale Institutumnak, mint amely institutum a hazafi fundátorok által reprezentáltatik és amely a maga valóságában mindég fennáll és fenn is állhat, ha bátor semmi játszó társaság nem volna is, megmutatám ott - mondom -, hogy az aktorátus ezen perben a Magyar Teatrale Institutumé legyen úgy, mint fiskális asszisztencia mellett ezen institutum a magáét keresheti; ellenben az eloszlott társaságnak magányos tagjai, ha keresetet tartanak némünémű adósságaik eránt, kereskedjenek az institutumon.

A különbség tehát a Teatrale Institutum és játszó társaság közt szinte annyi, mint amennyi akármely más institutumnál vagy fundációnál a fundáció vagy fundátorok és az ebből részesülő tagok között.

A dolognak természetéhez képest tehát legelőszér kell az institutumot megállapítani, mely - el lévén elegendőképpen intézve, rendelve s vagyonnal erősítve - azonnal, ha bátor 10 játszó társaságok felállítathatnának is az országnak külön-külön részein; az illetén elrendelés után alkalmas tagok nélkül szűkölködni nem fog, ide járulván az is, hogy a tanult ifjúságnak az előlmenetelen túl való száma, így a hazafiúi buzgóság is reábírna sok, jól tanult ifjakat. Hogy azonban ezen nemzeti institutum, amelyet is én az egész hazánkban a buzgó és igaz hazafiakban lenni képzelem, annál jobban koncentrálódjon és így hathatósabban munkálódhasson; mivel ezen Tekintetes Nemes Pest Vármegye mindenféle tekintettel az országnak közepén helyeztetvén, mostanságig is a többi tekintetes megyéknek kéréseire ezen nemzeti institu-

tumnak fejét reprezentálta, azonban a közgyűlekezetekben ilyen dolgot folytatni késedelmes volna, méltóztasson a Tekintetes Nemes Vármegye ezutánra egy állandó deputációt „Magyar Nemzeti Teatrale Institutum Deputációja”, vagyis „Centrális Direkció” neve alatt az ahhoz kedvet tartó érdemes tagokból rendelni. Valamint hogy ezen két szabad királyi városokban is a nemes teátrum fenntartása végett, bátor legjobb lábon áll, állandó teátrális deputáció vagy komissió vagyon rendelve.

Ezen deputáció az ő munkájában, ha ritkán is, de mikor a környülállások úgy hozandják magokkal, segíttethetik más alkalmas tagok által, mint amely deputációnak természete is olyan lészen, hogy azután mindazok, akiknek tetszik, hozzákapcsolhatják magokat, és különben is annak foglalatosságait, összevüéseit, egyszóval minden cselekedetét ki-ki mindenkor láthatja vagy protokollumaiból és az aktákból olvashatja. Ezen deputáció minden utat, módot ki fog tanulni, miképpen lehessen a Nemzeti Teátrum számára fundust szerezni, öszveszedni, szaporítani és adminisztrálni, miként kellessen ezen institutumnak belső állapotját alkotni. Egyszóval ezen institutumnak tökéletes lábra állítására nem egy ember, hanem hatalommal, autoritással bíró egy egész társaság szükséges; mert tapasztalt dolog, hogy az egész teátrális állapot mind ekkoráig is egyedül azért nem kaphatott állandóságra és az óhajtott véget el nem érte, mivel ezen institutumnak java, hatalommal bíró férfiak által nem szisztematice, vagyis bizonyos rendszabályok szerint mozdított elő, és hogy az institutum magával a játszó társaság nevével öszvezavartatott, melyből mintegy bizonyos megvetés következett, és a publikum is a maga méltósága alatt lenni vélte az ilyen csekély sorsú komédiásoknak dolgát a tekintetes vármegyén annyiszor felvenni és munkálódni. Nem is ok nélkül, mivel ezen szín alatt olyanok is történtek, amelyek a nemzetnek becsületére nemigen szolgáltanak, és amelyekről fogva az egész publikum hazánkban több részein is elkedvetlenített, és amelyek által többet ártottak, mint használtak a Nemzeti Teatrale Institutum céljának.

Ezen, feljebb említett deputáció tehát szükséges mind amaz hibáknak további elhárítása, mind ezen nemes institutum méltóságának fenntartása és állandóságának megszerzése végett; igen hasznos, sőt szükséges lesz akkor is, midőn az egybegyűlő országunk nagyjai valamit rendelni fognak, mert ha azon érdemes hazafiak által az ország gyűlésén valami pénz fog adattatni, azon pénznek ezen Tekintetes Nemes Vármegyének némely érdemes tagjai kezére kell biztatni mind az építés végett, mind más egyéb gazdálkodás végett; márpedig a sokszor említett deputációnak előre is lévén mindekről tudománya, sőt ezenkívül, akár előbb, akár a tartandó ország gyűlésére a miképpen felállítandó Nemzeti Teátrumnak plánumát is könnyen kidolgozhatja, úgy nemkülönben méltóságos gróf Károlyi József úrnak főispányi béiktatásakor sok érdemes úri hazafiak által aláírással ajánlott 44000 forintoknak bévitele és gondviselése eránt is értekezhet és intézeteket tehet. És minthogy hiteles tudósításokból bizonyos volna, hogy némely tekintetes megyékben most is ezen institutum számára készpénzek le volnának téve, ezen pénzt is ama deputáció annál hamarább a kívánt célra fordíthatná. [...]

Harmadik kérésem az, hogy minthogy a Nemzeti Teatrale Institutumnak bibliotékáját ekkoráig ezen Tekintetes Nemes Vármegye gondviselés alatt tartotta és csupán a teátrum élémozdítása végett Kelemen Lászlónak kiadni méltóztatott, azonban az ő priváta adósságok miatt Losoncon elfoglaltatott, mivel azon bibliotéka rész szerint nyomtatványokból, rész szerint különben meg se szerezhethető és pénznél is drágább kéziratokból áll, és egyenesen a Nemzeti Institutumnak tulajdona, következésképpen aztat eladni, elzálogosítani, elvesztegetni se néki, se másnak se jussa, sem szabadsága nem lehet, ehhez képest azt a fent megírt helyről visszaszerezni s hozattatni méltóztasson a Tekintetes Nemes Vármegye; ne is adattasson ezentúl ki egyéb magának az azt kívánó jurisdictionnak reverzálisa mellett, amelyben tudniillik az olyatén utazó társaság játszani fog.

Ezen három pontból állanak tehát azok, amelyeknek felvételiért és elhatározásáért alázatosan esedezek.

A Tekintetes Státusoknak és Rendeknek

alázatos szolgálja
Rehák József hites prókátor,
ügymint a Nemzeti Magyar Teatrale
Institutum nevében

30 Kótsi Patkó János Marosvásárhely tanácsának

Marosvásárhely, 1803. május 17.

Én, alább subsénvaló személy adom ezen recognitionális levelemet arról, hogy a nemzeti játszószín institutumnak ügyelésére a Magyarország rendeitől kinevezett kommissió a folyó esztendőben ápril 10-én datáló levele által megtaláltatván a marosvásárhelyi t. Tanácsot aziránt, hogy a magyar játszó társaságnak egynehány hetek alatt Marosvásárhelyen lehető maradása végett szükséges egy kis nyári teátrum felállíthatására helyet assignálni méltóztatnék, és ezen rekvizíciónak következésére ápr. 23-án írott válaszában azt kívánván a t. Tanács, hogy minekelőtte a kívánt hely assignáltatnék, azelőtt szükséges utasítás és információadás végett a nemes játszó társaságnak egy tagja küldetnék ide - amint én, a méltóságos báró Wesselényi Miklós úr önagysága parancsolatjából avégre Marosvásárhelyre is jöttem, és itten, a Tekintetes Tanács előtt magamat bejelentvén, a szükséges hely assignációját kértem. Azután pedig több helyett elnézések után a felállítandó teátrum helyének kölcsönös egyetértés szerint a nemes városnak azon földét találtuk alkalmasabbnak, mely a város felső részében, a vártól nem oly igen távol fekszik és most királyi perceptor Balog Mihály úr által bíratik árendába. Mely szerint, minekelőtte ezen helyre a teátrumot felállítani a t. Tanács szabadságot engedett volna, szükséges volt elsőbben a helynek árendásával megegyezni, aki úgy deklarálván magát, hogy ámbár már azon földet megszántatta és arra egyéb költséget is tett, csak ugyanannyi fizetésért, amennyiben maga az egészét bírja, azaz 9 rforintban 10 hektárt önként általengedni annak annyi helyet, amennyi avégre szükséges. Mely egyetértése az árendás úrral eszerint meglévén, azután a Tekintetes Tanács a fenn emlegetett helyből az árendás Balog Mihály úr által önként felajánlott feltétel szerint, annak felső végén egy darabot, azaz húszöles, szélességire pedig azon darabot egészen kiszakasztotta, és avégre, hogy azon a játszó társaság szükségire a teátrum felállíttassék, assignáltassa ugyan; de csak oly móddal, hogy azon hely, ha szinte a teátrum arra felállíttatnék, azután is éppen úgy, mint eddig, a marosvásárhelyi publikum tulajdona és a Tekintetes Tanácsnak jurisdictiója alatt legyen és maradjon továbbra is úgy, mint vala azelőtt és vagyon most is. A felállítandó teátrum nem is tovább, hanem éppen csak addig maradhasson ottan, míg annak azon helyen való fennállásában a marosvásárhelyi nemes közönség és a Tekintetes Tanács is megegyez.

Signat. Marosvásárhely, die 17. mai. 1803.

Kótsi
a Nemzeti Játszó Társaság direktora
és ezen tárgyban méltóságos
báró Wesselényi Miklós úr önagyságának
plenipotentarius

**31 Özv. Károlyi Józsefné grófné
Meszéna Sándornak**

Bécs, 1804. november 7.

Bizodalmas Polgármester Úr!

Minekutána szándékomat némely teátrumbéli szerekek és ruháknak a magyar játszó társaságnak való ajándékozásáról Burián Sámuel úr régensem az Úrnak mint ezen játszó társaság gondviselőjének tudtára adta vala, azon javaslatát is az Úrnak elibem terjesztette, hogy jobb és díszesebb volna az általam ajándékozott teátrumbéli szereket mindig nemes Debrecen városában konzerválni, mint azokat az említett társaságnak ide s tova való hurcolásra kezében adni. Én ezen javaslatát az Úr, Polgármester Úrnak annyival inkább elfogadom, mivel önnön-magam is, már akkor, midőn ezen ajánlást tettem, éppen hasonló vélekedésben voltam, meg akarván ezzel mutatni, hogy midőn ezen csekélység által nemzeti nyelvünknek pallérozásán igyekezem, egyszersmind nemes Debrecen városát ezáltal is különböztetni kívánom. Tessék tehát az említett nemzeti társaságnak nevemben tudtára adni, hogy én azon teátrális szereket és öltözeteket oly feltétellel ajándékoztam azon társaságnak, hogy azokat mindég Debrecenben tartsák, és midőn odajönnek, azokkal annyival inkább ottan éljenek, mivel engemet teljes reménység táplál, hogy nemes Debrecen városa (ahol vásárok alkalmatosságával oly nagy gyülekezet vagy) nemsokára az állandó játszószínről is hathatós rendelkezéseket tenni fog.

Aki egyéberánt ezeknek kinyilatkoztatása után illendő becsülettel vagyok az Úr, Polgármester Úrnak

Bécs, 1804. nov. 7.

jóakaró szolgálja
özv. gr. Károlyi Józsefné

**32 Idősebb Wesselényi Miklós báró
Kazinczy Ferencnek**

Zsibó, 1806. április 9.

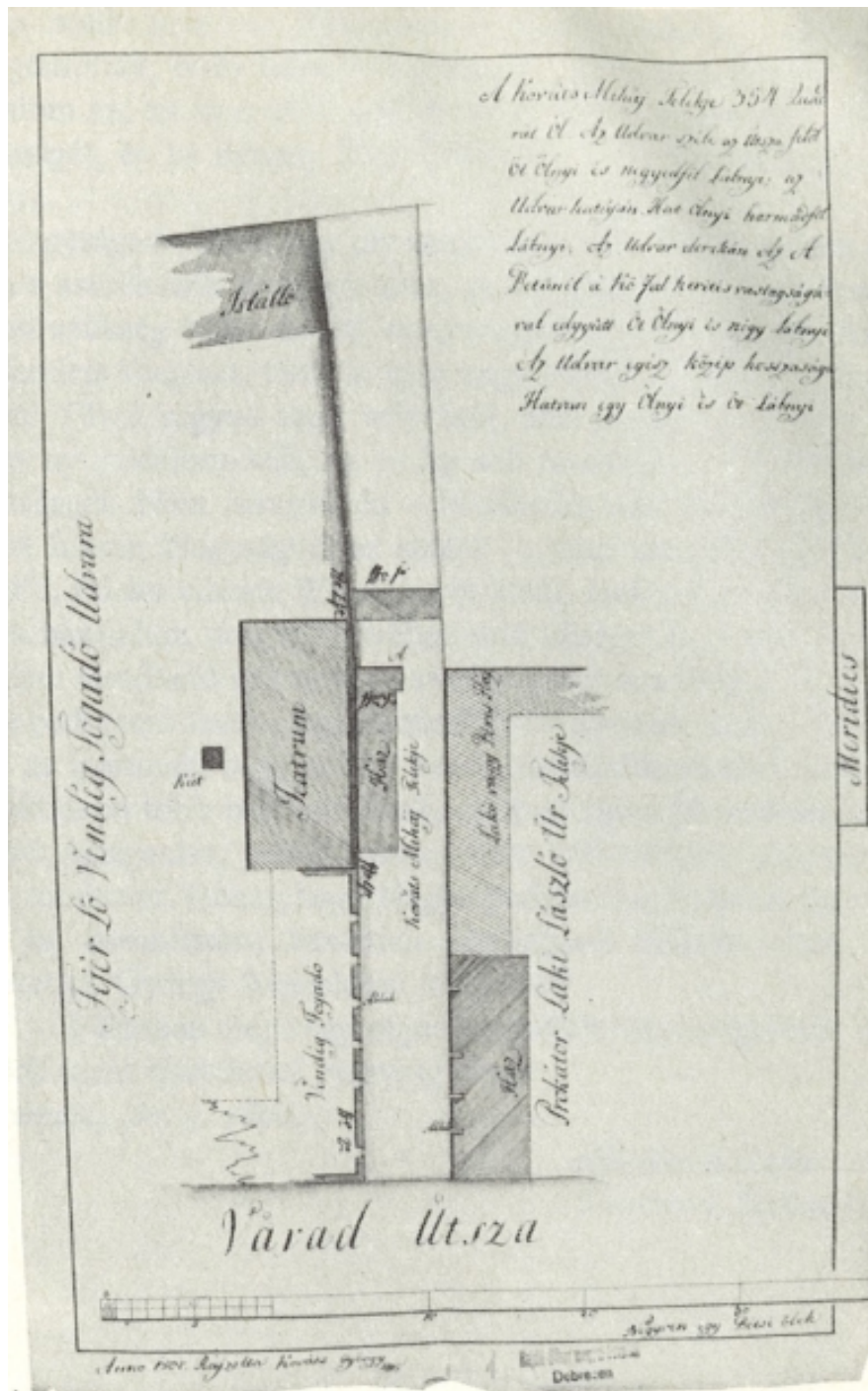
Kedves Barátom!

[...] *Titus*-odat játszódtatom jó gubernátorunk neve napján a nagy Bánffy Györgyünk tiszteletére. Meghatároztam mármost, hogy Magyarországra is maradandó teátrálistákat küldjek - ezek mennek is ki Szent György-nap után - legelőbb Debrecenbe, s onnan Szegedre s más-huvá. - Kimenetelekkel adják elő *Themistocles*-edet; örvendeném, ha ott lennél, midőn előadják; én csakugyan neked megírom azelőtt az eljátszódtatásnak terminusát. - Jó lenne, ha magad tennéd meg kríziseidet erre. - Szándékom volt régen, hogy a teátrumra való szuperinspekciót néked ajánljam. Most azért, barátom, ha elfogadod, vedd által az egész országban lévő szuperinspekcióját a teátrumnak, díszesül a nemzet ezzel.

[...] Ezek után vagyok, kedves barátom,

Zsibó, 1806. 9. ápril.

hív barátod
B. Wesselényi Miklós mpr.

8. A debreceni Fejér Ló fogadó udvarán állt játékszín alaprajza

**33 Kazinczy Ferenc
idősebb Wesselényi Miklós bárónak**

Kázmér, 1806. június 3.

Nagy Férjfiú!

[...] Hogy Nagyságod oly nevezetes nap és oly nevezetes publikum előtt parancsolta játszani Titus-omat, mint amely nap és amely publikum előtt játszattott, újabb háládatosságot kíván tőlem. Méltóztassék Nagyságod elhinni, hogy tisztem e részben soha csonka nem lesz. Képze-

lem, hogy játszóink ezt legalább jól megtanulták, mely különben ritkán történik meg. Nekem elég jutalom az, ha az erdélyi publikum jó része megértette a darab igazságát, és ha némely lélek érette szeretni kezdett engemet. [...]

Nagyságod nékem egy oly megtiszteltetést nyújt, nekem adván a színjátszók kormányzását, amelynek egész becsét érzem. Nem szükség tehát szóval magyaráznom köszönetemet. Azzal érdemlem meg azt, tisztelt, igen nagy Férjfi, hogy el nem fogadom. Távol vagyok azon helyektől, ahol ők játszhatnak, s nekem nyugalom kell, az pedig sok fáradsággal, bajjal jár és költséggel. Nem ismerek én - hízelkedés nélkül mondom ezt, mert hiszen Nagyságodhoz szólok -, nem ismerek, mondom, senkit, aki azt vihesse Wesselényin kívül. Neki a szerencsés születés hazájához, annak nyelvéhez való hűséget is, talentumot is, el nem fáradható s el nem fárasztható erőt is s értéket is adott; erre pedig mindezek megkívántatnak. Swieten azt mondta egykor az ipamnak, hogy neki a bécsi Nationaltheatrum intrikái s civakodásai több bajt csinálnak, mint az egész birodalom iskoláinak igazgatása, pedig Swieten nem volt tituláris tudománybeli miniszter. Itt azt, hogy Nagyságodhoz mégis, habár messzéről is, hasonlítson, Festetich Györgynek kellene vinni. De Festetich György Wesselényi Miklós-e?

[...] Tartson meg Nagyságod tapasztalt kegyességeiben. Maradok szent tisztelettel Nagyságodnak

Kázmért, jún. 3. 1806.

alázatos szolgálja
Kazinczy Ferenc mpr.

34 Cserey Farkas Kazinczy Ferencnek

Tasnád, 1806. november 3.

Nagyérdemű Kedves Barátom!

A *Hazai Tudósítások*-nak XXXIV. darabjának 284. lapján a magyar teátrum iránt leírt jelentés nagyon megbotránkoztatott.

Kultsárnak ugyan tisztelem érdemeit, ő itt is jót akart mondani, de azt a jót másképpen kellett volna kifejezni: tisztelni tudniillik az aránynak intézetit és becsülni mind a nemzeti karaktert, mind nagy érdemét a nemzeti nyelvnek. Ilyetén nemes institutumot a lézengve kóborló német hanswurstokkal csak távulról is hasonlatosságba hozni, sérelmére van a magyar nemzeti méltóságnak. - Midőn azt óhajtjuk, azt akarjuk, hogy nemzeti játszószínünk légyen, a tárgy felséges voltaához illetlen említeni azon pénzcsaló kóborló németeket; egyszóval Kultsár itt ugyan mondhatott volna ám szépet, a szépre és jóra hathatósan serkentőt; de hát az a szép asszonykával beszélgető bölcs utazó nem jobban tett volna-é, ha hallgatott volna, és nem pirult-é a szép szájból hallani azt, amit nem szégyellte a publikum elibe terjeszteni megbizonyításul annak, hogy se világismerete nincs, se ahhoz nem ért, amiről fecseg, se a jóra törekedő igyekezetnek nem becsülője. Ernyi a maga nemében, azaz bizonyos személyelőadásban közepszerű aktornál jobb, a többi tagjai is azon játzó társaságnak tudtomra nem mesterlegényekből szerkesztettek egybe - és a nagy Wesselényinek minden bizonnyal mind több judíciuma vagyon, mind nagyobb becsüléssel viseltetik ezen intézet felséges voltaához, hogysem mesterlegényeket vegyen fel. - Egyáltalában meg vagyon ezen egész nemzeti institutum sértetve annyival inkább, mivel a Kultsár leveleiben az okos publikum egyebet kíván olvasni, nem illetlen fületlen-farkatlan tudósítások beiktatásokat és éretlen ész haszontalan szüleményeit. Megengedj, kedves Barátom, hogy ily hosszason panaszkodom - reménlem, nem lések terhedre -, mert magad általlátod, mely igen sok tekintetből méltán bosszankodom.

Felelni akartam én azon debreceni utazónak és felküldeni Kultsárnak feleletemet, de méltatlannak tartom gyáva fecsegéseit feleletemre.

[...] Éljen boldogul és szeress állandólag, aki vagyok

Tasnád, 3. november 1806.

igaz hív barátod
Cserey Farkas mp.

35 Kazinczy Ferenc Cserey Farkasnak

Széphalom, november 15-én 1806.

Kedves Barátom!

[...] A magyar teátrum felől tett jelentést magam is igen vétkesnek találtam, de mégis nem oly éppén vétkesnek, mint amilyennek már most, minekutána Te megnyitottad szemeimet, valóban lelem. Azokon a mesterlegényeken etc. etc. fel sem akadtam volt, s most látom, hogy az valóban rút vád, mert W. olyakat fel nem vesz, nem azért, mert mesterlegény, hanem azért, mert a mesterlegénynek nincs az a kultúrája, aminek egy színjatszóban lenni kell. Én néked, édes barátom, ezekről a mi színjatszóinkról azt mondhatom, hogy soha még őket Debrecenben bosszúság nélkül nem nézhettem, nem hallgathattam. Sohasem tudják leckéjüket; rossz darabokat választanak a játékra; hogy tanulni se kellessen, operákat cincognak stb. De van három esztendeje, hogy őket láttam, s azolta sok megváltozhatott. S vedd hízeltetés nélkül, amit mondok, én azt hiszem, hogy azok az emberek érzik, hogy Erdélyben kultusabb publikum előtt játszanak, mint Magyarországon. [...] Éljen szerencsésen, kedves barátom és szeresd

örök tisztelődet s barátodat
K.

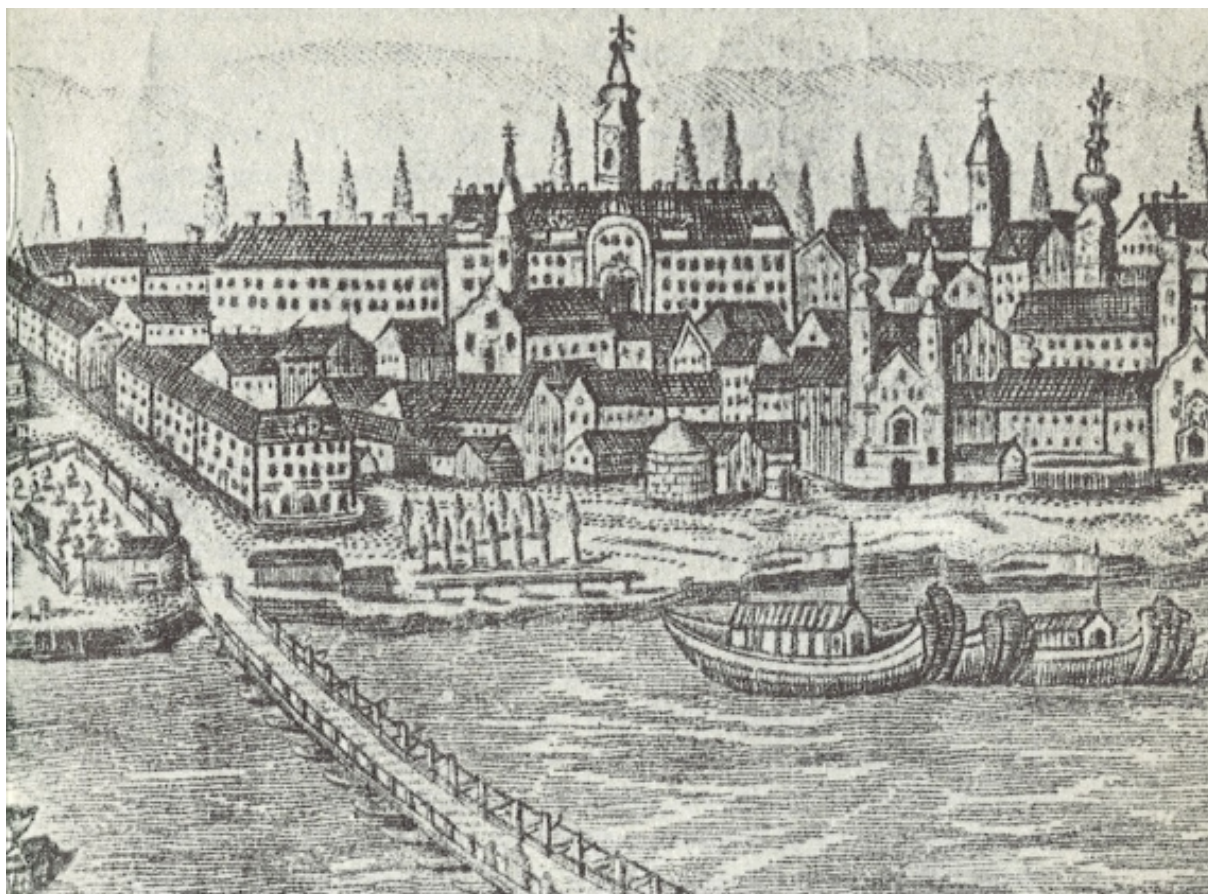
36 Ferenczy János Horvát Istvánnak

Válba

Pestről május 10. 1807.

Horvát István kedveltének Ferenczy János örömapokait!

[...] Tegnap játszott legelsőbben a magyar társaság. Láng és Benke tagok igen nagy meglepetést nyertek. Jelen voltam, és örömmel tapasztaltam, hogy a magyar, kit a természet valódi dolgokra szül, mindenre alkalmatossá vál a kényszerítő környüállások által. A nép oly számos volt, hogy később helet sem kaphatott mindegyik: harsogtak a falak örömkialtások között, ki-ki érezte édességét azon gyümölcsnek, melynek fáját hajdan az irigy fergeteg Pestről kiirtotta, és melynek még néhány ép ágait Wesselényinek nagy lelke ápolgatván, erdélyi szabad földbe ültetett és kóstolóra mostan ide idézett! A darab ily cím alatt: *Az erkölcsnek próbaköve* gyönyörűen képzelte ezen társaságnak viszontagságait, érdeklerte a szíveket egy atyának saját gyermekei által lett szerencsétlenségeit, kit végtére a végső veszélőtől gyermekei ismét ápolgatni kezdvén, boldogabb órákra juttattak. [...]

9. A Rondella 1802-ben

**37 Idősebb Wesselényi Miklós báró
Mérey Sándornak**

Zsibó, 1807. július 3.

Teljes bizodalommal való Királyi Fiskus Úr, Különös Jó Uram!

A felvigyázásom alatt lévő magyar játszó társaság Pestre felment részére való ügyelés eránt, a magam távollétemben, megkértem vala méltóságos konziliárius Darvas Ferenc urat, aki is mint hazáját és anyai nyelvét híven szerető magyar elfogadta ebbéli kérésemet, s ajánlotta magát: a Királyi Fiskus Urat kérte vala azon jó úr is, amint nékem jelentette, mint egy hasonló érdemes hazafit a segedelem eránt; de én részemről is kérem a Királyi Fiskus Urat, hogy azt elkövetni ne sajnálja, ami azon társaság tagjait a magok kötelességeknék, maga rendje szerént leendő vitelére indítsa és szorítsa is. Teljes bizodalommal lévén azeránt, hogy ezen kérésemet annyival inkább megnyeréndem, mivel konziliárius Darvas Ferenc úr távollétében az egész felvigyázást a Királyi Fiskus Úrra méltóztatott vala bízni.

Úgy értesítettem azonban, hogy a német teátrum árendásának ideje most telne; és hogy némely buzgó hazánkfiai azon igyekeznének, hogy olyan gavallér vegye fel a német teátrum bírását, aki a magyart is egy kategóriában tartsa a némettel, és hogy már jelentették volna is magokat ketten erre a végre: kik légyenek azok az érdemes személyek? és milyen móddal fog ez a projektum felállani? azeránt való tudósíttatásomat annyival inkább bátorkodom a Királyi Fiskus Úrtól kérni, hogy én kész lennék azonnal, mihelyt ezen projektum jó módjával felállana, az játszó társaság ezen részén való jussomról lemondani és azt akármely érdemes hazafinak általadni, csakhogy bizonyos lehetnék afelől, hogy ily móddal Magyarországon is

állandó lészen a magyar játszó társaság; egész meglepéssel lévén csak abban is, hogy mind a két hazának számára én állítottam fel a játszó társaságot, és hogy többet cselekedtem annál, amennyit az erdélyi rendek csak a közöttük felállott játszó társaság állandóvá tétele eránt ajánlottak; egyéberánt magamat szívességébe ajánlott maradok

a Királyi Fiskus Úrnak
alázatos szolgálója
B. Wesselényi Miklós

38 Ferenczy János Horvát Istvánnak

Válba

Pestről 8. július 1807.

Horvát István édes barátának Ferenczy János víg reményt!

[...] Tegnap Budán *Zríni* nevű darabot játszottak. A palatinus nagy örömmel tapsolt. Egy új személyné vagyon már, mely Reháknénak nemigen enged. Kellemetes szava, gesztusai lágyak, érdeklők. Ma Pesten Verseghy darabát, *A szerelem gyermeké*-t fogják játszani.

Ma volt legelsőbbben ország ülése. Semmit sem végeztek. A magyar teátrumról kezdtek deliberálni.

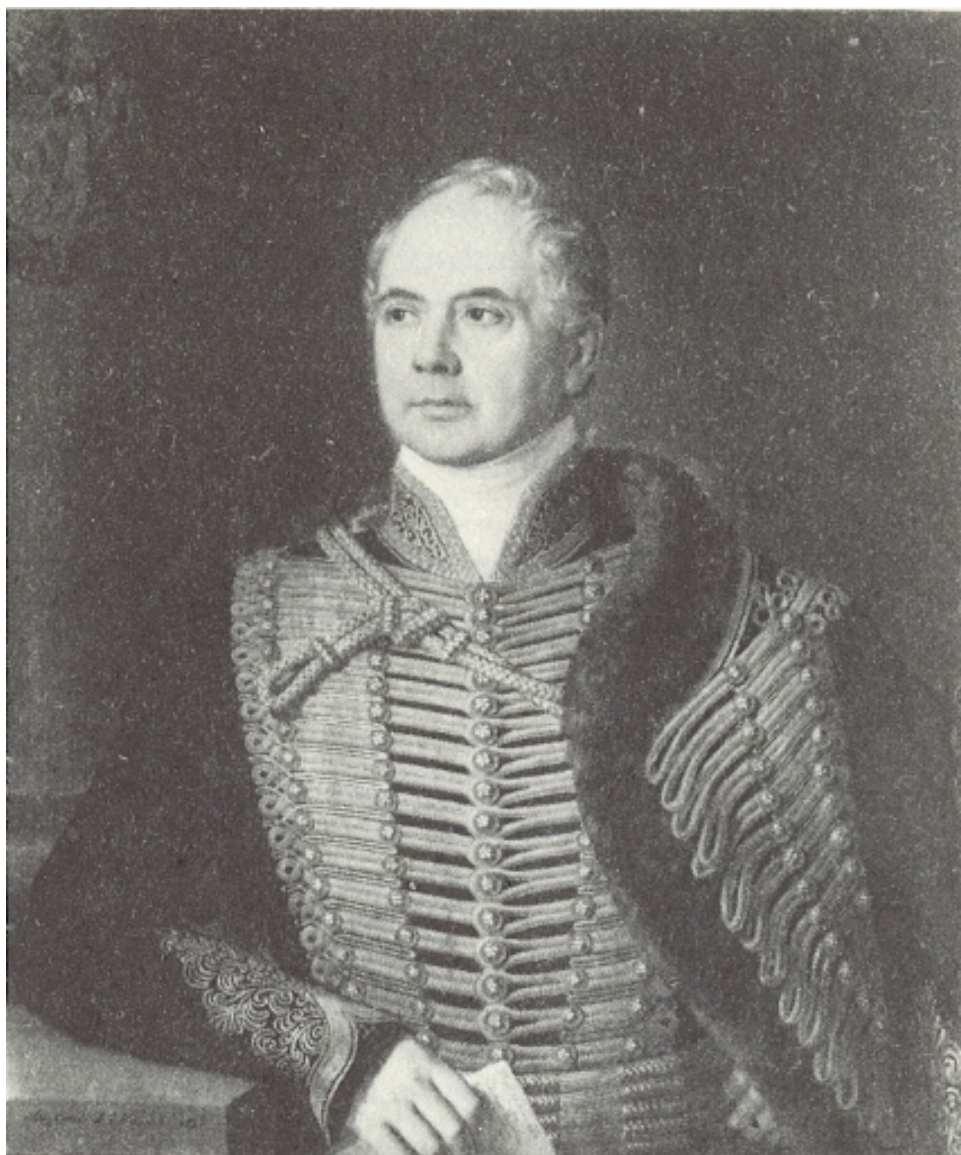
39 Idősebb Wesselényi Miklós báró Mérey Sándornak

Zsibó, 1807. július 30.

Tekintetes Királyi Fiskus Úr!

Két levelet írtam volt méltóságos konziliárius Darvas úrnak, melyek másait ide zárva küldöm. Az elsőből megláthatni, mi égybenkötötésem légyen a nemzeti játszó társasággal, s mi jus-som iránta. A másodikból, melyet azon alkalmatossággal írtam, midőn a méltóságos konziliá-rius úr afelől tudósított volna, hogy némely nagy méltóságok az ott való német teátrumot kiárendálni akarván, a magyar teátrum sutinírozását is hazafiúi indulatjoktól késztetve ma-gokra vállalni készek volnának; megértheti az Úr afelől való gondolatom és készségem, hogy olyan méltóságoknak, akiknek nem az alacson haszonkeresés, hanem az institutum fennma-radása s gyarapodása céljok, én, aki soha mellesleg való céllal nem voltam, s csak egyedül a nemzeti magyar játszó társaság állandóságán igyekeztem, célomat tökéletesen elérvén, jusso-mat egész örömmel általengedem. - Kérem tehát az Urat, ezen méltóságok s a velek való dolog mivolta felől, míg maga a konziliárius úr eljönne is, engemet tudósítani ne terhelte-sék. - Ernyi direktor uramtól, miolta együtt való egyenetlenségekről írt, semmi tudósítást nem vettem; szólítsa meg a Tekintetes Úr s intse kötelességére. Tudósítását az Úrnak elvárván, maradok a Tekintetes Királyi Fiskus Úrnak

kész köteles szolgálója
B. Wesselényi Miklós

10. Mérey Sándor

**40 Darvas Ferenc
idősebb Wesselényi Miklós bárónak**

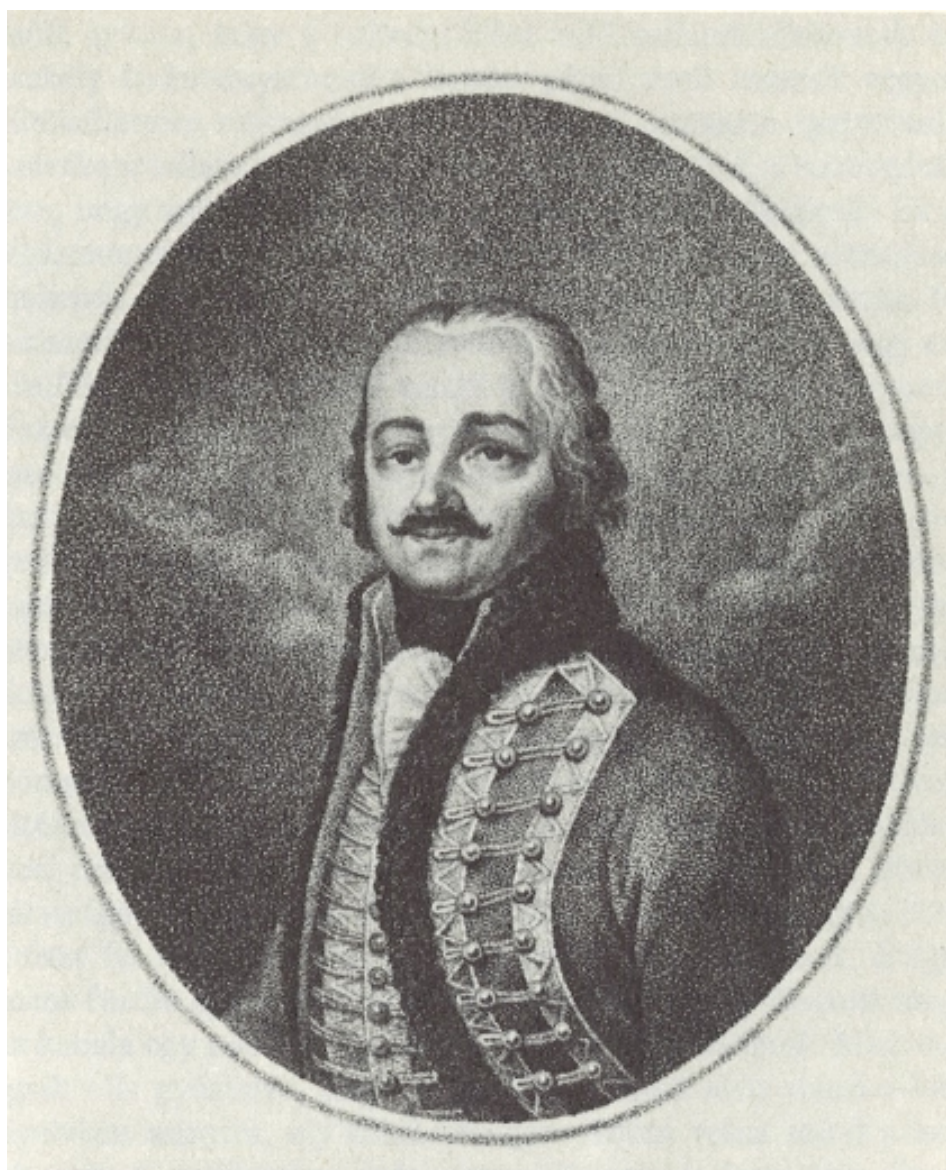
Buda, 1807. október 15.

Méltóságos Báró Főispány Úr,
különösen tisztelt drága Méltóságos Uram!

Én a Méltóságos Úrnak parancsolatját régen várom az itten lévő magyar játszó társaság eránt Méltóságodnak írott levelémhez képest. Most bizonyos királyi kommissióra kelletvén indulnom, elindulásom előtt, mely ma leszen, kívántam Méltóságodat alázatosan tudósítani. Az pesti és budai játszószínek kiárendálása licitacionaliter adódván ki, azt gróf Ráday Pál meg nem tartotta; egy Czibulka nevű, eddig is a német teátrumon volt árendás antepreneur többet ígervén. Kár volt, hogy az gróf Ráday eleinte reá feküdt volt, azután elállott, mert így füstbe ment az elébbeni gondolkodásunk; hanem odavittük mégis a dolgot, hogy akárki legyen az árendátor, tartozik az magyar játszó társaságot vagy feltartani, vagy ha azok alatta lenni nem kívánnának, nekik minden héten Pesten és Budán két-két napot ingyen engedni, minden taxa

nélkül, mert rettenetes sokra ment a jövedelem negyedrészenek átaligérése, melyet, ha Ernyi uram jókor vélem közlött volna, el lehetett volna kerülni. Most már Méltóságodtól függ az egész dolog, hogy és miként akarja az társaságot átalengedni. Ezekkel az emberekkel temérdek az baj, direktor Ernyi úrnak is különös természete lévén, melyet, reménylem, Mérey úr le fog Méltóságodnak írni, kit egyedül a Méltóságod tisztelete, nemzete szeretete s az én barátságom tartóztatott meg eddig az reájok való felvigyázásban, aki ha nem lett volna, bizonyos, azólta szétmentek volna a tagok. Ernyi uram éppen nem direkcióra való lévén. Most is, amint hallottam, már innen el akart menni a társasággal Szegedre, hova, az diéta pedig tart; hanem én megparancsoltam, hogy mi míg a Méltóságod parancsolatját nem vesszük, addig mozdulni se merjenek, elvárom azért Méltóságod parancsolatját mindenekben, s magam alázatos ajánlásai után vagyok

*Méltóságodnak alázatos szolgálja
Darvas Ferenc mp.*

11. Az idősebb báró Wesselényi Miklós

41 Ráday Pál gróf Kazinczy Ferencnek

Pestről jött, Febr. 6. 1808.

Kedves Barátom!

[...] Ernyi színjászó a múlt napokban elhozta munkádnak negyedik részét. Ezek közt is *Titus szelídsége* drámád címén rólam emlékezni méltóztattál. Nem tagadhatom, igen kedves érzékenységgel olvastam azt, mert dicsőségemnek tartom a Te Rádayd unokája, követésre méltó jószágú atyám fia, nagy szerencsémnek tiszteletre méltó Prónay László veje és az áldott jó Ágnes boldog férjének lenni és hízelkedő képzelődés Thália mestertanítványának neveztetni. Ha 1790-ben hasznára voltam a magyar játszó társaságnak, arra is, kedves Kazinczym, Te indítottál, azt is Néked köszönöm. - Egész erővel törekedtem a múlt nyáron, hogy a teátrum iránt való hajlandóságomnak és csekély tudományomnak a hazám némünémű hasznát vegye. Eltökéllettem magamban, hogy a német játékszín igazgatását öszvekapcsoljam a nemzeti játékszín igazgatásával, s reménylettem, hogy annak hasznával pótolhatom ennek szükségét. Ez a legártatlanabb, de legbizonyosabb módja lett volna a magyar játékszín Pest és Budán való megörökítésének. A rajtunk és nemzetünkön fekvő, elháríthatatlan átok nem engedte, hogy ez elsüljön, és hogy egyszer valahára a német segítse a magyart. Esztelenül azzal vádoltak a nyelv ellenségei, hogy az én igazgatásom alatt a német játékszín szenvedne; ostoba vád, hiszen a magam és erszényem eránt való kötelesség soha meg nem engedte volna azt, de nem is szükség. A mi imádásra való nádorispányunk kegyelmesen fogadta ajánlásaimat, helybenhagyta plánjaimat, s ha kénytelen nem lett volna nevezetesebb ország dolgaiban Bécsbe menni, szerencsés véget el is értem volna szándékomnak; magyarok, de korcs magyarok játszották egy sehonnai énekes kezére az új árendáját hat esztendőre a két város játékszínjeinek. Készen volt levelem báró Wesselényi Miklóshoz, melyben kérni akartam, hogy az itt mulató nemzeti játszó társaságot általengedje, de látván, hogy a német társaság nélkül amazz fel nem tarthatom, el nem küldöttem leveletem, és így ment füstbe egy idővel is hasznos alkotmány, így fosztott meg az kabala egy reám nézve igen kedves foglalatosságtól. Meg vagyok róla győződve, hogy az én igazgatásom alatt mind a két nyelvben annyira, oly tökéletességre vittem volna mind a két társaságot, amilyenben még nem volt, nem is lesz, míg olyan emberek kormányozzák, kiket nem a becsület, nem a mesterséghez való szeretet, hanem a pénzkeresés vezérel.

[...] Éljen szerencsésen, és szeresd tovább is hív barátodat

R. Gr. mp.

P. S. A magyar teátrumra nézve nem lehet tagadni, hogy sok kedvetlenségeknek magok rész szerint az aktorok, de főképpen az igazgatás az okai; sok bába közt elvész a gyermek, hosszas tapasztalás kell ahhoz és tökéletes eszmérése a helynek, a közönségnek s annak hajlandóságainak s gondolkozása módjának, ha valaki haszonnal akarja kormányozni a játszó társaságot. A játékok megválasztása, helyes öltözés (costume), a rollék jó kiosztása egy szorosan ítélő publikum előtt mesterség. Több játékainkban hibás az úgynevezett conversations-tónus, és ez fület szúr, a nézőt elijeszti, kedvetleníti.

42 Vitkovics Mihály Kazinczy Ferencnek

Pest, 1809. április 28.

Kazinczy Ferencnek - Vitkovics Mihály áldást, békességet!

[...] A múlt szerdán egy fordított darabomat ily nevezet alatt: *A megengesztelés* játszotta az itten árendáskodó magyar játszó társaság. Ekkor először hallám stílusomat publice deklamál-

ni, s büszkés felérzés járta szívemet. Hátha még ösztönözőink volnának. Hátha a közmege-dicsértetés fizetné ki munkáinkat, mennyire lázasztaná fel andalgó lelki adományaimat a literatúránkra! De ezt hazánkban eddig nem várhattuk. A játszó, kiket legrostálabb szemmel tartottam, igen-igen kevés híja volt, hogy hiba nélkül nem játszották darabomat. Azonban maga a darab sokat megríkatott, könnyetlenül pedig talám egy szem sem maradt. A két első felvonáskor szemem telegyült könnyekkel, az utolsókor én is sírtam. Az eredetit Pelletier-Volméranges francia szerzette. Én Johanna Weissenthurn bécsi játszóne fordítása után fordítottam. Mesterségesb s emberibb darabot sem nem láttam, sem nem olvastam ennél. Haszontalan minden, a francia ész mindnyájunkat felülmúl. Szemerénket is megríkatta ezen fordításom, aki egyébiránt most velem elmélkedik nagy szárazon Európának sorsárul és a magyarok Istenökrül. [...]

Csókollak a triász nevében forrón.

Pesten, áprilisnek 28-án 1809.

43 Szemere Pál Kazinczy Ferencnek

[Pest], 1809. november 10.

Tekintetes Kazinczy Ferenc úrnak Szemere Pál alázatos tiszteletét s állandó szeretetét.

[...] A múlt héten játszották színjátszóink *Sztellá*-t. Fernandó-Benke és Sztella-Murányiné tűzzel játszottak. De a publikum, a publikum! A bécsi Hoftheaterdichter Perinet darabjai nékie nem a Goetheé! Elunja, úgymond, benne azt a szüntelen tartó sápitást. Istenem, mire nem vetemednék az új művész, mikor ilyeneket hall! Hogyan lehessen osztán ízlésünket képzelnünk, ha publikumunk még Pesten is - megengedtem volna, ha Patakon a Bácsmegyei criticasterei közt hallottam volna - ekképpen íté! Hogyan formálhatnák magokat és érzeményeiket színjátszóink, ha itt is lármáznak, kacagnak a szívnek legédesebb kifakadásait hallván és látván a szerelemnek legkisebb nűánszait is? A Tisztartó-Kántor ezen maga fejétől mondott szava, „kóringyálni”, tapssal fogadtatott; s az én Benkém és az én Murányiném figyelemre sem méltóztattak. Qui drama Goethei non amat, amet comoedias Perinetii et Zschokke! [...]

November 10. 1809.

44 Pest vármegye inszurgens tisztjei Vida Lászlónak

Pest, 1810. január 24.

A Magyar Nemzeti Játékszín Igazgatójához.

Egy jól elkészült magyar játékszín, ha abban a mutatványok nemzetünk nemes erkölcséhez illő jó ízléssel előadattatnak, hogy az az anyanyelv pallérozása, az embernek tulajdon magát megismerése és több afféle hasznos dolgokra nézve mely műhely légyen: arról ezen ezered-tisztikar egészen meg nagyon győződve.

Azonban hogy minden jó hazafi valóságához visszatérjen és az tulajdona előtte minden más idegennél édesebbnek tetszedjen, azt csupán csak számosabbaknak bő adakozása eszközölheti ki.

De addig is, míglen ezen, hazánk alkotmányának tökéletes előmozdítása eránt többek szívében is a nemzeti tűz fellobbanna, ne terheltesen ezen ide zárt 700 rforintokat általvenni s azokat a tisztikarnak itt az egyes vessző alatt megjegyzett intézetje szerént azon érdemes tagoknak megjutalmaztatása és a mostani terhes körülállásokban előadandó szükségre fordítani.

A tisztikar, mivel egyedül kedves nemzete boldogságát óhajtani s azt előmozdítani leg-szentebb kötelességének tartja, azért az itt írt summán felül még többet is öszvetéven, azt a nemzeti játékszínnek állandóul örökké fennmaradása végett kirendelt pénztárba adja által, s kívánja ezáltal a tagoknak kedvét, jó magaviseletét s ügyekezését jövőndőre is megszerezni.

Végre szívből óhajtana a tisztikar, hogy többen is találkozzanak, kik ezen hasznos tárgynak célját szívekre vévén, megismérnék és annak előmozdításában munkálkodnának, úgy az érdemet szerzett tagoknak megjutalmaztatását is el ne mellőznék.

Költ Pesten, Boldogasszony havának 24. napján 1810. esztendőben.

A Tekintetes Nemes Pest Vármegye nemesi
felkölt lovasezerede tisztikar által

45 Éder György ifjabb Teleki Lajos grófnak

Die 19. márc. 1810

Nagyméltóságú Gróf Úr, Méltóztatott Kegyes Patrónus Uram!

Nagyságodnak a Méltóságos Kommissió neviben küldött levele egész társaságunk előtt felolvastatott 28. februáris. Minden aktor személyesen megkérdeztetett, ha van-e kedve Erdélybe menni, de nemhogy a bemenetelt parancsolták volna, hanem inkább nagy kedvetlenséggel fogadták, ha valamelyik közülünk egyenes meghatározással azt nem felelte, hogy Debrecenben marad. Most már minden körülállásokból azt hozhatom ki, hogy a város fogja a társaságot általvenni. (És ez valósággal a legnagyobb szerencse azoknak, akiknek közelebb a gyomrok a fejekhez, mint a szívek.)

Én részemről felszabadultam a méltóságos báró Wesselényi úr önegyságával kötött kontraktusom alól akkor, mikor az inszurrekcióhoz mentem (testimóniumom is vagy az önegysága képviselőjétől), és így csupán csak a Nagyságotokhoz tartozó háládatosságból és alázatos tiszteletem megbizonyítására bátorodom ezen csekély rendekkel udvarolni. Reményilem, hogy a magisztrátus is fogja Nagyságtokat tudósítani, én mindazonáltal jelenthetem előre mint bizonyos dolgot, hogy a garderóbot a város ki nem fogja adni, és még a bibliotékának sem azon részt, melyek ittlétüktől fogva szaporodott (márpedig azok a legszebb darabjaink, melyek azolta jöttek be a bibliotékába). - Hogyha mindazonáltal minden esetre egy új társaság állítódna fel a Nagyságtok segedelme és pártfogása alatt, úgy én ismét a Nagyságtok szolgálatjára ajánlom magamat; csak azon instálom Nagyságodat, hogyha alázatos ajánlásomat elfogadni méltóztatik, hosszas haladék nélkül méltóztasson engemet kegyes válaszával bizonyossá tenni bölcs határozása felől, nehogy addig tökéletességre vivén a város szándékát, én is kéntelen legyek magamat lekötölezni; kéntelennek mondom azért, mivel feleségem van, akivel nem örömet láttatnék szükségét, márpedig nékem minden jövedelmem csak a fizetésemből áll. Nekem itten egy hónapra vagy 45 rforint fizetésem. Instálom azért Nagyságodat mély alázatossággal, hogy ehhez mérvén jövőndőbeli fizetésemet, méltóztasson a kontraktusomat az útiköltségemmel és egy assecuratoriával (melynél fogva bizonyos lehetek a kontraktusomba kitett fizetésemnek az ugyanabba kitett esztendőig hónaponként való megkapása iránt) együtt akár postán, akár valamely más alkalmatossággal elküldeni. A feleségem tegnap játszott legelőször egy kicsi rollot, és reménlem, hogy neki is fogjuk valami

hasznát venni, de erről most nem alkalmatlankodom Nagyságodnak. Még csak azt jelentem Nagyságodnak, hogy Ernyi, aki a mi kijövetelünktől fogva minden aktoron kegyetlen gorombaságot követett el, most utoljára egészen bebizonyította Nagyságtokhoz való hívségit azáltal, hogy minden módot elkövetett, amelynél fogva a társaságot és garderóbot itt megtarthassa; a bibliotékának javát pedig szorgalmasan íratja le, hogy akármely órában küldenek Nagyságtok utána, az erdélyinek mindjárt kiadhassa.

A grófné önagysága kezeit alázatosan csókolom, Nagyságodnak pedig magamat tapasztalt gráciájába ajánlván maradok Nagyságodnak kegyes választ elváró alázatos szolgálja

aktor Éder György Debrecenben

B. A báró önagysága társzekerére is emlékeztetem Nagyságodat, amelyet magunkkal kihoztunk, azon be lehet a bibliotékát vitetni.

46 Szemere Pál Kazinczy Ferencnek

Pest, ápril. 27. 1810

Kazinczynak Szemere Pál.

[...] A magyar teátrum felé mentünkben színjátszóink felől tudakozódott. Benke, Láng, Murányiné vonattak recenzió alá, és Vida hazafiúságát magasztaltuk. - Be kár - így szóla a teátrumban -, be kár ez e németekből álló muzsika. Miért nem fogadják meg inkább Biharit? - A játéknak vége lett. Berzsenyi, Vitkovics s én mind az előadással, mind magával a játékkal meg voltunk némely részben elégedve: nem Kölcsey, semmi tekintetben. Ő ezer meg ezer hibákat lelt mind a darabban, mind az eljátszásban; a szó, minthogy a dráma Kotzebue-é volt, Kotzebue-ra fordult s Kotzebue érdemeire. - Énelőttem kiállhatatlanok a Kotzebue darabjai - mondá Kölcsey. - Miért? - kérdezém én és Vitkovics és Berzsenyi. Kölcsey az unitas loci, temporis általhátságával, az érzékeny szcénák víggal, nevetségessel való egybekeverésével állott elő - sokféle mentek a b...csek. - Kotzebue után a német és francia dramaturgia jöve fel. Nincs Voltaire-je, Racine-ja, Corneille-je a németeknek. De van Goethéje és Schillerje a franciának? Ekkor Kölcsey a német dramatikuskokat nem ismerve, én pedig nem olvasva azokat, amelyeket a franciák írtanak, s mind a ketten féloldalról ítélve a dolgot, erősen disputálánk. Hiába említé Kölcsey a francia eleganciát, s én hiába hordtam azokat elő a francia drámák ellen, melyeket Lessing, Schiller, Jenisch, Falk elég hangosan mondogattanak: egyikőnk sem engedte a másiknak, s végtére Berzsenyi szólamlík meg: - Én nem ismérek olyan író, aki szívemhez úgy tudna szólni, mint Kotzebue. Schiller munkáit olvasom, s bizony az ész benne szép gyönyörűséget lél, de hidegen marad szívem magas repülete mellett. - Ezt ismét nem merném állítani - felelék Berzsenyinek, s mind a hárman hazafelé kísértük Budára Berzsenyit. [...]

47 Kazinczy Ferenc Vida Lászlónak

Széphalom, szeptember 3. 1810.

Érdemes Barátom!

[...] Nemrégiben Gulácsy Antal rokonomnak levelét vevém. Jelenti, hogy átalvete a színjátszók igazgatását Debrecenben, s teátrális darabokat kér tőlem. - Megírtam neki, mit ítélek e direktóriól. Kótsi muzsikáltatta őket Debrecenben, hogy tanulniok ne kellessék, s nem jó, hanem csak tetsző darabokat játszatott. Arra kértem Gulácsyt, hogy ne hízelkedjék a tanulatlanok ízléseknek, s csak jó darabokat játsztasson, és soha ne egyet is elébb, míg a drámai

darabok íróinak vagy fordítóinak vétkeiktől az eljátszandó darabot a mi Szemerénk a grammatikális vétkektől megtisztítandja. Továbbá, hogy a színjátszókat hozza tekintetbe a publikum előtt a velek való társalkodás, ebédre invitálás etc. által; ellenben azt, aki magát úgy viseli, hogy elveszti a publikum becsülését, s aki az eljátszott darabot derekasán meg nem tanulta, irgalom nélkül csapja el. Lesz-e foganatja tanácsomnak, nem tudom; de én más tanácsot nem adhattam. - Ami kívánságát illeti, hogy néki teátr. darabokat küldjek, arra azt feleltem, hogy originális darabjaim nincsenek, mert én egy jó teátr. darab írását csaknem oly nehéz munkának tartom, mint amilyen egy epopéa; fordításaim nem olyanok, amiket játszhasználnak. - Goethének *Sztellá-ját*, *Clavigó-ját*, *Testvérei-t* most dolgozom újra; még *Jeri és Bätely-jét* s *Halászeány-át* fogom fordítani, hogy egy tomust tehessenek; *Emilia Galotti*-m és *Minna von Barnhelm*-em kész, de tudom, hogy az a magyar publikumnak, mely a sok dībábságok által annyira el van szoktatva, hogy a jó darabokat nem is ízleli, nem volna kedves. - A Kotzebue tetsző, de nem klasszikus, sőt amennyiben ismerem, sokszor rossz darabjait én nem tartom érdemesnek a fordításra, sőt nem az olvasásra is. S ezeket, édes barátom, vedd leveledre tartozott válaszom gyanánt. - Nagy munkát vevél magadra. [...] A teatralisták mindég veszekednek magok között. Herkulesi erő kell ezeket rendben tartani.

[...] Élj szerencsésen, kedves barátom. Ajánlom magamat becses barátságodba.

Tisztelő barátod
Kazinczy Ferenc mpr.

48 Döbrentei Gábor Kazinczy Ferencnek

A bonyhai remeteházban május 20-án 1811.

Nagyérdemű Tekintetes Úr!

[...] Vándza, a kolozsvári magyar teátrum igazgatója annyira igyekszik, hogy a gubernátor neve napján győzedelmet víva, amint Újfalvy Krisztina írja. *Orfeusz és Euridice* adatott. A dekorációk bájolók, erősen bájolók. Elvégezzék, hogy az elkezdett teátrumi épület vitessék egészen fel, hogy a jövő télen a nemzeti társaság abban léphessen fel. A németek még most is ott vannak. A gubernátori ház s gróf Rhédei László nagyon faveálják.

[...] Adieu, adieu, nemes barátom!

Döbrentei mpr.

49 Vida László Kazinczy Ferencnek

[Pest], 1811. augusztus 15.

Kazinczy Ferencnek szíves tiszteletét, barátságát.

[...] Legközelebb Szemerénkkal Pestre érkezvén, mint a játékszín igazgatója a társaságot a legnagyobb zavarban találom, a nyughatatlanság és egyenetlenségnek lelke elfoglalta őket, és három esztendő költött költségeim, fáradozásim, törekedésim sem használhattak arra, hogy ezeket a nyughatatlan embereket csendességre hozhatta volna; ők egyenetlenkedtek, szöktek, verekedtek, és ott, ahol ezeknek orvoslása végett jelentést tettem, csak hideg és sikertelen biztatás vala az elégtétel, mely inkább szarvat adott a nyughatatlanoknak - de még itt sincs vége a tragédiának. A tagok sok privát személyeknek tettek panaszt aziránt, mintha én-végeztem és az én intézetim végett nem boldogulhatnának képzelt céljoknak elérésében, becsületem tehát könnyen gyanúba jöhetett az engemet ösmerők előtt. - A jó hír ráklábon, de a rossz szárnyon jár. A hálaadatlan világ mindenkor hajlandóbb a rossznak, mintsem a jónak

elhitelére. - Rettegtem a következőstől, általláttam, mely lehetetlenség minden vagyonimnak feláldozása mellett is e gyűlevész, csekély lelkű és csak tulajdon erszényeknek hasznát néző embereket akár az egyenes útra, akár a hazának szeplőtelen szeretetére vezetni. - De mit is kívántam? - ösmérem tébolyodásomat. - Szeplőtelen hazaszeretet? - és ezektől az emberektől? - holott akikben igazsággal és méltán kereshetnénk is, sikertelen nyomozásunk!!!

Visszatérek az előbbiekre: láttam a lábolthatatlan veszélyt, azoktól pedig, akiktől ezen institutumra nézve valamit remélhettem, hideg márványszívnél és csaknem gúnyoló feleleteknél egyebet nem nyertem. Itt elérkezett a dolgot választó pont, hirtelen eszembe tűnt: ezen institutumon kívül, melyen többé nem segíthetek, van még haza, melynek más úton használhatok, de vannak feleségem, gyermekim, barátim, megfélejtkezzek-e ezekről, és életemnek hátralévő napjait ne használjam-e ezekre nézve? - Hidd el, kedves barátom, vérző szívvel fogtam az utolsó lépéshöz.

Éppen közgyűlésünk vala, egy jelentést terjeszték a Rendek eleibe, és sikertelenségét eddigi törekedésimnek megmutatván, a jövődőtől még inkább félvén, a játékszín igazgatásáról lemondtam, tartván azonban a rágalmozástól is, a tekintetes nemes vármegyének szabad és teljes rendelkezése alá az institutum előmozdítására örökre odaajándékoztam azon egész új játékszín, minden hozzátartozandóságaival, melyet csaknem tízezer forint saját költségemen az úgynevezett Hakker-szálában készítettem, odaajándékoztam az egész garderóbot, melyet jóllehet még néhai báró Wesselényitől vettem által, de teherrel, mely terheket én lefűzettem és több ruházatokkal szaporítottam, szinte így általadtam a bibliotékát is, és mivel három esztendőkre vettem fel az igazgatást, még a hátralévő esztendőkre, esztendőként négyszáz rforintokat ajándékoztam, és ezzel magamat a Rendek kegyelmébe ajánlván, ajánlottam egyszersmind az árva társaságot, mely méltatlan ugyan arra, de az institutum a hazának javát nézi.

Mit gondolsz, kedves barátom? Ezen ajánlásimért a legnagyobb méltatlansággal fűzettek egynémelyek a Rendek közül, és még oly alacsonyságra is vetemedtek, mintha a ruházatokból valamit titkon elidegenítettem volna, de én már ezeket megcáfoltam, szolgabíró által iratván össze a ruházatok, minekelőtte az igazgatásról lemondottam volna.

[...] Estve leve az idő, mulatás végett a Beleznay kertébe mentem vacsorára, véletlenül ott voltak ketten rágalmozóim közül, és mit gondolsz, mosolygó nyájas tekintettel fogadtak ezek a báránybőrbe öltözött farkasok, és én, mintha nem is tudtam volna az ő tetteket, hidegvérrel fogadtam. Ők észrevették, elpirultak - én hallgattam, a szomszéd asztalnál helyet vettem -, nem tehetek róla, képmutató nem tanultam lenni. Itt vége panaszaimnak, a jövődőről tudósítani foglak.

[...] Törtel felől néked sem szabad egyébként gondolkoznod, mint azon hely felől, ahol téged a kedves tieiddel együtt viszont egy boldog pár szívesen és felejtethetetlenül szeret.

Aug. 15. 1811.

50 Döbrentei Gábor Kazinczy Ferencnek

Ó-Andrásfalván nov. 16-án 1811.

Szeretett és tisztelt Barátom!

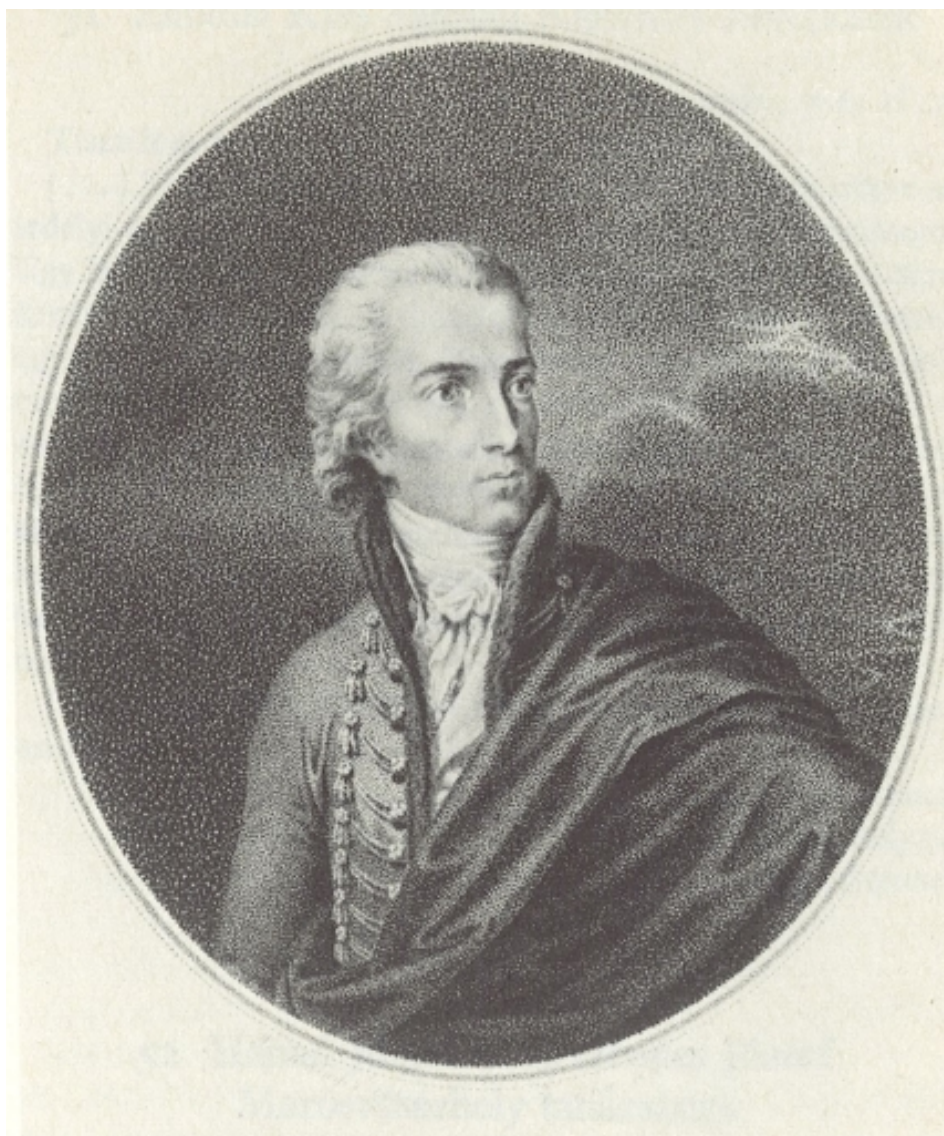
[...] Még időm se vala az általolvasásra, megköszönésre, mert most mind *Macbeth*-tel foglalatokodom. Az originál textus mellett megvan nálunk Voss, Bürger, Schiller fordítása. [...] *Macbeth*-ben némely kis változtatásokat teszek. Duncannak második fia, Donalbain kimarad. Minek benne, mikor csak egyszer lépik fel. A végén Malcolm viszen mindent

véghez. Azért, hogy Shakespeare a valóságos természetet követi? De a néző azt kérdezi, hol maradt Donalbain, atyja megöletéséért oly hidegen marad-e? Amint Goethe *Egmont*-ban el mere térni a hisztóriától, mért ne lehetne itt Holingshed krónikájából azt kivenni, ami a poétának legszükségesebb? Különben is a személyeket kevesítenem kell, hogy elég játzó lehessen. Pesttől messze lévén, ámbár Benkének ígértem, ajánlottam, először Kolozsvárt fog eljátszattatni. Vándzának akarom dedikálni, mivelhogy a játékszín körül közmegvallás szerint hazafiúi tűzzel fáradozik. Az ő festése felől, ha jónak lehet is mondani, ne képzeljen a Tekintetes Úr magas művészi ecsetet. Székelyné mellé egy asztalt feste, ha jól emlékezem, melyen egy edényben virágok vannak. Ez nem odaillő, úgy tartom. Ő maga fogja a metszést elintézni. Cserey Farkassal együtt nézők meg. Ő is ezt jegyzé meg.

[...] Sajnálom, fájlalom, siratom, hogy a pesti nagy új játékszín körül a magyar játzóknak emlékezete sincs. S gróf Dessewffy hol vagyon?

[...] Az ég nyújtsa meg életét sokaig, édes, tisztelt barátom,

D. G.

12. Kazinczy Ferenc

51 Zabolai Kiss Sámuel Kazinczy Ferencnek

Marosvásárhely, márc. 5-én 1812.

Tisztelt érdemlett Hazafi, tisztelt Barátom!

[...] Kedves dolog leszen talám a Tekintetes Úrra nézve az erdélyi magyar játszó társaság állapotjáról való tudósíthatásom. Úgy látszik, hogy a nemzet inkább iparkodik most annak lábra állításán, mint valaha. A közelebbi ország gyűlésén felvették ügyét, és azon játékszínnek felépítésére, mely Kolozsvárt több esztendőktől fogva félben áll, végzette: minden házhelyről - melyről 4 marhákkal dolgoznak - fizessenek 50 váltóforintot. Ilyen házhely a magyarok részéről mintegy 110 000 és 120 000 között vagyon. - Ha az halandóságon általesteknek is szabad lenne a földiekről tudni, úgy a néhai Wesselényi nagy, kibeszélhetetlen örömet érezne. De ő nyugszik már! Óhajtanék csak kettőt helyébe.

[...] Egészséget és hosszas életet óhajtvá vagyok a Tekintetes Úrnak,

tisztelt barátomnak
alázatos szolgája
Kiss Sámuel

52 Hajnal József és Erszényes József Marosvásárhely tanácsának

1812. [május 20. előtt]

Tekintetes Nemes Tanács!

Avégre lévén kirendelve a Tekintetes Nemes Tanács által, hogy a helybeli teátrumnak zabmagazinná való fordíttatására nézve az azon teátrumban lévő holmikat, másokat számba vévén, azokat konskribálva, ennek teljesezésül inventáltuk ily renddel:

1. Kortina találatott	71
2. Firhang	13
3. Egy kis hitvány téka	1
4. Egy fejér fogas	1
5. A zártszékekbe hét zár nem találatott.	
6. A firhangok előtt vagyon négy darab festett keskeny vászon.	
7. A székek a 2. és 3. helyen el vagynak romladozva.	

Mely inventálás miáltalunk eszerént menvén végbe, arról a Tekintetes Nemes Tanácsnak ezennel hitelesen referálunk, alázatos tisztelettel lévén a Tekintetes Nemes Tanácsnak

alázatos szolgái
Hajnal József szenátor,
Erszényes József nótárius

53 Ifjabb Wesselényi Miklós báró Döbrentei Gábornak

Zsibó, 1813. március 18.

Döbrentei Gábornak hév barátságot Wesselényi Miklós.

Kolozsvárt nékem társaságod paradicsommá teremtette s újra visszatérésemet óhajtja, két, legfeljebb három hét múlva újra ölelhetlek.

Az *Athéni Timon*-t égy Lugosi nevű jó barátom fogja fordítani, aki egy valóságos jóérzésű s igyekezetű ember, most anyámnak fiskálisa, s itt lakik. A *Don Carlos* hogy oly jól adódott elé, örvendem, kérlek, tudósíts a fordítás minéműségéről. Köszönöm barátságodat a Collin darabjai megvételében. Azon projektumod, hogy magyar teátrum homlokfalára atyám mejjképe tétessék, dicsőséges, felséges, az ő szent fáradozásainak szent jutalma lenne, s minden keresztek- s pántlikáknál, melyeket egy puha tirannus áruló hízelkedőinek gyalázatos mejjeikre akasztott, dicsőültebb, mert ezt egy nemzet adja. - Atyám szent hamvai! Ne roskadjatok oly hidegen öszve szűk házatokban, éltek még hazánkfiái hév kebeleiben; atyám lelke, ki dicsőült hazádban repkedsz, tekints le reám azon villámtekintetteddel, mely előtt a vétek visszatánorodott, s a gyáva elpirult. Ne engedd, hogy soha is fiad azon mejjkép előtt lesütött fővel menjen el. Éljen szerencsésen, Lajosodat ölelem.

Zsibó, 1813. márc. 18-án

54 Döbrentei Gábor Kazinczy Ferencnek

Kolozsvár jan. 10-én 1814.

Tisztelt, szeretett Barátom!

[...] Tegnap este [...] lépék be hozzám Wesselényi Miklós, az ő derék Patakijával, éppen azelőtt egy fertállal megérkezve Zsibóról. Öröm ez a nap, ez este, mely nagy vala! A szép lángú ifjú látván a *Muzéum*-nak öt kész árkusát, örömmel kiálta fel: - Így tehát már megindul! - de nem szeretette hallani, hogy Széphalomról munkák nem fognak érkezni. Együtt menénk a magyar teátrumba, mely most méltóságos Horváth Dániel igazgatása alatt foly, ki jobb lábra állította, mint tavaly volt. Azonban a németé az elsőség az uraságok előtt, mert a gubernátori ház a magyarban nem tart most logét, ámbár tavaly tartott. A múlt héten *Hamlet*-et adták. Kótsi úgy játszott, hogy a németek között egy sincs, aki oly psychologisch tudná azt a rollt felvenni. Hanem teátrumjok díztelen, dekorációik rosszak. [...]

55 Rhédei Lajos gróf Kántorné Engelhardt Annának

Nagyvárad, 1814. március 6.

Kedves Kántorné!

Az érzékeny Euláliának minden jó ízlésűeket érzékenyítő előadása ösztönöztén engemet arra, hogy ezen ide rekesztett csekélységgel kedveskedjem; kérem, fogadja el azt az Asszony a nemzeti játszószínt díszesítő különös tulajdonságainak nagyrabecsüléséből származott szíves hajlandóságom és ezt a hasznos nemzeti intézetet elősegélleni kívánó hazafi indulatomnak néminémű jeléül.

Aki állandóul vagyok az Asszonynak

Nagyvárad, márc. 6. 1814.

kész köteles szolgálja
Gróf Rhédei Lajos

**56 Waldstein Emánuel gróf
Sándorfi Józsefnek**

Fót, 1814. szeptember 9.

Bizodalommal teljes Táblabíró Úr!

A Károlyi gróf família mindannak, ami a magyar nemzetünk s édes hazánknek dicsőségére vál, előmozdítását nagy örömmel mindenkor eszközölvén, mostan is a magyar literatúra gyarapítása tekintetéből a Táblabíró Úr által kért nagykárolyi játékszínnek készületeit a mostan Nagyváradon játszó magyar játékszínársaságnak örökre ajándékozza, azt a csekély feltételt kívánván megtartani, hogy azok soha az országunkból ki ne vitessenek. - Maradván egyébiránt állandó tisztelettel

Fót, 9. szept. 1814.

Táblabíró Úrnak kész szolgálja
gróf Waldstein Emánuel m.k.
ügymint a gróf Károlyi árváknak adatott
gyámatyjok és gondviselőjök

57 Kolosváry Pál Horvát Istvánnak

Székesfehérvár, 1818. március 13.

Tekéntetes Táblabíró Úr, kedves Barátom Uram!

Több megyebeli hazafiak a nemzeti színjátszó társaságnak viszontagságait, különösen pedig minden pártfogás nélkül az itteni vidéken történt vándorlását szívekre vévén, egy társaságba öszeállottak, oly szándékkal, hogy itt Fejérvárott addig is, míg Pesten a Nemzeti Teátrum el-készülni fog, egy 15 tagokból álló nemzeti színjátszó társaságot felállítsanak, és azt, ha lehet, állandóvá is tegyék - ennek következtében a folyó esztendei október 1. napjától számlálendő egy esztendőre már több tagok meg is fogadtattak, másoknak pedig írtam és őket ide meghívtam, s reményem, hogy azok is a meghívást elvállalván, 1. októberre megjönni fognak, így a tagokról már aggódni nem kell, de a szükséges teátrális öltözeteknek még hejával vagyunk, amelyeket újonnan csináltatni a társaság kasszájának, ámbátor már 8000 forintok vagynak megajánlva, és reménységem vagyon, hogy még 2000 vagy 3000 forintokat fognak a megyebeli hazafiak ajánlani, tehát terhes volna, minekutána könnyen megtörténhetik, hogy az aktorok fizetését is abból pótolni kell. - Méltóságos gróf Ráday, amint hallom, gróf Brunswikkal meg nem egyezhetvén, minden teátrális ruháit megtartotta, lehet talán aszerint, hogy őtöle azt, amire szükségünk vagyon, illendő áron megszerezhetjük, azért méltóságos első alispán úrnak tanácsából kedves barátom uramat mint oly igaz s buzgó hazafit, aki minden hazai intézeteket előlmozdítani kész, barátságosan kérem, hogy a tisztelt gróffal azeránt szólni s odavezérelni méltóztassék, hogy attól, amire szükségünk vagyon, illendő áron megszerezni szerencsések lehessünk. Még csak azt kívántam megjegyezni, hogy énekes és táncos játékok nem fognak adattatni, s azért csak szomorú-, néző- és vígjátékokhoz való magyar, német, görög, római és török ruhák, trikók, kardok, sisakok, talárok, közembereknek való katonai öltözetek s más ilyesek lesznek a 15 tagokból álló társaságnak szükségesek, és hogy 1200 forintnál most elein többet nem fordíthatunk. - Egész bizodalunkat e részben kedves barátom uramnak hazafiúságába helyeztetjük, s bizonyosak vagyunk, hogy közbenjárása által boldogulni fogunk, aki becses válaszát kikérvén, tapasztalt szíves barátságába ajánlott állandó tisztelettel vagyok kedves barátom uramnak

Fejérvárott, 13. márc. 1818.

igaz barátja és szolgálja
Kolosváry Pál

58 Zaborszky János Miskolczy Györgynek

Boldogkövővárja, [1818.] augusztus 18.

Teljes bizalmú Tekintetes Úr, Főperceptor Úr!

A Tekintetes Urat a társaság küldöttjeivel együtt szívesen elvárjuk, azt az egyet alázatosan kikérve, hogy eljöveteleknek idejét előre méltóztasson megírni, hogy a méltóságos grófom is idehaza lehessen; addig is a társasággal méltóztasson minden jó véget érni, és oly tagokat, ha még hibáznának, velek szereztetni, hogy egy valódi, állandó s a született nyelvünk s erkölcsünk pallérozódását eszközölő társasággá formálódhasson; kiváltképpen pedig fejérszemélyeket és énekeseket mennél jobbakat, hogy a kassai pallérozottabb publikumnak is kedvét nyerhesse. Ami a garderóbot és operadarabokat érinti, minden kérdésen kívül reményelem, hogy a méltóságos grófom nemcsak némely részben, de egészen is által fogja a társaságnak adni, kivált, ha a társaság a még talán szükséges jó tagokat magához megszerzi. A Tekintetes Úr a társaság küldöttjeivel személyesen minden jó véget érhet. Én magam is igyekezni fogok a társaság javára, az grófom kára nélkül mindent jó móddal véghezvinni; addig is pedig szíves úri indulatiba ajánlott egész tisztelettel maradok

Boldogkövővárján, aug. 18-án

alázatos szolgálja
Zaborszky János fiskális

59 Miskolczy György Kassa város tanácsának

Miskolc, 1818. szeptember 25.

Tekintetes Nemes Magisztrátus!

Különös tisztelettel való nagy és jó Uraim!

Folyó Szent Mihály hava 23. napján a teátrum dolgában hozzám utasítani méltóztatott, nagybecsű úri hivatalos levelét a Tekintetes Uraknak alázatos tisztelettel véván, alázatosan akképpen teszem jelentésemet, amiképpen a dolog fekszik.

Méltóságos gróf Péchy József önagysága azt adván értésünkre, hogy a nála tudva levő okokból a gondviselése alatt volt teátrális társaságot széjjeleresztette; azért is, ha akarnánk, a jövő télre bocsájtanánk Kassára az itt levő társaságunkat és eziránt lépnénk bizonyos írásbeli kötelezésre a méltóságos gróf fiskálisával. Fiskális úr ide Miskolcra megérkezvén ezen hónap 23. napján, a kötelezés mind a két részről végrehajtatott. A kötelező levél foglalata abból áll, hogy a méltóságos gróf jövő Szent András hava első napjától fogva a húsvéti ünnepekig a játékszint, a garderóbot és a bibliotékát minden fizetés nélkül a mi társaságunknak ingyen, nagylelkűségből általengedte s ajándékozta, de csak a jövő húsvétig. Én a kötelező levél hiteles párját nagy készséggel és mély tisztelettel megküldéném, de táblabíró Szrogh Sámuel úr lévén az első direktor, minden iroványok ezen úrnál szoktak állani. Tisztelt Szrogh Sámuel úr pedig tegnap reggel Miskolcon alól három mérföldre fekvő Mezőnyárad helységébe tekintetes Majthényi Pálné asszonyom dolgában, kivel is Szrogh úr plenipotentiáriusa elutazott, és onnan holnap estére fog ide visszajönni; ezen okon tehát lehetetlen a Tekintetes Urak parancsolatjának eleget tennem; hanem azonnal, mihelyt a tisztelt direktortársam visszajön, hiteles formában, postán, lévén énnekem egyébaránt is szabad postám, okvetlen meg fogom küldeni. Így lévén a dolog fekvése, Tekintetes Uraim, alázatos vélekedésem szerint a gróf semmit se subárendált, csupán csak engedelem az önagysága részéről a dolog; a mi részünkről pedig engedelmesség és tisztelet.

Tekintetes Uraim! Az édes hazánk nevében reménykedem alázatosan, méltóztassanak nemzeti társaságunkat kegyesen s kegyelmesen a jövő húsvétig megszenvedni. Ám hiszen a teátrális társaság főkaraktere a moralitás; ezzel pedig teljes mértékben bírnak a mi igen becsületes aktoraink; azonban közönségesen tudatik, mennyi baj volt mind a tavalyi, mind a harmadévi kassai teátrális társasággal. Ami több, én becsületesemre mondhatom, mert láttam a tavalyi szép társaságát a grófnak, hogy mindamellet is a mi aktoraink, kivéven az énekes darabokat, ámbár ahhoz is jól értenek, a néző-, víg s szomorú darabok előadásokban erősebbek a tavalyiaknál; de akármiben legyen is a dolog, most egyedül a Tekintetes Urak gráciájától függ a hazai literatúrának nagy része; méltóztassanak csak egyedül ezen az egy télen keblükbe és kegyelmükbe fogadni nemzeti aktorainkat, méltóztassanak aztat is kegyesen megfontolni, hogy mi már a tegnapi napon mindenfelé megtettük a rendeléseket a legjobb énekesek megszerzése iránt, és hiszem, hogy oly jó tagokkal fogunk előállani, akikben megnyugvásukat fogják a Tekintetes Urak találni. Néhány betanult operáink készen vannak betanulva, a gróf bibliotékájából pedig a legjobbakat fogjuk lefordítani; ezek felett több mint nyolcszáz darab válogatott néző-, víg- s szomorújátékaink vannak betanulva, melyekkel kegyességük szerint parancsolhatnak a Tekintetes Urak. A mi bibliotékánkban a legtöbb darabok vannak, mert aki fordított, az mindig a javát kereste s azt fordította; emellett a mi darabjaink között semmi sértegető darabok sincsenek, azoknak fundamentuma a jó erkölcs.

Utoljára is alázatosan esedezvén a házában leendő megszenvedtetésünkre, addig is, míg a kötelezés párját általküldeném, nagyúri kegyességekbe ajánlott, különös és állhatatos tisztelettem mellett vagyok a Tekintetes Nemes Magisztrátusnak

Miskolcon, Szent Mihály hava 25. napján, 1818. esztendőben

alázatos hív szolgája
Miskolczy György
borsodi főperceptor

60 Ürményi József Horvát Istvánnak

[1818. október 17.]

Három nap előtt a Fejér megyei kisgyűlésen elnököltem, este pedig színházban voltam. A színházat igen csinosnak találtam, jól van világítva, erős thermolámpával a közepén, mint a pesti vagy budai jól ellátott színházban, a zenekar 16 tagból áll, a ruhatár pedig nagyszerűbb, mint Pesten. A színészek jók, néhány közülük olyan, hogy - mint mondani szokás - jobb már nem is lehetne. És a legjobb színésznő, Kántorné még nincs is itt. Mondja meg Kultsár úrnak, hogy a kis Fejér megye többet tett eddig, mint annyi évek során keresztül és az egész ország segítségével Pest vármegye. Ha a pesti eszmék nem volnának oly messzeceapongók, hasonlót már rég lehetett volna létrehozni, mint ebben a kicsiny színházban. A függöny igen szép festésű, és a többek között Tekintetes Uraságodnak mint magyar tudósnak neve is olvasható rajta.

61 Dessewffy József gróf Szrogh Sámuelnek

[Kassa, 1819. február-március]

Tekintetes Úr, drága, kedves Jóakaróm!

Keveset járok ugyan a teátromba, holott tartok lózsit (kivált gyermekeim számára), mert a sok vendégek, amint a kisvárosokban szokott történni, nagyon eldiribolják-darabolják nappalaimat, úgyhogy csaknem csupán estéimet fordíthatom hasznomra; eljárók azonban némelykor, ámbár ritkábban, mint tavaly, a játékszínbe, és hallok amellet, itt is, amott is, mindenféle

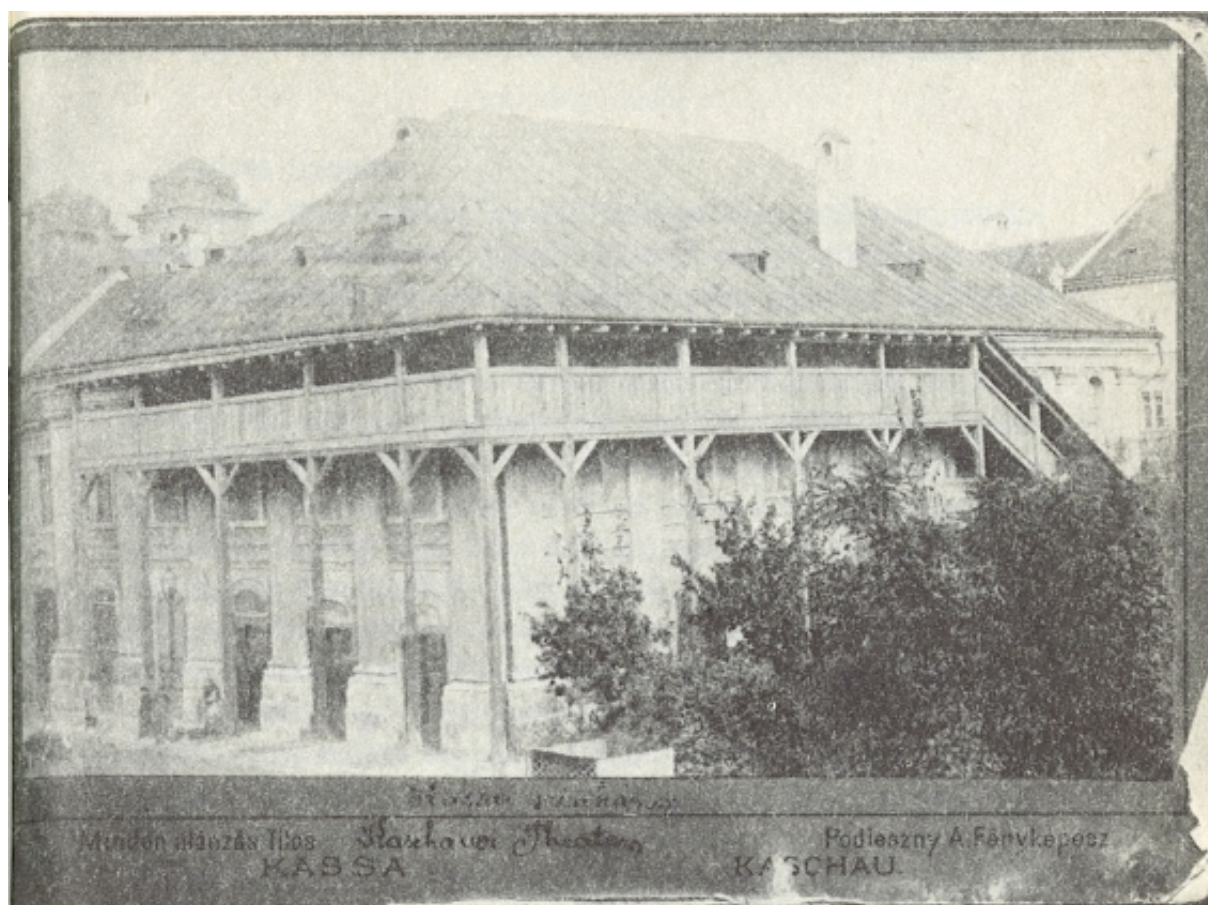
ítéleteket a mostan itt mulató magyar társaságról. Mint tudni kívánja a Tekintetes Úr ítéletemet, szokott egyenes szívűségemmel ki fogom azt mondani, kérvén a Tekintetes Urat, hogy azt csak úgy méltóztasson tekinteni, mint személyes észrevételeimet, „sina ira et studio, quorum causas procul habeo”.

Midőn itt harmadévi nyárban legelőször jelene meg a magyar társaság, mind azért, mert nyárban nincs itt teátrum, mind azért, mert a társaság első beléptekor hathatósan meg akarta nyerni a publikum kedvelését; mind pedig azért, mert újság volt itten a magyar teátrum; mind, végtére, mert több elnémetesedett, finnyásabb ízlésű uraink és dámáink, kik inkább szoktak a német teátrumhoz, nem valának már a városban, a magyar társaság sok kedvelőkre találta - a játékház majd mindig tele volt, a paradicsom tömött, a lózsiknak nagy része elfoglalva - pénz is több volt akkor, és a farsangi multságoknak fogyatkozásában mind több időt, mind több pénzt lehetett fordítani a teátrum látogatására; most különbözők a környülállások - kevesebb a pénz, és mégis a lózsik ára majd olyan, mint tavaly. Még a városban vannak elnémetesedett dámáink s uraink - a farsang szaporítá a multságokat -, a német katonaság nem tud magyarul, a kitolt német társaság és annak barátjai fájlalják volt uralkodásokat. Most csak a paradicsom van mindig tele, és az tapsol leginkább, ámbár többnyire merő tótokból álljon. Ez a környülállás nem nevelheti a társaság jó ízlését, és szükséges, hogy vagy elbízsa magát, vagy minden kedvét elveszejtse. Ritkán tudják jól rolléjokat - elfelejtkeznek, hogy több német és tót hallgatóik vannak, hogy következendőképpen nem kellene oly sebesen beszélniek -, elszavalások (declamatio) nagyon egyszerű (uniforme), nincs benne elegendő moduláció, nem szólanak a természeti hangon és a társaságos élet tónusán, némelyik magamagát játssza inkább, mint a képzett személyt - az asszonyoknak kivált nagyon pereg a nyelvek, igen fent, igen magosan kezdődik szózatjuk minden hajlatosság nélkül, és többnyire csak egy bizonyos hangra emelkedik, és csak egy bizonyos hangig ereszkedik le - némely színjátészó olyan tónuson beszél a vízről, mintha haragudna; az orchesztra is igen rossz állapotban van, gyakran tónus, majd mindig taktus nélkül - a sűgőt is igen gyakran hallani az elszavaló előtt. Azonban mégis némely darabok meglehetősen adatnak elő. Azt nem is említém, hogy az elment Kőszegi egy időtől fogva nagyon hányni és vetni kezdte magát, s így játssza a természetiséget elvesztette; egykor bosszúsan is lépett fel a teátrumba, azután pedig megverekedett mátkájával, s mégis osztán elillantott vele. Egynehány hetek előtt két szobaleányt fogadtak fel; ezeknek, természetesen, még sokat kell tanulniok, és meglátszik, hogy volt asszonyaikat jól tudnák mímelni. Én mindezeket megérintettem gyengéden Benke úr előtt, és nem kételkedem, hogy figyelmessé tette társait. - Jól fog cselekedni a Tekintetes Úr, ha ezen kritikámat megküldi a társaságnak nevem kijelentése nélkül; mert jót akarok eszközteni, nem pedig megbántani valakit. Annyi bizonyos, hogy örökre megfészkelhette volna magát itt a magyar társaság, ha olyan individuumokból állana, kik az említett hibákat vagy elkerülnék, vagy megjobbítanák. Nem lehet minden embertől annyi hazafiúi szeretetet kívánni, hogy ezen hibákat észre ne vegye, és ha észreveszi, azokat mindig engedelemmel lássa. Ha valamivel fogyatkozóbb lenne is a magyar társaság a már nekitörődött németnél, mégis erőt venne ezen végtére, mivel a hazafiúság táplálgatná a tökéletesedés reménységét, de mikor az nem indul elébb, hanem hátrább esik napról napra: természetes, ha meghűti a jobbnak emlékezete a rossznak jobbulásáról való reményt. Rövidesen és egybehúzza megmondtam mindent - bizony nem gúnyolódásból, hanem a legegyszerűsebb hazafiúságból. Vegyék hasznát, ha akarják - a keserű orvosság nem mindig a legrosszabb, az édes pedig nem mindig a legjobb.

Maradok a legigazabb szívvel és barátsággal a Tekintetes Úrnak

alázatos szolgája
gr. Dessewffy József

Ui. Minden ember kérdi tőlem: fog-e és mikor felépülni a miskolci teátrum? Azt hallom, hogy Borsod vármegye státusai igen keveset vagy éppen semmit sem adtak és adnak e célra. [...]

13. A régi kassai színház

62 Waltherr László Kamocsay Juliannának

Pest, 1819. május 7.

Kedves Julcsám!

[...] A múlt hétfőn, úgymint a folyó hónapnak 3-án, leírhatatlan öröm lelkesítette hazafiúságomat, midőn a fehérvári magyar színjátszók városunkba megérkezvén, cédulák által kihirdették a nemzet multságára lett megérkezéseket, és azt, hogy játékaikat elkezdik - azon öröm nevelkedett bennem, midőn a német játékszínen megjelenvén szemlélője s hallgatója lehettem azon Kisfaludy Károly úr által készült remek darabnak, melyet a színjátszók ezen nevezet alatt: *A tatárok Magyarországon*, előadtak, éspedig úgy, hogy a játszó személyek ellen még csak az irigység sem tehetett volna semmi kifogást. - Ezen örömemtől gyulladva, a játéknak körülállásait elevenen előadtam a sógor úrhoz ezúttal intézett levelemben, amit neked is el fog olvasni, csak kérd meg - a cédulát pedig ide zárom, mulasd vele magadat; most azután vagyok, hogy a darabot valahogy megkaphassam, melyben ha nyertes leszek, azt leírhatom, s multság végett neked is fogom közleni - azt azonban soknál jobban szerettem volna, ha a te társaságodban lehetett volna szerencsém meghallgatni; akkor határtalan lett volna kettős örömöm - örömed lett volna neked is, mert nem hiszem, hogy valaha egy oly helyesen és a nemzet lelkéhez alkalmaztatott darabot olvastál, annál inkább láttál volna. [...]

Légy egészségben, kedvesem, tiszteld nevemben kedves Szülőinket, engemet pedig tarts meg hív magyar szívedben, aki tégedet ölelvén s ezerszer csókolván, míg élek, leszek a Te

Költ Pesten, pünkösdi hava 7-én 1819.

igaz hív szeretőd
László

63 Waltherr László Kamocsay Juliannának

[Pest], 1819. június 5.

Lelkem, Julcsám!

[...] A mai játék: *Themistocles vagy a haza szeretete*, melyről a cédulát ide zárom, kedves mulatságot ígér. Ha vajon megadta-e azt, folytatván regvel ezen levelemet, meg fogom írni.

A darabnak tárgya példás, kidolgoztatása helyes, előadása buzdító volt. Tárgya az, hogy Themistocles athenai hadivezér, minekutána Aspasia egy leányát, ki utább Xerxes perzsa királynak mint az ő ellenségének, és pedig oly nagy ellenségének, ki az ő személyére, ha hálóra kerítették, nevezetes jutalmat tett vala fel, jutott udvarába, elvesztette volna, maga is bizonyos okok miatt hazájából számkivettetett - ezen állapotjában, Neocles nevű fiától kísértetve, a katonái által környékeztetett Xerxes királynak székéhez nyomult fia minden tartóztatásnak ellenére, s magát halálos ellenségének kezébe adta, de Xerxes, felbuzdítottván az ő nagy lelkétől, nemhogy kegyetlenkedett volna rajta, sőt őtet különös kegyelmére méltóztatván, hadainak fővezérévé tette és oda utasította: hogy Athena ellen fegyvert fogjon. Themistocles ezen intézetét a királynak elmellélte, a fővezéri hatalmat letette, s később volt a legkeményebb rabságot, sőt a kegyetlen halált is elvállalni, mintsem hazájához hívtelen lenni. Végre azonban: midőn a király elébe járulva, hogy mind a hálaadatlanságot, mind a hívtelenséget elkerülje, magát - a görög követnek, Lysimachusnak, aki Themistoclest nagy kincsért hazájának visszaadni kívánta, de meg nem nyerhette, és aki kedves Aspasiájának tekintetét is kikerülte, csakhogy hazájához hite szegett lenni ne kénteleníttessen, jelenlétében - méreggel elveszteni akarta, Xerxesnek határtalan kegyelméből szabaddá és Aspasia Lysimachusnak feleségévé tétetett. Kidolgozta a híres Kazinczy Ferenc, tehát helyes; előadták a fejeváriak, kiktől még addig semmi oly darabot, mely természetes, mely buzdító nem lett volna, nem láttunk.

Ez volt tehát a darab, melyet midőn bővebben is közlöttem volna, magamat tapasztalt szeretetedbe ajánlom, s ezerszer csókolván maradok a Te igaz híved

Szent Iván hava 5-én 1819.

László

64 Kisfaludy Károly Gaál Györgynek

Pest, [1820.] február 8.

Tekintetes Uram!

[...] Hogy múzsám néhány szülöttét figyelmére méltatta, annál inkább örömmel tölt el, mert meg vagyok győződve, hogy avatott kezei közül mintegy újjászületve, teljesebben kerülnek ki, és a sietősség jegyét, mely talán az első két darabomat bélyegzi, csiszolásával eltüntette. Egyébként - távol legyen minden önhittség tőlem - bizton hiszem, hogy a fordítást nem drámáim belső értékének, hanem követésre méltó hazafiságának köszönhetem. Jambusaimra

tett észrevételeit teljességgel igaznak találom, csupán gyarlóságaim kis részét kell a még nem egészen kifinomult magyar nyelv merevségére áthárítanom. Mérhetetlenül nehéz a szenvedélyt tiszta jambusokban kifejezni - és a sok hosszú szó a vers menetét oly nehézkessé teszi, hogy sokkal nehezebb szavakat találni, mint gondolatokat. Azt is el kell ismernem, hogy a filológiában nagyon sok pótolnivalóm van - zsenge ifjúságomtól katona lévén, kevés gondot fordítottam erre, és szabályok nélkül leírtam mindent, amit egy szenvedélyes érzés és egy melankóliára hajló kedély tollba mondott; csak néhány éve, mióta a hadi szolgálatot elhagytam és magam teljességgel a szépmesterségeknek szenteltem, kezdtem el szorgalmasan önképzésemet.

[...] Már eddig 16 színdarabom készült el - s azt tervezem, hogy minden negyedévben egyet kiadok; mind eredeti, és a legtöbb a hazai történelemből való. Közülük 5 vígjáték, ezek azonban túlságosan provinciálisak, s ezért nehéz őket idegen nyelvre hatással átültetni. Ha egyébként a külföldi elmeművek fényében az enyémekek túllontúl árnyékban vannak, szolgáljon még az is mentségemre, hogy nem volt hazai elődöm, s a magyar dramaturgia rögs útját csaknem teljesen egyedül kellett egyengetnem. Amikor *A tatárok*-at írtam, 19 éves voltam, és a többi is zsenge ifjú koromban született, s nagyon hevenyészettek - most 10 évvel idősebb vagyok, s talán képes leszek valami derekasat nyújtani. *A Stibor vajdá*-t két évvel ezelőtt írtam, a darab némiképp rikító, de a szándék mentse a nem egészen jól sikerült művet. Most a *Konstantinápoly veszedelmé*-n dolgozom, dráma lesz öt felvonásban.

Teljesen készek eddig a következők:

<i>A gyilkos</i>	szomorújáték
<i>Várnai ütközet</i>	dráma
<i>Szécsi Mária</i>	dráma
<i>Salamon király</i>	dráma
<i>Dobozy</i>	dráma
<i>Vak Béla</i>	dráma
<i>Barátság és nagylelkűség</i>	dráma
<i>Belizár</i>	szomorújáték
<i>Estorás György</i>	szomorújáték
<i>A Záchok</i>	dráma
<i>A kérők</i>	vígjáték
<i>A pártütők</i>	vígjáték
<i>Y. és J.</i>	vígjáték
<i>A magyar honjában</i>	vígjáték

Ezeknek már csupán végső csiszolásra van szükségük, s néhányat közülük jambusba kell áttenni. Ha ihlető erőm nem hagy el, vitézi játékot írok, melynek címe *Árpád* lesz, csak nagyon szegény a forrásanyagom, hogy ezt az embert, a mi ősatyánkat méltóképpen megformálhassam és a műnek történelmi értéket adhassak. Abban a jóleső reményben, hogy Tekintetes Úr eme szabad megnyilatkozást nem érti félre és kérésemnek enged, ajánlom magamat ismeretlenül is jóindulatába.

Maradok legmélyebb tisztelettel Tekintetes Úrnak

alázatos szolgája
Kisfaludy Károly

65 Kisfaludy Károly Gaál Györgynek

Pest, február 17-én [1820].

Tekintetes Uram!

[...] Sajnálom, hogy műveim fordításakor semmi lényegesebb változtatásra nem szánta el magát, bizonyára lehetett volna bennök némely dolgokat csekély fáradsággal javítani s indokoltabbá tenni, s gyakorlott keze által kerekdedséget teremteni, mi darabjaimból bizony hiányzik. Amúgy is, a szabad fordítás nagyobb gyönyörűséget nyújthat, kivált egy kevésbé kimívelt nyelvből, mint ez a mostani hűség. Jól tudom, egy mű becsét fokozni kétannyi fáradozás, de a nagy lélek számára csupán játék. Baráti érzelmeire építve nyíltan s szívből óhajtok beszélni, s magamat közelebből megismertetni. Könnyen írok, eleven érzés, némi tapasztalat, mit Németországban és Itáliában szereztem, megkönnyíti munkámat, de mégis minden törekvésem s egész létem hazámat illeti. Mindazt, mit láttam s hallottam, kutattam, magyar vonásokkal ruháztam föl, s elébb tanultam nemzetem karakterét, mint a dramaturgia művészetét; ezért is írtam csupán Magyarországnak, s nem a világnak. Ami darabjaiban a magyaroknak tetszhet, az a külföldieknek gyakran laposnak s tartalmatlannak tűnhet; ami az egyiket felemeli és lelkesíti, az a másiknak üres szó; az ok talán a nemzet sajátosságaiban rejlik, melyeket éppoly jól ismer, mint én. Sohasem törekedtem költői dicsőségre, csak nemzetemnek akartam megmutatni az erővel teljes múltat, s így a hazafiság tett költővé. Ha célomat nem értem el, úgy szándékom nagyobb volt, mint talentumom. Munkáim, pirulás nélkül mondhatom, nagyon tetszettek, s rendkívüli lelkesedéssel fogadtattak; nem azért, mert nagy lélek szól belőlük, csupán azért, mert oly jellemek vannak bennük, kiket a magyar szeret, kik a nemzet bélyegét viselik magukon, s kikben a magyar lépten-nyomon magára ismer. Az is szándékom volt, hogy a publikumot efféle szórakozáshoz szoktassam. - Ezért vettem el gyakorta jobb gondolatokat, s használtam kedvelt kifejezéseket; későbbi munkáimban ettől eltekintettem; mivel nem vagyok író, s jellemeim csupán érzéseimből fakadnak, ennél fogva az egyszerű stílust kedvelem - soha még nem hatott rám mű, minek értéke frázisokban rejlik; ezért kedvesebb nékem Schiller *Theklá*-ja, Goethe *Klärchen und Marie*-ja, mint akár száz *Sappho*!

Stibort ördögnek nevezi - számos dokumentum bizonyítja, hogy az volt -, rikító vonásokkal rajzoltam meg jellemét, de nálunk a vidéken az efféle kannibalizmus nem volt ritka, ezért is választottam ily rút színeket. Ha bolondom nem volna eléggé pallérozott, elnézését kérem, annál is inkább, mert nem politikus bolond, következésképp nem lehetett oly szabadon megformálni. Egy kedélyes bolondot, ki ténykedésével egy Stibort szolgál - nem gondolhatam finomabbnak; a nyelv, mely alig ismeri a szójátékot, és nem bővelkedik könnyed fordulatokban, s a cenzúra is, mely néhány bimbót leszakasztott róla, szolgálnak mentségemre, ha e nehéz feladatot nem voltam képes tökéletesen megoldani. Mindazáltal sok fáradságot jelent majd Tekintetes Úr számára; csak körülbelüli megfelelésekkel tudja teljesen visszaadni; boldog vagyok, hogy újraformálva láthatom. Azon kérdésére, hogy Stibort Fürstnek nevezheti-e, nemet kell válaszolnom, ugyanis ez a magyar szokás ellen volna. Egyébiránt a vajda annyit jelent, mint egy kormányzó, vagy mint egy tartomány leghatalmasabb hűbérura, ennél fogva a németben minden további nélkül nevezheti mégis Fürstnek, abban az értelemben, miképpen Trattnernek írta volt.

A napokban kerül sajtó alá *A kérők* címmel egy vígjáték, ezért nem tudom a kéziratot sem megküldeni. Itt a darab nagy lármát szült, a szomszédokat azonban nem fogja érdekelni, ugyanis helyi utalásokkal és provincializmusokkal van telítődve, mik szerencsésen egyetlen más nyelvre sem ültethetők át. A többit azonban mind lemásoltatom a kiadatás előtt, s alávetem baráti véleményének és kritikájának - szívére alapozom, mely leveleiből oly nemesen s tisztán szól, hogy véleményét őszintén megmondja - minden jót örömmel hasznosítok, s egyszer és mindenkorra hálára kötelez.

Ha ezek a művek a sajtó alól kikerülnek, küldje nekünk ide, mindent elkövetek, hogy eladassam, kiváltképp, ha ezzel javát is szolgálhatom. [...]

A kevés tapson felbátorodva, mit darabjaim kaptak, most minden magyar író színdarabokat ír, sok száználmas munka jelenik majd meg köztük, de talán jó is - s reménykedhetünk, hogy ily hosszú szendergés után mi is felébredünk s a művelt nemzetek sorába lépünk.

Minden jót kívánok; s a legőszintébb nagyrabecsüléssel maradok a Tekintetes Úrnak

alázatos szolgálója
Kisfaludy Károly

66 Kisfaludy Károly Gaál Györgynek

Pest, február 29-én [1820]

Tekintetes Uram!

Levelét megkaptam. Örömmel olvastam baráti szavait. Hogy *Stibor*omat mint világfit erről az oldaláról elítéli, tudtam előre; egy német, ki a viszonyokat nem ismeri, még inkább gyűlölné őt. A tendenciát helyesen megfejtette, ezért - elismerve a benne rejlő gyengeségeket - mégis nyugodt vagyok. [...]

A *Stibor*-t lefordítják itt is; sajnós, semmi jót nem várok, ezért sóvárogva kívánom, hogy fordítása mielőbb megjelenhessék. Festetich gróf és társasága munkálkodik ezen. Vigasztalhatatlan lennék, s minden erőmmel igyekszem megakadályozni, hogy a darabot itt bemutassák. Becsületből megküldtek nekem két felvonást, és főleg a bolond miatt rettenetesen szenvedek.

Ami a színpadi effektust illeti, biztosíthatom róla, hogy a *Stibor* legalább itt nagy hatást tett, kiváltképp a bolond jelenetei és az utolsó két felvonás - a publikum ekként nyilvánított véleményét.

Bölcsnek tartom, hogy a német közönséget előszóval szándékozik eligazítani, hogyan tekintse művemet. Ha őszinte megnyilatkozásaimat fel akarja használni, ám tegye. Szelleme és szíve számomra elegendő biztosíték bármely méltánytalansággal szemben - sokkal nemesebbnek ismerem lelkét, mintsem hogy késlekednék, akár egy pillanatra is, becsületemet rábízni. Ezek a művek ifjúkori munkák, kivált *A tatárok*; a *Stibor* is már 3 éves, talán kíméletet érdemelnek. Törekvésemnek megfeleltek, hazám jól fogadta ezeket a darabokat - többel nem áltattak vágyaim. Ismeri a magyarságot, oly sajátos nemzeti érzülete van, mint a spanyolokat kivéve kevés népnek, ez az érzület nyilvánul meg minden művemben, maga a melankólia is nemzeti vonás; az élet minden változásakor ennek van alávetve a magyar ember cselekedeteiben. Céлом az volt, hogy a hazai színjátszás iránti vágyat felkeltsem, ez csak eredeti művekkel történhetett. Ez volt az oka annak is, hogy munkáimat kevésbé csiszoltam; a sietség, hogy minél előbb publikum elé kerülhessenek, tette őket tökéletlenné. A *Stibor*-t 14 nap alatt írtam, az *Ilkát*-t négy nap alatt. Ez bizonyára csak a barát előtt mentség - nem világ előtt. De több olyan drámám van, melyek előadását megtiltották, ezek jobbára közszellemnek íródtak. Így *A Záchok*, a *Salamon király*, melyek sokkal jobban kidolgozottak, de hát a cenzúra... - Jóllehet magasabb szempontból nincs bennük semmi veszedelmes, végképp semmi; kinyomtatásukat meg sem tiltották; de a magyarokban fájdalmas emlékeket ébresztenek, ezért tiltották el őket a színpadtól. Ez idén szándékozom ezeket kiadatni. Ami személyemet illeti, ne szóljon rólam semmit előszavában. A nevem jelzi, hogy magyar vagyok, egyébként műveimmel együtt is fiatalabb annál, mintsem hogy bővebb fejtegetést érdemelnék. A szépre fogékonyan, arra elsőként testvérbátyám lelkesített; ha nem írta volna meg a *Himfy*-t, magam is nehezen gondoltam volna az írásra. Szülőhelyem a Győr megyei Tét, ennyi elegendő is lesz. [...]

Úgy vélem, hogy előszavában a magyar színházat csak felületesen érintheti, mivelhogy sajnos nem sok bizonyosat mondhatunk felőle - állapotja mindenütt nagyon ingadozó, legtöbbjük városról városra vándorol, s oly emberekből áll, kikre a múzsa takarékosan mosolygott, zömükben csak a szentély udvarában állnak még. Fejér megye saját költségén táplál egy társulatot, ez már négy éve fennáll, vitathatatlanul a legjobb, köztük Kántorné asszony ritka zseni. Miskolcon épül egy színház, Debrecenben s Nagyváradon működik egy társulat, Komáromban Kilényi úr igazgatása alatt áll egy, kettő pedig Erdélyben működik. Első, Thália szolgálatában álló papjainknál is a legnagyobb mértékben megnyilvánul a magyarság; hősi szerepekre születtek, az eredeti művekben derekasan játszanak, a tragédiához is hozzáidomulnak, csupán a társalkodási drámák nem sikerülnek nekik sehogy sem; a kemény lovag, ki csak fegyvereket ismer, mindenütt előttük. Túlontúl darabos a nyelvezet is, mintsem hogy ebben a műfajban szerencsét próbálhatnánk, a jellemek gyakorta torzképekké válnak. E részben úgy gondolom, hogy - az igazság megsértése nélkül - csak csírájában lévő kultúráról beszélhetünk, és csak azt a tudatosságot emelhetjük ki, mellyel a magyarok ezen a területen is fáradoznak. Amit hazafiúi szemünkkel szívesen látunk s örömet befogadunk, úgy hiszem, nem elegendően érett a világnak. Egyébiránt Tekintetes Úr tapasztaltabb ezen a téren. - Jobban meg tudja ítélni azon utakat, mik a sikeresebb fogadtatáshoz vezetnek.

Endrődy János művét végképp nem hasznosíthatja, azokat az intézményeket, amelyeket ő leír, elsodorta már az idő, a társulatokból egy sincs már, s nem is óhajtom, hogy ily alakban akár egy is megjelenjen.

[...] Legyen boldog: maradok tisztelettel Tekintetes Uramnak

alázatos barátja és szolgálja
Kisfaludy Károly

67 Kolosváry Pál Horvát Istvánnak

Székesfehérvár, 1820. március 24.

Tekintetes Táblabíró Úr, kedves Barátom Uram!

Méltóságos Marich úr által tudtomra adattetott kívánságát teljesíteni kívánván, kedves barátom uramnak egynehány zsebkönyvecskéket ezennel barátságosan átküldök. - Vagyon közöttük egy, az 1818. esztendőre való - többel azon esztendőről nem szolgálhatok.

A magyarra fordított *Sappho* a sajtó alól kijövé, abból is tíz példamányt átküldeni kívántam - ezen munka a játékszín költségén nyomtatott -, az ára 1 ft. 30 kr-ra vagyon határozva. Ha a munka kedvességet talál és kedves barátom uram tudósítását venni szerencsés lehetek, több példamányokat is fogok küldeni, aki tapasztalt szíves barátságba ajánlott különös tisztelettel maradok kedves barátom uramnak alázatos szolgálja és barátja

Sz. Fejérvárott 24. márc. 1820.

Kolosváry Pál

68 Kisfaludy Károly Gaál Györgynek

[Pest, 1820.] június 24-én

Kedves Barátom!

[...] *Kemény Simon*-omat legközelebb megküldöm - alig bírom kivárni, míg meglátja. Ez a darab műveim közt a legkedvesebbik, oly tiszta szívből írtam. A szigorú bíráló bizonyosan talál majd benne kivetnivalót; nekem azonban oly szent érzeménnyel teli, s ifjúságom leg-

szébb álmait írtam le benne. Csupán két felvonásból áll; kedves barátomnak, úgy gondoltam, tetszeni fog talán, ezért is ostromlom a fordítás végett. Ha nem is kerülne előadásra, elég dicsőség lenne, ha kezei által lágyabb nyelvre átültetve láthatom. Német fordításomat egy alkalommal, ha egészségesebb lesz, s több szabad idővel rendelkezik, előterjesztem és bíráló szavaiért esedezem.

Kemény Simon előadását nagy taps kísérte itt a restauráció idején. Kérem, engedje meg, hogy apoteózisomat elbeszéljem, amit nekem a múzsa helyett egy kecskeméti bajusz adott meg. Az előadás napján, hogy a nézők tekintetétől megmenekedjem, fölmentem a második földszintre. Ott egy férfi mellé kerültem. Szomszédom csupa szem s fül volt, s amint a búcsújelenet következett a 2. felvonásban, keservesen zokogni kezdett, s egészen elégikus hangon szólt: - Hogy a fene egye meg, aki írta, az embernek csak pityeregni kell, már a fejem is fáj a sok sírásban. - Ezeket a szavakat *Melpomené* koszorújának éreztem, s úgy gondoltam, ezt meg kell írnod *Gaál* barátodnak.

Legyen boldog és egészséges, kedves barátom! Ha teste folyvást gyötrődik is, a szellem felmagasztosul; s így válik állapotja irigylésre méltóvá. Fogadja legmélyebb tiszteletem és szeretetem, mely által igaz barátja maradok.

Kisfaludy

69 Kazinczy Ferenc Szentmiklóssy Alajosnak

Széphalom, jún. 24. 1820.

Édes Uramöcsém, tisztelt szeretett, kedves Barátom!

[...] Nem uramöcsém felől, kinek talentomai s gyakorlott s igen szerencsés tolla felől minden jót vártam s várok, hanem más tragikusaink s teremtőink felől szólván, én azt jegyztettem meg már több esztendők előtt, hogy ők igen könnyűnek nézik az igen nehéz munkát, s többre a nagy remeknek ismérete nélkül teremtetnek. Qui stupet in Kotzebue, hogy a Horác szavaival éljek, ugyan hogy teremthetne az valami jót? Bessenyei György alig gondolta rá magát, hogy egy tragédiát kellene írni, s kész volt a munka, Horváth Ádám pedig 1790-ben egy literátori ülésünkben generális gróf Fekete János házában, Balogh Péter és más nagyok előtt arra akará magát ajánlani, hogy ő minden héten ad egy originális tragédiát vagy komédiát, úgyhogy én, aki éppen ezen kedves barátom mellett ültem, majd eldőlék ijedtembe. Horváth, aki valaha debreceni tógátus volt, és sokat papolt [...] - azt gondolta, hogy teátrumi darabot oly könnyű írni, mint egy talis qualis prédikációt. Ha engem szállhatna meg, keveset merőt, az a gondolat, hogy e nehéz, igen nehéz pályán merjek valamit, és plánumomat a külföldre küldeném megtekintés végett. Azután kidolgoznom, és minekutána ki volna dolgozva, lefordítanám németre, s ismét kiküldeném, s csak akkor tudnám ki, mikor Goethe szenvedhetőnek, jónak mondaná. Úgy van-e más vele vagy nincs, nem tudom; de én a teátrumi darab írását oly nehéznek tekintem, mintha azt bízák rám, hogy magam építsek egy nagy tornyot. Ez talán onnan jó, mert én csak a legnagyobb zsenik darabjaikat olvastam meg, egy *Emilia Galotti*-t, *Don Carlos*-t, *Hamlet*-et, *Macbeth*-et, a nekem minden mások felett kedves Goethe darabjait; honnan osztán az leve, hogyha Bécsben a teátrumban vagyok is, többére visszássággal jövök ki; vagy megjelenek ugyan, de csak a muzsikáért.

Azt a híres és közönségesen csudált német új *Schuld*-ot, melyet Döbrentei is, báró Vécsey Pál is Szerdahelyt Zemplénben, egy harmadik és negyedik is nálunk Erdélyben fordított, én néhol gyönyörködéssel, néhol bosszankodással olvastam. Képzelje ellenben uramöcsém, nem kelle-e áldott napomnak lenni annak, amidőn Bécsben 1815-ben, a kongresszus alatt az udvari

teátrumban a Goethe *Iphigeniá*-ját játszák szemeim előtt, s Iphigeniát Madame Adamberger adta. Midőn előlépe a küliszek közül, háromszor szakasztá félbe szavát a taps.

De ha a teátrumi darabok dolgozása a legnehezebb probléma is, addig fogjuk rossz, igen rossz, jó és féljó dolgozások által próbálgatni a pályát, míg azt mi is szerencsésen megfutjuk, s uramöcsém felől én azt hiszem, azt várom, hogy *Hunyadi*-ja egyike a legjobb magyar dolgozásoknak.

Minekutána uramöcsém már fellépett a pályán, nem volna-e kedve ismét próbálni egyet? Nem lehetne-e Martinuzzit választani témául? Nevezetesen halálát? A téma történetekben gazdag. Izabella, Petrovics szép karaktereket adnának a rosszban, maga ez a nagy ember a jóban. És osztán Castaldo és az ő gazai. S mely emlékezetek! A nemes lelkű Szolimán, a nemes lelkű Rusztán! A halál, mely extra scenam esnék, tragikussá tehetné a dolgot.

70 Székely József Székely Józsefnének

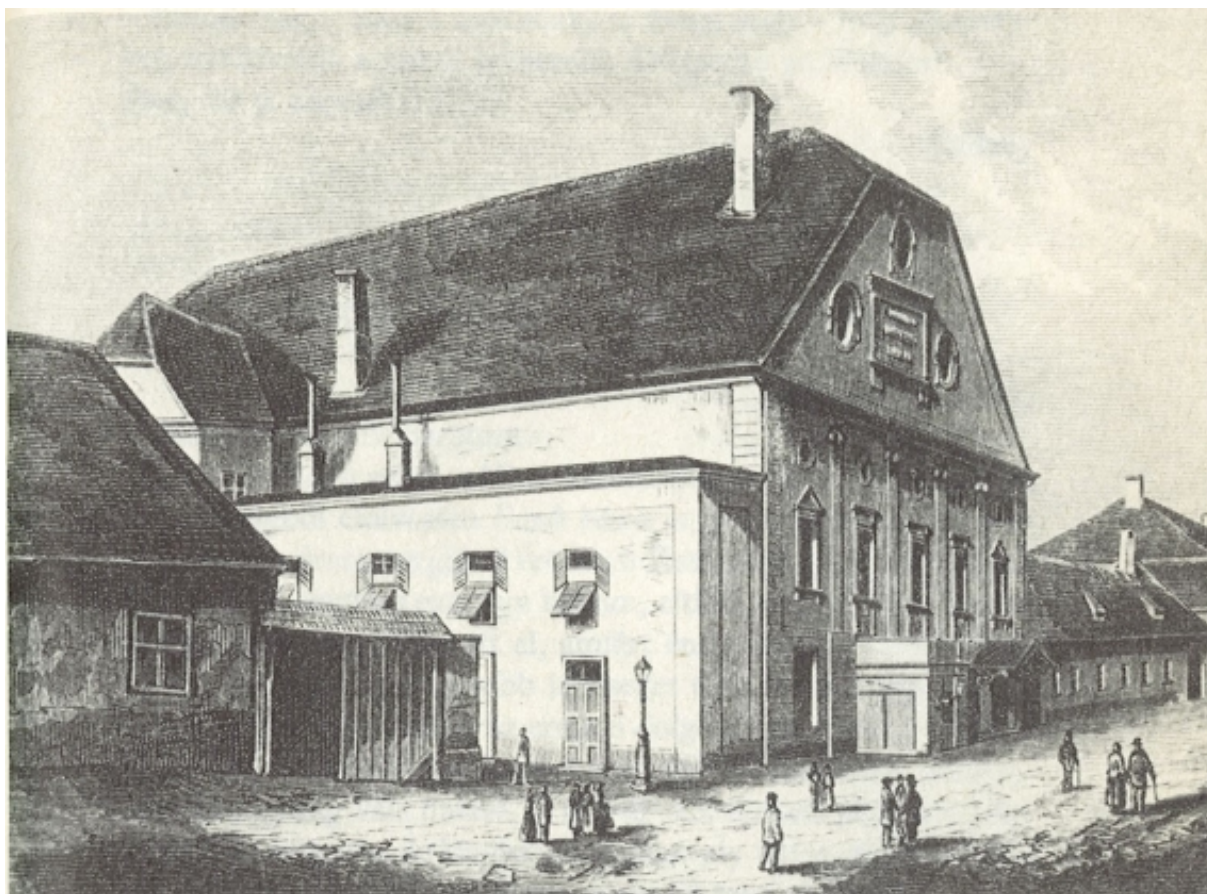
Pest, 1820. december 9.

Édes Feleségem!

Sok hánykodásom és nyughatatlanságom után, hol betegem, s hol unalmasan 10 napok elfolyása alatt megérkeztem Pestre, és innen is mindjárt elindultunk volna, de éppen a Duna hídja elszedődött azon napon, melyen megérkeztünk, másnap pedig Nálátok innep lévén, azokon a hidasokon, melyeken szekerek járnak, nem dolgoztak, és mi itt kéntelenek valánk innepelni, ezalatt az idő alatt kétszer leheték teátrumban, az első mindjárt az *Ahnfrau* vala, a második egy szép opera (*Der verwunschene Prinz*), bezzeg itt lehet dekorációkat látni. Sohasem tudtam én még álmodni is ilyen szépekről, ezt nem írhatom le, hanem mikor leszen szerencsém öleléshedhez, akkor előbeszélem. Reményilem, Bécsben még többet látok. De mégis az a fátum, hogy nagyon kevesen járnak, nem is csuda, mert drága: a zártszék 2 forint, a parterre pedig 4 huszas. Bethlen Farkasnéval találkozám, meglátott a logéból, és a játék után hozzá hivata, szintúgy kitetszett, hogy örvénd, mikor hazája fiát látta, sokat kérdeze tőlem mind Kolozsvárról, mind a teátrumról, alig tudám kielégíteni. - Hát a szegény Katica, aki halálos ágyából csak kevéssel ezelőtt gyógyula fel, ámbár olyan seriosa örökké, de mégis mosolygó tekintettel, sokakat kérdezve, a teátrum elkészülésén nagyon örvendett, és azt mondá, hogy minden pompás dekorációja mellett a németnek, örömebb néz bennünket, jövet megígérém, hogy bémegyek hozzájuk, én mindjárt indulok, még nagy út van előttem. Sok bajjal lesz összekötve az ember élete módja. A legfelső polcon van, hiszem, hogy <hiányzó szövegrész> felérkezem, a kalapodat kiadám takarítani. Mikor lejövök, készen viszem haza, de nem puccoltatva fel; mondd meg Amáliának, hogy csókolom, jól viselje magát, Trézsit köszöntöm és Szentest, Tégedet pedig, miként az isten hazaviszen, hogy százszor - tudod már - annyit csókollak, az Isten áldjon meg benneteket, ezt kívánja a minél hamarabb öleléshedre siető férjed

Pest, die 9. decembris 1820.

Székely

14. A kolozsvári Farkas utcai színház

71 Pápay Sámuel Kazinczy Ferencnek

Pápa, júl. 20. 1821.

Szívesen tisztelt Barátom!

[...] A *Vétek súlya* valóban remek magyarul is. Utána csupa kíváncsiságból elolvasám *Bánk bán*-t is, a *Tudományos Gyűjtemény*-ben a dramaturgiáról értekező Katonától, de bosszúsággal vetém el. A cenzúra ezt, úgy hallom, eltiltá, s ez jólesett, ámbár tudom, nem azért tiltatott el, amiért én bosszankodám. - Kisfaludy Károly szerencsésebb lépéseket tesz dramaturgiánkban, s neki becsületére szolgál az eredeti dolgozás is. Most Károly a bátyjával, Sándorral egy csinos almanákot készítenek 1822-re. Sándor nemrég vala nálam. Ő is már sok eredeti játékszíni darabokat kidolgozta, de kiadásokban nem oly bátor, mint az öccse. Halasztja, mindig törölgeti, s ezt jól teszi. [...]

Élj szerencsésen, kedves barátom! Tartsd meg hozzám állandó barátságodat, melynek teljes szívvel-lélekkel vagyok

örök tisztelője
Pápay Sámuel mpr.

72 Kolosváry Pál Kántorné Engelhardt Annának

Székesfehérvár, 1822. március 21.

Kedves Ifjúasszony!

A holnaponként megajánlott 20 forint pótolék fejében 60 forintokat, melyeket némely, az ifjúasszonynak már derék játékja által felhevítetett hazafiak ma kezemhez letettek, örömmel átküldöm, s így a folyó esztendőre már 150 forintok letéve vagynak, a hátralévő 90 forintokat nem-sokára öszveszedem - légyen az ifjúasszony bizonyos, hogy ezen 20 forint jövőre is a nyári, szintúgy a téli hónapokban megadatni fog, és én szerencsésnek tartom magamat, hogy így javát és megelégedését előlmozdíthatom. Aki állandó szívességgel vagyok az Ifjúasszonynak

Fehérvárott 21. márc. 1822.

kész szolgája
Kolosváry Pál

73 Klivényi Jakab Vörösmarty Mihálynak

Pécs, 1822. április 18.

Nemes és Tudós Vörösmarty Mihál úrnak Börzsönyben.

[...] Püspökünk esküdt ellensége minden színjátéknak, s azokat, akik akár azt kedvelik, akár elősegítik, erkölcsrontóknak tartja. Azért nemrégiben minden megyénkbeli lelképászoroknak kemény tilalom alatt meghagyá, hogy muzsikát házoknál ne tartsanak, és a játékszínbe se magok ne járjanak, se a tőlök függőket oda járni ne engedjék. [...] Sokan vagynak ilyenek, kik a játékszínt, ördög iskolájának állító Aranyszájú Szent János után, minden kivétel, minden különbség nélkül gyűlölik, csipkedik, üldözik mind szerzőit, mind olvasóit a literatúra ezen gyönyörű leányának. [...]

Pécsett, 18. ápril. 1822.

Igaz barátja
Klivényi Pécsről

74 Ifjabb Wesselényi Miklós báró Döbrentei Gábornak

Zsibón, márc. 12. 1824.

Szeretett Barátom! Égy hetet Kolozsvárt mulatván, hazajövelelemmel vettem tegnap leveledet.

[...] Szégyenelve s fájlalva kell írnom, hogy Shakespeare-edre nézt semmit sem tehettem. - Kolozsvárt járék, a játékasztal mellett s a német teátrum számára van pénz, de ha különben akármely szent célra is a fizetés húrját pendítéd meg, a leglamentálóbbs visszás hangok zendülnek meg mindenfelől. A közérzés elhűlt, s léhábbak az emberek, mint valaha. - Ami rejtett szikrája lappangott még valahol a jó érzésnek, azt kínosan addig fűvók egynéhányon, amíg egy akciás kompánia állott égybe, mely a teátrumot által s a nemes direkcio s körnök alól kiveszi - erre valami 3 ezer forint gyűlt égybe, s októberben már nem lesz n. teátrum. - Ezt elég volt tenni egyszerre, s ebbe a mi uraink elalélt lelki erejek úgy megeröltette magát, hogy most több ily színű dolognak nemcsak tevésére, de sőt megfogására is elégtelenek.

Isten veled, jövő postán többet
WM.

75 Toldy (Schedel) Ferenc Bajza Józsefnek

[Pest], május 16. [1824.]

Édes Barátom!

[...] A magyarok minap *Bátori s Barcsai*-t játszottak. A különös Kultsár azt is hozzáfoglalta újságában, ami nem igaz, s amit a magyarok nem hazudtak: ti. eredeti, holott ez a darab nem egyéb, mint a nemzetesíttetett Ubaldo. Oh, ti hazafiak! Többet reménylhettem a színjátszók-tól. Ma *A király s a bolond* vígsággal elegyített nézőjáték van Castelltől, ford. Murányi. Kíváncsi vagyok; kedden *Stuart Mária* lesz, „Schillernek nevezetes szomorújátéka 5 fölvon.” (ők mondják). Erre még kíváncsibb vagyok. Az ebbéli Maria Stuart (Kántorné) terhes, már ad summum. Szeretném, ha nem jöttek volna Pestre ezek a színjátszók. Recenziómat felőlők a Teátrumújságban fogod olvashatni, amikor felküldöm, majd megírom neked.

76 Bajza József Toldy (Schedel) Ferencnek

Pozsony, 1825. október 27.

Kedves Barátom!

[...] A magyar színjátszók a múlt héten adták Döbrentei *Macbeth*-jét és előtte egynéhány nappal Szemere *Zrínyi*-jét; Kántorné istenesen játszott *Macbeth*-ben és a Kotzebue rosszul fordított *Octáviá*-jában, egyébiránt alig van köztök egy-kettő, aki jól játszanék. Közönségesen sajnálja a publikum, hogy Kisfaludynak darabjait nem játszhatják. (Mert Pap Gábor, aki direktorjok, azt mondja, hogy Kisfaludy nem engedi játszani.) [...]

Pozson, október 27. 1825.

Hív barátod, Bajza

77 Bajza József Toldy (Schedel) Ferencnek

[Pozsony], [1825.] december 15.

Sédél Ferencnek Bajza szíves baráti idvezletét.

[...] Magyar színjátszóink folyvást játszanak, minden héten kétszer. Kántorné és Megyeri még a külföldről idejöttek előtt is tetszést nyertek, és valóban jól is játszanak. Nevezetesebb darabjaik, melyeket addig adtak: Szemere Körnertől fordított *Zrínyi*-je, Döbrentei *Macbeth*-je, *Doktor Faust*, *Stuart Mária*, Kisfaludy *Kérő*-i és Kotzebue-nak néhány vígjátéka. Ma estvére a nádorné kívánságára ismét *Zrínyi*-t adják. A nádor és nádornő majd mindenkor jelen vannak.

78 Gencsy László Ugray Ágnesnek

Váradolaszi, 1826. március 18.

Tekintetes Kisasszony!

Szép példáját adták édes magyar hazánk néhány oszlop-emberei a mostani országgyűlésen, mennyire kívánják nemzeti nyelvünket elősegíteni, amidőn hazafi készséggel annak kiterjedésére gazdag áldozatokat tettek. - Emeljük fel mi is azt eddig való szunnyadozásából, engedjünk annak gyarapodást, és amíg többre mehetnénk - kedves lévén e bihari fényes megye nagyközönsége előtt a nemzeti játszó társaság, mely eddig is itt többszöri megtelepedésével nem kis segítő erőt adott a nyelv pallérozódásának -, nyújtsunk annak segedelmet! - Egy

kedves ösztön mindnyájunknak ébresztésére a Tekintetes Nemes Vármegyének mostani közgyűlésében tett kegyes végzése, mely a nemzeti játszó társaságnak kedvező annyiban, hogy amely díszesítő öltözetek és eszközök szükségesek, s eddig is használták, minthogy némely részben teher alatt vagynak, annak kifizetésére ez idő szerént most nem szoríttatnak és használhatják; de ugyanazon játszó társaságnak még oda is terjed kérése, hogy azon dekorációkat megavult állapotjokra nézve újítani és nagyobb számmal pótolni szükséges: azonban annak tagjai a szegénységet és tehetetlenséget egymástól kölcsönözvén, azoknak teljesítésére elégtelenek.

Ily szomorú helyheztetésében az itt magát megfészkelni kívánó nemzeti játszó társaságnak, hazafiúi kötelességemnek esmértem a több jóltevők között a Tens Kisasszonyt megkérni, hogy magyar hazája, nemzete és anyai nyelvének előterjedésére nézve szabados tetszésből való ajánlást tenni méltóztasson.

Bizony, anyai nyelvünkre nézve szerencsések vagyunk, mikor a közdolgok folytatásában is a magyar nyelvet eddig is meg nem szűnő erőben munkálódhattuk. Ha általjában szólanom kell, a nemzeti időnek csak tavaszában vagyunk. - Nem azért áll elő az áldott természetben a vidám kikelet, hogy az mély álomban elaludott érzékeny vagy érzéketlen teremtményeket fel ne serkentse. Mozgásba jön minden - bimbózik a fa azért, hogy virágozzon - virágzik azért, hogy gyümölcsöt teremjen. Édes hazai nyelvünk a bölcs intézetek után mutatja kedves zsenjét - szerencsés folyamatjában többé el nem fojtódhatik - sőt biztathatjuk magunkat a boldog jövővel is, hogy annak gyümölcseit gazdagon aratni fogjuk.

Újra is kérem azért a Tens Kisasszonyt, hogy hazafiúi segedelemmel lenni és azt az illető magisztrátuális tiszt urak közül akár a numerobeli szolgabíró, akár az esküdte uraknak (hozzám küldendő válaszelevele mellett) általadni méltóztasson, kik az öszveszedendő pénzt feljegyzésbe tévén, ami segedelem bejön, itt helyben tekintetes Ferdényi Antal főszolgabíró úrnak hűséges kezére én úgy adom által, hogy a szükséges kiadásokat folytassa, számadását pedig esztendőről esztendőre mutassa be. - Ki egyéberánt maradtam egész tisztelettel a Tekintetes Kisasszonynak

Váradolasziban, március 18-án 1826. esztendőben

alázatos szolgálja
Gencsy László m. k.
tekintetes nemes Bihar
vármegyének első alispánja

79 Vörösmarty Mihály Stettner Györgynek

Kiskeszi, 25. ápr. 1827.

Kedves Barátom!

[...] Játszották-e a magyarok Kisfaludy *Leányörzö*-jét? Én itt Fehérvárott hallottam őket, hol egy pityergő szomorújátékot adtak, felvonás közben rövid énekekkel. A darabhoz képest nem rosszul játszottak; mert az olyan szegény volt, hogy szánnom kellett őket. Asszonyaink nincsenek; de az énekben oly előmenetelt tettek, melyet utolsó hallásomtól fogva nem reméltem volna. Nincs itt szó a tökéletességről, csak a haladásról, s én megelégedném, akármely úton volnának képesek hallgatókat nyerni. Ez azonban vészett ügy, nem vívok mellette. [...]

Csókoklak hölgyestül
barátod
Vörösmarty Mihál

80 Miskolczy György Fischer Károlynak

Miskolc, 1828. április 5.

Tekintetes Főbíró Úr!

Különös tisztelettel való Drága Nagy és Jó Uram!

Az erdélyi énekes színjátszó társaság néhány hetek óta az idevaló publikum nagy meglepésével itt mulatván, néhány napokra Kassára kíváncsoznak. Ezen társaság mind az énekes, mind a nézőjátékokra nézve az, mely minden hazafi várakozását felülhaladja. Kérem azért alázatosan a Tekintetes Urat, méltóztasson kegyes pártfogása alá venni őket, méltóztasson a teátrumot jutalmas taxa mellett nékiek általengedni s engemet erről tudósítani. Egyéberánt úri becses jóvoltaiba ajánlott szíves tisztelettel vagyok a Tekintetes Főbíró Úrnak

Miskolcon, Szent György hava 5. napján 1828. esztendőben

alázatos szolgálja
Miskolczy György

81 Miskolczy György Komlóssy Ferencnek

Miskolc, 1828. szeptember 10.

Édes Barátom!

Előregedvén mind tekintetes Szrogh úr, mind én, a teátrális direktorságot letettük ugyan, de azért meg nem szüntünk munkás hazafiak lenni, s amint következik, az Úrnak tudtára adni, hogy készen lévén tökéletesen a mi szép és tágas teátrumunk, ha kedve volna hozzá, most mód van a megszerezhetésében, mivel az itten megfordult társaság a voltakkal öszvefogván, Erdélybe mentek. Vévén tehát ezen leveletem, akármiben maradjon is a dolog, tudósítson engemet hova hamarább. Ha kedve van idejönni, ezennel írjon mostani direktor tekintetes Dominkovits Lajos viceszékfőnök úrnak; de írandó levelében rúlam semmi emlékezetet se kell tenni, majd annál inkább segíthetek én a dolgon. A mi publikumunk szép, jó és hasznos, csak tudni kell vele bánni, az Úr már maga is eléggé tudja s ismeri Miskolcot. Efelett a mi méltóságos kedves ord. viceispányunk, Vay Ábrahám úr mindent ki tud pótolni. A szín belseje két sor logékkal s mindenféle más ülésekkel kész. Bibliotékánk nagy, a garderób gyenge. De leginkább kívántatnának okos víg darabok, mentül nagyobb számmal. Jó volna öszveszedni német új víg darabokat is fordítás végett. Az asszonyt tisztelvén, vagyok az Úrnak szíves jó barátja

Miskolc, 10. szept. 1828.

Miskolczy György

82 Dessewffy József gróf Széchenyi István grófnak

Pest, febr. 5. 1830.

[...] A kassai magyar színjátszó társaság úgy halad előmenetelében, hogy plántaiskolává vált; még a tót és német publikumot is nemcsak különös figyelemre, hanem kedvezésre is vonzza, mindég tele van a ház, télben, nyárban, de a logék tavaszkor, nyárban, őszi üresek, mert az uraságok, amint tudod, már tavaszkor jószágjokra költöznek. Báró Berzeviczy Vince segíté ekkor a társaság tagjait, és már 2000 forintot konvenciók pénzben költött reájok.

Ez a báró Berzeviczy középtehetségű, magzatos úr, első ifjúságában katonáskodott, sokat kelezte, ami keveset magyarul tudott, azt is elfelejté a külföldön; több testvérei, mindnyájoknak

pedig fősvény atyjok levén, az őt alkalmasint a maga sorsának engedé által. E jó oskolában sok bajok közepette derék ember vált belőle. A francia háborúk végzete után, melyeknek részese vala, hazakivánkoza, de a fősvény apa semmit sem akart fiáról hallani, mivel egypár ezer forint adósságot csinált; ő mindazonáltal odahagyá békekor a sok unalmas fáradságokra és fárasztó henyélésekre kárhóztatott vitézi pályát, s a teátrumra ment, kiváltképpen e foglalatosság nemében gyönyörködven. Vendégnév alatt fellépett több híres német játszószínekre. Azonközben elhala mind pénzt gyűjtő atyja, mind testvérei; reá maradt hát minden ingó s ingatlan jószág, és most adósság nélkül, középszerű tehetségű, szerencsés mind férj, mind atya - színjátszói esméreteit és tapasztalásait (mert nem kevés, mind olvasott, mind gyakorlott tudományt szerzett magának e nemben) a kassai magyar színjátszó társaságnak kipallérozására fordítja, azzal a buzgósággal pedig, hogy a tagokat maga szavallani is tanítja. Magyarul ismét meglehetősen beszél; az úgynevezett conversatio-tónushoz kivált nagyon szoktatja főképpen magyar színjátszónéinkat, kik egy tónuson szokják vala eddigelé a hallgatók unalmára, mint a kis angyalok úrnapiakor, elpergeni beszédöket. Feleségem, ki a minap egynehány napot Kassán töltött, azt beszélé, hogy észrevehető előmeneteleket tevének, és aki ezen magyar társaságnak mutatványit egy esztendővel ezelőtt látta, most alig ösmerhet az előbbeni játzókra és játzónéokra. - Báró Berzeviczynek az a célja, hogy ezen játzószín-plántaiskola, bizonyos tökéletesedést érvén, a fővárosban becsülettel és dísszel általvetethessék és ott magát megfészkelhesse. Ez a cély is, úgy tetszik nekem, a jók közé tartozik, ez is tehát méltó tán az ápolásra. Igazságos lenne, gondolom, hogy nemcsak a felföldi nemesség, hanem a fővárosi is, ki ezen társaságnak, midőn kikészül, legszebb hasznát és díszét fogja venni, rövid időre báró Berzeviczyt valamennyire segítse, nehogy a segedelem folytatása fogytában ez a jó cély és intézet is, mint már több másokkal történt a hazában, nemigen tova kezdetétől, hajótörést szenvedjen. Én ezt az ideát csak odavetem neked, kigyártását, kigyalulását és életbe hozását bölcsességedre és hazafiúságodra bízván.

[...] Isten veled, melletted és körülötted

alázatos szolgád és barátod
gr. Dessewffy József

83 Kisfaludy Sándor Zala vármegyének

Zalaegerszeg, 1830. augusztus 9.

A nemzeti nyelv, nemzeti kultúra, általjában a nemzetiség előmozdításának s terjesztésének egyik leghatásosabb módja és eszköze minden okvetetlen a nemzeti játékszín és színművészség lévén, ily játékszíneknek szükségét és hiányát minden hazaszerető magyar már régen sajnosan érzi, és ezen fogyatkozás miatt az országnak nagyobb birtokosait méltó nehezteléssel vádolja. Vannak már alkalmas színjátszó társaságaink, s különösen ezen művészségben jelességre emelkedett mindkét nembéli személyeink; de nincsenek játékszíneink, melyekben akár a művészek talentomaikat bővebben kimívelni ösztönt nyerhetnének, akár a hazafiúi közönségek kedves nemzeti mulatságaikat fellelhetnék: mert nem kedves, nem gyönyörködtető, nem tanulságos, nem erkölcsi multság-e lelkes őseinknek dicső tetteiket a játékszínen mintegy újra megjeleníteni s megtörténni látni, és szíveinket, lelkeinket emelkedni s hasonló dicső tettekre gyulladni érezni?

Hazánkban fővárosában minden más vármegyének hozzájárulások mellett sem állhatott fel a Magyar Nemzeti Játékszín, elnyomván a szép szándékot egy bizonyos titkos, ellenséges lélek, mely a nemzetiséget hazánkban fojtogatni szereti, hogy az fel ne emelkedhessék a magyarnak javára és dicsőségére! - A magyarnak kárára, gyalázatjára és keserű fájdalomra a Dunának azon két partján, hol hajdan Lajos és Mátyás királyaink hatalmas akaratiokat és parancsaikat

kelet és nyugot felé magyar hangon hirdették és a franc és olasz tudósokat és művészeket magyar kegyelmeikkel ápolgatták, ott most a játékszíneken és egyéb mulatóhelyeken a norinbergai Hans Sachsnak nyelve uralkodik, éppen úgy, mintha az otthona volna - ott a szülőföldjeiken éhhalás elől ide szökött külföldieket táplálja, néha igen csekély művészi tehetségeiért a magyar nagyoknak, dúsoknak pazér kegyelme, a magyar földnek haszna és jövedelme, annyira, hogy a magyar, akármely névvel nevezethető művészség önnön hazájában számkivetettnek érezheti és sirathatja magát, és a magyar művész a néki megtagadott ápolásnak hiányában majdnem éhhal veszni kénytelen, hacsak a sors más oldalról is nem gondoskodott éránta.

Minden nevezetesebb és számosabb vendégek által látogatott ferdőknél és borvizeknél Európában célerányos játékszínek mulattatják az egészségnek fenntartására és házi gondoknak felejtésére öszvesereglő vendégeket. Balatonfüred mind vizének orvos tehetségére, mind vidékének ritka s talán egyedül Helvéciának déli részeihez hasonlítható szépségére nézve egyik a legjelesebb ferdők közül hazánkban - megyénkben különösen az egyetlen hely, mely az országnak minden részeiből, sőt néha még a külföldről is öszvesereglő vendégeknek jelenlétével leginkább dicsekedhetik, és a szomszéd vidéknek, különösen Veszprémnek tagadhatatlan hasznára és virágzására szolgál. Egy célerányos játékszínnek felállítása ott már régen közönséges kívánság volt, melynek végrehajtása minden jobb hazafi által szívesen sürgettetett, annyival inkább, minthogy az ott megjelenni szokott és valóban jobb sorsot érdemlő színjátszó társaságokat silány deszkaépületekben nyomorogni és a művészségnek kedvelőit ott az eső és szél alkalmatlanságainak kitéve lenni neheztelve tapasztalá. Ezen hazafiúi közkívánság a most folyó esztendőben már annyira kinyilatkozott, hogy az alulírotnak barátságos ösztönzésére és némely nemes hazafiaknak előljáró dicsőséges példája után ezen kívánság erős szándékká és tökéletté válván, a Füreden öszvegyűlt, az országnak különféle vidékeiből származó, minden rendbéli urak közül alig volt egynehány hidegebb érzésű magyar, ki a nemzetiségnek szenteltetendő ezen épülethez, tehetségéhez képest, önkényes áldozatja által segédkezést nem nyújtotta volna. A nemzeti nyelv és művészség eránt vonszódó hajlandóságainak szép és dicső példáját adák némely ott mulató főbb rendbéli asszonyok is, kik ezen díszesen gyönyörködtető intézetnek felsegélésére nevezetes adományokkal járulának. Az adakozó hazafiak még azon közönséges kívánságokat is nyilván kijelentették, sőt kikötötték, hogy ezen intézetnek elrendelését, kormányát s tökéletes végrehajtását az alulírt vállalja magára mind azért, mivel ezen művészséget illető tárgyakra nézve talán némely tapasztalásokkal bír, mind azért, mivel ezen szándék végrehajtásának már régóta ő volt egyik legtüzesebb sürgetője.

Ezen hazafiúi közhiedelemnek s bizodalomnak készséggel, sőt a legbuzgóbb szorgalommal megfelelni az alulírt most már nemcsak illendőnek, hanem szoros hazafiúi kötelességének is tartja mind azért, mivel ezáltal hazájának s nemzetének nem csekély szolgálatot tévén, szívének legerősebb indulatját követi, mind azért, mivel ezáltal nemes Zala vármegyének az egész nemzet előtt hírt, nevet és dicsőséget szerezvén, szülőföldjéért magát érdemessé tenni gondolja. Mely okokra nézve sem temérdek alkalmatlansággal öszvekött fáradtságát és szorgalmát, sem a feltett cél után való járásbéli költségeit kímélleni nem fogja, csak a Tekintetes Vármegye is a tőle kitelhető hathatós segedelmeket meg ne vonja.

Ehhez képest szükségesnek tartja az alulírt a Tekintetes Nemes Vármegyének a következőket alázatosan jelenten és javallani:

1-ször. Minekutána köztapasztalásból tudjuk, hogy a különféle tárgyakra különféle utak s módok által szedegedett pénzekkel a szedők nem mindenkor a legjobb lelkiismerettel sáfarkodtanak, sőt hogy a felszedett pénzek néha tilos, mocskos eltulajdonításra is nyújtottak alkalmatosságot, tehát az alulírt hazafiúi tiszta szándékának és erős tökéletének bebizonyítása

végett ide mellékelve a feljebb említett intézetre adakozó hazafiaknak lajstromát, ki mennyit adott legyen, a Tekintetes Nemes Vármegyének a maga saját aláírásával alázatosan benyújtja, magát, vagy azon esetre, ha közben halála történnék, törvényes örököseit ezzel arra kötelezve, hogy - ha szép szándéka végre nem hajthatatnék - kinek-kinek pénze visszafizetessék, és mindenegyik adakozó a magáét az alulírotton, mint világos adósságot, ezen kötelező levélnek erejével megvehesse.

2-szor. Az alulírottnak tudtára ezen nemes megyének karai és rendei már két ízben adtak össze vagy írtak alá pénzt, nevezetesen először egy Pesten, másodszor egy, a megye kebelében állíttatandó nemzeti játékszínnek felépítésére. Minthogy azonban ezen pénzek eddig vagy még le nem tétettek, vagy ha letétettek is, még nem fordítottak a kívánt célra, az alulírt alázatosan azt bátorodik javallani és azért könyörögni, méltóztassanak a Tekintetes Karok és Rendei ezen pénzekről oly kegyes rendelkezéseket tenni, hogy ezek most már oda fordíttassanak, hol a feltett cél legelőbb elérettetik, hol a szép hazafiúi szándék legelőbb végrehajtatik - méltóztassanak azon pénzeket a balatonfüredi játékszínre fordíttatni rendelni. - Tekintetes Nemes Vármegye! Nem kell-e méltán kívánnunk, hogy inkább Füreden, megyénknek kebelében álljon fel segedelmünk által egy játékszín, mintsem Pesten, hol csak ritkán örvendhetne egy Zala vagy Balaton melléki áldozatja gyümölcsözésének, s ahol minden távolabb hazafiúi áldozatok mellett sem reménylhetjük még, hogy a magyar nemzetiség otthona lehessen, valameddig a királyi városoknak idegen lelke idővel meg nem honosíttatik? - Nem kell-e a Füreden felállítandó játékszínnek építéséhez annyival is inkább örömet hozzáfognunk, minekutána az itt általam alázatosan bejelentett pénzsumma, csekély részét kivéve, többnyire távolabb vidéki hazafiak által adattatván, minden más helyet kirekesztőleg csupán a füredi játékszínre rendeltetett? - S nem kell-e végre magunknak is örvendenünk, hogy a kedvező körülmények egy magyar játékszínnek felállítását éppen azon helyre rendelik, hol ezen nemes megyének nemzeti lelke, hazafisága, kultúrája, művészi szeretete a nemzetnek több vidékbeli tagjai által leginkább megismerethetetik, elhírhedtetik, és így követésre méltó, dicső példákat terjesztvén, a szép hazafiságnak magvait foganattal hintheti szerte az országban?

3-szor. A felállítandó játékszínhez mindenekelőtt egy alkalmas hely lévén szükséges, méltóztassék a Tekintetes Nemes Vármegye a szentmártoni főapát urat mint a füredi savanyúvíznek és körének földesuraságát vagy hathatós szavával felszólítani, vagy ezen, érdemben meghatározatandó végzésének hiteles kiadása mellett az alulírottat meghatalmazni avégre, hogy ő az említett földesuraságtól a játékszínnek egy célerányos helyet eszközölhessen, melyről azután alázatos jelentését annak idejében megtenni köteles legyen. Minthogy azonban a fundusok Füreden a földesuraság által bizonyos feltételek alatt szoktak kiadattatni, méltóztassék a Tekintetes Nemes Vármegye a feltételeket is főügyvédje által úgy meghatározatni, hogy ezen épület minden jövőendő esetekben is a Tekintetes Nemes Vármegyének tulajdona maradjon.

4-szer. A felállítandó játékszínnek és a benne játszó társaságoknak minden időben egy főkormányozóra lévén szüksége mind az épületnek jó karban, mind a társaságnak jó rendben tartása miatt, méltóztasson a Tekintetes Nemes Vármegye ezen főkormányzót is kegyesen ki-nevezni, és megparancsolni, hogy ez minden esztendőben tudósító jelentését megtenni köteles legyen: mert minden nemzeti intézet csak úgy fog hazánkban díszleni, ha az a törvényhatóságoknak főügyelete alatt állván, azoktól s azok által tekintetet, védelmet, oltalmat nyerhet.

Egyéberánt Tekintetes Nemes Zala Vármegye azon dicső törvényhatóság lévén, mely jeles hazafisága által magát eddig még minden időben megkülönböztette, sőt dicső példájával előljárt, úgyhogy ezáltal a haza figyelmének köztárgyává lőn, az alulírt vakmerőségnek tartaná a Tekintetes Karokat és Rendeiket hazafiságra inteni vagy buzdítani - ezen folyamosdásával csak azt bátorodik alázatosan jelenteni, hogy itt vagyon az időpont, melyben - itt vagyon a mód, mely által -, s itt vagyon a hazafi, kinek tökélete által a szép hazafiúi intézet,

egy nemzeti magyar játékszín Balatonfüreden felállhat: mely intézetnek jövő hasznaival annál inkább biztathatjuk magunkat, mennél bizonyosabb az, hogy Ófelségének kegyes engedelmeivel a másfél évszázad óta kívánt Magyar Tudós Társaság most, úgymint az a kidolgozás végett kiküldött hazafiak által javalltatott, változás nélkül felállván, minden tudomány és művészség, úgy a dramaturgia is nagyobb tökéletességre fog emelkedhetni.

A Tekintetes Nemes Vármegyének kegyes végzését erre nézve az alulírt elvárván, magát a Tekintetes Karoknak és Rendeknek kegyességeibe, a javallott játékszín lelkeségeibe ajánlván, alázatos tisztelettel marad a Tekintetes Nemes Vármegyének

Zalaegerszezen, augusztus 9-én 1830.

alázatos szolgája
Kisfaludi Kisfaludy Sándor

15. Kisfaludy Sándor

84 Kisfaludy Sándor Fülöp Józsefnek

Sümege, auguszt. 13-án 1830.

Drága, kedves Fülöp Úr!

Vettem annakidejében becses úri levelét. Válaszom azért késett eddig, mivel gyűlésünket meg akarám várni, hogy bizonyosat írassak a füredi teátrumról. Ezt most már örömmel megtehetem.

A Füreden építendő teátrumról reláciomat és javallatomat megtevén, a Státusok tapsoló örömmel fogadták a szép hazafiúi intézetet, s a következőket végzik éránta:

1. A nemes vármegye maga fogja a főapát úrt egy célerányos fundusért evégre megszólítani és a kontraktust ezeránt főügyvédje által feltétetni.
2. A gyűlésen mindjárt collecta tétetett, és noha most kevesen voltak, mégis 700 egynehány váltóforint jött össze, és minden szolgabírónak kommittáltatott, hogy a nemességet tovább is mind személyesen felszólítsák ezen intézetnek előmozdítására.
3. A vármegye ezen épületet és intézetet a maga oltalma alá veszi, és engem nevezett ki az egész intézet főkormányzójának azon kötelességgel, hogy erről esztendőnként reláciomat megtegyem.
4. Ezen épületben soha más nyelven, mint magyarul játszani szabad nem lészen.

Mihelyt tehát a főapát úr valakit Füredre kiküld a helynek kimutatása végett, akkor ott én is meg fogok jelenni, és ezt Uraságodnak is tudtára fogom adni. Szeretném, ha akkor Halász Sámuel urat is oda kaphatnám.

Akkor ott a fundamentumot mindjárt meg fogjuk ásattatni, és ha lehet, az idén a falakat legalább egy öl magasságra felvitetjük. Vagyon már 220 köből meszünk.

Addig is kérem Uraságodat, méltóztassék legalább 50 öl kőnek fejtéséről rendeltet tenni.

Az ígért zsindelynek megörültem. A deszkának kifizetett árával együtt 2000 váltóforint pénzünk lészen, noha egynehány száz még nincs letéve.

Uraságodnak levele szerint Rosty Albert úr csak 5 forintot fizetett, pedig 10 forintot ígért, nem tudom, miképpen eshetett a tévedés. - Nekem a veszprémi ácsot ajánlották; úgy tetszik, Blocknak hívják. Addig is nagy köszönettel vevén Uraságodnak ezen ügyben szíves fáradozásait, és ezt tovább is kérvén, magamat úri szívességébe ajánlom és tisztelettel vagyok Uraságodnak

az aláz. szolgálja
Kisfaludy Sándor

85 Deák Antal Kisfaludy Sándornak

Pozsonyban, aug. 14-én 1830.

Különösen tisztelt, drága, kedves Urambátyám!

Hozzám bocsátott becses úri levelét, mint szíves érzéseinek valóságos tolmácsát vévén, valamint nem késtem annak első foglalatját teljesítésbe venni, úgy annak mibenlétéről is ezennel kedves Urambátyámat tudósítani sietek: ugyanis mind szentmártonyi főapát, s tihanyi apáturakat a Füreden építendő teátrum fundusának kimutatására, s még emellett, amennyire bőkezűségek engedé, valamelyes épületbéli szereknek ajánlására is személyesen felszólítottam és megkértem. Ebbéli fáradozásomnak ím, ez lőn sikere: a teátrum épületjére szükséges fundust a szentatyák megajánlották úgy, hogy ahol az Urambátyámnak belátása szerint

választatni fog, szabadon elfoglaltathasson s ezen célra alkalmaztathasson; azon esetre azonban, ha ezen fundus a mostani kovácsműhelynek helyén fogna talán kijeleltetni, azt kívánják, hogy ezen kovácskunyhót a közhasználás végett más helyen állíttassa fel Urambátyám, s azon világos kikötést tesz, ezen szabad választás mellé, hogy sem a mostani angolykertből, sem a szekerezésekre szükséges útból legkevesebb is el ne foglaltasson, s mivel ebbéli ajánlások a tihanyi administrator úrnak is tüstént általok megirattatni fog; ezért akármikor Urambátyámnak kommoditása engedi, annak egyetérzésével a helyét kinézni s tüstént ezen célra lefoglalni és használni lehet.

Az épületre szükséges szereknek ajánlására nézve annyira mentem, hogy téglát és meszet ugyan nem adnak, mivel állítások szerint a meszet magok is készpénzen veszik, téglára pedig a magoknak is elkerülhetetlen szükségük lévén, abban ezúttal fogyatkozást nem szenvedhetnek; fát azonban az egész teátrumi épületre, amennyi csak kívántatik, Somogyban, a kapolyi erdőn ingyen adnak, ha tehát ezen fát Urambátyám elfogadhatja, tessék szinte magát a tihanyi administratorral vagy priorral egyetértésbe tenni; én úgy vélekedtem, hogy Füred körül az épületfának nagy szűke lévén, talán nem cél nélkül való dolgot cselekszem, ha ilyen fának adására a tisztelt apát urakat, minekutána mást nem nyerhettem tőlök, megkérem, a télen a fát meg lehetne vágatni, s talán faggyal annak helybe hordattatása kevesebbe kerülne, mintsem ha máshol készpénzen kellene azt szerezni; tudja-e tehát használni vagy sem, kedves Urambátyám, ezen ajánlást? Magára bízom, én - amenyire tehtségemben állott, a próbát megtettem, s örülnék rajta, ha e részben is Urambátyámnak óhajtatását s a nemzetiség előmozdítására törekedő szíves indulatját sikereltethettem.

[...] Ki mindenkor, úgy most is igaz szíves szeretetébe zárt állandóul vagyok

igaz atyafi szolgálja, barátja
Deák Antal

86 Kisfaludy Sándor a veszprémi káptalannak

Sümege, 1830. augusztus 23.

Főtisztelendő, Tekintetes Káptalan!

Nemes Zala Vármegyének e folyó hónap 9-én tartott nagygyűlésében a jobb hazafiaknak adakozásaikból egy Balatonfüreden felállítandó nemzeti magyar játékszínnek mennél előbb eltökélt felépítése végett, mi okból s mi móddal folyamodtam legyen a Tekintetes Karokhoz s Rendekhez, ide mellékelt kérelmemből s egyszersmind javallatomból a Tekintetes és Főtisztelendő Urak bőven meg fogják érteni.

A Tekintetes Nemes Vármegye ezen eleibe terjesztett hazafiúi kérelmemet és javallatomat, kivéven azt, hogy az említett és kívánt pénzek már máshová, nevezetesen a gyűlések idején Zalaegerszegezen megjelenni és játszani szokott nemzeti színjátszó társaságoknak felsegélésére rendeltetve lévén, azoknak ezen célra fordíthatásokat már most meg nem rendelhetné - nemcsak hazafiúi meglelégedéssel, sőt örömmel is elfogadta, hanem a szép hazafiúi intézetet törvényhatóságától kikerülhető egész védelme és oltalma alá is vette. Amit azonban a Tekintetes Karok és Rendek igen képes okokból az említett pénzekre nézve megtagadtak, kipótolták azáltal, hogy legottan a füredi játékszínre is jeles summa pénzt adtak öszve, és a járásbéli szolgabíró urak által minden nemest felszólíttatni rendelték avégett, hogy ezen hazafiúi segedelemre megkérettessenek.

A veszprémi Tekintetes Káptalan, ezen megyebéli Karoknak és Rendeknek nagyérdemű s mindenkor különös becsben s tiszteletben tartott tagja, sőt magának Fürednek és vidékének földesura lévén, sem az erről való tudósítás, sem az evégre való felszólítás a Főtisztelendő

Urakat el nem fogják kerülni; mindazonáltal azon igaz hazafiúi tisztelet és soha meg nem csalódott bizodalom, mellyel én a veszprémi Tekintetes Káptalanhoz, minden egyházi és polgári érdemekre nézve hazánkban első káptalanhoz minden időben viseltettem, arra bírnak engem, hogy mint ezen intézetnek hazafiságából önként vállalkozott és most a nemes vármegye által is kinevezett kezdője s végrehajtója, a közönséges utat megelőzván, személyesen terjesszem elő mind tudósításomat, mind kérésemet.

Előrebocsátott tudósításomnak következtetésében kérésem tehát ebben áll: méltóztassék a Tekintetes Káptalan azon egész hazánkban esmert s dicsőített hazafiúi érzésével, mellyel a tudományokat és szépmesterségeket általjában, a nemzeti nyelvet, művészséget és kultúrát különösen ápolgatni s előmozdítani szokta, ezen szép intézethez is oly hazafiúi segedelemmel járulni, mely mind az intézetnek végrehajtására talán egyik fontosabb mód és eszköz, mind a Tekintetes Káptalannak, a mostani szűk időhez képest, legkevesebb terhére volna; méltóztassék példának okáért akár 20 vagy 25 ezer téglát, akár az ajtókhöz és ablakokhoz szükséges tölgyfákat és kész asztalosmunkát megajánlani. - A Tekintetes Veszprémi Káptalan ezen hazafiúi segedelme által, elhallgatván azt, hogy mint füredi földesúr magának sem lesz kárára, minden ezen vidékbéli jobbágynak hasznát annyira elő fogja mozdítani, amennyire bizonyos az, hogy Füred az ő egész környékének, különösen pedig Veszprémnek sok javára és hasznára szolgál, minekutána az esztendőnként ott kelni szokott pénz többnyire azok között oszlik el.

Kötelességünk, drága kedves hazánkfiak, a hazafiságnak aranymagvait szünet nélkül hinteni ott, ahol lehet, s úgy, amint lehet, mint az idő és körülmények engedik, bár vetésünknek aranytermését arathatni többnyire csak késő onokáinknak engedessék is. Az a hazafi, ki értékét a haza és a nemzet javára áldozza, gazdagabban hal meg, ha teljesített hazafiúi kötelességeinek meggondolásában és érzésében sóhajthatja ki végső leheletét, mintsem az, aki bajjal, nyugtalansággal zsongt vagyonát hálátlan, elégtelen örökösökre hagyja, kik jóltevőjüket néha még sírjukban is leszólják és becsmérezik telhetetlenségekben. A haza és nemzet eránt való kötelességek hasonlóak azokhoz, melyekkel a gyermekek szülőknek tartoznak: legyenek ezek bár hálátlanok jóltevő gyermekeik eránt - a szent tartozás és kötelesség erántok soha meg nem szűnik.

Egyéberánt tapasztalt nagyúri kegyességébe és hazafiúi szíve jóvoltába ajánlott, alázatos tisztelettel vagyok a Főtisztelendő, Tekintetes Káptalannak

Sümege, augusztus 23-án 1830.

alázatos szolgája
Kisfaludy Sándor

87 Guzmics Izidor Kisfaludy Sándornak

Pannonhalma, 1830. augusztus 25.

Tekintetes Úr, kedves Barátom Uram!

Igen becses és barátságos levelét nagy örömmel olvastam, annál nagyobbally pedig, hogy az régi óhajlásom teljesedése híret hozá meg. Igenis, tisztelt barátom, régi óhajlásom, hogy a füredi ferdő, hazánkban talán a legteljesebb és legnépeseb, magyar játékszínnel díszeskedjék. Ezt, mint értem, barátom uram eszközlé most; s elmondhatom, mind magának, mind a tekintetes nemes vármegyének nagy dicsőségére. A dolgot azonnal közlém főapátommal; ő ugyan még a vármegye felszólítását nem vette, de már előbb hallott a dologról valamit. Azt vettem észre beszédéből, hogy az egész dolgot a tihanyi apátságra bízza, mint közvetlen uradalmi joggal bíróra; a hely kijegyzése, hiszem, nehézségeket nem szenved; mi pedig a téglát illeti,

az öregúr nemcsak mint apát, hanem mint Zalának is gyermeke, nem fog vonakodni. Így tehát az én küldöttségem elmarad, különben is bátor a barátságos összejövetelt nagy szerencsémnek tartanám, az efféle dolgokban én nagy idióta vagyok, s megtörténhetnék, hogy szívem esze-met fogná szégyenbe dönteni. Egy ódát! Miért ne? De megengedjen, kedves barátom uram, ha felszólítására nagyot nevettem, s azt gondolnám magamban, hogy még engem szólítgat Zalának s a hazának szép koszorús lantosa, addig maga készíthet ódát, jobbat, kedvesbet, maradandóbbat, mint az én borzom fogna lenni. De tréfa a tréfa, csakugyan az építő maga nem dicsérheti építését, ha tehát jó e tárgyról jó gondolat agyamba, ki fogom azt röppenteni, s el Balaton partjára. [...] Én pedig tapasztalt barátságába ajánlt maradok,

Pannonhalma, auguszt. 25. 1830.

igaz magyar tisztelője
Guzmics Izidor

16. A balatonfüredi színház

88 Berzeviczy Vince báró Kassa város tanácsának

Kassa, 1831. április 15.

Különös tiszteletre méltó Uraim!

Kötelességemnek esmérem jelentést tenni afelől, hogy az itt helyben megállapított nemzeti játékszin kormányza a megyebéli méltóságos biztosságtól teljes hatalommal reám bízott. Érzem, mely terhes kötelességet vállaltam magamra, s azt is tudom, hogy erányos törekedésem csak e nemes szabad királyi Kassa városa tekintetes tanácsa és választott közséje

barátságos közegyetértésével érhet óhajtott céljához, annival is inkább, minthogy tudom, mennyit köszönhet a nemzeti kiműveltség csinosodása bármi rövid idő alatt is e nemes város hathatós pártfogásának.

De minthogy minden tökéletesedés lassan-lassan, igazítások, szükséges újítások által nevedhet, bátor vagyok némely, a játékszínen javítani való észrevételeimet közölni s néhány kérésim teljesítéseért esedezni, úgymint:

1-ször. Az öltözőszobának (Garderobe) nagyobbításáért, minthogy a társaság oly számos tagokból áll, hogy ha mindnyájan a szobában lenni kénytelenek, ami gyakran történni szokott, anélkül hogy öltöznének, mégis alig férhetnek.

2-szor. A játszóhelyen (Bühne) minden oldalt egy-egy tolófallal (Coulissen) megkevesíteni, hogy ezáltal a játszó tagok és színmester szabadabban művészkedhessenek.

3-szor. A kocsik jövetele s menetele ne a kapu alatt, hanem a templom felől levő nagy piacon történjen; ha lehetne, egy portikusz alatt; ez az épület külső díszét is emelné.

4-szer. A nóbelgalériából zártszékeket készíttetni, hogy ezáltal a helynek becse nevelődjön.

5-ször. Minden bérlet 13 játékból álljon, melyért az alsó páholy 31, a felső páholy 24, zártszék földszint 6, zártszék a felső emeleten 5, első hely pedig 4 forintot váltóban hogy fizessen.

A téli játszórend 15. októberben kezdődjön és tartson nyolc bérletet, mely összesen 104 előadásokból áll. Szabad jutalomjáték (Einnahme) csak 12 lesz. A közönséges kórház számára kérek csak egy szabadjátékot adadni, és én igyekezni fogok egy oly jó napot számára határozni, melynek jövedelme haladni fogja a kettőt. Az ispotály számára egy játékjövedelem.

6-szor. A városi régi kortinák s tolófalak újra leendő festéseért annival is inkább esedezem, minthogy a kormány által csak az idén is számtalan kortinák, tolófalak s más, elrakni való dekorációk egészen újonnan festődtek s szaporítottak.

7-szer. A mostani, igen szűkiben álló muzsikakarnak (Orchester) jó karba helyezettetésére módot találni esedezem.

Igyekezetem fő célja nemzeti játékszínünknek csinosodását a lehetőségig eszközölni: semmit el nem mulasztok, mit ennek előmozdítására szükséges lehetne számára megnyerni, s így már a Nemzeti Tudós Társaság és a mágnesi kaszinó előlölői igyekezetünk elősegelésére fel is szólítottak, kinek hathatós közbenjárások által nemzeti intézetünk számára sokat, s végre tán mindent is remélhetünk, annival is inkább nem kétlem kérésem teljesedését megnyerni.

Ki is kérésemet megújítva, tapasztalt becses kedvezésébe és szívességébe ajánlott maradok a tekintetes nemes Város Tanácsának és választott Községnek

Kassán, április 15-én 1831.

alázatos szolgája
báró Berzeviczy Vince

89 Döbrentei Gábor Fáy Andrásnak

Buda, 1831. július 2.

Tekintetes Táblabíró Úr!

Buzgó felszólítását eresztvén nemes Abaúj vármegyének azon választottsága, mely a kassai magyar játékszín tökéletesbé tételére van kinevezve, a Magyar Tudós Társasághoz azíránt, hogy szomorú, víg és énekes darabokkal annak repertóriumát nevelné; annál nagyobb kész-

séggel jelentette vissza a Társaság, kisgyűléséből e tárgyban örömmel leendő együttműködését, mivel alaprajzában 6. lapja már előre inté a nemzeti játékszín pártfogására. Azon reménységgel bocsátja ekképpen minden tiszteletbeli, rendes és levelező taghoz e jelentést, hogy játékszíneinknek elvalahára tekintetbe emelése végett mindenikét hatalmasan ösztönözendi fel a nemzetiség terjesztésének vágya; s nyelvünk csinosulását éreztető munkáikkal bizonyítani fogják a tagok, hogy az alkotók országos áldozatját ki-ki a maga pályáján emelkedésünkre törekvő lélekkel viszonozza.

Két utat kíván nyitni a Társaság az említett tárgyban: fordítását és eredeti dolgozásokét; de most előre egyedül az első körében állapodik meg, a másikkal pedig később szólítja annak alkotóit.

A fordításra kész tagok figyelme ezúttal az inkább fennforgó olasz, angol, francia, német és spanyol színjátékokra ébresztetik, s azokból főképpen azon darabokra, melyek mint drámai jeles alakúak, a karaktert híven festők és játékszíni sikerűek, legmondosb nyelvű általtételre érdemesek, s így mind játékszíneink és literatúránk eddigi enémű birtokát kitűnő elmémívekkel bővítik, mind a felébredendő magyar lángésznek önkifejtésére serkentésül szolgálhatnak. Minekelőtte pedig ezek alább, szabad választás végett feljegyeztetnének, elébb a megállított szabások következnek.

I. Minden fordítás egyenesen az eredetiből s a mívnek írása nemében menjen végbe; e másodikkal nézve különösen az olasz és francia darabok körül e kivétellel:

1. Az úgynevezett versi sciolti olasz versnemben írt olasz szomorújáték magyarul ötös jambusban álljon. Úgy
2. Az eredetileg alexander versben írt francia szomorújáték magyarul hasonlóképpen ötös jambusban adassék; helyesbnek találtatván nyelvünkhöz képest is amaz örök egyhangúságának az inkább változtatható s így a helyzetet hívebben festő jámbussal felcserélése.
3. Francia vígjátékokra, mely nemkülönben alexander versben van, fordítójától a Társaság oly szabad mértékű s nyelvünkhöz illő versnem alkalmaztatását várja, milyent az jónak ítélend; s így az eredetinek versneme a mondott okból, valamint a prózában fordítás kikerülendő.

II. A kijegyzettek közt nyelvünkre már fordított is több fordul elé, s pedig olyan, mely becsét emeli jóltaláltságával nyelvünkre; de azon okfő lévén vezér, hogy egy-egy mívnek többen is igyekezhetnek teljes erejét és ingerét nyelvünkébe fejteni, új, más fordítás is elfogadtatik, azon észrevétellel mindazonáltal, hogy ily versenymunka inkább csak oly nagy alkotásúakra legyen szánva, melyek a drámai lángésznek mintegy koronái, s így új fény és bőség jeléül lehetnek. Általában csakugyan vagy még éppen nem fordítottak magyarra tétele ajánltatik, hogy ezzel számára is a magyar játékszíni repertórium nyerjen, vagy olyanokénak újonnan fordítása, melyek, ha megvannak is már, de stílusokon nem kedveskedik ízlés, nem vonz a nyelv grammatikai tisztasága.

Énekes játék címét egyet se találnak a tisztelt tagok alább kijelelve. Az ilyet franciából, olaszból vagy németből fordítani akaró maga válassza azt, melynek muzsikája éppen leginkább kedveltetik. A textus értelme fordításával is, hol a két nyelv különböző mértéke, tulajdona úgy kívánja, szabadabban bánhat, mert itt mértékre, jó hangra egyszersmind kelletvén vigyázni, s textushoz szoros ragaszkodás bénaságot szülne. De az énekek a muzsikai kompozícióhoz egész hívséggel simuljanak, amennyire csak lehet, tiszta mértékben s kedves rímváltással tétessenek, válogatott s éneklésre könnyű folyamatú szavakkal bájlókká.

A fordítandó szomorú- és vígjátékok címe sorban így legyen:

I. Olaszból

Alfieritől: 1. *Oreste*, 2. *Sofonisba*, 3. *Virginia*, 4. *Bruto primo*, 5. *Bruto secundo*, szom. ját.

Federico Viascolo, költői nevével Federicitől: 6. *La bugia vive poco*. 7. *Non contar gli anni alle donne*, vj.

Alb. Notától: 8. *Il filosofo celibe*.

II. Angolból

Shakespeare-től: 9. *The Tempest*, 10. *Merry wives of Windsor*, 11. *What you will*, 12. *Much ado about nothing*, 13. *Love's labour's lost*, 14. *Merchant of Venice*, 15. *Comedy of Errors*, 16. *Macbeth*, 17. *King John*, 18. *King Richard II.*, 19. *King Henry IV. Part 1.*, 20. *King Henry IV. Part 2.*, 21. *King Henry V.*, 22. *King Henry VI. 1.*, 23. *King Henry VI. P. 2.*, 24. *King Henry VI. P. 3.*, 25. *King Richard III.*, 26. *King Henry VIII.*, 27. *Julius Caesar*, 28. *King Lear*, 29. *Romeo and Juliet*, 30. *Hamlet*.

Moore-tól: 31. *The Camester*, szj.

Sheridantól: 32. *The school for scandal*, 33. vj. *The rivals*, vj.

III. Franciából

P. Corneille-ből: 34. *Le Cid*, szj.

Jean Racine-ből: 35. *Andromaque*, szj., 36. *Britannicus*, szj., 37. *Phèdre*, szj., 38. *Athalie*, szj.

Voltaire-től: 39. *Zaïre*, szj., 40. *Alzire*, szj., 41. *Tancrède*, szj.

Molière-től: 42. *L'école des femmes*, vj., 43. *Le Tartuffe*, vj., 44. *L'avare*, vj., 45. *Le bourgeois gentilhomme*, vj., 46. *Les femmes savantes*, vj., 47. *Le malade imaginaire*, vj.

Regnard-tól: 48. *Le joueur*, vj.

Legrand-tól: 49. *Le roi de Cocagne*.

Collin d'Harleville-től: 50. *Le vieux garçon*, vj.

Delavigne-től: 51. *L'école des vieillards*, vj.

IV. Németből

Lessingtől: 52. *Minna von Barnhelm*, vj., 53. *Emilia Galotti*, szj., 54. *Nathan der Weise*.

Schrödertől: 55. *Das Testament*, 56. *Der Murrkopf*, 57. *Der Ring 2 Th.* vj., 58. *Der Fähdrich*.

Leisewitztól: 59. *Julius von Tarent*, szj.

Ifflandtól: 60. *Die Jäger*, 61. *Der Spieler*, érzékenyjátékok.

Goethétől: 62. *Götz von Berlichingen*, 63. *Iphigenia*, 64. *Egmont*.

Schillertől: 65. *Don Carlos*, 66. *Wallenstein*, szj., 67. *Maria Stuart* szj., 68. *Wilhelm Tell*, szj., 69. *Turandot*.

Kotzebue-tól: 70. *Das Epigramm* s más, leginkább kedvelt vígjátékai; valamint Müllner és Raupach nevezetesebb darabjai.

Houwaldtól: 71. *Das Bild*.

V. Spanyolból

Figyelmetessé tétetik itt a fordítani kívánó Lope de Vega, Calderón de la Barca és Moreto y Cavana azon színjátékaikra, melyek alkalmaztatva a német játékszínen előfordulnak; csak-hogy, amint említve van, a fordítás az eredetiből s annak verse és írása nemével folyjon.

Ezen színjátéki címsor szaporíttatni fog még később azon jelesb darabokéval, melyek továbbra hagyattak.

17. A Fösvény

A fenn említett irány mellett még azt is öröme est eszközteni kívánván a Társaság, hogy a jó fordítású külföldi remekeket olvasni is szerető magyar közönség egész gyűjteményből választhasson: a kívánt várákozásnak megfelelő fordításokat nyomtatásban is szándékozik kötetenként kiadni, egymástól függetlenül, hogy akinek melyik tetszik, külön is megszerezhesse. Ezen kötetekhez csatolja még az akármelyik említett nemzet drámai műveltsége kifejlődése s játékszíne állapotjának eléadását, így az író életét és fordított munkája kritikai felvilágosítását, oda tévén azt, ahová tartozik, ha a fordító egyszersmind ezekkel is becsesíteni akarja dolgozását; amivel azonban nem lesz ez kötele s, hanem ez kinek-kinek kényére hagyatík.

Minden elfogadhatandó munkát pedig a Társaság ajánlani fog igazgató tanácsának illő jutalom végett, mely annak idejében haladék nélkül kézhez leszen küldve.

Azon utasítás és kérés fejezi bé végre e meghívást, hogy a fordító munkáját tisztán leírva küldje bé a méltóságos gróf Elölülő Úrhoz jó alkalommal, s minden tag, ha maga nem venne is részt e munkálódásban, ne sajnálja e tárgyat olyan ismerősével közleni, aki ámbár nem tagja eddig a Társaságnak, de ezen mezőre sikerrel eredhet; mert a Társaság minden magyar hazafinak kész elfogadni jeles munkáját, akit csak ihlet és sürget a szép mívék szelleme.

Budán, július 2. 1831.

Döbrentei Gábor mk.
titoknok

90 Székely József Jónás Dánielnek

Kispércs, 1831. augusztus 18.

Kedves Lelkem Tekintetes Úr, Barátom Uram!

Én már desperáltam az életem felől, s meglehet, hogy barátom uram sohasem lát bennünket, azért meglehet, utoljára írom ezen leveletem, engem a forró hideg lelt, hála istennek minden doktor nélkül kigyógyultam belőle, de ki áll jót, hogy a kolerában mindnyájával el nem veszünk, ötödik hete, hogy Pestről kiindultam, a nagy költség mindenemből kipusztított, smukkjainkat is megettük már, most a második kontumáciát tartjuk Pércsen, egy állásban, melynek 25 forint egy holnapnyi bére, ilyen hidegséget, mellyel Magyarország az utasok ellen viseltetik, sohase láttam, nemhogy segítenének, de még azt a strázsát is, mely bennünket őriz, magunknak kell fizetni, innen isten tudja, mikor szabadulunk, s ha megszabadulunk is, Erdély szélén megint kontumáciát kell kiállani, melyet bajosan hiszek, hogy megérjük, ezért barátom uramnak is előre való gondoskodásból ezen levelemben írom, hogy netalán az isten kiszólítna, senki más örökösöm, mint a feleségem, én vele kerestem mindenemet, tehát semmi atyámfíának egy filléremhez sincs jussa, minden engemet illető rész a feleségemé. De másfelől, ha megélünk is, s isten segedelme által hazavergődhetünk, lenni kell, hogy miből éljünk, nekünk semmink sincs, amit pénzzé tehetnénk, annyira eltemetett ez a kolera, azért, édes barátom, a házamra vagy 3000 forintot, hogy keressen, nagyon kérem, hiszem, vagy fundációkban, vagy Rhédei Ádámtól talán lehetne kapni, nem hagyom hiába fáradságát, vagy ha Balogné az egyik fele lakásáért, ha adna 3000 forintot, de ez bizonytalan, mivel tudom, nagy fukar, emellett, ha ez el nem sül, itt Szent Mihály napja, valami jó lakónak azt a felét, ha Méhesné meg nem tartja, ne sajnálja kiadni, de úgy, hogy félesztendei árendáját előre letegyék. Sokra kérem, édes Barátom, megengedjen, de hiába, nincs senkiben egész Kolozsvárt annyi bizodal mam, mint barátom uramban, írjon nekünk valamit, az isten is megáldja, Trésiekről is, csak Váradra kell titulálni, s ha ott nem lennék, Kispércsre per Nagyvárad, kérem még egyszer barátságosan a fent írtaknak teljesítésére, meglehet, hogy egy haldoklónak utolsó kérése szól barátom

uramhoz, hátha valami árváknak is lenne annyi pénzek, interesre kiadó a házra, adhatnának. Midőn kedves hitesét tisztelem, barátom uramnak maradtam

K. Pércs, die 18. aug. 1831. a kontumáciális helyen

igaz barátja
Székely József

Az Úristen áldja meg mindnyájokat - mentse az ilyen ínségtől, amilyenben vagyunk - ajánlom Trésieket - nem írhatok a sírás miatt - csak arra instálom, ne felejtessenek el - írjon valamit sietve nekünk, addig talám még élünk - noha minden óránk halállal fenyeget - a váradi postáról elhozhatják ide Pércsre a levelet - éljenek boldogul, ne hagyja Trézit.

91 Néb Mária Finta Ferencnek

Nagyvárad, 1833. március 25.

Kedves, édes Finta Úr!

Az ígélet nem vesztene el hatását, akárkitől jön, ha az hamar teljesítődnék, én elkéstem, de nem magam vagyok oka. - Itt még eddigelé nem biztatnak a szép jövődök, mert a diéta a publikumnak nagy részét vette el tőlünk, a püspök és Beöthy Ödön a jobb reménységű ifjakat elvitték, akik erősen teátrumgyakorlók voltak, csak az útiköltségre is sok idő kell, még kikeressük, a költség felette nagy - muzsika 10 forint, ti. a banda - szála 6 f. - gyertya 5 f., cédula 7 f. 30 kr., katonák, bilétszedő stb. felmegy mindennap 30 forinton feljül, olyanformán jártunk, mint a szerető sóhajítása, amely kirepülésével könnyebbséget remél és mégis a könnyek közt marad. Azt a jelenést szép volt nézni, hogy fogadták Sznét, mint a rég várt örömet, a publikum nóbel volt, az utolsó kijövetelével, melyet rettenetes taps és brávókiáltások követtek, minden szemekbe könnyeket csalt, megköszönése igen kedves volt, azon kincsei is belé voltak foglalva, melyet a váradi temető fedez, s amelyre az idő vasfoga is kevés enyhülést adhat néki stb. Én mindent elkövetek mellette, amit egy barátné tehet lélek és szívig - örömet legel szeme és gondolatja azon tájon, ahol kedves Amáliája s Székely nyugszanak. Szorosan vigyázok reá, hogy arrafelé ne mehessen, bárha ő azzal tart is, hogy a könnyek által enyhül a fájdalom - de én mégis azon igyekezem, hogy fájdalma hamu alatt nyugodjék, s a könnyekre ne legyen szükség az felfűjt szikrát oltani. - A publikumnak a lelke, ezek az úri-asszonyok, vagy egyik, vagy másik, mindég látogatják házunkat. - De legjobban telik mégis az idő látogatók nélkül, ha csak ketten vagyunk s beszélgetjük. - [...] Így élünk, édes Finta úr, napjaink mászva változtatják egymást, csak még az einámot várjuk meg. - Szné a csonka héten adja, az az egy, tudom, jó lesz, de az fáj, hogy nem pecsételhetem bé a Farb István számára, mert elmegy itt költségre. Instálom, édesanyámék ne tudják meg, hogy itt a pénz becse úgy leszállott, hogy senki sem zsebjében, sem redikójében nem akarja hordani, mert majd nyughatatlankodnak, egy kis áerváltozás nem árt, s a feredőbe is ki akarnám Sznét vinni, hogy bánatos testét szíjja meg a víz. Székely urat tisztelem, s átok alatt meghagyom, Deákinéhez ne menjen, Trézsit csókolom és Jónás urat is tisztelem. Instálom, édes Finta úr, ezt a kis levelet küldje el Nemesékhez, mert tudom, nyughatatlan édesanyám. Engedjen meg, hogy olyan hosszozonon írok - úgy képzelem, mintha tőlünk távol lévő testvéremnek írnék. Legyen nyugodt és boldogabb, mint mi, így öleli

Nagyvárad, 25. márc. 1833.

igazán szerető testvére
Mari

92 Döbrentei Gábor Székely Józsefnének

Buda, 1833. szeptember 27.

Tisztelt Asszonyság!

A budai nemzeti színésztársaság megalapítása ügyében tartott ülés közmegegyezéssel hivatja meg velem Kegyedet, s egyelőre, míg többre terjeszkedhetünk, hónaponkénti 110 váltóforint fizetésre s esztendő által egy jutalomjátékot ajánlva, kéri a minél előbbi idejövetelre.

Kegyed színésztalentuma ismeretes. Igen óhajtjuk tehát, hogy most, midőn Buda városa csak egy arany esztendei bér mellett általengedte játékszínét, tekintetes Pest vármegye pedig megindításul 1 ½ esztendőre azt pártfogása alá vette, Kegyed is ezen itteni megalapításban díszes részt vegyen.

Kedvesen fogadja az igazgatóság azt is, ha Kegyed Néb Máriát mint itt fizetést húzandó tagot magával hozza.

Budán, szeptember 27. 1833.

Döbrentei Gábor
a nemes Pest vármegyei bizottság
egyik tagja

Láttam: Fáy András mk.
Pest vármegyei bizottság
egyik tagja

93 Döbrentei Gábor Balla Károlynak és Balláné Molnár Karolinának

Buda, 1833. október 28.

Balla úrnak és hitvesének.

A budai nemzeti színésztársaságnak kormányát tekintetes nemes Pest vármegye részéről vivő igazgatóság köszönetét fejezi ki ezennel Kegyeteknek, hogy ezen két színjátékban: *Benjamin Lengyelországból* és *Az emberi szív örvényei* mint vendégek játszani szívesek valának.

Budán, október 28. 1833.

Döbrentei Gábor mk.

94 Döbrentei Gábor Péczely Józsefnek

Buda, 1834. január 10.

Tekintetes Professzor Úr!

A Magyar Tudós Társaság múlt, 4. nagygyűlésekor hazafiúi indulatját kívánta bizonyítani azzal a mostan Budán, nemes Pest vármegye pártfogása alatt levő nemzeti játékszín eránt, hogy másfél esztendőre legalábbis egy logénak árát, ami 900 váltóforintot teszen, a tiszteletbeli, rendes és levelező tagoknak önkéntes aláírásánál fogva összegyűjtse. Kik mennyit adtak eddigelé már ezen célra, méltóztatik ezen ide mellékelt névsorból kivenni, melyet mint aláírási ívet küldök meg.

Ki-ki annyit adhatván, amennyit akar, vagy ha tetszésére nincs, magát ki is húzhatván, ahhoz képest várok és kérek e tárgyban választ.

Amit talán adni méltóztatnék, annak küldését a Magyar Tudós Társaság pénztárnokához vagy hozzám biztos alkalommal intézni volna legjobb. Tudnivaló egyébiránt, hogy a Pest vármegyei játékszíni igazgatóság az így bejött pénzekről is meg fogja tenni a tudósítást az újságokban.

Budán, januárus 10. 1834.

Döbrentei Gábor
titoknok

Aláírás egy, a Magyar Tudós Társaság által másfél évre kiveendő ideális páholyra, a budai magyar színtársaság elősegítésére.

Gr. Teleki József	50 frt.	Gr. Széchenyi István	50 frt.
Schedius Lajos	30	Fáy András	30
Jankovich Miklós	30	Kisfaludy Sándor	25
Guzmics Izidor	40	Kis János	15
Szilasy János	10	Perger János	10
Győry Sándor	5	Vörösmarty Mihály	10
Luczenbacher (Érdi) János	10	Horváth Endre	8
Szemere Pál	30	Schedel (Toldy) Ferenc	10
Bajza József	10	Gebhardt Ferenc	25
Szalay Imre	10	Br. Mednyánszky Alajos	40
Gr. Károlyi György	50	Sztrókay Antal	6
Gr. Andrássy György	50	Csató Pál	10
Bugát Pál	10	Róthkrepf (Mátray) Gábor	37
Tessedik Ferenc	12	Pólya József	5
Bártfay László	10	Vass László	30
Hoffner József	7	Forgó György	10
Ferenczy István	12		

- mindössze 712 váltóforint.

Küldtem Höke úr által 10 forintot.

Péczely József

95 Kovácsné Csávássy-Fekete Mária
Megyeri Károlynak

[Kassa], 1834. március 29.

Tisztelt Megyeri Úr!

Levelét vettem 28-án, melyre azonnal írok. Én már félig Budán vagyok - 1. áprilisban indul innen egy kereskedő könnyű terével, és magára vállalta, hogy egy ládámot elviszi előre. Elküldöm, hogy annak utána az innenmenőkkel valahogy elférhessek. - Alázatosan instálom Uraságodat, méltóztasson bátorságos helyre szállíttatni, én a teátrumhoz fogom igazítani, és onnan tudósítva Kegyedet, fel fogják keresni. - Bátorságomról engedelmet kérek, hogy

alkalmatlankodom. - Én ötödik májusban múlhatatlanul ott leszek, hacsak valami szerencsétlenség nem hátráltat. - Déryné a választ várja. - Vagyok alázatos tisztelő szolgálója

Die 1834. 29. márc.

Kovátsné

Komlóssyt várják itt nagyon, de tán már nem is jön, mivel már a terminus elmúlt.

Kedves Megyeri Komám! Sok, de sok foglalatosságim miatt lehetetlen volt a múlt levelére válaszolnom, de végezni is akarván előbb már tekintetes Fáy Andor úrral, s azutánra halasztottam a végelhatározást, hanem még mind ez ideig válaszát nem vettem, no de talám még később jő, mint a Kovácsnéé, addig is az isten áldja meg, és kívánok boldog ünnepléseket az egész kedves, tisztelt úri háza népének.

Szerető komájok
Déryné

96 Pály Elek Fáy Andrásnak

Buda, 1834. augusztus

Tekintetes Igazgató Úr!

Pénteken meg fogok jelenni Tekintetes Úr parancsolatjára mindennel készen. - A világosítás után, higgye el a Tekintetes Úr, minden intés előtt már utánanézttem, mielőtt csak szabadulhatok a kasszától, azonnal majd a búne alatt, majd fenn s a folyosókon bujkálok és igazgatom magam is - az olaj tiszta - egész álló nap tisztítják - megfoghatatlan, hol a hiba! Tegnap a város bádogosa, ki is egy részét ezelőtt 6-7 esztendővel készítette a lámpáknak, mintegy 30 darabot, maga fenn volt délelőtt, nézegettük, s azt találta, hogy általjában az egész lámpák igen régiek, mert van közöttük 20 esztendő - az erős tüzet ki nem állják, ha pedig kevesebb tüzet adnak, azaz nem csavarják úgy fel, akkor sötéten égnek.

Azonban Tekintetes Igazgató Úr, méltóztatik még egyszer Hardeknét (a tavaszi világítót) hivatni és véle kontraktust kötni, hogy ennyi lámpa légyen, mint most esténként,

most ebből	30 - a tavasszal volt 18,
a tolófalakon	4 - a tavasszal volt 3.

Öszvesen 103 üveg alatt lévő lámpa ég, azonkívül 30-40 apróbb kis lámpák üveg nélkül, mindenüvé öntött gyertya, hogy méltóztassék személyesen arról meggyőződni, mit kér estvénként, most 14 forintot fizetünk, tehát 1 f. 30 kr-al többet, mint a tavasszal, de 24 lámpással több van, így tehát a proportione még 12 f. 30 kr-t sem fizetnénk, hogyha 24 lámpással kevesebb volna - pedig a direkciónak is sokban van már a játékszíni lámpások, mert valamennyinek tányérjait újra lakíroztatván, hogy nagyobb világosság legyen, 23 lámpa reparációjával (úgy gondolom) 53 forintba került, mert ezen Hardeknével ez a baj: ha felmegy az olaj, már sír, hogy így nem világíthat - ha nagy játék van, hogy 30-40 szál gyertyával több kell, panaszol, hogy belébukik - így örökös siralmakra van a direkciónak kárhozthatva. Azonban hadd jöjjön vissza, mert én nagy nyűgöt vetek le nyakamból, és csak azért leginkább szeretném, hogy a tekintetes igazgatóság kötné vele, mert minden felelet terhe alól ment lennék, most is azért adám Kyhmeyernek, mivel ő tehetős ember, nem kell érette jótállni, hogy a zsidók adjanak neki olajat, akit most kergettünk el, azért én kezeskedem, és 35 forintot kellett a magaméból fizetnem helyette, mert neki nincs egyebe, csak teste s lelke. Csak azért is jó lesz tehát visszavenni Hardeknét, hogy meg lehessen arról győződni, vajon nem kell-e mind új lámpákat kérni a várostól.

Hogy a parterre első székeiből látni lehessen a színpadra, az egész bűnét magasabbra, azaz hárántékosabbra újra kell deszkáztatni, a padlózat különben már rossz, úgyhogy rajta táncolni (aki kivált sima padlózathoz szokott, nem tudna) felette bajos, a parterre-t feljebb emelni nem lehet, mert már így is grádicson megy le az ember a parterre-re, ha magasabb lenne a parterre, akkor oly nagy ajtót kellene vágni, amely két első emeletbéli páholyt elrontana.

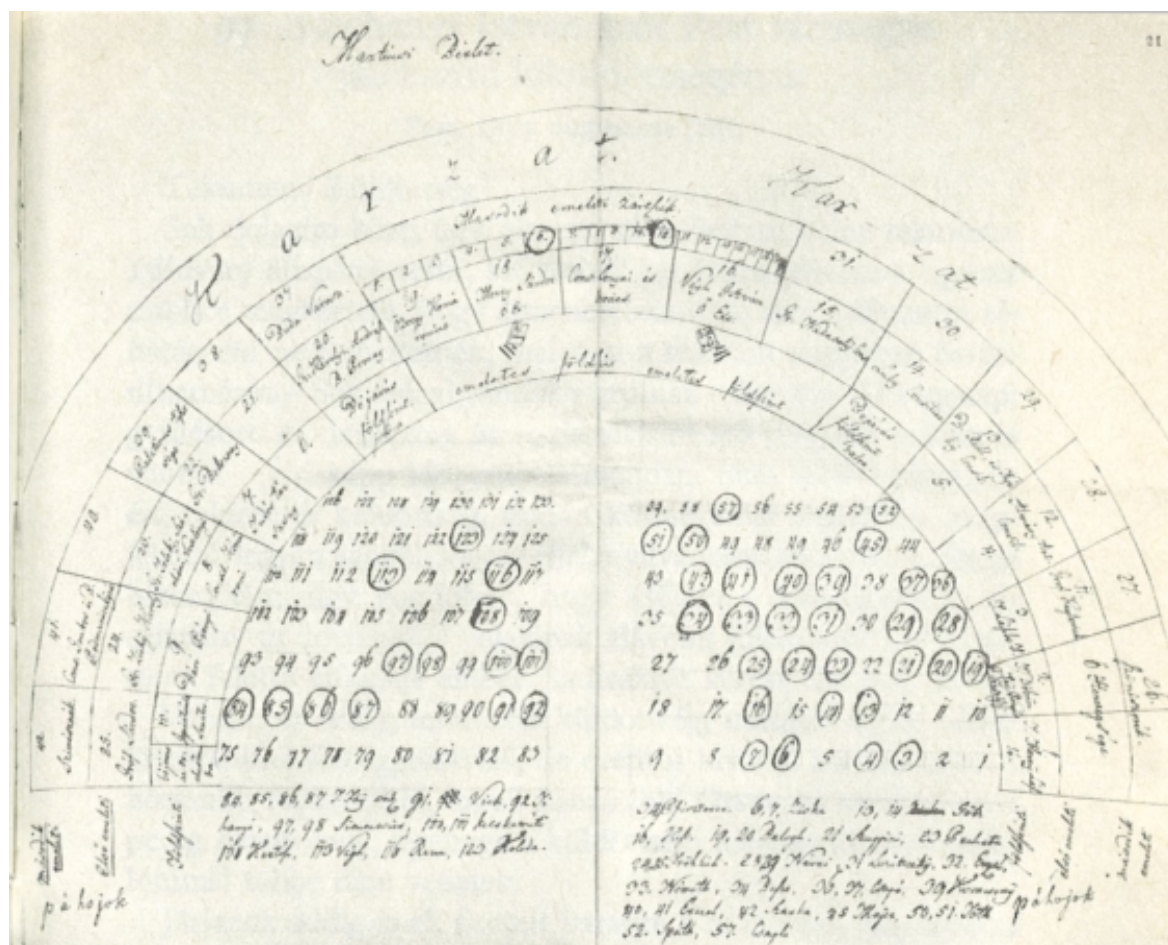
Most újra kínálkozik egy jó violinista, Grünfeld, aki sokkal feljülhaladja a voltat, biztattam, de bizonyost nem mondhattam neki - Lechky sem sokat ér, csak silabizálja a kottát, talán azzal sem kellene sietni, mert ennél csakugyan sokkal jobb, és hozzá nem is hasonlítható Heinisch - azonban én ebből sem nézek sokat ki, dicsekedő, magát zseninek nevezi, gyenge ujjakról beszél, ő bögzőzni nem fog - a múltkor (10 napja) írtam a Tekintetes Igazgató Úr jóváhagyásából Heinischnek, még nem felelt, nem írtam vissza még, hogy ne jöjjön, amint a körülállásokat látom, aligha reá nem szorulunk vagy Mennerre, a pesti énekoskola mesterére.

A múlt szombaton elküldöttem Fánecsy úrtól az Arnold-nagyáriát fortepianóra most a *Béla futása*-ból.

A Tekintetes Igazgató Úrnak

alázatos szolgálja
Pály Elek

A jövő három esztendőre szóló kontraktusba mindenesetre jó lesz beléiktatni, hogy mindazon korcsmárosok, kik kertet nyitának és oda a publikumot eintritt mellett eresztik, adózzanak a játéksínnek, hej! sok kárt tett Horváth-kert s több efféle.

18. A budai Várszínház nézőtere

**97 Széchenyi István gróf Pest vármegye
játékszíni kiküldöttségének**

Pest, 1834. augusztus [28].

Tekintetes Küldöttség!

Sok dolgaim közt, úgy hiszem, elvárhattam volna tekintetes Földváry alispány úrtól, kit emiatt két ízben private s egyszer publice megkértem, hogy elmenetelem előtt azon időpontot elhatározni ne terheltenék, melyben a teátrum tárgyában összeülhetnénk. - Sok dolgai vannak a grófnak - úgy mondá a tegnapi gyűlésben t. viceispány úr -, de viszont sok dolgaim nekem is vannak - s ekképp időpontot kimondani nem méltóztatott; de én, tekintetes küldöttség, midőn készségemet akármikor megjeleni, legyen nappal, legyen éjjel, nyilvánosan kijelentém, eléggé bizonyítám, úgy gondolom, hogy időmet s dolgaimat a t. viceispány úr idejének s dolgainak alávetni kívántam; s ekképp, mint felette elfoglalt ember, indiszkrét kérést tán nem tevék.

Vártam ez óráig, tekintetes küldöttség, minden egyéb összejöveteleimet felfüggesztvén; de ezentúl hivatali kötelességem a hosszabb várast tiltja, minél hamarábbi Orsovába meneteletem pedig parancsolja, úgyhogy a küldöttségi ülésben részt ez alkalommal többé nem vehetek.

Járjanak addig is el, tisztelt barátim s hazámfiak, míg megint honunk közepébe visszatérni enged a szerencse, országos érdekű tárgyunkban egyetértéssel s jó sikerrel, szívből óhajtom; s ne kételkedjenek, hogy éltem minden pillanatiban készen fognak találni azon szolgálatokra, amelyekkel honunknak tartozok.

Legmélyebb tisztelettel maradok stb. stb.

Pest, augusztus 1834.

Gr. Sz. Ist.

98 Fáy András Széchenyi István grófnak

Pest, 1834. október 21.

Méltóságos Gróf!

Tántoríthatatlanul meg lévén győződve aziránt: mennyire szíven viseli Nagyságod a magyar haza javát, virágzását, s ezen célra mint munkálkodik a nemzetesedésen, melynek egyik hatalmas hévérje egy nemzeti középponti színház és színészségi intézet; úgy hiszem, nem leend érdektelen dolog Nagyságod előtt tudósításom afelől, mi történt újólág Pest vármegyé-
nél a játékszín ügyében. Ezt én tenni egyszersmind hazafiúi kötelességemnek ismerem; mert nem tagadhatom, hogy a jobb magyar honfiak reményes szemeit majd egyedül Nagyságodra függesztve látom, s Nagyságod felől győződéssel hiszem, hogy habár nagyobb hazai tárgyak foglalják is el idejét, bizonyosan figyelmét el nem vonja a magyar színészségi tárgytól is, melynek csak Budán, ezen németes fővárosunkra nézve is, idves befolyása már addig is szembetűnő.

Múlt augusztusi közgyűlés óta szüntelen láttam függni a színészség felett a vármegye házá-
nál a veszélyes borút; de nyugodt lélekkel vártam vagy elszéledését, bízván a hazai ügy szentségében, vagy kiömlését, mindenünnen a hazából tudósíttatván afelől, hogy áltáljában részünkön áll a közvélemény. Egyedül a most álló budai társaság sorsán aggódtam, melyet ezen borútól leginkább féltettem. Október 15-én Buda tisztviselősege özvegyei számára ad-
ték játék, s én Buda egyik tisztviselőjének azt tanácslám, hívná meg ezen játékra a vice-
ispányt. Örvendve szívemben, hogy derül a ború, szemlélttem két páholyban házanépestől lett

megjelenését a viceispánynak s az ellenfél több urainak, s minden jót reméltem. De csak-hamar meggyőződtem, hogy ez csak kész terv következménye vala. Október 20-án közgyűlés volt rendelve diétai tárgyak végett, mely majd egyedül a bentlévőkől állott. A teátrum ügye nem fordult elő; hanem egy hajdú által meghivattattam délutáni negyedfél órára deputációba. Én beleunván az örök vitatkozásba, melynek majd semmi sikere, s nem is vélve, hogy a játékszín ügye fogna fennforogni, nem jelentem meg, de új hajdú s majd kancellista jöve, nem lévén otthon, felkeresni engemet. Megjelentem végre a deputációban, mely Korherr, Pest városa szenátorán kívül mind ellenfelünkből állott. Felolvastatott itten Pest városának azon levele, mely augusztusi közgyűlésben is felolvastatott volt, s mely után Pest városát ellenfeleink még kárhoztatták. De most theatercoupra volt szükség. Pest városa hazafiúsága egyértőleg magasztaltatott, s elhatároztatott, hogy Pest vármegye egészen visszahúzza magát az építéstől, és csak Pest városa építsen. Én átláttam ugyan a szitán; de lelkem el nem vihettem hallgatni, s előadtam, hogy Pest vármegye önmagával s elébbi végzéseivel ellenkezik, hogy a haza nem csupán pesti, hanem Pesten középponti nemzeti színházat óhajt, hogy Pest városa nem ura sem idejének, sem pénzének, hogy tudni kívánná a haza: fog-e bírni és mi kedvezésekkel a magyar színház, mi helyre fog az építtetni? stb. Mindezekre feleltek ugyan valamit, quid pro quo; de rezultátuma csak az lett, hogy ezt bízzuk Pest városa isméretes hazafiúi buzgóságára. Ekkor Döbrentei, ki eddig egy szót sem szólt, s ki a múlt augusztusi gyűlés óta, sejtven az ellenem gyúlt pártot, irántam, direktortársa iránt még egyszer oly hideg, dölyfös leve, mint azelőtt volt, felállott, s panaszkodott, hogy ő a direktió dolgaiban általam gyakran kompromittáltak, én a színésztársaságnak hozzám hajlásánál fogva felette elsőbbséget arrogálok stb. Elbámulva e szemtelenségen, áttalva, hogy gyermeki módon kell folyamodunk ilyes elintézésért, s a deputációnak erre tett némely intézetjeiből látva, hogy én vagyok célba véve, s meggyőződve afelől, hogy további direktorkodásom mind becsületem veszélyeztetésének, mind ártással a budai társaságnak, melyet ezúttal a leggyalázatosabb nevezetekkel illettek - a direktorságot azonnal resignáltam. Ez, úgy látszik, azon uraknak plánjokban nem vala; mert megfordítva a szót, dicsérni kezdték hazafiúságomat, s tízszeri lemondásom után is egyezőleg nem akarák elfogadni azt, sem inprotokollálni. Én azonban szavammal nem szoktam játszani, másnap a társaságtól elbúcsúztam, s ez átaljában sírva vált meg tőlem, mi nekem nem kis elégtétel vala. Amint gondolom, az ellenfélnek ez nem éppen inye szerint esik; mert tudja, hogy a közönség előtt nem maradhat titokban, miért kelle resignálnom, s hízelkedem magamnak azzal, mint tapasztaltam eddig is, hogy e lelkesebb közönség ezt nem szívesen veszi. Én hiúság nélkül érzem azt, hogy a társaság esztétikai farmáltatásában s számos volt előítéletei legyőzésében nem kis befolyással voltam, s még sokkal többel lettem volna, ha Döbrentei igyekezeteimet nem paralizálja. Azonban ez mind csekélység; haladást idő szokott szülni.

Én úgy hiszem: a színházépítés ügye, bár nem legjobban, de mégis jobb kezekben van, mint volt eddig. A vármegyétől bizony semmit sem lehet várni. Csak az a kérdés: magára kell-e ezt hagyni Pest városára, vagy országossá tenni az ügyet. Én, megvallom, az utóbbi mellett volnék, azonban a várost kihagyni kár volna. E részben a Méltóságos Gróf ítéletes nézete határoz el mindent; mert itt is, mint sok másban, nem ugyan éppen pénzbeli segedelmet (mert hiszen mindenét nem adhatja Nagyságod a hazának), hanem morális segedelmet, tudniillik koncentrációt, képviselőiséget majd egyedül Nagyságodtól vár a jobb haza. A többi óhajt, akar, de zsebébe dugja kezét, s morog, hogy nem ad sikert a magyarok istene!

Hogy eszerint a színházépítés néhány évvel többre halad, hiszem, de azon nem aggódom. Inkább később, csak jól! Hanem a mostani budai társaság fekszik szívemen. Erről le nem mondott a vármegye, hanem azt végezte, hogy míg a mostani pénzben tart, tartani fogja, azon-túl pedig új segedelmet fog gyűjteni számára. A mostani segedelem pénz legfeljebb a jövő nyár elejéig fog tartani, az újabb segedelemgyűjtésből pedig keveset várhatni. De ami

legsajnosabb, a szegény színészek a durvább bánástól rettegnek, s a deputáció nem legdísze-
sebb kifejezései után nem is éppen ok nélkül. Ezért is, nem nálam lévén a társaság, jelesbjei
deklarálták, hogy ők magok kezére óhajtnák inkább kivenni a budai teátrumot, s lemondani a
vármegye pártfogásáról. Ez mindenesetre jobb volna, de az a baj, hogy Buda városa már azt
áltígerte a vármegyének, csak hogy a kontraktus még meg nem kötött. Nem lelhetne-e
módot a Méltóságos Úr vagy egypárt nagyobb uraink közül felszólítani sietve Budán, kik a
várost ezen társaság részére megnyerhetnék, hogy neki adatnék régi kötés mellett által a
színház. Örökös kár volna ezen kínosan összevgyűjtött társaságot (mely közt legalább nyolc
valóban jeles tag) ismét szétosztani hagyni; melytől a vármegye direkcioja alatt valóban félni
lehet. Méltóztassék kegyesen megengedni a Méltóságos Gróf, hogy ezért újólal alássan
esedezzem a társaság nevében Nagyságodnak.

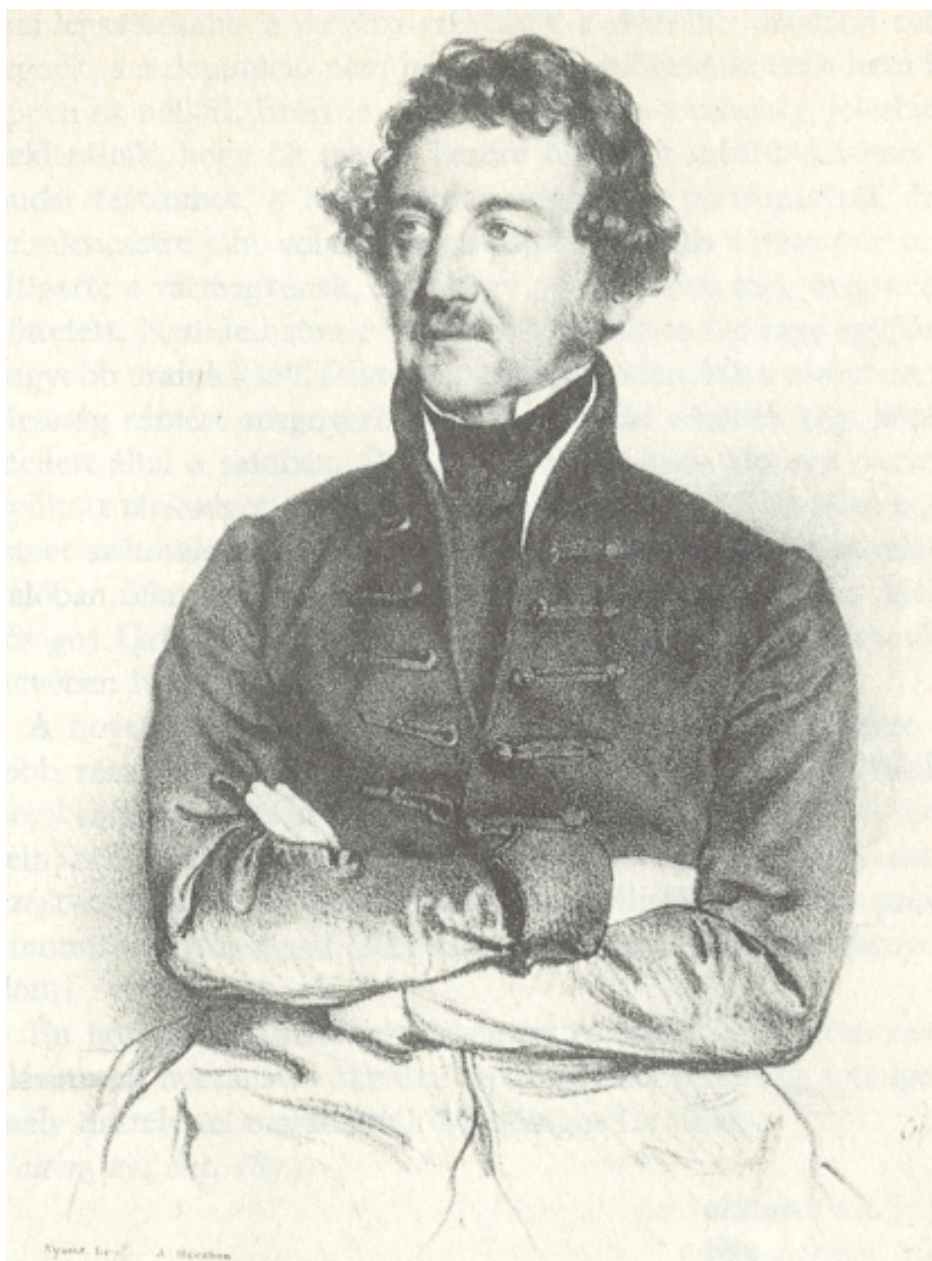
19. Széchenyi István

A november 3-án tartandó tudós társasági nagy ülésekre a jobb részről kevesen fognak megjelenni, s megvallom, félek, hogy csupa baglyokat fogunk választani. Már is emiatt héti üléseinkben sok az akadály. Döbrentei Bécsben járt, vajon nem azért-é, hogy a titoknokságot compatibilissé tehesse a prov. kommisszáriátussággal. Megvallom, ettől az embertől iszonyodom!

Én hosszas alkalmatlankodásomért és sietve írott levelemért alázatosan bocsánatot kérván, tapasztalt kegyeibe ajánlott igen mély tisztelettel maradtam a Méltóságos Grófnak

Pesten, 21. okt. 1834.

alázatos szolgája
Fáy András mk.

20. Fáy András

99 Széchenyi István gróf Fáy Andrásnak

Orsova, 1834. október 29.

Tisztelt Barátom!

Október 21-i levelét tegnap vettem, éppen aznap, midőn tíz 24 órai fogság után a suppaneki vesztegházban testi szabadságomat ismét megnyerém.

Minél többet gondolkozom a budapesti játékszín ügye felől - mely igen fekszik szívemen -, annál szebb színben tűnik előttem fel e tárgy körüli jövőendő. Azon veszedelem, melyben ezen ügy van, fogja megszerezni szükséges pártfogóit. Míg személyesen fel nem megyek azonban, iránta semmit nem tehetek; részint, mert körülötte sokkal többet szólni is, és tenni is, mint írni lehet, részint pedig, egyenesen megvallva, mert nincs egész Budán senkim, vagy jobban mondva senkink, ki e tárgy iránt elég szívvel, ésszel és tehetséggel is bírna.

Mikor megyek fel, nem tudom még. November 3-án Pesten akartam lenni. [...] Dolgaim tenger sokasága miatt részletesen, de még világosan sem fejezhetvén magamat ki, ami a színház dolgát illeti, azokon kívül, mik végett Pesten felszólítám Önt, csak arra kérem, hozza azt a lehető legnagyobb zavarba, de gerjessze egyébiránt a közönségnek szánakozását is körülte minden módon. A többin majd elmegyünk isten segítségével, s könnyebb lesz amúgy zavarba elrendezni a dolgot, mintha a zavar és baj még éretlen volna. [...]

A pesti rendekhez benyújtani akartam és minap említettem „Kinyilatkoztatás”-t sok okból nem küldöm.

Legőszintébb barátsággal nyújtom jobbjomat,

Orsova, október 29-én 1834.

hű barátja
Széchenyi István

100 Nagy Ignác Fáy Andrásnak

[Pest-Buda, 1834. október 20 előtt]

Tekintetes Úr!

Meghallván, hogy *Mátrai rabló* című drámám Önnek juttatásul s véleményadásul, szükségesnek tartám Önnel a következőket közleni:

a) valahányszor eredeti színdarab adódott színpadunkon, mindannyiszor elégületlenül távozott a nézők nagyobb része, nemcsak a karzatról, hanem a páholyokból is! - a *Valkói amazon* után pedig nem akart távozni, mivel nem hihetné, hogy a három óráig marcanglott darabnak már vége legyen. - Én tehát, midőn *Mátrai rablóm*-at írom, fő szempontul vevém a színi hatást, mely oly igen hibázik minden eredeti darabjainkban, s mely hiba főleg oka annak, hogy idegen ajkú honosink nem akarják megkedvelni nemzeti Tháliánkat, mert lehet ugyan szépen elmélkedni a színészet fentebbi magosabb céljairól, az in theoria mind szép, de in praxi egy nyulat sem ugratunk ki vele a bokorból, kivált addig, míg Pesten a tarka német Thália virágzik. Ezen okból tehát - mint már említém - a színi hatást vevém fő szempontul; hogy célomat értem-e, azt most Ön, később pedig az egész közönség ítélendi el.

b) Másik oka annak, hogy eredeti drámai műveink tetszést nem nyernek, íróink felette cikornyás-keresett cifrázatú nyelvükben fekszik; német ajkú polgártársaink a fordított darabokat némileg csak értik, ha rossz is a fordítás, mert könnyű írásmóddal írottak, ámde született magyarjaink sem értik eredeti jambusainkat - értem ti. a nem író magyarokat -, hogy

kívánhatjuk tehát, hogy a csak most magyarul tanuló német örömmel látogassa színházunkat, midőn magyar nyelvtanítójától kénytelen hallani, hogy az sem érti tulajdon anyanyelvét? Ez okból tehát én drámámban egyszerű, sőt talán a míveltebb fül előtt kissé pongyola nyelvvel éltem. Csekély belátásom szerint azonban drámában a pongyola nyelv sem hiba, ha egyébiránt tiszta.

Ezen két fő okból írtam tehát a *Mátrai rabló*-t úgy, amint írva van, ujjmutatást kívánván adni ifjú honosimnak, hogy mialatt koszorús matadorjaink halhatlan drámai virágokat fűznek írói koszorúikba literatúránk dicsőségére, mi kezdők s újoncok addig egyszerű, közönségünkhöz szabott bimbócskákat rakjunk Tháliánk oltárára.

Részrehajlatlan ítéletet Öntől nem is kérek, mert szilárd férfiúi karakterét Önnek böcsülni tanulván, nem tartom a részrehajlásra képesnek. Egyedül azt kérem tehát, ne terheltessék Ön drámámat minél előbb elolvasni s megbírálni, mert igen szeretném, ha a *Mátrai rabló* a *Vasorrú bába* előtt juthatna a deszkákra. Hogy Önnek ítéletét meghallhassam, folyó hó 16-án bátor leszek személyesen Önnél tiszteletemet tenni.

Maradván addig a Tekintetes Úrnak

kész szolgálja
Nagy Ignác

**101 Mátray-Róthkrepf Gábor
Kántorné Engelhardt Annának**

Pesten, december 27-én 1834.

Nagyon tisztelt Asszonyság!

Arcképének ide mellékelt 30 példányait méltóztassák tőlem oly szívvel fogadni, milyennel én azt becses és honi művészetünk pályáján igen érdekes személye iránt párosult mély tiszteletem mellett közrebocsátani fő kötelességemnek tartám. Megjelenhetését hamarabb minden törekvésem mellett sem eszközölhetém; azonban, gondolom, mégis jókor fog az fel-tűnni honunk szerte létező számtalan tisztelői előtt. Legalább az utókor is láthatni fogja, hogy voltak művészeink, kik, habár csak képeikben s nevökben is, örök fennmaradást teljes igazzal érdemlének. Igen fogok örülni, ha e csekély szolgálatom által becses nevének fényét a kedves, de mégsem igen háladatos haza előtt csak kevéssé is tündöklőbbé tehetem, s ha Kegyed azt valódi tiszteletem egyik bizonyosságának tekinteni fogja.

Ki egyébiránt valamint Asszonyságodnak, úgy átaljában fogva budai magyar színészetünknek a jelennél boldogabb s állandóbb kellemű jövődöt igaz tiszta szívemből óhajtvá, vagyok mély tiszteletem mellett a nagyon tisztelt Asszonyságnak

kész köteles szolgálja
Rothkrepf Gábor,
a *Regélő* s *Honművész* kiadója

21. Kántorné Engelhardt Anna

102 Egressy Gábor
Déryné Széppataki Rózának

Kolozsvár, 1. jan. 1835.

Édes Komám! Örökké tisztelt s imádott Déryné!

Kegyed eltűnte óta hasonlítunk egy oly nyomorú testhez, melyből a lélek elköltözött, vagy hasonlítunk oly jelenéshez, midőn a nap leszállt, s beállt az éj sötétje, a baglyok s denevérek nappala, s eléáll a szegény Luna asszony, de lopott fénye nem képes meleget, nem életet, de igen álmot lehelni maga körül. Kevesebb, de a jobb rész a társaságnál híve, sőt az egész közönség, melyet éltet, melyet melegít a Kegyed édes s örökké ifjú emléke! Boldog vagyok én is magamat ezekhez számíthatni, boldog ezt Kegyednek kimondhatni.

Kegyed ellenségei fejüket fölemelik, de sorsok a közönségtől megvettetés! A kedvenc határtalan önkényt űz a négyen, s ennél fogva az egészen; erősen a törpeségig merült egy nagyúr a kegylesés, a nevetséges, ábrándozó kedvkeresés módjában. Ez egy kevésbé homályosan hangzik, mégis csudálatosan. Erre a szóra, „család”, aligha jobb kádencia lehet most ennél: „galád”. Tőlem, mit a való megtagad, az álom jóltevőleg adja vissza: Kegyed gyakori látását, édes hangja hallhatását. Erősen ingerel annak tudhatása, mint találja Kegyed magát

mostani körében. Megérdemlett boldogságát s meglegedését zavarja-e, s ki vagy mi? Szerencséltesse komáját és tisztelőjét egypár kedves rendjeivel! Én tavasszal Bécsbe megyek, s egy professzor atyámfiánál töltöm ott a nyarat, sok nagyot és szépet leszek szerencsés láthatni. Hát Kegyednek van-e már valami új kinézése? Mert engem mind igen érdekel, mi Kegyedhez tartozik. Újság dolgában szegény vagyok, s egész lelkem, elmém s valóm Kegyeddal elfoglaltan, minden mást elfelejt ezen pillanatban. Ákos és Zsuzsika csókolják Kegyed kezeit. Én óhajtom, hogy az élet minden örömi birtokában legyenek! S keble minden kívánságot betöltsen a kegyes ég! S ha emlékének egy-egy pillanatot áldozni kegyes Déryné, úgy legboldogabb

Egressy Gábor

22. Egressy Gábor

103 Telepy György Udvarhelyi Miklósnak

Budán, januárus 8-án 1835.

Minden Miklósok Nagymiklósa!

Boldog emlékezetű Libanon-hegyi Barátom!

Fényes egérlyuk szállásom kuckójában rég heverő pennámat újra előveszem már egyszer, hogyha nem többet is (mert a posta fene drága), legalább 1835. esztendő elején egy szívből jót kívánó levelet penderítsek Kolozsvár felé! Tehát: az Isten adjon Kendteknek annyi jót, amennyit csak mind Kendteknek, mind magamnak egy hét alatt kívánni s leírni tudnék - ez elég! Vagy amennyi darab jég úszik most a Dunán, forrásától kezdve a Fekete-tengerig! - ez is elég! No, tehát most már co tovább, hogy egészséges vagy, édes Miklósom, és hogy a társaság is rossz állapotban nincs, azt az újságokból, noha ezek néha erről, néha arról hazudni is szoktak - mégis, mégis magyarul szólva (concludálnom lehetett), de különben is, attól nem félttem, hogy rossz pénz elveszen, mert neved majd minden játék kritikájában ott brilléroza, noha *Stibor vajdá*-ban nagyon megcirógatott a gaz cr...a-! No de semmi, én ugyan itt kacagtam neki - de nem, mint az ördög, midőn Ádám apánk almába harapott, hanem mivel képzeltem, hogy ringattad szép szőke bajuszod, ha még van - csak így van, ha teszik-veszik az embert, hagyjád! Kutyaugatás nem hallik mennyországba - hogy úgy elrontottad volna azt, csak nem hiszem. Hol is maradtunk csak? Úgy, a kapanyélnél - tehát eddig csak sok rossz, sok jó hírek jártak Kolozsvárról Budára, mint tudom, Budáról Kolozsvárra, de hogy mit kellessék belőlök hinni, könnyű volt a szemnek kitalálni, most azonban nem tagadhatom, hogy egy hír, melyet mind bizonyosb és bizonyosbnak alítanak, nem minden megilletődés nélkül jutott nagyra termett füleimhez - s ez a hír azt rebesgeti, hogy nálatok is (mint fájdalom, nálunk becsapott vala), nálatok is, mondom, az egyet nem értés magva buja hajtást tett, és hogy másrésről a közönségben is a játékszín eránt elhűlvén a szent tűz - a társaság Kolozsvárról tavaszra kétfelé lenne szakadandó. Hinni ugyan nem akarom, de átkom nem akarva és tele mértékkel tolakodik számra, ha csak képzelni indulok is oly szerencsétlen esetet, mely ama reménnyel biztató virágot eltaposni készülhet - nincs a mi intézetünknek ennél nagyobb fenéje - édes Miklósom! Tapasztaltam ezt játékszíni pályám elején, bővebben Kassán, legbővebben Budán, mit nem tehet az indulat, haszonlesés, félremagyarázás, visszavonás ördöge, tudom, te rólunk innen oda szárnyaló hírekből eleget hallál, de nem sajnálkoztál vagy legalább sohasem írtad. Én meg nem állhatom, noha mondom, hogy még most is hinni nem tudom, mert a levelező gyanús conduitu, magyarul szólva - azért érintettem meg e hűrt -, csakhogy azért, akár igaz, akár nem, hajamba ne kapj, vagy Krisztusomat össze ne szidd. Hogy te s ti hogy vagytok? azt jól tudod, de hogy vagyunk mi, szegények? azt fogod sajnálkozva kérdeni! Hát á-só, á-só, egyik napról a másikra; a jól induló szekér futott, dőcögött, újra iramlott, megént dőcögött, most nemrégiben igen veszedelmesen dőcögött - de úgy látszik (adja is a jó isten), hogy újra, tán még szebb tűzzel is futni indul. Nekünk is van, barátom, hernyónk, kukacunk, de ezt minek is írom - le egészen nem írhatom. Okait ki nem meríthetem - talán azzal eleget mondhatok, hogy D. Gábornak Bécsből való visszatérte után Fáy Andrásnak, annak a Fáynak, kinek párját, kivált ezen ügy kormányán, még nem láttam, s kit nemcsak Pest, hanem a haza becsül, a kormányt le kellett tenni - ha ez még nem elég -, elég lesz tán, ha azt mondom, Széchenyinek, a nagy Széchenyinek vármegye közgyűlésébe áltadott játékszíni ügyét kivenni törekedtek kezeiből - sapienti pauca, ezt tevé egy bécsi út! Így hiszi itt a világ, én nem tudom, mit mondjak reá, dolgunk kutya lábon állott! Most, e folyó hónapban, istennek hála, fordulatot vett. - A viceispány szemei nyíltak-é, mi-é az oka? a szekér újra iramodni kezd! Kívánj hozzá, barátom, szerencsét, tán jobban meghallgatja az isten, ha többen is mondjuk. Én ugyan még mindég remegek, hinni sem merek, ha szinte látok-hallok is. D. Gábor itt-ott nyilatkozik, hogy tavaszra a kormányt leteszi, így szól a hazug

hír, hogy őiránta a vármegye részéről is fújna a szél. Fáy kétszeri megkínálás után sem fogadja el Döbr. úrral közösen az igazgatást, mi leendő, a jövő napok mutatják meg! Barát, ellenség egyaránt lesi a jövő deputációs üléseket - barát, ellenség, belső több, mint külső, de barátom, hiszem az istent, megszegyenülve lesznek semmivé, mint máris kezdenek lenni az igaz ügy színe előtt - ez az én jeremiádem! Űsse a dög, el innen újabb dolgokra, úgylis, ha e leveletem el nem átkozod, tartarusra-potyogóra nem küldöd, vagy ha pláne felelsz és hébe-korba egy cédulácskát (mert a posta fene drága) elfogadsz - tán később valódibbat is írhatok. Menjünk hát vígabb tárgyakra: van-e pénzed? Mert nekem nincs. Azt kérde, hol vettem, hogy nincs? Drága a papa, megeszi a sok száj a mennydörgős mennykőt is - barátom, inter cetera minden gyermekeim elhaltak - csak Máli meg Károly él jó egészségben. Amidőn én mindjárt megőrültem, most nem merek a feleségemhez nyúlni - nehogy újra egyet csináljak. Jaj, jaj, már a hátam is borsószik, ha csak gondolom is, továbbá itt a nagyobb rész, vagy úgyszólván - egyet-kettőt kivéve - az egész céh barátságban kóstolgatja a rád ürmöst, barátom, az asszonyinkat alig győzni karlovicival, mind ráncosnéként kikötik minden szabadnapon magoknak. Kántuska egészséges, tiszteli székely fejedet, Szentpéteryné gyengén, igen gyengén van. De már leveletem rekeszteni kell, mert az *Indusokat Angliában*-t tán el is kezdték, és a papirosnak is vége - tehát az isten adjon sok kenyeret, kevés purgyét, télbe' sok fát, nyárba' sok pénzt, egészséget, békességet és kalácsot.

A válasz eljőjön, tisztán és barátságosan.

Egy újesztendei választ elvárok!!! különben egyen meg a fene.

Barátod, de igaz pedig
Telepy - az úgynevezett fekete

104 Fáncsy Lajos Fáy Andrásnak

Kassa, 1835. március 9.

Tekintetes Táblabíró Úr! Kegyes Pártfogó Uram!

Ismeretes kegyessége s nekem mindenkor jótevőleg éreztetett pártfogása bátorít, hogy a Tekintetes Urat, engedelme nélkül, levelem olvasásával terhelni bátorkodjam; annál inkább is, minthogy forró tiszteletem-, szeretetemen kívül, mellyel a Tekintetes Úr számíthatatlan hazafiúi érdemei mellett még ismert kegyességű emberszerető szívének is hódolok: azon kötelesség is kényszerít, mellyel adott szavam mellett a Budáról történt eltávozásom idejekor a Tekintetes Úr által segedememre kölcsönözött pénz iránti kötelezésemnek tartozom.

A visszafizetés ígért határnapja már közelget, s én kötelességemnek ismerem a Tekintetes Urat el nem felejtett kötelezésem iránt viseltető figyelmemről biztosítani - hálás köszönetem mellett azonban még fiúi bizodalommal bátorkodom azon alázatos kérésemet egyesíteni, mellyel a Tekintetes Úr kegyességét, adósságomnak májusban történendő lefizetése iránt megnyerni vágyakozom.

[...] Vendéjátékaim jutalmára nyert jövedelmem ellen ugyan nem panaszkodhatom, mégsem volt azonban oly felette sok, hogy a nagy utazás költségeire s a Kassára megérkeztemkor mindjárt következett betegségem gyógyítására (melynek súlyos volta miatt három hétig nem is játszhatám) el ne ment volna.

Egészségem visszanyerésével a földi boldogság szebb világa is derengett felém, melynek birtokába juthatásom szinte kevés költségembe került; ez egy szeretetreméltó, szelíd, jó nő megnyerése. [...] Nászünnepe a jövő hónap 22-én történend, s én május 4-én indulok

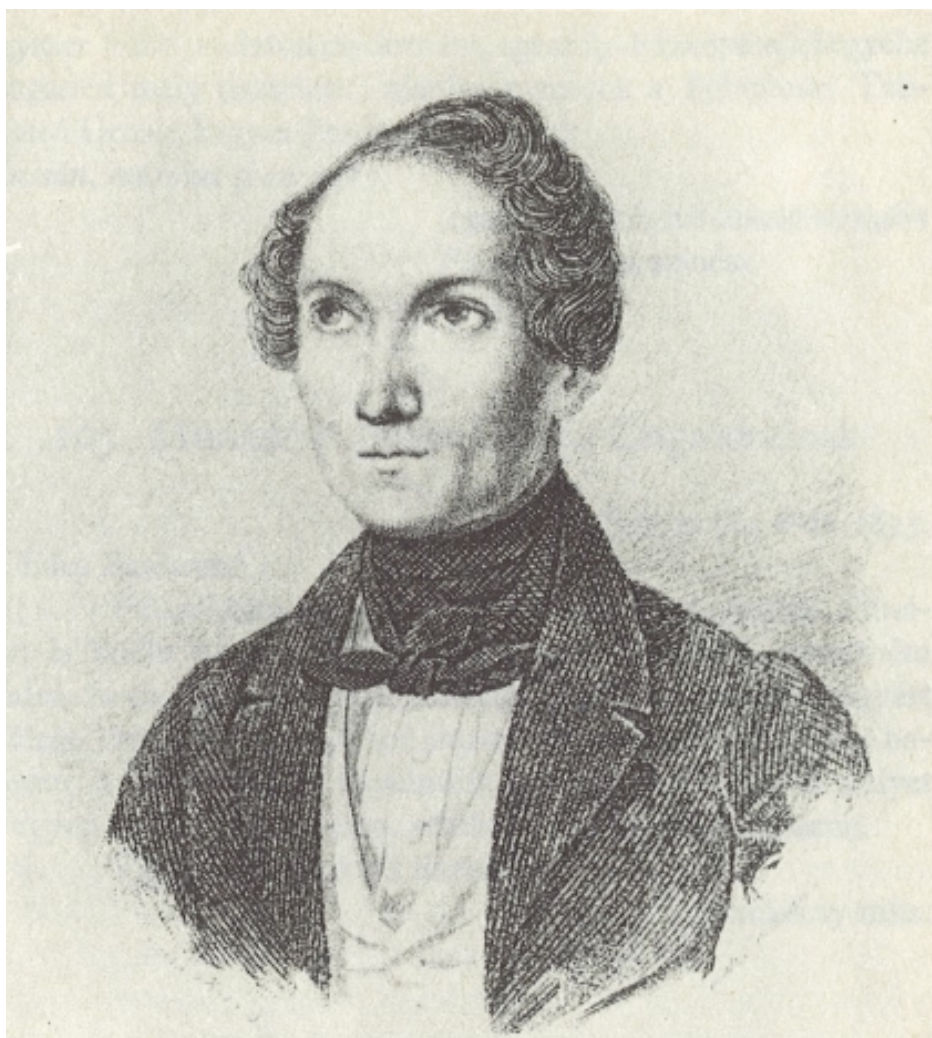
Kassáról, hogy szeretett nőmet édes szülőimnek s Pesten is jótevő pártfogómnak, ha kegyelmed megengedi, bémutassam; s egyszersmind adósságomat hálás köszönettel befizessem. Azonban, ha Tekintetes Úr körülményei nem engednék a kért halasztást megadni, méltóztassék aziránt értesíteni, s tapasztalni fogja, hogy hálátlanra nem pazérlá jótékonyságát.

Leendő nőm Meszlényi Mária kisasszony, Bartháné asszonyság testvére, kit előre is mint nemének erkölcsileg remekét, fiúi bizodalommal ajánlok a Tekintetes Úr atyai kegyébe.

[...] Ezekután, midőn a Tekintetes Úr kegyes válaszát még egyszer fiúi tisztelettel esedezném, egész úri háznépének kegyébe magamat mély tisztelettel ajánlva maradok a Tekintetes Táblabíró Úrnak, kegyes Pártfogó Uramnak

Kassán, március 9-én 1835.

legalázatosabb háládatos szolgája
Fáncsy Lajos színész

23. *Fáncsy Lajos*

105 Munkácsy János Ormós Zsigmondnak

Pest, május 6-án 1835.

Édes Barátom!

[...] Felszólítám egyik számomban az országgyűlési ifjúságot is budai magyar színészeink segedelmezésére, szeretném tudni, ha nyitott-e Kegyed barátságunknál fogva e szent ügyért aláírási ívet, s ha nem, akkor ismét e kéréssel terhelem; barátom, a nemzetiségre ügyelnünk egy oly szent dolog, melyet Kegyed sokkal jobban érez, semhogy ráunszolnom kellene.

[...] Vagyok Kegyed hű tisztelője

Munkácsy mkz.

106 Fáncsy Lajos Fáy Andrásnak

Nagyvárad, jún. 7-én 1835.

Tekintetes Táblabíró Úr! Kegyes Pártfogó Uram!

[...] Tapasztalt hazafi buzgósága lelkesít, hogy már a tegnapelőtti levelemben megemlített kegyes részvétele iránti kérésemet megújítsam, s valóban e tekintetből kétszeresen áldom Megyeri úr levelét, mely ma, Debrecenből való visszaérkeztemkor adósságom lefizetése módjára utasítván, alkalmat nyújt a Tekintetes Úrhoz még egyszer írhatni. Röviden említém Tekintetes Úrnak a debreceni, újonnan építendő játékszín ügyét, most annak környülményeit bátor vagyok megemlíteni. Tekintetes Nánágy Gábor szenátor költségén, tulajdon udvarán, csinos díszítményekkel épül az, csupán csak a publikum iránti részvétből. Mind a városi magisztrátus, mind Nánágy úr óhajta következtében a mi részvényes társaságunk nyertük meg mind a játékszín kinyitását, mind annak további fenntartását, ezt mi, ú.m. Eder György, Chiabay Pál, László József és én önhasznunkra vagy -kárunkra fel is vállalánk, és tehetségünk szerint egy kis pénzalapot gördítvén össze, már nemcsak ruhatárt, könyvtárt szereztünk, hanem a színészeket már most a nyáron is fixe fizetjük, hogy augusztus első napján megnyitandók a debreceni színházat, a közönség részvételét tett előkészületeink sikerével inkább megnyerhessük, s Debrecenben is színésztintézetünknek biztos állást szerezhessünk, hol tán a két magyar hazában ez leginkább reménylhető. Ezt pedig Nánágy Gábor úr buzgóságának köszönhetni.

Melynek következtében tett kérésemet lelkes költőink részvétele iránt alázatosan megújítom, mégpedig tán egy kevésbé vakmerőn is, mert jelenleg bátorkodom a Tekintetes Urat alázatosan megkérni, ha foglalatossági engedik, méltóztassék mind minket, mind a debreceni közönséget, mely a Tekintetes Úrnak oly nagy tisztelője, a színház kinyitása alkalmára akár egy prológgal, akár egy kis allegóriai költeménnyel vagy alkalmi darabocskával kegyesen megörvendeztetni - tudom, hogy kérésem vakmerő és felette nagy, kivált kiszabott időre (minthogy legalábbis július 15-ig esedezném) - nem nagyobb azonban a Tekintetes Úr kegyességénél és azon gyermeki bizodalomnál, melyet Tekintetes Úr ismert hazafiságába helyeztetek. Valóban mind mi, mind a debreceni közönség felette szerencsések volnánk, ha egy hazafi által épült színházban, mely nélkül a közönség annyira szűkölködött, legelőször is a Tekintetes Úr közérdekű elmeszüleménye hangzanék a magyar ajkáról. - De csalhatatlanul Nánágy Gábor úr is nagy ösztönt lelne színházának folyvásti szépítésére, tán még más jótételek adására is, ha színháza megnyitásához valami allegorikus költemény a Tekintetes Úr kedves tollából méltánylaná önzés nélküli buzgóságát.

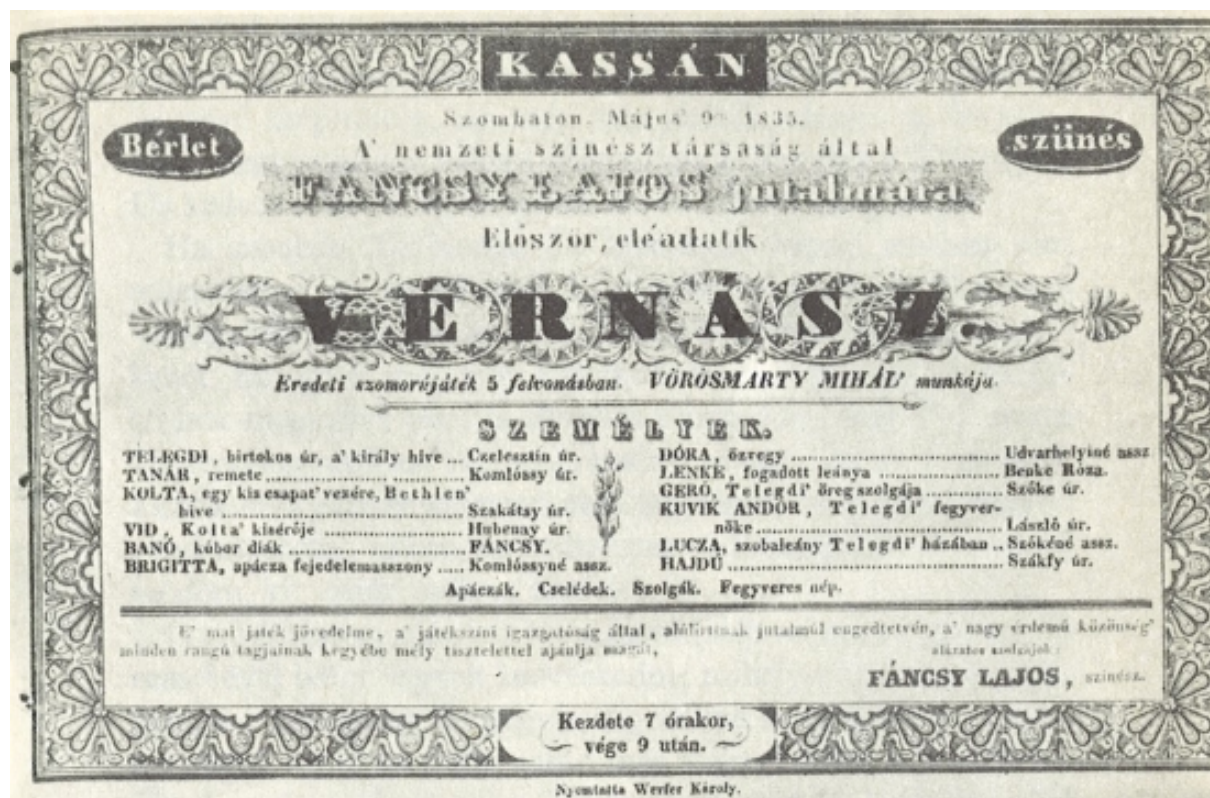
Ha azonban Tekintetes Úr kérelmem semmi esetben sem teljesíthetné, ne terheltessék közbenjáró lenni, hogy tekintetes Vörösmarty Mihál úr ne vonja meg tőlünk ezen ügyben segédkezését. Én ugyan még nem bátorkodtam őt megkérni, de őszintébben megvallva nem is akartam mindaddig, míg Tekintetes Úr atyai kegyétől azt várhatni reményem van - de ha Tekintetes Úrnak környülményei most nem engednék bennünket megörvendeztetetni, akkor, ha szükségesnek látandja, őhozzá folyamodom, kit szinte mélyen tisztetek.

[...] A Kassán eléadott *Vérnász* cédulájával mint a nyomtatás remekével bátor vagyok kedveskedni; mihelyst kezem meggyógyul, s a Tekintetes Úr kegyes engedelme hozzájárul, jóval többet fogok mind ez iránt, mind más tárgyak iránt a Tekintetes Úrral közleni. Tekintetes Vörösmarty urat is tisztetem. Én most a Debrecenben megalapítandó társaságnak részvényes igazgató tagja s egyszersmind regisseurje lévén, mindent elkövetendek, hogy debreceni játékszínünket eredetiség bélyegezze, mire nézve mind a Tekintetes úr, mind az ő, mind más lelkes költőink szíves részvételét igyekezetem pártolására előre kikérni bátorkodom.

[...] Ezek után magamat a Tekintetes Úr tapasztalt kegyébe ajánlva, maradok a Tekintetes Úrnak

háladatos szolgálja
Fáncsy Lajos

Ui. Levelem rendetlensége s rossz írásomért ujjomnak még most is gyenge léte miatt alázatosan bocsánatot kérek.

24. Vörösmarty Mihály: *Vérnász*

107 Széchenyi István gróf Tasner Antalnak

[Pozsony, 1835. október 15.]

Barátom!

Örömtelven sietek mondani, hogy valóban lelkes nádorunk kérésemre az Ullmann előtti ház-helyet magyar színház építésére átengedte. Írásban van. Földváry éppen itt volt, csak holnap megyen, s barátságosan transigáltunk, kezet fogtunk. Most csak a Pest vármegyei közönségtől fog függni, hová építtessék színház. Én a Börze átelleni helyre 10 000 forint pengőt ajánlottam. Árkust nyitunk nemsokára, s ha tart az ország gyűlése, hazai közdolgot teendünk az egészbul. Sokan nagy lelkesedéssel fogák fel a dolgot. Éljen a Magyarok Istene!

[...] Isten tartsa.

Széchenyi

108 Széchenyi István gróf Apponyi Antal grófnak

Pest, 1835. október 22.

Nagyrabecsült Barátom és Pártfogóm!

[...] Hosszú ideje él a kívánság, végre lerakni egy magyar színház alapjait, amely azután majd kifejlődik. Egy állandó épület volna a fő dolog - építéséhez már összegyűjthető a pénz. Eddig hiányzott egy arra való hely. Ebben a vonatkozásban minden nehézséget megoldott, hogy a főherceg nádor öfensége erre a célra azt a helyet ingyen biztosítani kegyeskedett, mely a pesti kaszinóval átellenben, a Duna partján fekszik, és így egy szép térséget képez középpontjában majd a megépítendő híd feljárójával.

A jövő tavasszal építkezünk. Építőmestereink - mondhatni - vannak jók. Egy színházépítés azonban csiklandós dolog. Nem szabad nagynak lennie, mégis sok embert kell befogadnia. Jó meleg legyen télen, kellemesen hűvös nyáron és társalkodásra alkalmas - ezek azok a feltételek, melyeket minden színház építésénél általában is figyelembe kell venni, egy magyarénál azonban semmiképp nem szabad szem elől téveszteni, hiszen oda - legalább is kezdetben - (s miért ne művelődnénk ki mi is) nem annyira a színdarabok, a látás és hallás végett járnak majd, mint inkább a találkozás, a társalkodás, a jelenlét kedvéért. Egy magyar színháznak mindenekfölött otthonosnak és kényelmesnek kell lennie.

Én a párizsi színházakban éreztem magamat a legjobban - azonban oly régen távol vagyok már onnan, hogy nem emlékszem pontosan, melyikben. Egy belső tervről van szó, amelyben a hossz- és szélességértékek, a terelválasztások stb. stb. fel vannak tüntetve. A nagyságról úgy gondolom, a bécsi Kärntnerthor Theater lenne hozzávetőlegesen a kívánatos és a megfelelő. Minden fölös pompát mellőzni akarok és mindent, ami ünnepre utal. Olyan épületet óhajtok, amely közelebből megismerve megnyer - nem is tudom, miért -, egyre jobban lebilincsel, és amely sajátos céljával jelentősen hozzájárul, hogy az általános jóízlés növekedjék és finomodjék Magyarországon.

Engedd meg, hogy egyenesen a tárgyra térjek és megkérdezzek: akarsz-e, tisztelt barátom, azzal foglalkozni, hogy egy működő párizsi színház tervrajzát megszerzed és hamarosan elküldd? Mint mondtam: a tervben csak a fő vonalakra van szükségünk - nagy költségekre nincs mód, ám legyenek azok jelentősebbek és nagyobbak, mint ahogyan azt innen gyanítjuk, kiadásaidat hálás köszönettel térítem meg.

A színház kiválasztását, melynek tervét vesszük, ítéletedre bízom. Ismétlem, mindenekelőtt otthonosnak és kényelmesnek kell lennie - s hozzáfűzöm, tágas előcsarnoka legyen, és a páholyokat (legalább részben) szeparálják, ami Párizsban és Londonban nem szokás, de nálunk

már hagyomány, és alapjában véve sokkal kellemesebb is. A mi színházainkban viszont - nézetem szerint - uralkodó a hiba, hogy a páholyokon, a zártszékeken, a földszinten és az ún. hetedik helyen kívül más választás nincsen, miközben némely francia színházakban sok rendkívüli dolog és kiváló rejtekhely akad, amelyek ugyanolyan százalékban kínálják nagyobb fokát a kényelemnek és a társaságbeliségnek.

Telkünk közel 22 öl széles és valami 30 öl hosszú, melyek közül a két rövidebb és az egyik hosszú oldal szabadon áll, s csak az egyik oldal beépített.

Mindazonáltal új tervet nem igényelek; egy olyan színház mása, mely a gyakorlatban kellemesnek bizonyult, a mi számunkra, kiknek a pesti helyi adottságokhoz igazodnunk kell, sokkal hasznosabb. Az Olasz Opera, az újonnan elrendezett Théâtre Français például nekem nagyon tetszenek, nem ismerem őket azonban eléggé. Mások még vonzóbbak lehetnek. Ezért szívesen alávetem magam döntésednek és választásodnak. Csak arra kérlek, a sok bájos „rejtekhelyről” ne feledkezz meg, amelyek - mint mondtam - az érintkezéshez oly sokkal hozzájárulhatnak.

Mihamar tisztelj meg válaszoddal. [...] Zárom hosszas leveletem - idődet nem óhajtva tovább igénybe venni - azzal a kéréssel: szeretetreméltó nőd és mélyen tisztelt családod őrizzen meg jó emlékezetében, s maradj barátom és pártfogóm

Pest, 1835. okt. 22.

Széchenyi Istv.

**109 Széchenyi István gróf
Pest vármegye rendeleinek**

Pozsony, 1835. november 10.

Tekintetes Karok és Rendei!

Az 1834-nek augusztusi közgyűlésében azt méltóztattak határozni, hogy a magyar színháznak építése 1836-nak tavaszáig függesztessék fel; s e határozatot legfőképp csekély személyem indítványára kegyeskedtek a Tekintetes Karok és Rendei hozni. Kötelességem ennél fogva a Tekintetes Karokat és Rendeiket hivatalosan tudósítani, hogy Ő császári-királyi főhercegsége, fenséges nádorunk e folyó évi október 15-én e következő sorokat volt kegyes velem közleni, 1274. szám alatt:

„A grófnak e folyó hónap 13-án hozzám intézett írására, tekintetbe vévén az e tárgyban előrebocsátott értekezéseket is, ezennel kinyilatkoztatni kívántam, miképpen semmi további nehézség az iránt fenn nem forog, hogy egy Pesten építendő eventualis magyar színházra a Duna partján készülő Ullmann-ház előtt és a kereskedői épületnek átellenében fekvő helyen, oly kiterjedésű telek szakasztassék ki minden fizetés nélkül, amennyi az e tárgyban teendő előkészületek szerint az említett színház építésére szükségesnek fog találtatni. Miről egyszersmind a királyi szépítési bizottság is tudósítatik. Költ Pozsonyban, október 15-én 1835. József nádor s. k.”

Köteles vagyok továbbá jelenteni, hogy miután értésemre esett némelyeknek abbeli aggodalma, mintha ő császári-királyi fönjsége az említett telket kirekesztőleg Pest városa által építendő magyar színházra akarná szánni, és mintha a felhozott nyilatkoztatásban előforduló „eventualis” kitétel alatt némileg a dolog halasztása lappangna; rögtön ő császári-királyi főhercegségének színe elibe léptem, s mélyen tisztelt személye nemcsak minden már-már bennem is támadó aggodalmat szétoszlatni méltóztatott, de meg is engedte a Tekintetes Karokkal és Rendeikkel a következőket közleni: „Ő császári-királyi főhercegsége a kimondott célnak elérésére egyezséget s együttműködést tart mindenekelőtt szükségesnek, s azért az említett telket sem a városnak, sem a vármegyének, sem egy felekezetnek, hanem a dolognak - ti. a magyar színház építésére - szenteli; az »eventualis« szót pedig azon értelemben kívánja értetni, hogy a magyar színháznak építése egyenesen s csupán célirányos előkészületektől s

elégseges pénztől függ - mi ha rendben van, örömmel látandja az állandó magyar színháznak habár e pillanatbani felépítését is.”

És így, midőn kötelességemben híven eljárni iparkodtam, a Tekintetes Karok és Rendek kegyébe ajánlott mély tisztelettel maradok a Tekintetes Karoknak és Rendeknek

Pozsony, november 10-én 1835.

legkisebb, de leghűbb szolgálók
Széchenyi István

110 Megyeri Károly Fáy Andrásnak

Budán, november 19-én 1835.

Tekintetes Táblabíró Úr, Nemes Jóakaró Uram!

Miolta szegény kebelünkben elvesztettük Kegyed nemes lelkét, oly árvák vagyunk e nagy tömegű fővárosban, hogy nemcsak sorsnak orvoslása, de részvétel eránt is nincs kinek sóhajtsuk panaszinkat. E folyó holnap 17-én megpendült hát a játékszíni ügy a két fundus felett. Úgy látszik, a többségnél fogva győzött a vármegye a főméltóságú Grassalkovich-funduson építendő színházra nézve, minthogy ennek folytatása meghatározott, mint nemes Pest vármegyének (privát) épülete. Adja a magyarok jó istene, hogy ennek ha nem annyira hasznos, csak káros következése ne legyen! De most mi környülmények között fekszik e jelenleg itt létező színésztársaság? Tekintetes Pest vármegye, midőn a társaság folyamodására az interimális színház építését meghatározta, egyszersmind azt is végezte, hogy az eddig pártolása alatt lévő színésztársaságot is, mint eddig, folyton pártolja és füzesse - a tekintetes deputáció ellenben ezt megfordította, s bennünket október 1. napjától kezdve magunk kezére hagyott. Mi tehát összevagyott szorgalommal igyekeztünk járandóságunkat kikereshetni - aminthogy októberre tisztán ki is jött -, sőt novemberre is kikerestük volna, de a rögtön nyakunkra rohant tél megfoszta bennünket éppen vásár előtt lévő héten a hídtól, s e naptól kezdve minden szorgalom mellett is minden nap deficit - és deficit - s megint deficit -, amennyiben a tekintetes vármegyének magunk ajánlottuk, hogy készek leszünk tavaszig inkább a pénzbeli segedelemről lemondani, csak hogy valahára egy interimális színház létesülhessen Pesten, hogy magunkat abban a jobb jövődöig fenntarthassuk és képezhessük. Az ajánlatunkat mi visszavonni nem is kívánjuk, de a mi folyamodásunk úgy szólott, hogy magunk kezére hagyatva, 6 bérletre a két városbéli publikumhoz fogunk folyamodni, hogy ez idő alatt bennünket hazafi indulatból segítsenek, meg is volt az nekünk ígérve a jobb hazafiak számos polgárok által, azonban a tekintetes deputáció ezt nyilvánossá tenni kereken megtiltotta. Most tehát már csak abban bizakodhattunk, hogy Pesten, a Német Színházban holnaponként néhány darabok előadásával (ámbar bérletfolyamban fele a németé) magunkat valamennyire kisegítsük a télen, azonban a híd nemlétevel ez is megszűnt: először az alkalmatlan és veszélyes áltjárás, de főképp a Német Színház igazgatója, Grimm miatt, ki többé nekünk napot adni Pesten nem akar. Eszerént egyáltalában nincs mezőnk magunkat kikereshetni, s egyedül a budai jövedelemre vagyunk szorítva, amelynek bérlete holnaponként mintegy 600 váltóforintot téssen. Ezen feljöl sem jutalomjátékra, sem más bérszünetre, bármi kérés legyen is, nincs mód Budán jövedelmet teremteni, e 600 forint pedig csak az orchestrum és cselédség fizetésére is nagyon elégtelen. Így lévén a budai társaság környülménye, kéntelenítettünk a tekintetes deputációhoz (mert éhen csak meg nem halhat ennyi ember) oly móddal folyamodni, hogy vagy kölcsön adjanak mintegy 4000 váltót, melyből a tavaszig élhessen a személyzet, és mely pénzt a tekintetes deputáció kiszámolt proporció szerint tavasztól kezdve lehuzandjon az egésztől, vagy bocsássa el a társaságot excursióba két-három holnapra, hogy magának élelmet keresni mezeje lehessen. A kegyes rezolúciót még nem tudhatjuk, de hogy

valami üdvösséges nem lesz, előre félek. Mitévők leszünk ekkor? Nem annyira személyem szól tollamból, mint szegény társaim, kik talán nálamnál is tehetetlenebbek, engem minden órán könnyes szemekkel unszolnak a mindennapi kenyér megszerzése éránt módokat keresni. Tekintetes Táblabíró Úr! Soha nem hittem volna, hogy ily fényes protekció alatt dolgunk ennyire jusson. Hogy tehát szégyennek és csúfos szétoszlásnak kitéve ne legyünk, alázatos bizalommal bátorkodom az Tekintetes Úr kegyes pártfogásához folyamodni, ha lehetséges lenne ezt a szegény, igazán elhagyatott társaságot a haláltól megmenteni oly móddal, hogy (privative) az Tekintetes Úr a nemes hazafiaknál valami pénzbeli segedelmet gyűjteni kegyeskednék, mely alázatos esedezésem után magamat nemes lelkű pártfogásába ajánlva, maradtam a Tekintetes Táblabíró Úrnak

alázatos tisztelő szolgálja
Megyery Károly rendelő

Ui. Tekintetes Asszony kezeit csókolom, Guszti úrfinak pedig azt izenem, hogy ha taval az aktorait ő is úgy fizette, mint most minket fizetnek, úgy nem ok nélkül hagyták el aktorai őt, mert pénz nélkül nem lehet a leckét jól megtanulni.

25. Megyeri Károly

111 Széchenyi István gróf
Apponyi Antal grófnak

Pozsony, 1835. december 9.

Igen nagyra becsült Barátom!

November 17-én kelt leveled nagy örömmel töltött el, és kedélyemnek végtelenül jólesett, hogy mint mindenkor, most is nálad ennyire baráti, jóindulatú fogadtatásra találtam.

Bátor vagyok 1000 frankról hitellevelet ide mellékelni, Ciceri úr úgy véli, hogy a kívánt tervek 700-800 frankba kerülnek majd, téged tehát 1000-re hatalmazlak fel, hogy semmiképp ne hozzalak zavarba oly esetben, ha a kiadott összeg netán többre rúgna a megadottnál. Minthogy azonban nem szívesen fizetek a méltányosnál többet, hiszen csak szoros ökonómiával vihetni sokat véghez, úgy kérlek, szíveskedj az ügyet jól irányítani, és be is fejezni, de oly takarékosan elintézni, amennyire csak lehetséges.

Ami a belsőnek méreteit illeti, magam - ha az olasz operánál akarunk maradni - ugyanazokat óhajtanám, mint azé, de azt is tudni szeretném: „hány személyt fogadhat be ez a színház.” Ebből majd adódik: hogy színházunknak - ugyanazon arányokat megtartva - nagyobbnak vagy kisebbnek kell-e lennie.

Ami azonban a párizsi Théâtre Italien felhajtóját, a vestibule-t, a lépcsőt, a foyer-t stb. illeti, ezeken, úgy vélem, sok javítandó volna. És Ciceri erre utaljon. A hely, melyre építeni kell, téglalakban 22-22 bécsi öl a rövid, és 30-30 öl a hosszú falak mentén; és pedig egy hosszú fal hozzáépítve, egy rövid a Duna felé, vagy inkább egy széles utcára a Duna mellett, majd egy hosszú, hol egy oszlopsor alatt lehetne egy felhajtó, egy nagy tér felé; s végül ismét egy rövid, egy széles utca felé. Egészében körülbelül 660 bécsi öl terület, melyet Ciceri a párizsi méretre könnyen redukálhat.

Képzeld: „a színház-ügyben nálunk anarchia, vagy hogy kíméletesebben nevezzük, szkizma következett be.” Grassalkovich herceg eme célra egy nagy telket is adományozott a Kerepesi kapunál, a város legrútabb részei egyikében. Ez kiváltotta a vélemények megoszlását stb., és az ügyet annyi gyűlölködéssel és szenvedéllyel üzik, hogy lehetséges, sőt valószínű: fáradozásom ellenére az egész megghiúsul vagy legalábbis elhalasztatik.

De ez mit sem teszen. Ha ma nem, hát holnap; és meglehet, az egész ügy még most is kedvezően fog alakulni; miért is kérlek, légy szíves a terveket mihamarabb elkészíttetni és kifizetni s nekem megbízható módon elküldeni.

Ha kivitelre kerül sor, úgy ítéletem szerint Ciceri talált kincs. Nem volna tehát rossz vele kissé sejtetni; hogy az építkezés úgyszólván bizonyos, csak az idő még kitűzetlen, és neki méltányos feltételek ellenében alkalmaztatni minden reménye meglehet. Ez alkalomból talán megadhatná, hogy hozzávetőleg mennyibe kerülne a belső berendezés. NB. csak párizsi árakkal számítva, ami a mi számításainkban már vezérfonalul szolgálhatna.

Ha az ügy átmegy, úgy az építkezésre stb. (hiszen ez közöttünk marad) 400 000 frt. konvencionális pénzben, vagy a 1 000 000 frank engedélyeztetik. Az építés Pesten olcsó, úgyhogy az építőmester 300 000 frankkal jól kijöhet, s ezzel a belső berendezésre, dekorációkra, garderobera, tartalékalapra stb. 700 000 marad. Nagy csodákat ez összegből ugyan nem tehetni, de belátással és okossággal sokat; és valamit azzal mégiscsak létre lehet hozni.

Úgy hiszem, a tárgyat ezzel kimerítettem, s végeláthatatlan más irányú teendőkkel túlhalmozva, a te idődet sem óhajtanám tovább igénybe venni, hanem leveletem arra korlátozom, hogy jó véleményedet, amellyel a haza körüli apró érdemeim felől viseltetsz, szívből megköszönjem.

Pozsonyban, 1835. dec. 9-én

gróf Széchenyi I.

112 Széchenyi István gróf
Apponyi Antal grófnak

Pozsony, 1836. február 1.

Igen nagyra becsült Barátom!

Nagy öröömre szolgál Neked elmondhatni, hogy egy magyar színháznak Pesten, a Duna partjain, a tőzsdeépülettel szemben felépítéséhez a rendek tegnapi kerületi ülésén 400 000 frt. konvencionális pénzben szavaztatott meg. Igen valószínű, hogy ezt a törvénytervezetet sem a felsőtábla, sem a kormányzat nem fogja megakadályozni. A tervek tehát, melyeket Te küldeni fogsz nekem, nemcsak közről hasznosak, hanem igen szükségesek. Ciceri maga pedig alighanem alkalmaztatnék. Ez utóbbi azonban még a körülményektől függ. Először is a tervekért ki kellene őt fizetni, hogy teljesítményének eme része tisztában legyen; ezután pedig igen kíváncsi volna, ha őt kipuhatolnád, mit hajlandó az egész kivitelben végezni, s melyek volnának a feltételei. Az építkezést, úgy hiszem, Hild pesti építőmester kapja meg; neki tehát csak a dekorációról és a belső berendezésről kellene gondoskodnia. Feltételei mennél méltányosabbak, annál bizonyosabb esetleges alkalmaztatása. Eddigi munkáinak megfizetése végett Neked egy 1000 frankról szóló hitellevelet küldtem. Ez tehát, úgy vélem, rendben van. Kérésem tehát csak arra összpontosul: 1. Cicerit - ha benne az alkalmas embert látod, ahogyan legutóbbi leveledben kifejezted - „további szolgáltatokra megnyerni”. 2. A rajzok hamaros elkészítéséről és ideküldéséről intézkedni. 3. Egy kissé gondolkodni arról, hogy a párizsi Place de la Bourse-szal szembeni Théâtre de l’opéra comique egy s más tekintetben nem volna-e megfelelőbb számunkra, mint az Opéra Italien; vagy ha nem is, hogy az előbb nevezett Théâtre de l’opéra comique-ból egy s más nem volna-e az Opéra Italiennel igen előnyösen egyesíthető. Herceg Esterházy Pál adta nekem ezt az ideát, vagy jobban mondvá, „ébresztette bennem e skrupulust”.

Szánd *nekünk* - mert az egész nem magánügyem - pillanataid néhányát, nekünk, az országban élőknek, kik Téged tisztelünk és szeretünk, s jóságodért hálásak lenni nem szününk.

Hosszabban soraimmal Téged most többé nem terhelnék. Az egyetlent mégis bátor vagyok Neked jelenteni, hogy Hymen engem néhány nap múlva a szeretetre és tiszteletre oly igen érdemes Zichy Crescence grófnéval örökre összeköt. Legszívélyesebben ajánlom őt és magamat Neked, kedves nődnök és háza népének, s vagyok, mint eddig is, hűséges szolgád és barátod

Pozsonyban, 1836. febr. 1-én

Széchenyi I.

113 Kisfaludy Sándor
Zala vármegye alispánjának

Sümege, 1836. március 10.

Tekintetes Első Alispány Úr, különösen tisztelt Nagyuram!

Tekintetes nemes Zala vármegyének múlt február 29-én folytatva tartott nagygyűléséből költ, a balatonfüredi színházat illető végzésére alázatos véleményemet ide mellékelve megküldvén, nem titkolhatom el, hogy ezen végzés, habár feltételes is, engem sérelmesen lepett meg: mert hogy nemes Zala vármegye - egy kóbor színésztársaság kedvéért - engem, ugyanez ügyben megbízottat meg sem hallgatva, így elmellőzzön, s ily néven fogadja azt, amit dicsőségére tettem, fáradtam, költöttem, amiért az egész nemzettől méltányoló megesmerést nyertem, azt - megvallom - Zala vármegyében megtörténhetőknek nem gondoltam. Nyilatkozásomban

előterjesztem azt, amit megmondani kötelességemnek tartottam. Kijelentem azt is, amit mind a két történhető esetben én részemről cselekedni szándékozom. Egyedül az van hátra, hogy a tekintetes nemes vármegye jelen nyilatkozásomra egy meghatározó végzést hozni méltóztassék. Minthogy azonban a dolog késedelmet nem szenvedhet, nagygyűlés pedig most egy ideig nem tartatik, alázatos véleményem az volna, hogy Tekintetes Uraságod, ami most könnyen meglehet, egy kisgyűlésben a következő nagygyűlésben jóváhagyható végzést hozatna, mely által meghatározatnék: ha ezen esztendőre már eleve tett lépésem elfogadtatik-e vagy nem, hogy a dolog az eddig szokott rendben megakadás nélkül folyhasson; ellenkező esetben pedig Komlóssy Ferencet még jókor tudósíthassam és meginthessem a füredi színházban találkozó tulajdoninak eltakarítására.

E folyó évnek végével számadásomat, melyhez még némely hátralévőket kapcsoltatni szükséges, elkészítvén, és beadván, egyéberánt is lemondandó valék ezen reám bízott kormányról, és a füredi színházról egy messzebb terjedő javallatot benyújtandó, mely több művészi, nagyszerű mulatságot szerezvén, Füredre több embert, több pénzt vonna. De legyen ez most már másoknak, velem meg nem elégedett, nagyobb műértőknek gondja.

Egyéberánt magamat Tekintetes Uraságodnak nagyúri jóvoltiba ajánlván, megkülönböztetett tisztelettel vagyok fenn tisztelt Tekintetes Uraságodnak

Sümege, március 10-én 1836.

alázatos szolgálja
Kisfaludy Sándor

114 Kisfaludy Sándor Zala vármegye alispánjának

Sümege, 1836. március 31.

Tekintetes Első Alispány Úr, különösen tisztelt Nagyuram!

Vettem Tekintetes Uraságodnak nagybecsű hivatalos levelét, melyben a balatonfüredi játékszín éránt Fekete Gábor folyamodása következtében a tekintetes nemes vármegyéhez intézett alázatos nyilatkozásomra Tekintetes Uraságod addig is, míg ez a legközelebbi nagygyűlésben felvételhetik, engem arról méltóztatik biztosítani, hogy az említett színház ügyében tett lépésemet, előadott okaimnál fogva, helybenhagyja, annyival is inkább, minthogy a tekintetes nemes vármegyének fent nevezett Fekete Gábor folyamodására hozott végzése másként is az én bírálatomtól függesztetett fel, azon szavaknál fogva: „ha Fekete Gábor társaságát s tagjait a füredi közönség várakozásának megfelelően lenni tapasztalandja.” Igen, tekintetes Első Alispány Úr! Ha egyedül ezt foglalná magában a kérdésbeli végzés, akkor én is nyugodt elmével vettem volna ezt fel, azt hitethetvén el magammal, hogy a végzés csak a folyamodásra hozott, de a bírálat mégis teljességgel reám bízott. De minekutána ugyanazon végzésben ezt is olvasom: „inkább a folyamodó és a nemes vármegye kegyességére érdemesebb társaságot a füredi játékszínre is alkalmaztassa” - mit gondolhattam egyebet, mint azt, hogy a tekintetes nemes vármegye már ítéletet hozott a két társaság felett, és felőlem az tételhetnék fel, hogy én a végzésnek ellenszegülök, ha a már érdemesebbnek ítélt társaságot Füredre nem alkalmaztatom. - Tekintetes Uraságodnak hivatalos magyarázatja szerint most már ismét maga rendében, s mondhatom, a lehetőségig legjobb, legbecsesebb, sőt legfényesebb rendben a dolog: mert most már hivatalos kútfőből állíthatom, hogy Füreden soha oly erős s művészileg oly jeles társaság még nem játszott, mint most Komlóssyé léend.

Ugyanis Komlóssynak több hetek előtt hozzá intézett levelemre a napokban vettem válaszát, melyben nékem ezt írja: „Társaságom most oly lábon áll, hogy bárhol megjelenhetek.

Tavasza még jobb tagokkal fog ez szaporodni. Füredre ezen tagok jönnek: Tóth, Szerdahelyi, Bartha, László, Udvarhelyi vagy Szőke, Szákfy, Komáromy komikus, Déryné vagy Kubayné, Mogyoróssy Nina, Parázsóné, Udvarhelyiné, Magda Lujza s még több fiatal személyek, szinte Éder Alojzia. Bizonyossá tehetem a Tekintetes Urat, hogy ily díszes társasággal a füredi művelt publikum előtt megjelenhetek. A társaság Tekintetes Úr javallata szerint vezértagok által kormányoztatik, kiknek kötelességök a szoros rend és pontosság. Vezértagok ezek: Szerdahelyi, Tóth, Bartha, Komlóssy. Még azt is bátor vagyok ígérni, hogy vagy két-három operát is adnak; pedig nem rosszul.”

Ezen levélnek olvasása után természetesen azon kívánság forrott fel bennem: vajha a tekintetes Karok és Rendek fejenként megjelennének Füreden, hogy látnák, tapasztalnák a nagy különbséget művészek és kezdők között! [...]

Miként járt volna a nemes vármegye, miként jártam volna én Fekete Gáborral Füreden, csak ezen egy körülményből is megítélheti Tekintetes Uraságod: ő nékem azt merte mondani, hogy Bartha, László s többen is készek az ő társaságához állani; holott Komlóssy leveléből kitetszik, hogy ők ehhez már lekötelve. Holott bizonyos vagyok benne, hogy minden jelesebb színművész, ennyire haladt korában a művészetnek, mocsoknak tartaná ily társaság szennyébe keveredni. - - -

Úgy hallom, hogy a nemes vármegye egy oly végzést is hozott (melyet én ugyan mái napig sem vettem), melynél fogva nékem meghagyatik, hogy a füredi színházról számot adjak. Erre anélkül hogy ezt még tudtam volna, már megfelelttem nyilatkozásomban, midőn azt mondtam, hogy befejezván minden aprólékos fogyatkozást, amennyire lehet, és Fülöp József veszprémi postamester úrnak mint helybeli építősegédemnek alszámadását is sürgetvén, ezen esztendő végével számot adandok sáfárságomról, és akkor a kormányról lemondok. Ezt fogom is teljesíteni. Előbb az intézet kára nélkül nem tehetem. [...]

Ennélfogva szándékom az, hogy számadásomat ezen esztendő végével beadván, akármi történjék ennek felvétele után, azt némán elfogadom; a füredi színháznak történetét azonban, mint egyéberánt is nemcsak nemes Zala vármegyét, hanem több hatóságokat, sőt az egész nemzetet is illető, nyomtatásban közrebocsátom, minden erre szolgáló oklevelekkel együtt. Ezt most már csak azért is meg kell tennem, hogy az ezen végzés következtében rám eshető gyanút elháríthassam. - Hazafiúi tettek köszönetet nem érdemelnek, mert minden embernek kötelességében áll a hazának tehetsége szerint szolgálni; de csakugyan, büntetést még kevésbé érdemelhetnek, kivált azon hazafiaktól, kiknek a tétemény nem válhat szégyenökre. Mióta élek, az volt a szívemnek uralkodó érzelve, hogy hazámnak, nemzetemnek szolgáljak; önszemélyemnek ügyét és szerencsáját ennek mindig alárendeltem. S minden hazafiúi törekvéseim közül a füredi színháznak építése, alapítása volt az, mely legtöbb gondomba, időmbe, fáradságomba, költségembe és önértékem kockáztatásába került, minthogy előre nem tudhattam, a fellobbant hazafiságnak mi leend vége; nemes Zala vármegyének különösen e nemzeti intézet által kívántam itt töltött életemnek nyomát hagyni. S ezért a megelégedésnek jutalma helyett a bizodalmatlanságnak és gyanúnak töviskoronája nyomattassék fejemre, azt másutt mindenütt inkább megtörténhetők gondoltam volna, mint itt. Voltak hidegebb vérű hazafiak, kik engem ezen vállalattól tartóztattak, azt jövendőlvén, hogy tettemet még meg fogom bánhatni. Én nem hittem. Azok mélyebben láttak a jövőbe, mint én.

Ki egyéberánt Tekintetes Uraságodnak nagyúri jóvoltiba ajánlott, megkülönböztetett tisztelettel vagyok Tekintetes Első Alispány Úrnak

Sümege, március 31-én 1836.

alázatos szolgája
Kisfaludy Sándor

**115 Széchenyi István gróf
Prónay Albert bárónak**

Pest, 1836. április 4.

Tisztelt Barátom!

Te és Ráday oly férfiak vagytok, kik iránt se hallgatással, sem hideg visszavonással nem viseltethetem, ha lelki fájdalom okait bennetek lelem, de mind vonzódásom, mind hazafiúi kötelességem szerint hozzátok szólnom kell.

Várva vártam titeket, s bízván bennetek oly erősen, mint egykori üdvösségemet remélem, nem tudtam mire magyarázni elmaradástok, hallgatástok okát. Rövid ittlétem alatt azonban kínos érzéssel azt hallom rebesgetni, se te, se Ráday többé nem jöttök fel, s pedig te azért, mert bátyádtól nem válhatsz; s Ráday, mert saját dolga is levén kérdés alatt, mendemondáknak volna kitéve.

Én mindenkinek cselekvésmódját menteni szeretem; mert a legbelsőbb ok felette érzékeny s titkos valami. Jöjj tehát vagy sem, s így Ráday: barátságom irántatok ingani azért nem fog; mert nem vizsgálom indítóokaitokat. De most mondandókat ide írnom hazánk s saját magam iránti kötelesség.

A magyar színház alkalmasint egy-két vox híja miatt megyen veszendőbe; mert sok azt gondolja, nála nélkül is meglesz. Eddig azért nem vétetett fel, mert én s nagyobbak, mint én, segítség után vártunk, s magunkra hagyva nem mertünk kiállni a síkra.

Bátyád mindig lelkes pártolója volt Magyarország józan kifejtésének. S ha tudja, Te oly szükséges ember vagy a mostani krízisében odafenn, nem hihetem, hogy ő tarthatna téged vissza. Rádaynak helyzete nehezb; de ezen kis szó, „abnegáció” azon is segít. Én legalább - hiábavaló ember - mennyit mozgatok ezen egyedüli kis talizmánnal!

Mint mondom, néhány vox fogja jobbra vagy balra dönteni a tárgyat. S gondolkozzál, Te is s Ráday, mily tövis volna néktek agg napjaitokra azon gondolat: mimiattunk nem nyílt ki virágra ezen szép honi csemete, mely nemzeti létünkre oly díszes koszorúban fejlődezett volna!

Én legalább - bár siker, bár nem - ha egyedül maradok is, megállok a gáton!

Holnap reggel megyek. Bús lélekkel ugyan s e tárgyban felette kevés reménnyel - de megyek; mert semmiben a világon, csak szent kötelességim hű teljesítésében találom lelki nyugtomat.

Légy boldog, s köszöntséd Rádayt.

Pest, 1836. ápril 4-én

Széchenyi István

Értetődik, e levél csak köztünk marad.

116 Széchenyi István gróf Tasner Antalnak

Pozsony, 1836. ápril 13-án reggel

Barátom, többet nem mondhatok, rosszul állunk... ha csuda nem történik - meg vagyunk verve -, s én kijátszva. Ich habe mein sehr gewagtes Spiel verloren! Sok időre lesz szükségem, míg ezt megemészthetem. De szép alkalom abnegációt tanulni. [...]

Elvesztettük a csatát: 17 votum a rendek mellett, 18 ellene: C'est piquant. Valami deputáció van rendelve - fogunk egyet s mást próbálni meg -, de ítéletem szerint mindennek e tekintetben vége. Egy-két jó ember még... s meg van nyerve a csata.

Isten segítse. [...]

Széchenyi

117 Széchenyi István gróf Tasner Antalnak

Pozsony, 1836. ápril 14-én

Furcsa mondani: de színházdolgunk ismét lábon van - elveszve már semmi esetre! -, de csak látszatra. Hogyan, miképp? Nincs időm mondani. De száz csatát veszteni - s új s új erővel kikelni -, s megnyerni az utolsót, az, amire szükségünk van! Alig lehet, hogy egészen rosszra forduljon!

11-i levelét ma vettem. Ráday várja a diadalt nála nélkül, ez jó!

Tegnap a papok ronták meg. Mind felszóltak, híva - Cz. és Pal. által - két elnöke a két fórumnak, mely elibe mindenki jut, ha benne nincs a kelepcebén még. Pyrker azonban, mint ígérte, hallgatott. Zichy Károly (12 000 000) gave almost the very last blou.

Három Károlyi mind őszintén mellette. Néhány regalistával több... s megnyerjük a csatát sík mezőn... most guerillas-hadban vagyunk, s nem kétlem a végső diadalt, de az időben kipóthatlan kárt vallottunk. [...] Tegnap még ezek szóltak mellettünk: három Károlyi, Vay, Prényi, Gyürky, Ürményi, Andrassy György és Károly, Viczay, Prónay, Szapáry A., Odeschalchi, Teleki S., Esterházy M. idősebb, Széchenyi!

Hol vagytok, Ráday, Podmaniczky, Esterházy M., Nákó, Bánffy, Festetich V., Zay, Pálffy, herceg Kolonits, Batthyány, Wenckheim, Dessewffy F., Jósika usw.? Hiszen mit tehetünk mi, egyes emberek... lesznek ott mások... s aztán bizonyosan nálunk nélkül is megnyeritek a csatát. Antwort. Hahaha. Jó éjszakát. [...]

16. délután

A mai circulusban sz. articulus - ügyel-bajjal keresztülment szerencsésen. Pest vármegye újabb instrukciója meg...!

Széchenyi

118 Lendvay Márton és Lendvayné Hivatal Anikó Pest vármegye játékszíni kiküldöttségének

Buda, 1836. április 21.

Tekintetes Kiküldöttség!

Alólírtak bátorkodnak alázatosan esedezni a Tekintetes Küldöttség előtt: méltóztatnék nekünk 400 váltóforintokat fizetésünkből kegyesen előre kiadni, mely alázatos könyörgésünket következő okok miatt vagyunk kénytelenek tenni.

1-ször. Mi (mint a tekintetes küldöttség előtt tudva van) majd két esztendő óta vagyunk a budai színtársaság tagjai, ezen idő elfolytában szüntelen törekedésünk volt, s minden erőnket azon egy célra fordítottuk, hogy a pártfogó tekintetes vármegye és a tisztelt közönség várakozásainak megfelelhessünk, tehetségeink szerint haladva hivatásunk pályáján - ezen szándék elérésére minden áldozatra készek voltunk, s érezvén mily megkívántató, hogy a színész illedelmesen jelenjen meg,

ruhatárunkra gyakran más szükségainktől elvont pénzünket is föláldoztuk, törekvésünk lévén az is, hogy becsületére válhassunk a minket oly nagylelkűen pártfogó tekintetes vármegyének. Ez és 2-szor. Az egész télen kénytelenek lévén félfizetésből élni az itt uralkodó drágaságban, s többszöri betegeskedés minden pénzbeli tehetségeinket kimerítették annyira, hogy a legszükségesebbek megszerzésére kénytelenek voltunk kölcsönzésekhez folyamodni és javaink nagy részét elzálogosítani, mely nagy kárunkra odaveszhetne, ha alázatos esedezésünket a Tekintetes Küldöttség nem teljesítené.

3-szor. E kétizbeli kérésünkre méltóztatott a Tekintetes Küldöttség nekünk előleges segédelmet fizetésünkből ígérni, de az ígélet a pénztár a havi szűk állapota miatt végre nem hajtatott, így - míg a tekintetes vármegye ebbeli kegyelmében újonnan is több tagok részesültek - mi nagy kárunkra még eddig meg nem nyerhettük ígéletünk teljesítését, de most midőn a fent említett okok miatt a legnagyobb szükség kényszerít ezen lépésre, reméljük és erősen hisszük, hogy a Tekintetes Küldöttség nagylelkűsége, melyben egyedül bízhatunk, segíteni fog bajunkon.

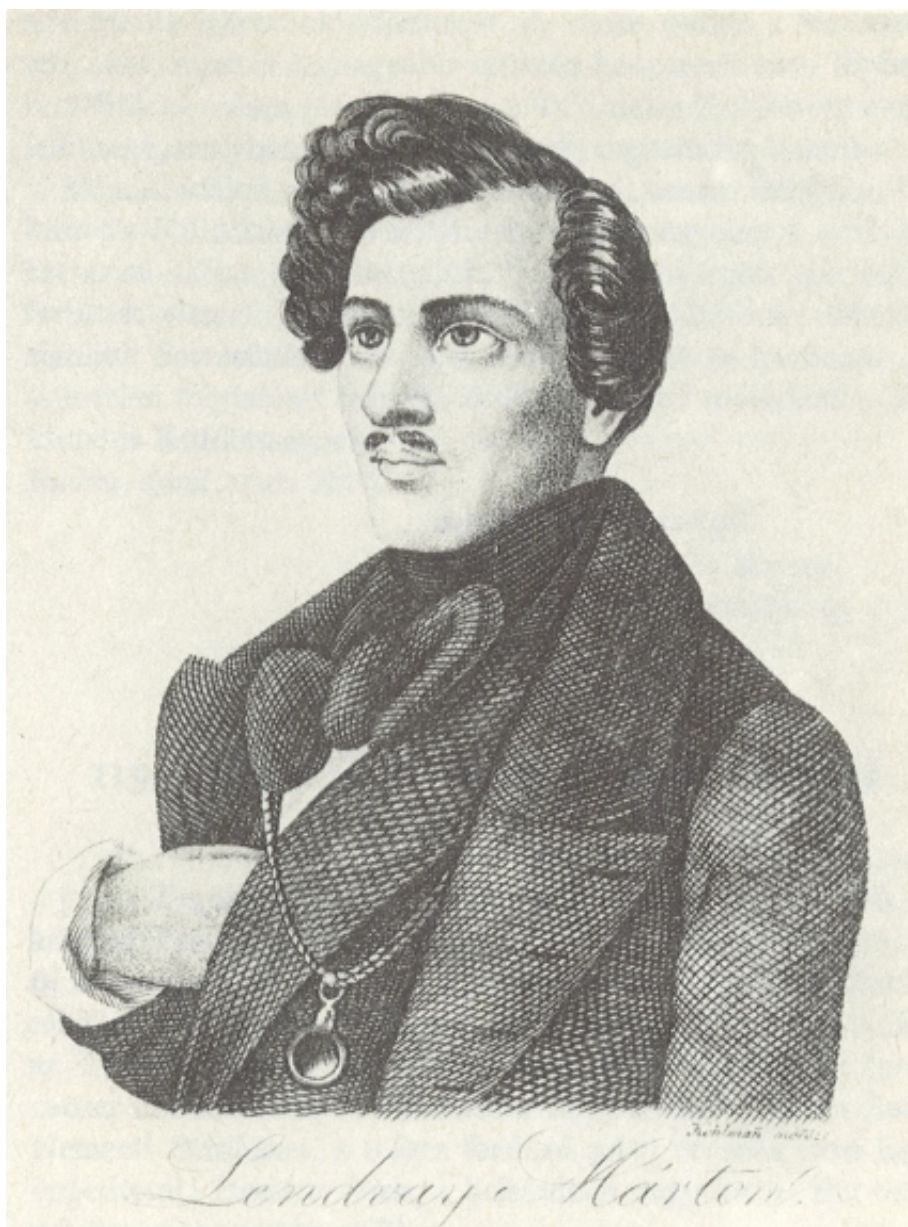

26. Lendvayné Hivatal Anikó

Mindazonáltal nem fölhozott okainkra, hanem inkább a Tekintetes Küldöttség jóakaratra építve reményeinket, kérésünket azzal alázatosan ismétljük, hogy a könyörgött 400 váltóforintok visszafizetésére hónaponként 50 váltóforint lehúzást ajánljuk fizetésünkből, miután forró hálánkat és iparkodásunk szüntelen folytatását igérvén, örök tisztelettel maradunk a Tekintetes Küldöttségnek

Budán, ápril 21-én 1836.

legalázatosabb szolgálói
Lendvay Márton és hitvese,
a budai nemzeti szintársaság tagjai

27. Lendvay Márton

119 Széchenyi István gróf Tasner Antalnak

Pozsony, 1836. ápril 23. este

[...] Tegnap a színház megmaradt a Rendeknél. Nálunk alkalmasint holnap ismét elesik; de a szép tér, melyet, Isten tudja, *én szereztem* (s ez köztünk), örökre megmarad nemzeti színházi célra! Havas engemet cáfolván, ki (én) azt javasolta: adatnék el az említett fundus, s a pénz a Kerepesire fordíthatnák (pour causer une réaction)... declarálta hogy a város (!) a fundust a Nemzeti Színházra, s másra fordítani soha, de soha nem fogja engedtetni! Harsány éljen, s belsőmben nagy kacaj! Ezt tehát mindenesetre megmentjük.

[...] Isten tartsa.

Széchenyi

120 Széchenyi István gróf Tasner Antalnak

Pozsony, 1836. ápril 26-án

Barátom, ma a főherceg mindent tett a konferenciában a színház dolga körül. De Cz. és co. nem akarták semmire „tanácsoltatni”. Most a rendek, nehogy minden elvesszen, az ide mellékelt izenethez fognak járulni. Ennek következtetésében megmarad színházra az Ullmann előtti tér - s mint az igen pöfffig izenetből látni fogja - a dolog elveszítve nincsen; de csak postponálva. Mehr konnten wir nicht retten. [...]

Isten segítse. Éjjel-nappal dolgozom.

Széchenyi

121 Széchenyi István gróf a császári-királyi 5. lovasezred tisztikarának

Pest, 1836. május 7.

Drága Honfiak, tisztelt Bajtársak!

Március 29-én hozzám intézett nagybecsű levelük lelkemnek felette jólesett, alig nyilváníthatom hálámat. Miképp is tehetném ki ennyi méltánylás, ily rendkívüli megtiszteltetésnek valóban nem vagyok legkisebb érdem utáni tárgya is; de mindaz mi hazafiúi rokonérzésből dicséretből rám haramlik, honosimnak ajándéka!

Köszönetemet azonban, noha arra képes nem vagyok, mégis azzal akarom kijelenteni, hogy drága honosimnak, mélyen tisztelt bajtársimnak ezennel ígérem, éltem minden pillanatit hazánk előmenetelére, gyarapodására s nemesb kifejlésére fogom őszintén s leheletem megszűntéig szentelni.

Mi a magyar játékszín ügyét illeti, abban, fájdalom, egy kis meghasonlás foglalt helyt. Azonban hinni akarom, nem leszen tartós, és kezet fogva, vállat vetve, egyesült erővel fel fog állíttatni az, mi nemzeti kifejlődésünk körül oly szép koszorút fonna. Ugyanis törvénybe van iktatva azon nemzeti kívánság, sőt parancs, hogy Nemzeti Színház legyen, ki van nevezve állandó országos küldöttség, a nemzet és király hozta törvény végrehajtandó, s ez egybe is ül minél hamarabb. Csekély személyem tagja ezen küldöttségnek, s legelső alkalommal elibe terjesztem szeretett bajtársaimnak hazafiúi lelkesedését, kezeibe teszem a küldött 250 pengő forintot, a nemes tisztikart pedig annak idejében tudósítandom a dolog folyamatjáról.

S most még egyszer rebegem hálámat, magam további jóvoltukba ajánlva, s kérem a magyarok istenét, engedje, hogy a szardíniai király nevét viselő huszárezred, mint eddig, úgy ezentúl is legelső álljon fejedelem iránti hűségben, honszeretetben a csata mezején!

Legmélyebb hódolattal, legőszintébb rokonérzéssel, tisztelt Hazafiak, szeretett Bajtársak,

Pest, május 7. 1836.

örök hívük
Széchenyi István

122 Szemere Bertalan **Borsod vármegye játékszíni kiküldöttségének**

Bécs, máj. 18-án 1836.

Elnök Úr!

Mint már nem jegyzője a színi küldöttségnek, némileg felelek arra, mit még mint jegyző írtam. Ami válasz a küldöttség nevében általam írt s Barkassy udvari ügyvivő úrhoz intézett levélre kívántatik, azt a tisztelt úr megadja, én másfelé terjeszkedem.

A leküldött költségtáblát készített Hofburgszínház festőjéhez e napokban magam is elmenvén, kérdém: vajon az általa adott, A és B alatt látható vászon elég tartós lesz-e? Továbbá: nem lenne-e jobb otthonról hozatni fel vásznat? Amarra azt felelte: oly tartós, hogy húsz évig is használtathatik, s a Hofburgszínházban is az B-ből készítettnek a függönyök. A másodikra pedig válaszolá: hogy ő kétli, hogy a hozatalbérrel együtt ennél olcsóbbra kerülne a vászon, azonban nem is jön ki jól s szépen mindenféle kócos vászon a festés, s könnyen lepereg az egyenetlenről. Ugyanekkor elmentem azon épületbe, hol a függönyöket festik a két udvari színház számára, s a B alatt látható vászondarabot vevém kézhez, s küldöm, mely valamivel az A-nál is erősb, tömöttebb. Éppen akkor festett a Karinthiai kapu melletti udv. színház festője négy új függönyt, öt legény festvén még kívülötte.

Mondá a fenn érintett festő azt is, hogyha vele akarjuk készíttetni, ne késnének soká, mert meleg idő kívántatik; azonban az udv. színház részére sokszor kell dolgoznia. Ez, De Pian a neve és Jancsár (?), egykor vele együtt szintén az udv. színház festője, készítették a pesti nagy színházba a legelső függönyöket, kivéven az előfüggönyt; ez festette a kolozsvári színházbelieket is. Szóltunk arról is, hogy a könnyebb s bátorságosb hazaszállítás végett a színpalak sem varratnának rámaira itt, mindezen munkára mester otthon is találtatván.

Néztem könyvét, melyben tájképek, tömlöcök, csarnok, kínai épületek, teremek stb. osztályozása szerint igen sokféle rajzok találtatnak, leginkább az udv. színház s wieni játékszín részére készült függönyöknek szolgálván előképül. Legnehezebb leendő a választás ennyi sok közül, és kivált minekünk, kik nem bírhatván kellő sokfélével, kizárólag egyet ábrázoló függönyt nem készíttethetünk, hanem úgy kell intéznünk a választást, hogy egy a fantázia megerőltetése nélkül több rokonhelyet ábrázolhasson; p.o. a tömlőc, kripta titkos helynek (Femgericht stb.) is használtathassék; a parasztszoba ivóház, műhely, polgárház is lehessen. Ha az illető küldöttségi ülés irati közt lévő s a Bécsbe és Pestre címzett levelekben magyarázatul mellékelt lapon lévők nem szolgálnának kimerítő utasításul; méltóztassék, Elnök Úr, a szükségesekről értesíteni - ha ti. a függönyök Bécsben készíttetése elhatározatnék. Az ugyanott lévő mérték Celesztin felügyelése alatti mérés rezultátuma; nagyobb biztosság okáért vagy próbát tenni, vagy újra fölmérteni nem lenne tanácstalan.

Én igen nagy örömet érzendek, ha a színészi ügynek, melynek otthon oly igen akarván használni, érette vajmi parányit tehettem itt, kívül édes hazácskámon, de lebegve felé, szerencsés lehetek, ha nem áldozattal, legalább szerencsés választással használhatni.

Különös tiszteletemet mutatva be, vagyok Elnök Úrnak

alázatos szolgálja
Szemere Bertalan

123 Szemere Bertalan
Borsod vármegye játékszíni kiküldöttségének

Bécs, július 16-án 1836.

Tekintetes Küldöttség!

Megyei főjegyző s egyszersmind küldöttségi tollvivő úr által a Tekintetes Küldöttség nevében hozzám intézett s nekem örömul volt felszólításra azért válaszolok ily késő, mert hetek múltak, míg az ügy megindíttatott. Ti. a levél vétele után udv. színházi festő De Pian úrhoz elmenvén, azt válaszolá: hogy miután ő bizonyos nem volt e vállalat felől, alkudozásban van a prágai színház bérlőjével, ki a szeptemberi koronázási ünnepre nagy számban kíván függönyöket festetni. Néhány nap telék el, míg Prágából a levél megérkezett s mely bevégezvén az alkut, De Pian úr kijelenté, hogy függönyeinket eszerint föl nem vállalhatja, mert körülbelül 30 darabnak kell a kijelölt időre elkészíttetni, s egyébiránt is, e munka a prágai bérlő által a koronázási ünnep fényének emelésére tétetvén, ő mint udv. színházi festő az igazgatóság által erre kényszeríttethetnék.

Minthogy reménylém, hogy a tekintetes küldöttségnek megnyugvására sokat tenne, ha az udvari, jeles festő által festetnék, megvallom, bátor voltam az elkészítési határidőt október végére tenni; de így sem vállalta fel. Tanácsára a wieni színház festőjéhez, Jachimoviczhoz fordultam, ki a tájképek festésében De Piannál (ki inkább architektfestő) ügyesb, s ki egyike a város legjelesebb művészeinek, s a belvederi direktor, Kraft mint császári-királyi hivatalban lévő művész felügyelése alatt festé az egyetem nagy egyházát. De míg a nevezett művésszel megegyezhettem, ismét eltelék egypár hét; mert először szabadságot kell kérnie a színház bérlőjétől; mert, másodszor, a 10 évi jótállásról hallani sem akart, nem mintha nem bíznék munkája állandóságában, hanem elfogadhatatlan feltételnek tartá azért jótállani, mi messze vitetik, minek tartóssága a jó bánástól függ, s mit sokféleképp sok romlás érhet. Próbáltam mindenképp elfogadhatóvá alakítani, részint, mert enmagam is óhajtám, részint mert a tekintetes küldöttség úgy kívánta; de hasztalan alakítgatám a föltételt, el nem fogadta. Mint De Pian nem, ő sem látszott kapni e munkán, s igazított a leopoldstadi festőkhöz, kikhez menni kedvem nem volt, látván munkáikat. Így részint azon tekintet által, hogy a nyár után, midőn a munka nehezebben megy, s az új darabokhoz új függönyöket kellvén festeni, festőt is bajosb találni, részint más tekintetek által a föltétel kihagyása mellett kénytelennek érzém magamat vele egyezsége lépni.

Kötelezvényét a függönyök leküldésekor le fogom küldeni, most ennyit jegyzek ki belőle:

„Kerker mit 8 Coulissen	20 f. CM
Halle mit 8 „	40
Rittersaal mit 8 „	45
Bauernzimmer 8 „	20
Grünes Zimmer 8 „	28
Stadt 8 „	35
Villa 8 „	30
Freie Aussicht 10 „	45
Summa:	<u>261 f. CM</u>

In diesen 8 Decorationen sammt Coulissen Leinwand 1308 Ellen, oder 46 Stück und 20 Ellen, des Stück mit 7 f. WW., oder 2 f. 48 CM. Summa: 130 f. 48 kr.

16 Stück lassen zum aufrollen (azaz rágömbölytetik, hogy össze ne törjék az úton a színezést), das Stück mit 10 kr. CM = 2 f. 40 kr. CM. Tischlerarbeit 3 f. CM.”

A szabó bérét ettől lealkudtam, azonban így is többre megy e költség a De Pianénál (ez utóbbi 5 f. 40 kr-t, mely a De Pianéban még nem volt kitéve, mint mely a berakáshoz tartozik) 10 f. s néhány krajcárral ezüstpénzben. Emiatt is soká pörlék vele, hogy miképp kívánhat többet, mint az udvari festő. Azt felelte rá: neki módjában van olcsóbban festeni - s értettem, hová célzott.

Eszerint a tudvalevő költség tesz 397 f 28 krajcárt ezüstpénzben; mondtam, tudvalevő, mert ládavétel (Verschlag), abba rakatás s hajóra vagy spediteurhoz szállítása szintén elkerülhetetlen költségek.

E hónap kezdetén kötött kötés következtében legfőljebb augusztus 20-ára tartozik elkészíteni, de úgy hiszem, hamarabb elkészíti, s már három készen van. Azokat, miknek megíratásuk netalán szükséges leend, a leküldés alkalmával egész tisztelettel megírandom.

Addig is kijelentvén, hogy meleg tisztelettel tölt szívvel vagyok a Tekintetes Küldöttségnek

alázatos szolgálja
Szemere Bertalan s.k.

124 Szemere Bertalan Borsod vármegye játékszíni kiküldöttségének

Bécs, augusztus 21-én 1836.

Tekintetes Küldöttség!

Folyó hónap 16-ára a megrendelt függönyök elkészítettvén, azok e mai napon Pestre szállítás végett hajóra rakatnak, honnét Sztribernyi F. áruszállító által fognak Miskolcra küldetni. Óhajtom a jeles művészre s magamra nézve is, de kivált a tekintetes küldöttség s a borsodi egész közönségre nézve, hogy azon képek, mik a várakozó képzeletben alakodtak, kellemes meglepetés által megvalósodjanak.

Küldöm a festész iratát, mely egyszersmind nyugtatvány az alku összeg átvételéről. Ebből kitetszik, hogy átvett 406 f. 28 krajcárt ezüstpénzben. A festésért kapott 261 forintot; a vászon ára 130 f. 48 kr.; a fák, mikre a függönyök felhengerítették 5 f. 40 kr. S ezen összeghez, mely tesz 397 f. 28 krajcárt, járult a körülbelől 18 láb hosszú ládáért 9 f. pengőpénz.

És miután a wieni színházbérlő a festőnek helyet nem adhata, a józsefvárosi színmesternek adott egy kis ajándékkal lehetett megszerezni, s ez tesz 5 pengőforintot. Egyébiránt az embernek több fáradságával éltünk, s a berakásnál, mi a mi bajunk volt, s fölrakásnál is segédül volt. - Bátorkodom biztosítani is a függönyöket, mely, amint szintén a józsefvárostól a hajóhoz szállítás is (a hajós szekerén történvén), a vitelbérrel együtt honn lesz kifizetendő.

Minthogy a pénz kezünkhöz még nem jutott, Barkassy Imre udvari ügyvivő úr, ki hatvan mérföldnyi távolságban is közel viseli a szívéhez kedves hazája emlékét, szíves vala a festészt teljesen kielégíteni, s előlegesen hordozni a többi költség terhét is (411 f. 28 kr.).

Szabad legyen még tennem néhány részint mentő, részint másnemű észrevételeket.

Miután formák választásában legfőbb szabályul kellene tartanom, hogy azok karakter nélküliek legyenek, azaz minden, bár rokon, de e rokonság mellett is egymástól igen különböző

karaktereket fölvegyenek, megvallom, e szabály mellett, miután az itteni színházakban a színdarabok szerint készíttetnek a függönyök is, így igen meghatározott karakterben - nehéz volt a választás. Sok formát épp azért kelle elvetnem, mert igen szép volt, sokat, mert gazdag, legtöbbet, mert szorosan egy darabhoz van mérve. Eszerint a leküldött függönyök formái többekből vannak kiválasztva s egy egészbe összerakva. Azonban mindemellett is reményem van, hogy talán érdemesek leendene némi tetszésre, bár ha betegségem 4-5 hétig szobámba nem szögez, egy-kettőn egy-két rész még többet fogott volna nyerni a változékony tárgyhoz alkalmazkodó Proteusz-tulajdonából.

Fölfedezem egyszersmind, hogy a függönyök karaktereinek meghatározásában egy lépést bátorkodtam tenni. Volt rendelve Halle, és volt rendelve Saulengang. Miután e kettő ugyanegy képen használtatik; miután a csarnok egy oszloppal ott tesz hatást, hol mögötte különösen e célból készült függöny eresztetik le; hozzájárulván azon fontos ok, hogy a jobbadán kiszeldelt függöny festése oly drága, mint amelyen legtöbb munka van, holott ezen a perspektív festés kis részben használtathatván, ez otthon is készíttethetik; végre meggon-dolván, mi igen sok darabban előfordul: a kert, mezei lak, park és erre függönyünk nincs: az oszloppal helyett bátor voltam egy villát festetni. A szép lak oldalt azért van elhelyezve, hogyha igen gazdag volna a darabhoz képest, álló fákkal, lugossal eltakartassék.

Azt hiszem, a közönség, mely lapos vászonra laposan festett képeket láta eddig, a perspektív szabályai szerint készített e függönyökben gyönyörködni fog. Azt is hiszem, hogy azon néhány jó függöny, mely van a többi rongyos között, ez újak mellett oly rútnek fog látszani, hogy a közönség szükségét fogja érezni, miképpen majd újjal pótolassék.

Hogy ama gyönyörködésnek hasznát vegyük s eme szükségét kielégítsük, engedelmével a tekintetes küldöttségnek, bátorodom javasolni, hogy vagy műkedvelő társaság, vagy a leg-előbb jövő színesztársaság által s talán kissé fölemelt bér mellett adathatnék két este két darab, s egyikben is négy, másikban is annyi függöny jönne használatra, s két estve jövedelme újak festésére fordíthatnék.

A régiek költöző társaságnak vagy eladathatnak, vagy használtathatnak oldalajtókra, szikla-darabokra, melléképületekre, kapukra stb., melyek híjával van színházunk, s melyek p.o. minden függönyhöz hasonlaku oldalajtók elmúlhatatlanul szükségesek.

A leküldöttekre nézve szükség megjegyezmem:

1. A függönyök és díszfalak mind egy nagyságúak; tehát, ha szükség belőlük elvágni, nem al-, hanem felrészéből lehet csak s kell elvágni.

2. A díszfalakon megvannak a számok: 1. 2. stb.; s az 1. szám a muzsikakarhoz legközelebb esik, jobbról és balról és 1. és 1. szám, s így befelé 2. és 2. stb. - Azon oldal, melyen a szám van, befelé esik, a másik oldal a színhely felé, s ez oldal a rajta levő forma szerint kimetszetik s fára, deszkára ragasztatik, de nem enyvvél, hanem más ragadékkal.

3. A függönyök rámára feszítésénél nagy gondra van szükség, mert a ráncba törés elrontja s megrútítja.

Sőt azt tartom, hogy ha a színház romladozott födele újíttatni fog, végét, miután amiatt néhány függöny megtörés nélkül föl nem vonathatik; akkint lehetne igazíttatni, hogy ez kikerültetnék.

4. Az ajtók kivágásánál szinte figyelem kívántatik, hogy csak az vágattassék ki, mi ajtó, nem pedig az ajtófél egy része is; p.o. a parasztszobánál az ajtó a pléhszélig tart.

5. Ha útközben por szállná meg, vagy a színhelyen is, elég a függönyöket egy darab ruhával megcsapkodni, ami foltnak, pecsétnek látszott, elmúlik.

6. A városhoz van egy vízmeder (bassin). Kérésre ingyen csinálta a festész. Így jobban emeli a családást, mintha a függönyön volna. A függönytől 4-5 lábnyira szögeztessék; s hol a vízőkádó állat van s legalul, néhány mécsessel világíttassék meg (természetesen hátulról); ez igen elősegíti az illúziót.

Teljesen akkor fogok örülni megbízatásomnak, ha tudandom, hogy a közönségnek gyönyörűséget szereztem; ellenkező esetben fájdalommal telném el. De örömben is, fájdalomban is tisztelem azon bizodalmat, mellyel megajándékozta a tekintetes küldöttség

alázatos szolgáját
Szemere Bertalant s.k.

Pesti magyar színház.

Augustus' 22. 1837.

ÁRPÁD ÉBREDÉSE

Előjáték a' magyar színház megnyitása' ünnepére. Vörösmartytól.

Árpád	Lendvai sr.	Napokmos	Telpi sr.
Szusztem	Lóali sr.!	Apa	Udvarehy: Mikl. sr.
Káló	Egreesy Gábor sr.	Tib	Telpi Máté.
Szaladani	Lendvayné assz.	Öreg	Barka sr.
Elai hölg.	Dorján assz.	Ingyeg	Szilágelyi sr.
Második hölg.	Lakofalvi Rózsa.	Csik	Hefényi sr.
	Barthaú assz.	Rézvítiassz.	Hobony sr.
Hölgyek	Egreesy sr. assz.	Rigalus	Korkand assz.
	Szentpéterjón assz.	Guly	Fücsy sr.
Kis hű	Sathányi Carolina.	Kajinsz	Egreesy Benj. sr.
Hök	Szerdahelyi sr.	Megvetés	Hári sr.
	Mohár sr.	Ékhalál	Szilági sr.
	Duragi sr.		

Ezt követi:

BELIZÁR.

Szomorujáték 5 Felvonásban. Schenk Eduard munkája. Fordította Kiss János.

Személyek.

Justinán, keltreimél eszéir.	Szentpéter sr.	Rósal centuriák	Szilágelyi sr.
Belizár, G hadvezér.	Mogyeri sr.	Antonia, Belizár neje	Egreesy Benjamin sr.
Leo	Barka sr.	Irene, leánya	Udvarehyi B. sr.
Nicour	Udvarehyi sr.	Zsófia	Lakofalvi Rózsa.
Rafin	Fücsy sr.	Eufémia	Lendvayné assz.
Kutrop, G kamara	Szilági sr.	Bildozsi polgárok	Barthaú assz.
Ottó, alkalm vezér	Hefényi sr.	Marcello	Sathányi Karolina.
Almár, ipu vándor, Belizár foglya	Egreesy Gábor sr.		Hári sr.
Vándorcselló	Somogyi sr.		Duragi sr.
Földműves	Telpi sr.		Mohar sr.

Rósal polgárok és hölgyek. — Rósal ritók. — Romanok. — Calmus öreges. — Tibori hangosok. — Fogly rabok.
Atla hadereg. — Földművesek.

Tudhat helye Roman és lőnyok. — Tibori légy: keresztény szomszéd szerint a VI-k aratór lámpa fele.

A' dicsőségnek jutott Nelli sr a' postt szent szobrá' fölébe. — A' magyar szobrá' elhelyezése, valamint Postt által adott levelek Ottó sr a' postt magyar szobrá' fölébe. — A' gyönyörű költözött szobrá' sr a' miniszter kir. szobrá' gyönyörű szobrá.
Az ünnepet követően Katalin Ádám sr, azaz most a postt palat.

Az egész előadás megvalósult annak éven ott ott „Tudat dicsősége az előtérben” című alkalomra költözött Helénia Assz sr a' postt magyar szobrá' hangosai között; ugyan ott alkalom lesz a' ill fog adni „Szemmel írt hangok a' postt magyar szobrá' megvilágítására” címmel Hangosítást.

Az előjáték és Belizár költözött egy magyar szoba levelei, belizaria Szilági sről, mutatja Rosszindulat sr. — A' magyar szobrá.
sz. költözött költözött Károly Vincenz sr azaz most a postt palat.

Bemeneti ár peng. pénzben.

Földművesi a' középpályához 5 ft. — Második emeleti pálya 4 ft. — Időse emeleti sátorok 1 ft. 30 kr. —
Földművesi sátorok 1 ft. — Második emeleti sátorok 54 kr. — Földművesi bemenet 48 kr. — Második emeleti
bemenet 40 kr. — Karnati bemenet 10 kr.

**Kik az igazság szerinti helyekre kerültek, a' pénzüket valójuk ki helyett jelszóval a' megvilágított szobrá' felébe,
az ottani szobrá. — A' pályákot is sátorokból. Most, hogy az utolsó emberek díjazott 11 vagy pontosan, megjutott a'
díjazott helyekre.**

Kézdele hetedfél órakor, vége 10-kor.

125 Nyáry Pál Vörösmarty Mihálynak

Pest, 1837. január 15.

Tekintetes Úr!

Tekintetes Pest vármegye színészeti választmánya mai napon tartott ülésében, melyben az épülő Magyar Színház kinyitását folyó évi augusztus elsőjére határozá, szükségesnek találván: hogy azon ünnepélyes alkalommal egy, a tárgy érdemét kimerítendő prolog szavaltassék; a haza tudós férfiai hosszú sorain végigmenve, azoknak tudományos kifejlésünk jelenlegi korszakát díszítő koszorújából az érintett prolog készítésére Önt választá, s megkéretni rendelte.

Miről amidőn Önt kötelességeim egyik legkellemetesebbikének megfelelőleg ezennel hivatalosan értesíteném, megkülönböztetett tisztelettel maradok

Pesten, jan. 15-én 1837.

alázatos szolgálja
Nyáry Pál

126 Vörösmarty Mihály Nyáry Pálnak

Pest, 13. márc. 1837.

Tekintetes Jegyző Úr!

Nagy megtiszteltetésül veszem, hogy a t. színészeti választmány a Magyar Színház felavatásakor szavalandó prologus készítését reám bízni méltóztatott. Sok és nagy az, mit egy ilyen fényes alkalommal, az első magyar színház megnyitásakor a fővárosban, annyi keserű küzdelsek és csalódások után, gondolni és elmondani lehet, s igen fogok örvesteni, ha e részben a t. választmány előttem igen nagybecsű bizodalmanak s a közönség várakozásának csak valamennyire is megfelelhettek. Amit, midőn a t. választmánynak tiszteletemmel jelenteni akarnék, maradok a Tekintetes Úrnak

alázatos szolgálja
Vörösmarty Mihály

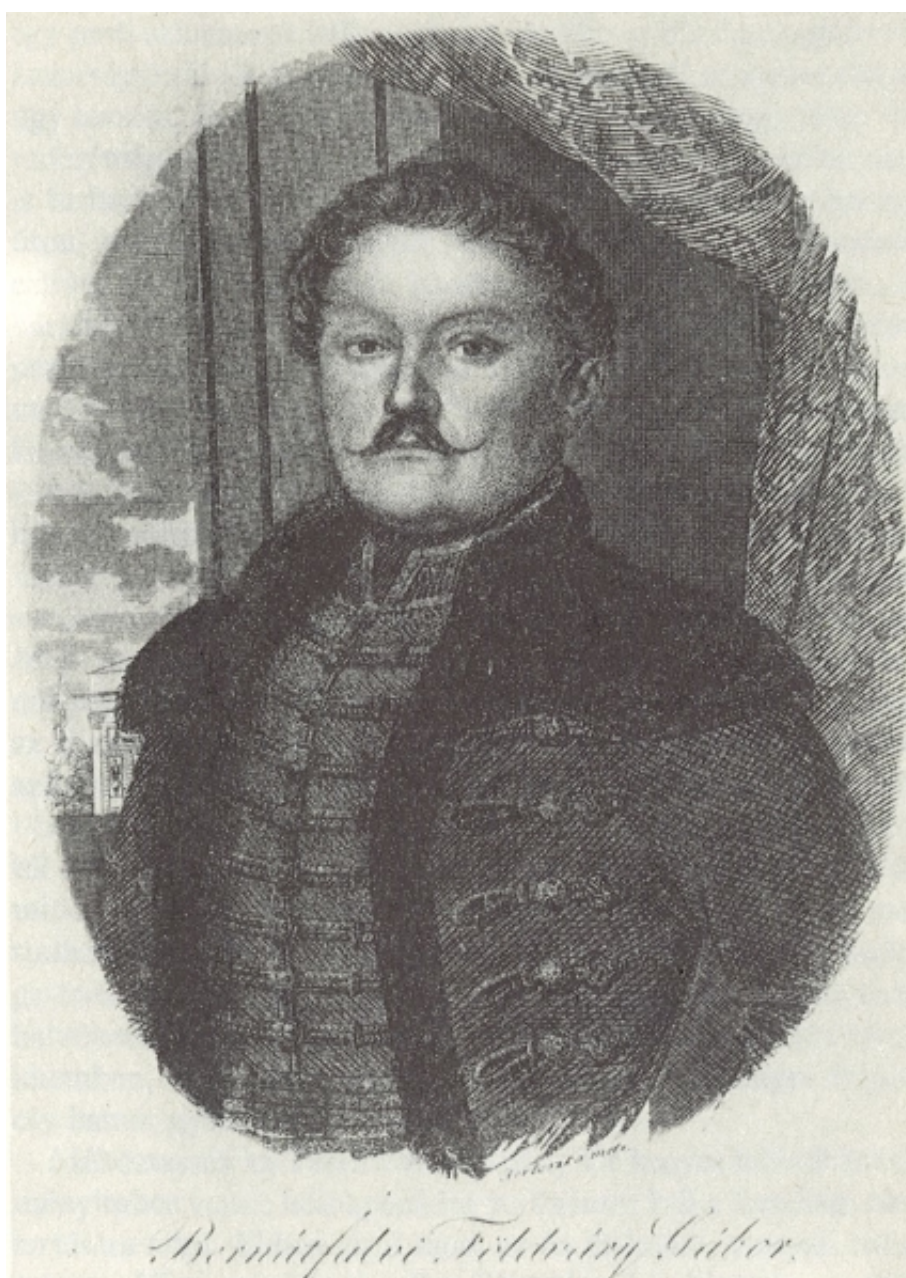
127 Megyeri Károly Földváry Gábornak

Fehérváron, június 24-én 1837.

Tekintetes Alispány Úr! Mélyen tisztelt Pártfogó Uram!

Valóban le nem írhatom, milyen érzékenyen vettem Tekintetes Alispány Úrnak hozzám küldött abbeli iratát, hogy én a tekintetes deputációnak tekintetes főbíró úrtól azt üzentem volna, hogy sem én, sem Lendvay s Lendvayné 200 forinton alól nem maradunk - üzeni nem üzentem soha, s nem is üzenhetek egy oly fényes deputációnak - istennek hála, még annyi értelmet s nevelést merek magamnak tulajdonítani -, egyedül tekintetes Simontsits főbíró úrnak, lévén megszólított a fizetésem eránt, s én 200 forintot mondtam, hogy kérnék holnaponként, némelyek fizetéséhez s körülállásimhoz nézve, mondtam, hogy alább nem maradhatnék itten azalatt, hogy nem subsistálhatnék úgy, mint egy pesti színésznek kell majd egy oly fényes bűnén megjelenni. Lendvayékról jövőn elő a szó, csak véleményül mondtam rólok: úgy hiszem, ők is ilyenformán fognak kérni, minthogy férje Váradon még ennél is feljebb beszél. Lendvaynének szándékát nem is tudhattam, minthogy ő Kassáról, én Nagyváradról nem egy úton, nem egyszerre jöttünk vissza a társasághoz, s egymással eziránt nem is szóltunk. Lendvayt megszólítám Váradon, és kárhoztatám tettét, mért kötö le magát addig

Kassára, mielőtt pesti angazsmáját elvárta volna. Tekintetes főbíró úrnak szavamat adtam a társasághoz való visszajövetelre, s hogy kárommal költségemnek, mert itt a társaság nem élhet, s én kész jó fixum jövedelmet hagytam el, 32 mérföldnyiről mégis visszajöttem, a bihari nemes közönség szerető-becsülő köréből minden ígéretnek mellett is kiszakasztám magam, csak hogy szavamnak ura legyek, s már-már közeledvén az idő, a főintézet javára munkálódhassam. Megvettem Debrecenben egy oly ajánlást ottmaradásomért, melyhez hasonlót még magyar színész sohasem kapott, és hogy az el nem fogadáson az egész publikum csudálkozott. Mindezt azért áldoztam fel, tudván gyenge lábon állásunkat, hogy a fővárosi társaság erejét én is szaporítsam. És mégis egy darab időtől oly szerencsétlen vagyok én, hogy az tekintetes urak előtt minden szavam vagy tettem rosszra magyaráztatik. Okát nem tudhatom, mi lehet oly nagy vétkem, hogy ártatlanul is bujtogatónak neveztetem, sem azt, honnét eredhetnek e rám szórt balvélemények, de úgy hiszem, habár későbben is s talán távollétemben, a tekintetes urak előtt más színben fog fényre derülni oly hamar gyanús karakterem.

29. Földváry Gábor

Méltóztassék az Tekintetes Alispány Úr kegyes ítéletét körülményimhez vetni: holnaponként 70 forintot kell a familiám napi tartására adni. Ehhez járul most az én élelmem, nappali ruházatom. Mint színésznek elkerülhetetlenül s hivatala szerénti számtalan megkívántató szerzemények, rekvizitumok, játékszíni köntös, melyeknek egyrendbeli kiállítása is mennyibe kerül, pedig a legjobban elkészült garderób mellett is lehetetlen kikerülni, hogy az előforduló szükséges esetekben ne kénytelenítessék a színész magához, testéhez és a darabhoz s időszakhoz alkalmazott köntöst és apróbb eszközöket csináltatni.

Mindezekhez mérve, ha a Tekintetes Alispány Úr és az Tekintetes Deputáció méltóztatik velem parancsolni - tehát 180 váltóforintért, holnaponként 1 bérszüneti szabad jutalomjátékért -, szolgálatjára leszek az Tekintetes Igazgatóságnak.

Ezeránti kegyes határozását az Tekintetes Alispány Úrnak alázatosan esedezve kérem, annyival is inkább, hogy netalán a reám nézve kellemetlen válasz következésében magamnak csak ily esetre kitűzött céloom után lépéseket tehessek, mely megkettőztetett alázatos esedezésem után magamat az Tekintetes Alispány Úr hathatós kegyességébe ajánlva, maradtam az Tekintetes Alispány Úrnak

alázatos szolgálja
Megyeri Károly

128 Pály Elek
Pest vármegye színészeti választmányának

Érsekújvár, 1837. június 27.

Méltóságos Választmány!

A *Regelő* 48. számából jött tudósítás szerint értésemre esett, hogy Pesten a tekintetes nemes megye pártfogása alatt 1. augusztustól kezdendő játékszíni igazgatás s a felveendő tagok Méltóságokra van bízva; ennek következésében mély tisztelettel folyamodom, ki talán egyik eszköz valék abban ezelőtt 4 évvel, hogy ezen zsenge plánta hazánk fővárosába bėjuthasson; most gyökeret vervén, ha ezen intézetbe hitvesemmel fölvétetném, legnagyobb szerencsémnek tartanám.

Nékem, ki 18 évtől óta a daljátékokban első szerepet éneklettem, mint magos tenornak semmi mezőm nem vala tehetségemet Budán létemkor kimutatni, 1833-ban általjában semmi énekes játék nem adatott, 1834-ben a daljáték hiányát balett pótolá ki, 1835-ben, mikor az erdélyi dalszínészek eljöttek - bár egyben léphettem volna föl! - elmellőztettem, s még ottlétemben adatott *Szevillai borbély*-ből, melyben Gróf Almavivát szoktam játszani - kihagyattam, csak nőm, kit teljességgel ki nem lehetett kerülni, vehetett valami kevés részt, mint Berta ezen mutatványból. Így tehát mint énekes soha magam ki nem tüntethettem, holott minden, a magyarok által eddig eléadatott daljátékokban máig is bétanulva vagyok. Nem képzelem, hogy egy is, a most magyar társaságoknál lévő tenoristák közül velem muzikálisságra és hangra mérkőznék, haszonvehetőségem megmondhatják Szilágyi, Szentpétery, Megyeri, Heinisch, Szerdahelyi, kikkel tíz esztendeig együtt, egyforma fizetésben voltam, azonban a próba és a következés mutassa meg szavaim igazságát. Igaz, a fiatal, ábrándozó szerelmesek nem nékem valók testességem végett, de azért vannak koromhoz illő szerepek: Zampa, Fra Diavolo, *Portici némá*-ból Masaniello, *Eliza Claudio*-ból Claudio, *Fejér asszony*-ból George s több effélék.

Nőmre (ki Budáról eljötté óta, ha a közönség szavának, az értelmesebbnek hitelt lehet adni, s ha csekély ítéletem is megengedi magasztalását, harmadfél év óta nagy előmenetelt tett a színjátékokban) mindent reá lehet bízni, kivévén a szende szerepeket, mert ebben testalkotása

is akadályoztatja; ha nem talál a szerepben építeni valót, legalább nem ront, hajlandósága leginkább a heroinákra van, intrigant és szomorú szerepekre, úm. Borgia Lucretia, *Angeló*-ból Thisbe, Tudor Mária, *Neslei torony*-ból Margit, Saluzzói Corona s több effélék. Daljátékokban mint altista: Tancred, *Romeo és Júlia*, *Titus*-ból Sextus, *Tolvaj szarká*-ból Pippo hangjához valók, két oktávát énekel, az alsó f-től a felső f-g-ig. Muzikális ő is, s egyszerre talál, s majd minden daljátékokban hasonlólag bétanulva, azonban reá nézve is a próba s következésre utalok. Ezek mellett csendes, béketűrő, szükségben 4-5 ív szerepet 10-12 órára eljátszódja úgy, amint ily rövid időre kívánni lehet, tudni bizonyosan fogja.

Ha gyermekszerepekre is valaki kerestetnék, úgy előre ajánlhatom kisleányomat, néhány szóban s sorban hasznavehető.

Ezek tulajdonink, melyeket ha a Méltóságos Választmány az intézet hasznára fordíthat, méltóztassék velünk parancsolni, s akaratjokat 10. júliusig Érsekújvárra, azontúl Révkomáromba értésünkre adatni.

Vannak még társaságomban jó, hasznavehető segédtagok, mind szín-, mind daljátékokra nézve, kiket, ha szükségesek leendnek, magammal vihetek, csak jókori akaratjuk megtudattatásáért könyörgök, mert mi tagadás, én jobb színészeimnek kedvezek, semmiben szükségét látni nem engedem, ők pedig bővebben költvén, mint sem kellene, majd mindnyája adósom, s ha az találna történni, hogy én Pestre szőlíttatnám, jókor tudtokra adhassam a fizetés idejét, s ők is gondoskodhassanak jövődjökről, egyszerre hely s igazgató nélkül ne maradjanak.

Kegyességök s pártfogásukba ajánlják magukat a Méltóságos Választmánynak

Érsekújvár, június 27-én 1837.

alázatos szolgálai
Pály Elek feleségestől

129 Bartha János Simontsits Jánosnak

Székesfejérvár, július 8-án 1837.

Tekintetes Főbíró Úr, kegyes Pártfogó Uram!

A Tekintetes Igazgatóság meghagyása s kegyes rendelése szerint az ide mellékelt közönséges szerződést aláírtam azokkal, kik aláírni hajlandók voltak. S kik azonban alá nem írták magukat, azt nyilatkozáik, hogy nemcsak tekintetes nemes Pest vármegye több ízben, sőt örökös pártfogása által buzdíttatva, de az intézet fennállhatása következtében okvetetlen 1. augusztusra megjelenendnek és dolgaikat a Tekintetes Igazgatósággal magok eligazítandják azon hozzátétellel, hogy magukat addig is az intézet tagjainak tekintik és a Tekintetes Igazgatóság pártfogását reménylik, miről is a Tekintetes Úrnak mint egyik, nagyra tisztelt igazgatónknak jelentést tenni (hivatalosan), ezennel tudtára adni kötelességemnek tartom. Az ezer váltóforintról pedig nyugtatványokkal számolandok, melyből azonban még csak ötszáz váltóforintot vettem fel, azon feltétellel, hogy a másik részét a társaság beszállítására leszek felveendő. Kegyes pártfogásába ajánlott

legalázatosabb szolgálja
Bartha János

30. Ifjabb Zitterbarth Mátyás arcképe

130 Gerenday József Földváry Gábornak

Pest, 1837. július 12.

Tekéntetes Viceispány Úr, nékem kegyes és jó Úram!

Minekutána a híd hivatalában eltöltöttem tíz és fél esztendőket úgy, mint hídfelvigyázó és a matériálék számtartója; kilenc és fél esztendőt t. Tüköry úr keze alatt, amint az ide mellékelt testimóniumom mutatja, egy esztendőt pedig e mostani árendás urak keze alatt, de mivel ez az esztendő csupa háború és zivatarral teljes, ennek következtében már én tovább nem akarom viselni, hanem le akarom tenni ezen hivatalt.

Ennek okáért folyamodtam a Tekéntetes Viceispány Úrhoz kegyes pártfogásért a legnagyobb alázatossággal, hogy ha méltóztatna engemet alkalmaztatni a Magyar Játékszín pénzbésszedő hivatalának elfoglalására. [...]

Maradtam mély tisztelettel a Tekéntetes Viceispány Úrnak, nékem kegyes és jó Uramnak
Pesten, 12. júli 1837.

alázatos tisztelő szolgája
Gerenday József mk.
a budapesti híd-matériálék
számtartója

131 Pály Elek
Pest vármegye színészeti választmányának

Révkomárom, július 13-án 1837.

Méltóságos Választmány!

Hatodik júliusról hozzám utasított levele még akkor itt helyben nem találván, Érsekújvárra utánam utasított, azonban Érsekújvárról elutaztam ide, onnét ismét az utánam való küldetésben telt el az idő, ez oka késedelmemnek.

Engem a pénzszedői s a karigazgatói hivatalnál kíván a Méltóságos Választmány használni, én tehetségem szerint mindegyiknek megfelelően, csak úgy méltóztassék ezeket intézni, hogy össze ne ütközzenek.

A karigazgatásnál véleményem szerint ezek a hivatalok:

1. Muzsikamester (Kappelmeister), ki a magánydalosokat bétanítja és estve igazgat.
2. A kartanító (Korrepetitor), ki a kardalosokat bétanítja és estve vezeti.
3. Daljátékrendelő, ki az egészet igazgatja s rendeli, ez pedig mind a három szükséges, hogy estvénkint az előadaton a színpadon jelen legyen.
4. Gondviselő, ki a próbák rendes megtartására, muzsikáléra, az egész orchestrum személyzetére vigyázzon.

Ha tehát engem a pénztárhoz kíván a Méltóságos Választmány használni, ezen utolsót vállalhatom fel lelkesméreletesen, hogy mind a kettőnek megfelelek, és pedig, ha nem én leszek a pénzszedő (Kassier), csak mellette mint őrvigvigyázok, a bájított summát kezemhez veszem, arról számolok. Mert a pénzszedőnek egész nap a színházban lévő pénztárnál kell lenni a jegyek váltásáért, s ezen személy a próbákhoz nem láthat.

Azon véleményben vagyok tehát, hogy azon helyhezetemben, melyben Budán valék, kíván a Méltóságos Választmány visszaállítani. - Ámbár ez a legterhesebb hivatal, mert felelet terhe s vagyon kockáztatása, sok kedvetlen körülállás, úgymint adósság beszédese, azutáni sokszori járkálás, sőt pénz nemlétében is a lehető pontos fizetés, sokszor a magáéból is (mely rajtam sokszor történt), a színészek haragja, ha többet kívánnak adatni, mint amennyi járna, sokszor az adott mennyiségnek is eltagadása forog fenn, s más számtalan akadályok, de mindezek ellenére is felvállalom, arra kérvén előre is a Méltóságos Választmányt, hogy: hónaponként számoltatván, azonnal föloldoztassam (ha jónak találhatik számadásom) minden utóbbi számadástól. Mert azelőtt két évvel ugyanezen hivatalomban tett tapasztalásom szerint keservesen esett: fertály esztendőnkint való számadásom után félig feloldozva, tekintetes Pest vármegye exactorátusától pedig jóváhagyatva, újra 18 hónapról kelle számot adni, s további számadástól való feloldoztatásomért szinte 6 hétig fáradni, utóbb mégis 500 váltóforintot magaméból fizetni addig, míg azt újra az akkori választmány, a tekintetes Pest vármegyei exactorátustól kapott tökéletes feloldoztatása után is még egyszer vizsgálata alá veendi. Melynek eddigi

következése csak az, hogy az én 500 váltóforintom máig is ott letartóztatva hever. Ezeknek meggondolása után hiszem, nem fog a Méltóságos Választmány kárhoztatni, ha hónaponkénti számadásomért és feloldoztatásomért könyörgök.

Társaságomban ezeket gondolnám hasznavehetőnek a pesti színpadon: Baranyi Péter jó barátok- s hőroszokra, Nagy József öreg szerepekre. Haslányi Ferenc és nője fiatal szerelmesekre, mind a kettő énekel, s így a kardalokban is hasznavehetőek. Városi Theophil második tenor vagy első basszus a kardalokban igen jó; ép, erős hangjával három gyengébbet felülmúl, kezdő ugyan, de szorgalmas. Ezeket nem adósságim megvehetése tekintetéből vagy valami más nézetből ajánlom, csupán felebaráti szeretetből; az ösztönöz erre, ők eddig velem szükségben-bőségben egyaránt állhatatosok voltak, s ha Pesten szerencsések virulna s talán általam, néműneműképp megnyugodva lennék, ők szerények magokat ajánlani, én tartám tehát kötelességemnek. Ha azonban ott nincs reájok szükség, megnyugszom a sors akaratján, mely tőlök elválaszt. Ha pedig szükségesnek találtnak, méltóztasson őket a méltóságos Választmány általam - de jobb lesz minden gyanú elkerülése végett, maga a Méltóságos Választmány hívja meg őket, határozza meg fizetésöket, játékjok számát, mert velem azon vélekedésben vannak, hogy Pesten mindennap játék leend, és így tisztába jó rövid idő alatt minden.

Magamat feleségestől, úgy a fent nevezett tagokat is, a Méltóságos Választmány hazafi pártoló kegyébe ajánlva, maradok a Méltóságos Választmánynak

alázatos szolgálója
Pály Elek,
a most Révkomáromban
létező színésztársaság
igazgatója

**132 Déryné Széppataki Róza Pest vármegye
színészeti választmánya egy tagjának**

Balatonfüred, július 15. 1837.

Tekintetes Úr!

Örömmel vevém a Kegyed hozzám utasított levelét, mely szerént a Tekintetes Választmány engemet is figyelmére méltatott, én e felszólítást parancsolat gyanánt veszem, s szerencsésnek tartom magamat a rendelt időre megjelenhetni. Ami a fizetést illeti - hogyha a Tekintetes Választmányság jóváhagyni kegyeskedik, úgy vélem, nem kívánok helytelent - midőn több időtől fogva 100 ezüstforint havi fizetésre méltánylott nemes Abaúj vármegye, s most én azon nyilatkozást teszem, hogy - mivel sok daljátékokról még most szó nem lehet - tehát a Tekintetes Választmányság határozatán megnyugszom, mit erántam határozni fog a havi fizetésre nézve; kassai kötelezésem kezdődik november 1-sőjén, és így az egész három hónapot ott tölthetem, melyre 1 jutalomjátékot kérek; hogyha pedig a Tekintetes Választmány továbbra is parancsolni fog velem, egész igyekezettel azon leszek, hogy kassai kötelezésem alól feloldoztassam, mely felől személyesen leszek szerencsés a Tekintetes Választmánnyal értekezhetni. Útiköltségül 50 forintot Füredről Pestig, mivel 2 szekért kénytelen vagyok fogadni, ezekutána Tekintetes Úr jóindulatiba magamat ajánlván vagyok a legmélyebb tisztelettel

Déryné
dalszínészné

133 Nyáry Pál
Kántorné Engelhardt Annának

Pesten, július 27-én 1837.

Különösen tisztelt Kántorné Asszony!

A tekintetes Színészi Választmány mai napon tartott ülésének végzett következtetésében mint a Pesti Magyar Színház egyik tagját hivatalosan értesítem afelől, hogy a színház megnyitásakor adandó játékul *Belizár* választatott ki, s Kegyednek havi fizetése 180 váltóforintban s egy jutalomjátékban határozottatott, s a fizetés már a jövő hónap 1. napján veendi kezdetét. Minélfogva ne terhelteessék ezen levél vételével azonnal útnak indulni, s mind a szerződés aláírása, mind a további rendeléseknek vétele végett, Pestre érkezéttével magát az újonnan választott színészi igazgató, tekintetes Bajza József úrnál bejelenteni.

Többitben jó emlékezetébe ajánlott szokott tisztelettel maradok

kész szolgája
Nyáry Pál
küldöttségi jegyző

31. Déryné Széppataki Róza

134 Kisfaludy Sándor Juranits Lászlónak

Sümege, 1837. július 31.

Főtisztelendő Kanonok Úr, különösen tisztelt Hazámfia és Barátom!

Vettem Főtisztelendő Úrnak Kelemen kanonok úr által hozzám utasított igen becses úri levelét a hozzá mellékelte 200 pengőforinttal együtt. Ha valaha életemben meglepett valami, ami velem vagy reám nézve, vagy tetteimre, írásaimra hivatkozólag történt, hát Főtisztelendő Úrnak az az igaz hazafiúi szívéből buzgó mély érzelve, magyar nemes lelkének az a nemzeti fényt s dicsőséget sugározni és éltetni kívánó s tetteivel erősítő, biztosító hazafiúi buzgalma volt az, melynél fogvást Főtisztelendő Úrnak jó szíve nemzetségünket és nyelvünket minden időben mindenütt, minden mód és eszköz által terjeszteni és emelni vágyó hazafiságomat figyelmére nemcsak üres szóval, nemcsak pusztá helyesléssel, hanem valóságos segedelemmel is méltatni jó és nagyszívű volt.

Úgy van, Főtisztelendő Úr: most múlt május hónapban a balatonfüredi színházra szedett pénzekről és költségekről nemes Zala vármegyének számot adván az sült ki, hogy 1830-ban vállalkozván ezen nemzeti színművészeti intézetnek felállítására, én leszámolva hétesztendei gondomat, aggodalmamat, fáradságomat, idővesztésemet és egészségem veszélyeztetését, én magam személyesen ezer pengőforinttal járultam ezen, most már közönségesen kedvelt, dicsőített, sőt bámult intézetnek felállításához és alapításához. Hogyan s miképp, azt elbeszélmem hosszú volna. Ezt minden Füreden megforduló magyar tudja, dicsőíti, hirdeti. De Főtisztelendő Úr azon egyetlen hazafi, ki szép áldozatjával enyhíti erőmon fölül tett áldozatát, melyekre engem - mondhatom - vakbuzgó hazafiságom ragadott, hogy példát mutassak. Vegye Főtisztelendő Úr szíves hazafiúi köszönetemet és hálámat szép segedelméért! [...]

Egyébiránt szívemből ölelvén Főtisztelendő Urat, magam tapasztalt szíves barátságába ajánlom, és buzgó tisztelettel vagyok Főtisztelendő Úrnak

Sümege, július 31. 1837.

alázatos szolgálja
Kisfaludy Sándor

135 Bajza József Kántorné Engelhardt Annának

Pest, 1837. augusztus 6.

Édes Kántorné Asszony!

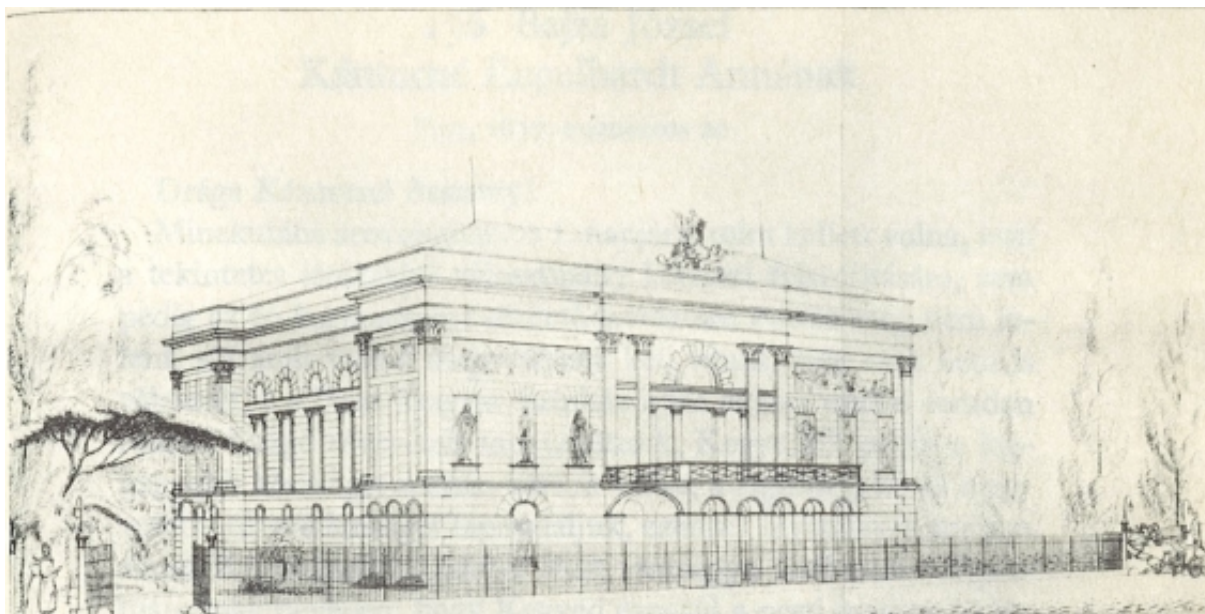
Tekintetes Pest vármegyének tett ígéretére emlékeztetve, mely szerint Kegyed szavát adta, hogy augusztus első napjára Pesten megjelenend, ezennel hivatalosan megkérem és felszólítom Kegyed, ne késsék ezen levél vétele után minél előbb útnak indulni és Pesten megjelenni, mert az újonnan épült színház e hónap 16. vagy legfőljebb 20-án meg fogjuk nyitni, hol mindjárt az első játékokban Kegyedre szükség vagy, s ha annak idejében meg nem érkeznek, a legnagyobb hátramaradást és zavart fognak okozni: azért újra és ismét kérem Kegyed, ki mindenkor kitűnő buzgósággal viseltetett a játékszíni ügy iránt, hogy most, midőn az maradandó létre kezd állítani, az egész hazában ismeretes művészi tehetségével előmozdítani ne vonakodjék.

Ki egyébiránt vagyok Kegyednek szíves jóakarója

Pesten, aug. 6. 1837.

(Hatvani utca 594. szám 2. emelet)

Bajza József
a Pesti Magyar Játékszín igazgatója

32. A Pesti Magyar Színház homlokzati terve

**136 Bajza József
Kántorné Engelhardt Annának**

Pest, 1837. augusztus 20.

Drága Kántorné Asszony!

Minekutána sem augusztus 1. napjára, mint kellett volna, sem a tekintetes játékszíni választmány kétszeri felszólítására, sem pedig az én harmadszori sürgető levelémre Pesten meg nem jelent, sőt amit valódi megvetésnek kell venni, még csak nem is válaszolt, s a Pesti Magyar Színház iránt akkor, midőn minden részről buzgó részvételt tapasztaltunk, Kegyedtől pedig a legnagyobb készséget méltán vártuk volna, a leghidegebb és megvetőbb részvétlenséget tapasztaljuk, ezennel hivatalosan tudtára adom Kegyednek tekintetes Pest vármegye játékszíni választmányának nevében, hogy Kegyed ezentúl a pesti magyar játékszíni társaságnak nem tagja, s szabad tetszése szerint szerződésre léphet akármely színésztársasággal a két magyar hazában. Melyet amidőn Kegyednek hivatalosan jelentenék, egyébiránt vagyok Kegyed színészi tehetségeinek méltányos tisztelője

Pesten, aug. 20. 1837.

Bajza József
igazgató

137 Ormós László Kölcsey Ferencnek

Sárospatak, október 22. 1837.

Tekintetes Úr! Mélyen tisztelt Uram!

[...] Közelebb múlt augusztus és szeptember holnapokban Pesten valék, s éppen oly időben, melynek érdeke keblemből kitörölhetlen lesz. Pesti Magyar Színház megnyitása - Pest vármegye közgyűlései - Magyar Akadémia nagygyűlése - sok élményt nyújtó képek valának lelkem előtt. [...]

Utószó

Nemzeti Színházat létrehozni - az európai színháztörténet tanúsága szerint - többféleképpen lehetett. Például uralkodói gesztussal. II. József, Ausztria társcsászára 1776-ban dekrétummal emelte a bécsi Burgtheatert „Hof- und Nationaltheater”-ré. Ebben követte II. Katalin példáját, aki 1756-ban cárnői ukázzal alapította meg a Rosszijijszkij Tyeatrt, vagy az utolsó lengyel királyt, Szaniszló Ágostot, aki 1765-ben hívta életre a Teatr Narodowyt. Voltak-vannak olyan fejlett színházkultúrájú országok Európában, amelyek napjainkra hagyták színházuk elnevezését (Anglia), vagy ahol a legnagyobb hagyományú játékhely felel meg e társadalmi szerepnek, a név felvétele nélkül (Franciaországban a Comédie Française), sőt ahol mindmáig megvannak ilyen intézmény nélkül (Itália).

Magyarország - lehet mondani - a legnehezebb utat járta. 1779-ben jelent meg az első röpirat, amelyben Frendel István a Nemzeti Színház, pontosabban a Nationaltheater eszméjét ezúttal még németül fejtegette, hiszen németül írta még mondandóját. Innentől kezdve azonban nemzeti nyelv és színjátszás, erkölcs és játékszín együtt említődik röpiratokban, vármegyei közgyűlések jegyzőkönyveiben, országgyűlési vitákban, a sajtó nyilvánossági fórumain és: magánlevelekben. Más kérdés persze, ki mit értett a gyakran használt frazeológián. II. József minden rendű, rangú, vallású és nyelvű alattvalója állampolgári erényeinek kiművelését várta - cserében a pártfogásért - a színháztól, ezt értette a „virtus” fogalmán. A magyar nemesúr, aki a közgyűlés tanácskozásozatalánál úgy jegyezte fel nevét a pártolók listájára, hogy hivatásos színészek előadását talán sohasem látta még életében, a virtust ősei vitézségeként kívánta viszontlátni a színpadon. A felvilágosodott értelmiségiek kisebb létszámú csoportjai a polgár-erény megpróbáltatásainak és felmagasztalásának ábrázolásáért fáradoztak, olykor bizony elfelejtkezve a valóban létező közönség iskolázottságáról, szórakozásigényéről. Az írni-olvasni nem tudó néző pedig (a karzaton vagy az alkalmi játékszínnek állóhelyén) úgy viselkedett, ahogyan azt minden kor gyermekei teszik első színházlátogatásuk alkalmából: együttérzett, izgult, sírt-nevetett, beleszólt az előadásba. S valószínűleg az is szokatlan lehetett számára, hogy le- vagy előrepillantva, a páholyok során, a földszinti zártszékeken - az övéénél tízszer-harmincszor drágább helyosztályokon - olyan méltóságokkal osztozhatott egyazon előadás élményében, akikhez a hétköznapiakon csak távolról, kalaplevéve közeledhetett.

A magyar nyelven játszó, állandó színház tehát nemcsak épületet jelentett, mint azt sokáig és sokan hitték, hanem műsort, játszó személyt, közönséget is. Sőt eszmerendszert, kicsinyben a világról, az emberről alkotott nézetek sajátos metszetét. A Várszínház (az első magyar hivatásos színielőadás helye 1790. október 25-én) külső képében, berendezésében nem sokat változott 1833-ra, amikor három és fél évre magyar színtársulat vette birtokba, nagyrészt a majdani Nemzeti Színház alapító gárdája. Pártolásért is ugyanoda fordulhattak, Pest vármegyéhez, az ország legnagyobb helyhatóságához, és várakozva ugyancsak az országgyűlésre tekinthettek. A több mint négy évtized mégsem múlt el nyomtalanul.

Az 1830-as évekre visszavonhatatlanul eldőlt, hogy a nemzet színházának Pest-Budán kell megépülnie. Kolozsvár, Miskolc, Balatonfüred és más városok játszóhelyei fontosak lehettek, menedékei maradhattak ezután is a vándortársulatoknak, ám az ország szíve ekkor már a Duna partján dobogott, noha a kettős város jogilag 1848-ban lett csak Magyarország fővárosa. Az első nemzedékből egy valaki, Láng Ádám János léphette át „aggszínész”-ként az ígéret földjének küszöbét. Körülötte felnőtt az aktorok újabb nemzedéke. Kelemen László és Kótsi Patkó János kortársait Déryné, Kántorné, Székelyné, Benke József, Megyeri Károly generációja követte, hogy végül Egressy Gábor, Lendvay Márton, Lendvayné Hivatal Anikó, Laborfalvi Róza és a többiek kivívhassák - a megtúrtság, az elfogadás, az első sikerek

grádicsait szükségszerűen végigjáró elődök nyomain lépdelve - a színházművészet végleges jogait a romantikus művészetek értékrendszerében.

A nemzedékkel együtt változott a gondolkodás és az ízlés is. A végleges helyét fokozatosan elfoglaló magyar nyelv időleges célból eszközzé minősült vissza. A színháztól is többet, mást vártak: támogassa a polgárosodó Magyarország azonosságtudatát, segítsen kialakítani múltbeli és jövőbeli arculatát. A hajdan nagy sikerű, az egyén érzelmi jogait hirdető érzékenyjáték helyét előbb a hangos színpadi csatákat követelő és ugyanolyan zajos diadalokat arató vitézi játék, később a műfajok hierarchiájának csúcsára hágó romantikus tragédia foglalta el - a vígjáték és az énekes játék változatlan népszerűsége mellett. A jól-rosszul, sebtében készült fordításokat vagy magyarításokat mind jobban kiszorította a diadalmas romantika követelménye, az eredetiség.

Ha a fejlődés leginkább látható, nagy ecsetvonásokkal festhető vázlata után a részletekre is kíváncsiak vagyunk, aligha találunk jobb, életközelibb forrást a társadalom mind mélyebb rétegeit átható nemzeti színházi eszme terjedésére, mint a leveleket. Akár színész számol be társának sikerről és kudarcról, akár a társulat egésze igyekszik kiérdemelni a pártolást, akár a néző írja le azon frissiben színházi élményeit - becses, mással nem pótolható dokumentumokat olvasunk, ezernyi apró, hiteles részlettel. Megannyi adalék ahhoz az árnyaltabb képhez, amely megmutathatja, a vándorszínészet napi gyakorlatából hogyan nőtt ki, milyen feltételrendszert igényelt a Nemzeti Színház.

1837. augusztus 22., a Pesti Magyar Színház megnyitása a régi Kerepesi úton, amely három évvel később felvette a „Nemzeti” nevet, ünnepnapnak számított a kortársak számára. Az eszmék megvalósíthatóságát, a nemzeti léte öntudatára ébredő magyarság legjobb törekvéseit példázhatta.

Kerényi Ferenc

Jegyzetek

Rövidítések

a.c. - acta circularia (körlevél)

Bayer: *Játékszín* - Bayer József: *A nemzeti játékszín története*, Bp. 1887. I-II.

Bp. - Budapest

b.; br. - báró

cir. - circa vagy circiter (körülbelül)

co. - company (társai, társaság)

etc. - etcetera (satöbbi)

evang. - evangélikus

Ferenczi - Ferenczi Zoltán: *A kolozsvári színészet és színház története*, Kolozsvár 1897.

f.; ft. - forint

g.; gr. - gróf

gen. - generális

Géresi - Géresi Kálmán: *A debreceni színészet vázlatos története*, Debrecen 1898.

id. - idősebb

ifj. - ifjabb

i. m. - idézett munka

i. h. - idézett helyen

ItK - *Irodalomtörténeti Közlemények*

k. - kötet

Kádár - Kádár Jolán: *A budai és pesti német színészet története 1812-ig*, Bp. 1914.

Káli Nagy - Káli Nagy Lázár: *Az erdélyi magyar színészet hőskora 1792-1821.*, Kiad.: Jancsó Elemér, Kolozsvár, 1942.

KazLev. - *Kazinczy Ferenc levelezése*, I-XXI., kiadta Váczy János, Bp. 1890-1911.; XXII. (1. pótkötet), kiadta Harsányi István, Bp. 1927.; XXIII. (2. pótkötet), kiadta Berlász Jenő, Busa Margit, Csapodi Csabáné, Fülöp Géza, Bp. 1960.

kr. - krajcár

Kt. - Kézirattár

megj. - megjelent

MK - *Magyar Kurír* (Bécs)

MKSz - *Magyar Könyvszemle*

mkz. - maga kezével

mp.; mpr.; mpria - manu propria (saját kezével)

MSZI - Magyar Színházi Intézet

MTAK - Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára

NB. - Nota bene! Jegyezd meg jól!

o.; ord. - ordinárius (rendes, rend szerint való)

OSzK - Országos Széchényi Könyvtár

PmL - Pest megye Levéltára

prov. - provizórikus, ideiglenes

p. s. - post scriptum (utóirat)

rft - rhénesforint

signat. - signatum est (jegyeztetett, leíratott)

sz. - számú

szerk. - szerkesztette

t. - tekintetes vagy tisztelt

tc. - törvénycikk

teátr. - teátrális (színházi)

ti. - tudniillik

tk. - tulajdon kezével

úm. - úgymint

ún. - úgynevezett

uo. - ugyanott

usw. - und so weiter (és így tovább)

vö. - vesd össze!

VÖM - *Vörösmarty Mihály összes művei* (kritikai kiadás), 1-18. kötet, szerkeszti Horváth Károly és Tóth Dezső, Bp. 1960.

Tárgyi magyarázatok

Ezúttal nem egy szűkebb tárgykör vagy egy kéziratári együttes teljes levelestárát kínáljuk olvasásra, hanem egy fél évszázados, közfigyelmet keltett nemzeti ügy válogatott dokumentumait, azzal a biztos tudattal, hogy más, ez alkalommal fel nem keresett közgyűjteményekben vagy magántulajdonban a mostani válogatás alapjául szolgáló levélmennyiség sokszorosa lappanghat még. A tallózást illetően pedig azzal a nem titkolt szándékkal, hogy a szöveg olvasása és a jegyzetek áttekintése után valamelyest átfogó színháztörténeti kép is kialakulhasson az olvasóban.

A színháztörténeti forrásközlés fénykora a századforduló volt. Előtte és utána (már részben a közgyűjtemények nagymérvű pusztulása miatt is) szórványosabbak a szövegkiadások. Bár jórészt szöveggondozott kiadásokból dolgoztunk, azok változó színvonala sokszor rákényszerített a kézirathoz való visszatérésre. (A hibákra és a tárgyi tévedésekre a jegyzetekben utalunk.) Többször kényszerültünk részletközlésre. Elsősorban Kazinczy Ferenc, Széchenyi István, de mások sokfelé tekintő figyelme és tevékenysége is azt eredményezte, hogy a terjedelmesebb, több témát érintő levélnek csupán kisebb hányada vagy néhány bekezdése, sora vonatkozik a magyar színjátszás állandósítására. Fölöslegesnek látszott tehát az egyéb tárgyakat idevonunk és közölnünk. A kihagyásokra [...] jellel hívjuk fel a figyelmet, az olvashatatlan szövegrészre < > jellel utalunk.

Kötetünk a Magyar Levelestár sorozatban jelenik meg, amelynek első darabja a *Széchenyi pesti tervei* volt, 1985-ben. Mi sem nélkülözhattuk azonban Széchenyi hat levelét, az ottani 13., 26., 33., 41., 45. és 50. számút, amelyek ezúttal a 99., a 107., a 109., a 111., a 112., és a 119. számot viselik. A sorozat egységesítésének szándékával átvettük Ziegler Vilmos németből készült fordítását is a 111., és a 112. számú levél esetében. (Ugyanakkor természetesen kötetünkben több olyan Széchenyi-levél is olvasható, amely a Nemzeti Színház előtörténete szempontjából fontos, ám ott, a levelezés tematikájának megfelelően, nem kapott helyet.)

A leveleket mai helyesírással közöljük. A szövegben részben feloldottuk azokat a rövidítéseket (megszólítások, címek, helység- és hónapnevek), amelyek a folyamatos olvasást nehezítették volna. Megőriztünk viszont minden stílusértékű szóalakot, változatot.

A jegyzetekben csak a legszükségesebb továbbvezető szakirodalomra hivatkozunk, mert elsősorban a köteten belül igyekeztünk utalásrendszerrel kialakítani. A régebbi szövegközlők munkájukat a legkülönbözőbb nevekkal illették, ezeket a könyvészeti utalásokban „kiadta” megnevezés alá vontuk.

A neveket ismertebb alakjuk szerint soroljuk fel (ezek olvashatók a főszövegben a levélíró és a címzett megnevezésekor is), de a névmutatóban utalunk a szövegben előforduló minden változatra. Nem magyaráztuk az egyetemes és a magyar történelem, illetve művelődéstörténet legismertebb neveit, a nem kortárs neveket (ezek jobbra a forrásokat kiadó és feldolgozó irodalom- és színháztörténészek), és természetesen hiányoznak azoknak az adatai, akikről semmi érdemlegeset nem sikerült megállapítanunk.

A nevek magyarázatakor arra törekedtünk, hogy a levél dátumával megegyező vagy közeli idejű adatokat közöljük, a későbbi pályafutásra főként akkor utalunk, ha az színházi vonatkozású volt.

1 KazLev. II. 80-1. - Kazinczy Friedrich Ludwig Schröder német színész átdolgozása (1776) nyomán fordította le prózában az ebben a változatban hat felvonásra tagolt és Hamlet trónra-léptével, tehát felvilágosodott-optimista végkifejlettel záruló Shakespeare-drámát. Fordítása Kassán jelent meg, a *Külföldi Játzósín* címen tervezett sorozat első és egyetlen megmaradt darabjaként.

az az ajándék - a *Hamlet* ajánlása, amelyet levelének mellékleteként küldött Kazinczy. (Szövegét lásd: *Kazinczy Ferenc művei*. Kiad.: Szauder Mária, Bp. 1979. II. 32-9.)

utolsó soraim - Kazinczy a *Béajánlás* záróbekezdésében arra utal, hogy június 22-én Budán mint Abaúj vármegye koronaőrző banderistája keltezte: szimbolikus utalás a jozefinizmus és a hazafiság összhangjára.

viselt hivatalját - Prónay a nemesi ellenállás idején öt felvidéki megye királyi biztosa volt.

nem rózsaszínű érzéseivel - utalás a II. József halálát követő jozefinista kétségekre.

2 KazLev. II. 96-7. (németül). - Nem teljes magyar fordítása Váczy Jánostól: *Kazinczy Ferenc s az első magyar színi előadás, Képes Folyóirat* 1890. 584. A szöveget ellenőrizve és kiegészítve közöljük. Ráday Pál szerepéről Kazinczy - némileg idealizálva: *A Rádayak, Felsőmagyarországi Minerva* 1827. 1232.

a budai színház bérlőjével - Emanuel Unwerth 1790. január 14. és 1793. március 23. között volt Pest és Buda színházainak bérlője.

felhívásomat - Szövegét lásd *Magyar Shakespeare-tükör*. Szerk.: Maller Sándor-Ruttkay Kálmán, Bp. 1984. 62-3.

Stellám-hoz - Kazinczy fordítása Goethe darabjából 1794-ben jelent meg. Pesti bemutatója 1795. február 25-én, a kolozsvári pedig 1803. április 11-én volt.

Alzir-jához - Péczeli Voltaire-fordítása 1790 tavaszán jelent meg; bemutatója 1793. november 22-én volt Pesten és 1794. április 5-én Kolozsvárott.

Merope-jához, Tancred-jéhez - Voltaire két, prózában fordított szomorújátékát Péczeli 1789-ben adta ki Komáromban egy kötetben. A *Merope* magyar ősbemutatóját 1794. január 20-án tartották Pesten, a *Tancred*-et 1794. november 13-án játszották először Kolozsvárott.

Clavigó-hoz Vitéztől - Goethe szomorújátékát nem Vitéz Imre, hanem Kazinczy fordításában játszották 1804-től.

Miss Sara Sampson-omhoz - Kazinczy Lessing-fordítása nem került színre, és nyomtatásban is csak 1842-ben jelent meg.

atyjának Clementinájához - Ráday (II.) Gedeon a Gebler-érzékenyjátekából készített fordítást 1790-ben kiadta, színpadon azonban Hatvani István szövegét játszották 1792-től.

Gályarab-jához - Fenouillot érzékenyjátekának két erdélyi fordításáról tudunk, Rádayéről ez az egyetlen adatunk.

anyjának Háládatos fú-jához - Ráday Gedeonné Fáy Zsuzsa fordítása Engel egyfelvonásos vígjátékából elveszett, a pesti színtársulat 1794 után Ernyi Mihály fordításában játszotta.

Britannicus-ához - Fejér György Racine-fordítását nem ismerjük.

Caesar és Brutus-ához - Voltaire két tragédiájának, a *Julius Caesar halálá-nak* és a *Brutus-nak* Göböl-féle fordítása elveszett, színpadra sem kerültek.

3 KazLev. II. 118-20.

Pestről elindulva - Kazinczy 1790. október 11-én hagyta el Pestet.

Hamlet-et - Kazinczy fordításának bemutatója végül Kolozsvárott volt 1793. november 23-án.

Simainak Igazházi-ja - Simai Kristóf magyarításában Brühl érzékenyjátéka lett a magyar hivatásos színeszt nyitódarabja: 1790. október 25-én a budai Várszínházban, 27-én pedig a pesti Rondellában került színre.

Valtron - Möller *Gróf Valtron* című érzékenyjátékát csak 1792. július 13-án mutatták be, Kónyi János fordításában.

4 KazLev. II 162. - A levél írója nem a költő, hanem fia, II. Gedeon (1745-1801), Pál apja, akinek szintén volt egy hasonló nevű fia, ezért írja alá magát idősebb Ráday Gedeonnak. - Az *Igazházi* említett szerepei közül az anyát, Igazházinét Termetzky Franciska, leányát Moór Anna, a címszereplő polgármestert Rát Pál (vö. a 10. sz. levéllel!), Halaburdi városi nótáriust Szomor Máté, Kővári verbunkoskáplárt Kelemen László, míg Botsárdot, Igazházi szolgáját Nemes András játszotta.

válással adós - Ráday Pál itt megígért beszámolólevelét nem ismerjük.

judex curiae - Zichy Károly országbíró 1790 és 1794 között nemcsak látogatója volt a színháznak, de a játszási engedélyt is ő eszközölte ki 1790 őszén Unwerth színházbérlőnél.

többet nem játszhattak - Az eredetileg hat előadásra szóló játszási engedélyt éppen Ráday Pál packázta el, amikor nem egyezett bele, hogy a magyar előadások beleilleszkedjenek a bérleti előadások rendszerébe.

5 OSzK Kt. Quart. Hung. 1994. - A részleteiben többször publikált levélsorozat néhány darabját a kéziratból közöljük. Soós felfogása még a nemesi-rendi ellenállás szellemében fogant, és egyik forrása lett annak a romantikus színháztörténeti álláspontnak, amely egészen a legutóbbi évekig a hazafias érzelmű vármegyék és az ellenséges beállítottságú Helytartótanács ellentétében látta az első magyar színtársulat bukásának egyik főokát. Holott a valódi ok is olvasható a levélben, a Helytartótanácsból idézve: a két város magyar lakosságának csekély száma. Tévedett Soós abban is, hogy az 1790 októberi, országgyűlés idején tartott két előadás újdonság által toborzott közönségét rendszeres színházlátogatóknak remélte. A Helytartótanács szerepét az újabb kutatások tisztázták (Mályuszné Császár Edit: *Kelemen László színháza. Tanulmányok Budapest múltjából XI.*, Bp. 1956. 153-198.): a kormány szerv felvilágosodott, magyar tisztviselői révén ismételten igyekezett nyomást gyakorolni Pest városára és a bérlőre, hogy a kialakult és szerződésekből rögzített színházszervezetben igyekezzenek helyet biztosítani a magyar társulatnak.

semmirevaló emberekből - A játékkalkalom nélkül Pesten időző társulat bomlásnak indult. Soós későbbi, 1791. november 17-i és 1792. január 1-i levelében maga is említi „a sok egymáson való uralkodás kívánásából származott visszavonásokat”, amelyek elkedvetlenítették a színeszt pártolóit.

teátrumnak való hely- vagy szobát - Pest városa és a színházbérlő irreális anyagi követelésekkel akadályozta meg, hogy a magyar társulat helyet kapjon Pest-Buda színházépületeiben. Így merült fel a papnevelde nagyterme, illetve egy, a Váci kapu előtti térségen építendő ideiglenes deszkaszínház gondolata.

6 OSzK Kt. Quart. Hung. 1994.

felállta már valahára - Az 1792. január 28-i szerződés értelmében a társulat egy évre bérbe vette a budai Duna-parton üresen álló deszkaszínházat, az ún. Reischl-házat. Az együttest április végén szervezték meg.

1. vagy 3. máj. - A Reischl-házban a magyar társulat 1792. május 5-én kezdte meg a folyamatos játszást, de Soós 1792. március 3-i leveléből tudjuk, hogy eredetileg már a nagy jövedelmet ígérő József-napi vásár táján (március 19.) játszani szerettek volna.

kihúztam magamat - Soós már 1791. november 17-i levelében jelezte Arankának, hogy elkedvetlenedve, otthagyta a társaságot.

munkával - Soós 1791. október 21-i levelében utalt *Ojtozi Júlia avagy a csapodár szerető* című vígjátékának elkészültére, amely azonban elveszett. Megjelentette viszont *Magyar Pénelopé* című vígjátékát (Pest, 1791), amely műsorra nem került, bár megvolt a pesti társulat könyvtárában. Maradandó sikert ért el viszont Dugonics András *Etelká*-jának dramatizálásával (bemutató: Pest, 1793. szeptember 11.), amely Endrődy János *Magyar Játékszín* című drámagyűjteményében nyomtatásban is megjelent.

7 OSzK Kt. Quart. Hung. 1994.

igen becses leveléből - Aranka Soósnek írott leveleit nem ismerjük.

a magyar teátrumnak Erdélyben lehető felállítása - Aranka már 1791. augusztus 1-én engedélyezett röpiratában, az *Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság*-ban írta, hogy az „egy magyar játszószínek felállítását talám legelől kell vala tennem [...] az eszközök között...” (Vö. Jancsó Elemér: *Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság iratai*, Bukarest, 1955. 110.)

jövő augusztusban - Az erdélyi országgyűlés 1792. augusztus 21-én nyílt meg Kolozsvárott.

orvosi tudományt - Soós 1790 és 1793 között orvostudományt hallgatott a pesti egyetemen.

8 OSzK Kt. Quart. Hung. 1994.

9 OSzK Kt. Quart. Hung. 1994.

egészen vége szakada - A téli játszásra alkalmatlan Reischl-deszkaszínházban 1792. szeptember 26-án ért véget az évad. Utóbb, a rendkívül enyhe ősze való tekintettel, a Lipót-napi vásárt megelőzően november 10. és 13. között újabb négy előadást tartottak még.

igen érzékeny panaszolkodó írások - 1792. augusztus 8-án a társulat a nádorhoz fordult a téli játszóhely ügyében, szeptember végén pedig nyomtatott körlevélben a nemzethez; október 1-én a Helytartótanácsához, ismét játszóhelyügyben. Az ezerkétszáz forintra tett utalás világossá teszi, hogy Soós a körlevélre céloz. Szövegét lásd Bayer: *Játékszín*, I. 138-9.

mind tudományára, mind akciójára - Kelemen színésztehetségének jellemzése valós: csak karakterszerepeket játszott. „Tudományát” illetően: igaz, nem volt jártas a színészet elméleti kérdéseiben, szakíróként sem működött, de tudott latinul és németül, ismerte a kottát, és ügy-szeretete mellett vitathatatlan szervezőkészséggel rendelkezett. L. 23. 26. 28. sz. levelünket!

későn ébredett fel - A kolozsvári színtársulat éppen megalakulóban volt: az erdélyi országgyűlés rendjei október 2-án hozzájárultak a játékengedély kiadásához.

10 PmL, Színházi iratok levéltári gyűjteménye - A levélben foglaltak ugyan megfeleltek a valóságnak, Rát mégsem lett a társulat tagja.

Igazházi-ban a főrollt - vö. a 4. sz. levéllel!

Bárnhelmi Minna... - Lessing vígjátéka 1792-ben megjelent és színre is került július 29-én Budán. Ez volt az első magyar Lessing-előadás; négyszer játszották. A férfi főszerepet maga Rát alakította.

11 PmL, Színházi iratok levéltári gyűjteménye - A társulat hiányos színlapjaiból nem állapítható meg, sor került-e a korábban német színészként működött Ernyi Mihály próbajátékára. 1792. december 30-án kelt szerződése (Ernst Mihály néven) szintén fennmaradt a PmL-ben, havi húsz forintra szerződötték. Levele a megelőző napokra keltezhető.

12 OSzK Kt. Quart. Hung. 1994.

némely vármegyéknek adakozásokból... - Soós erősen túloz: 1792-ben Gömör, Abaúj vármegyéből és a jászkun kerületből összesen négyszázhuszonnyolc forint készpénz adomány érkezett.

a németeknek általadott teátromban - a pesti Rondellában.

13 OSzK Kt. Quart. Hung. 1994. - Az 1871 óta ismert és sokszor idézett levél a kolozsvári magyar színészet megindulásának egyik legfontosabb dokumentuma, az alapító tagok jellemzésével.

Hausvater-t - Gemmingen érzékenyjátékát Kelemen László adaptálta *A magyar háznak atyja* címmel. Pesti bemutatója: 1794. szeptember 19., Kolozsvárott: 1805. január 19.

Hagestolz-ot - Iffland vígjátékát, *Az agglegény-t*.

Incognitó-t - *Incognito vagy a fejedelem titkos utazása*, Ziegler vígjátéka. Első magyar előadása, de Mérey Sándor fordításában: Pest, 1795. március 4.

Isis, oder die Sonnenjungfrau - A darabot nem ismerjük. Alcíme azonos August Kotzebue *A nap szüze* című érzékenyjátékával, amely azonban nem Egyiptomban, hanem Peruban játszódik.

Alt und neue Welt - Iffland érzékenyjátékát *Ó és új világ* címen tudjuk adatolni Kolozsvár műsorán (először: 1807. február 6.), de Benke József fordításában játszották.

Todtenkopf - *Halálfej* címen elkészült, 1793-ban nyomtatásban is megjelent.

már elbomlott - A pest-budai társulat 1790. október 27. és 1792. május 5. között nem játszott.

egy nagy hatalmú úr - Talán Kolozsvári András egyházgondnokra céloz a levélíró, vö. Ferenczi 84.

16. decembris 1792. - A színháztörténet hagyományosan 1792. november 11-ét tekintette az első előadás napjának. Enyedi Sándor kutatásai alapján (*Mikor volt Kolozsvárt az első színházi előadás? A Hét* 1982. június 18. és *Látóhatár* 1983. 226-8.) a dátum: 1792. december 17. (A 16-ra kitűzött előadás egy főrangú személy temetése miatt tolódott későbbre.)

Titkos ellenkezés-sel - A kolozsvári együttes e játékdarabjáról címén kívül (*Köleséri vagy a titkos ellenkezés*) egyebet nem tudunk.

Magyarországon is dicséretes játszásain - Öri Fülöp István - erősen hiányos színlapadataink szerint - 1792. május 31. és szeptember 26. között tizennégy szerepben lépett fel Pest-Budán.

Pákodi - Valószínűleg elírás; Kótsi minden más forrásban K. *Patkó* Jánosként szerepel.

Újmódi gonosztévő-ben - Másik címén: *A gályarab*. Fenouillot érzékenyjátékát Aranka György fordította, és először 1783. február 4-én játszották Kolozsvárott.

leányokért - Fejér Rozália és Bajkó Terézia jött vele.

14 Déri Múzeum, K. X. 75.79.1 - Csokonai említett öt levele közül valamelyik eljuthatott a pesti magyar színtársulathoz, az 1796-ban Mérey Sándor által összeállított *Magyar játékszíni darabok lajstroma* ugyanis felvette a számon tartott fordítók közé „Csokonay”-t, aki „valami tizenöt darabot fordított”. (L. Bayer József: *A magyar drámairodalom története*, Bp. 1897 II. 411. Az akkor magántulajdonban levő dokumentum ma az OSzK Kézirattárában: Quart. Hung. 4182.) Ez megerősíti, hogy a „felküldendő tizenhat komédia” Csokonai elkészült vagy munkában levő fordítása lehetett, míg az ezektől megkülönböztetett „egy komédia” a *Tempefői* (vö. Pukánszky Kádár Jolán jegyzeteivel: *Csokonai Vitéz Mihály művei. Színművek I. 1793-1794*, Bp. 1978. 260-1.). A színtársulat válaszáról nem tudunk; Csokonai-fordítást vagy -darabot nem játszottak Pesten.

15 PmL, Színházi iratok levéltári gyűjteménye - Eugen Busch 1793. március 23-án vette át a pest-budai színházak bérletét a szerződését ki nem töltött Emanuel Unwerthtől. Kitűnő üzleti érzékkel törekedett nyereségre: magához váltotta az álarcosbálok jövedelmét, 1794-ben megnyitotta a Kreutzer-Theatert, 1795-ben részvénytársaságot hozott létre a tőke koncentrálására, és megszerezte - az állathecc kivételével - a két város egyéb látványosságainak bérleti jogát is. 1800-ig tartó tevékenységét a színháztörténet a tömeges népszórakoztatás időszakának értékeli (Kádár 50-65.). Az önmagát jövedelmeiből fenntartani nem képes magyar színtársulattól ezért igyekezett mihamar megválni. 1794-ben - helytartótanácsi közbenjárással - a vármegyék és az arisztokraták páholybérletének ígéretével sikerült maradásra bírni.

egy vala - Nem felel meg az igazságnak, 1793 második felében három vármegye 350 forint 8 krajcár adományt küldött (Bayer: *Játékszín*, I. 170.).

16 OSzK Kt. Quart. Lat. 2225. - Betűhív közlése Enyedi Sándortól: *Színházi élet Kolozsvárott, anno 1801*, *Új Tükör* 1985. május 12. A kolozsvári színházat püspökkorában is látogató Mártonfi gondolatai - a kritika hiányáról, a „nagy nemzeti buzgóság” rosszallásával - szinte már Katona Józsefet előlegezik: *Mi az oka, hogy Magyarországon a játékszíni költőmesterség lábra nem tud kapni?* (1821)

egy gyűjteményt - Az *Erdélyi Játékos Gyűjtemény* 1793-94-ben jelent meg; Bartsai László és Boér Sándor fordításait, adaptációit tartalmazta.

17 PmL, Színházi iratok levéltári gyűjteménye - Szerelemhegyi András 1793-tól, az első énekesjáték, a *Pikkó herceg és Jutka-Perzsi* bemutatója óta végezte felsorolt munkáit a társulat javára. Librettó-fordításait, korrepetitori és sűgői munkáját alkalmanként fizették. A Helytartótanács 1794. december 2-án kelt 26760/1794. sz. leiratában a bérlőhöz, Buschhoz utasította a kérvényt. Szerelemhegyi nem került tartósan a fizetési személyi állományba (a fizetési listán csak 1795 júliusa és szeptembere között szerepelt, hat forint heti gázsival), hanem - fennmaradt számlái szerint - továbbra is alkalmanként fizették.

18 PmL, Színházi iratok levéltári gyűjteménye - Szabolcs vármegye átirata Pest vármegyéhez, fogalmazvány vagy másolat. A megajánlást tevők listáját Bayer nyomán közöljük: *Játékszín*, I. 203. Az alispán jelentése Szabolcs vármegye közgyűlésére készült. Minthogy a Szabolcs által a Helytartótanácshoz felterjesztett terv egybeesett a Martinovics-mozgalom felderítésével és a megtorlással, azt későbbi időre halasztották (vö. Bayer: *Játékszín*, I. 204-6.). Az 1792 óta tartó, Franciaország elleni háború pedig a megyék figyelmét is a hadiszállításokra fordította; Pest kivételével nincs nyoma érdeklődésüknek.

19 KazLev. II. 389-90.

Testvérek - Goethe egyfelvonásosát Kazinczy fordította magyarra. 1794. december 17-én tűzték műsorra, egy előadást ért meg.

A szokás megköti... - Ziegler vígjátékának (Ernyi Mihály magyar szövegével) október 31-én volt a bemutatója. Sikerét mutatja, hogy 1795-ben is műsoron maradt további négy előadással.

vásárkor - a november 15-i, Lipót-napi vásárra céloz.

árestom helyett - Az október 15-i előadás után Liptai Mária a közönségnek panaszolta színésznői sérelmeit, és azokért veendő elégtételre buzdította híveit. Az 1793-ban elfogadott játékszíni törvények több pontját is sértő magatartásáért a Helytartótanács huszonnégy órai elzárásra ítélte.

formulával követte meg - Podmaniczky József főigazgató segítségével a színészmesterséget és az emberi szabadságjogokat egyaránt feudális módon lebecsülő büntetést nyilvános bocsánatkérésre sikerült mérsékelni, ami október 24-én hangzott el, de megváltoztatott szöveggel, újabb nézőtéri botrány közepette. Az eset részletes történetét, a bocsánatkérő formula eredeti szövegével együtt l. Bayer: *Játékszín*, I. 187-91.

a rollt köztők kiosztani - A Liptai Mária személye körüli bonyodalmak 1794 júniusában azzal kezdődtek, hogy nem akarta eljátszani a *Sofia* című Möller-érzékenyjátékban a ráosztott szerepet, hanem a címszerepet igényelte.

a király rabjai - a magyar jakobinusok szervezkedésének lefogott vezetői. A királyi tábla elnöke, Ürményi József személynők október 20-án kapta meg az uralkodó leiratát a per előkészítéséről, október 30-án pedig a kancelláriáét a követendő perrendtartásról. Kazinczyt december 14-én tartóztatták le, Aszalayt 1795 márciusában.

Hajnóczy hivatala - 1794. augusztus 16-i letartóztatásakor titkár volt a magyar kamaránál.

20 *Fővárosi Lapok* 1889. február 27. - Vadnay Károly szerkesztő közlése hasonló nevű nagyapja hagyatékából. Kézirata sem akkor, sem azóta nem ismert, bár a levelet már 1863-ban publikálta a *Színházi Látcső* című szaklap.

Codrus-t - Cronegk klasszicista szomorújátékát id. Wesselényi Miklós fordította magyarra. Bemutatója 1794. november 12-én volt Kolozsvárott.

Tancred - Voltaire tragédiáját Péczeli József fordításában játszották, először 1794. november 13-án.

pesti teátrum - Noha ebben az időben még játszott Pest-Budán magyar társulat is, a levélíró valószínűleg a pesti német színházra céloz.

21 PmL, Színházi iratok levéltári gyűjteménye - A társulat szakszerű igazgatása mindvégig hiányozván, a pártolás nehézségei és a növekvő problémák mindinkább személyi és csoport-ellentétek formájában jelentkeztek a társulaton belül (vö. a 19. sz. levéllel!). A korábbi igazgató, rendező, az alapító tag Kelemen László mindinkább háttérbe szorult a vezető színészek mellett (ennek előzményeit lásd 9. sz. levelünkben!). Szentkirályi László aligazgató ismételt figyelmeztetései a társulati egység helyreállítására sorozatosan kudarcot vallottak. A nyilvánosság elé került ellentétek károsan befolyásolták a társadalmi pártolás hatékonyságát, s így nemcsak az előadások művészi színvonalát veszélyeztették, de közvetlenül is hozzájárultak az együttes 1796. évi feloszlatásához. Várady Mihály, a 19. sz. levélben említett rendező júniusban, Kelemen László július végén vagy augusztus elején hagyta el a társulatot.

húgai - Kelemen Erzsébet (Láng Ádám János felesége) és Kelemen Borbála, akik testvé-
rükkel együtt hagyták el Pestet.

22 PmL, Színházi iratok levéltári gyűjteménye - Javított fogalmazvány; a megszólítás (mely eredetileg Pest vármegye alispánjához szólt), a két, szintén aláhúzással jelölt szövegrészlet és a levél dátuma javított (az utóbbi eredetileg július volt). Bő tartalmi kivonata Bayernél: *Játékszín*, I. 212. A kérelemre, amelyet Pest vármegye a Helytartótanácsához továbbított, nem készült érdemi válasz vagy döntés.

1792-ben - A társulat meghasonlását jól mutatja, hogy a Kelemen vezetésével létrehozott első előadások helyett az 1795. évi személyi állomány jelenlététől számították történetüket.

színezeteket - itt: díszleteket és színpadi gépezeteket.

áprilistól fogva - Eugen Busch végleges színigazgatói lemondása után a társulat - Szentkirályi László vármegyei aljegyző fennhatósága alatt - önigazgatással folytatta munkáját, és a rossz anyagi helyzet miatt hét-tíz naponként fizettek gázsit.

23 PmL, Színházi iratok levéltári gyűjteménye (másolat) - Az itt vázolt elképzelés, az első magyar színházi körzet terve azon bukott meg, hogy mire a tiszántúli vármegyék testületi támogatása biztosítható lett volna, a pesti társulat 1796 áprilisában feloszlott.

fő igazgató táblái - a Helytartótanács, a királyi tábla és kamara.

nagyobb juss - A kormánysszervek tisztviselői és a helyőrség tisztjei régi és kedvezményezett bérlői voltak a német színháznak. Kelemen helyzetértékelése őszinte és találó.

vásárhetet januáriusban - az Antal-napot (január 17.) követte.

debreceni országos vásárokon - Az említett Antal-napi és Szent György-napi mellett ilyen volt augusztusban és októberben; mindegyik legalább egy hétig tartott.

24 PmL, Színházi iratok levéltári gyűjteménye - Az 1796. április 10-én feloszlott szintársulat után 1774 forint 47 ¼ krajcár adósság maradt. (Szentkirályi pénzügyi összeállítását l. Bayernél: *Játékszín*, I. 221-2.) Bóbits János pesti szabómester házában lakott 1793-tól a társulat szabója, és nála helyezték el a jelmeztár egy részét is. Az 1797. augusztus 28-án és a követ-kező napokon tartott árverés bevételeiből kifizetett hitelezők listáját ismerjük (1582/1797. közgyűlési irat): Bóbits nem szerepel köztük.

most következő vásár - a József-napi (március 19.)

kótyavetye által - Csak a jelmeztár maradéka került árverésre, a játékszíni könyvtárat Pest vármegye 1800-ig megőrizte.

25 Enyedi Sándor: *Id. Wesselényi Miklós színházi levelezése*, Bp. 1983. 51.

főbíró uramhoz - Szombathy István.

Nagyságtoknak - Az itt tartalmilag idézett levelet Wesselényi Miklós és Fekete Ferenc küldte Debrecenbe. Szövege: Enyedi i. m. 49-50.

Nagyboldogasszony-napi - augusztus 15-i.

máskor is - Wesselényinek levele utalt arra, hogy korábban már fellépett magyar vándortársulat a városban; más forrásból tudjuk, hogy 1796-ban a Fejér Ló vendégfogadó szekérszínében játszottak. Enyedi Nagy János Nagybányán és Nagykárolyban 1796-ban működött együttesére vonatkoztatja az utalást (i. m. 19. és 174.).

kimutatandó alkalmas helyen deszkaszínt - A debreceni tanács 1798. július 23-i határozata szerint (szövege legutóbb Enyedinél: i. m. 174-5.) ismét a Fejér Ló szekérszínének bedesz-kázásával alakították ki játszóhelyet, mégis a város költségén és faanyagából, amelyet bérleti díj fejében adtak ki. A társulat 1798. augusztus 11-én kezdte meg benne az évadot. A Fejér Ló telekraiját képmellékletben közöljük. A deszkaszín 1811-ig szolgált színházul, amikor egy újabb tűzvészben elpusztult.

26 Szmollény Nándor: *A szegedi magyar nemzeti színészet százéves története*, Bp. 1906. 48-9., a kézirat hasonmásban a kötet függelékében. - Kelemen László és társulata nem várta meg a színházterem felépülését, 1800. május 6. és 28. között játszottak Szegeden, előbb a felsővárosi, ingyen átengedett Szent György téri régi templomban, utóbb egy üres raktárhelyiségben, végül egy sópajtában (vö. MK 1800. június 20.). A városi tanács egyébként február 27-én felelt Kelemennek, szövegét l. Szmollény i. m. 49-50.

itt, Nagyváradon - Kelemen naplója szerint 1799. október 17-én alakult újjá a társulat, és 1800. március 31-ig játszott a városban. (L. Staud Géza: *Bayer József tudományos munkássága*, Bp. 1979. 125.) Enyedi még egy április 3-i előadásról is tud: *Az erdélyi magyar színjátszás kezdetei*, Bukarest, 1972. 196.

teátrumot építtetni - A színházterem az új városháza épületében volt, bálterem és kávéház társaságában.

kész - A városháza és benne a színházterem avatására csak 1800. november 25-én került sor. Leírása: MK 1801. január 13. Kelemen ekkor ismét Szegeden járt, társulatát is ide akarta hozni, de adósságai miatt nem szabadulhatott Losoncról, vö. MK 1800. december 5.

27 Szmollény Nándor: *Tanulmányok és emlékek*, Szeged 1905. 51-2. - A címzettnek, Volfordt József polgármesternek vezető szerepe volt a Kelemen-társulat befogadásában és a színháztermet is magában foglaló új városháza építésében.

piktornak - A színháztermet „nevezetes piktör és mechanikus Nessentaller úr” készítette, vö. MK 1801. január 13.

asszonyi képében - A város-asszony metaforát Vedres használta az új városháza alapkölleté-lére írott alkalmi versében (Pest 1799), amelynek Karacs Ferenc által metszett illusztrációján Szegedet allegorikusan ábrázolták.

28 Joós Ferenc: *A vándorszínésztől az állami színházig*, Kecskemét 1957. 126-7. - A kecskeméti születésű Kelemen László - újrátársulási kísérletének keretében, naplójának bejegyzése szerint - 1800. június 1. és augusztus 15. között játszott szülővárosában, ahová Szegedről

érkezett. (Staud Géza: *Bayer József tudományos munkássága*, Bp. 1979. 125. Ugyanott a június 7-i olvasat téves.)

Kőrös városába - A társulat augusztus 17. és 29. között játszott Nagykőrösön (uo. 126.) Kelemen naplójában azt is megjegyzi, hogy a két város nemcsak ingyen engedett át épületet és adott szabad szállást, de „fuvarozásokkal is segítették” a társulatot.

sub ./. - A melléklet hiányzik, valószínűleg a városi tanács terjesztette fel a Helytartótanács-hoz; Kelemen társulatának kecskeméti műsorát nem ismerjük.

29 OSzK Kézirattár, Fol. Hung. 1129. - A Theatrale Institutum az első pest-budai társulat bukása után jött létre azzal a céllal, hogy a javukra befolyt, de már fel nem használt összeget kezelje; első írásos említése 1799-ből való.

közgyűlés alkalmatosságával - Az 1802. március 17-i közgyűlés Rehák indítványát az országgyűlési követutasítást kidolgozó bizottsághoz továbbította. A Theatrale Institutum hatáskörét nem terjesztették ki; jogutódjának az 1831-ben kiküldött bizottság tekintendő, vö. a 97. sz. levél jegyzetével!

ezen esztendőben ország gyűlése - 1802. május 6. és október 31. között, Pozsonyban.

német új teátrumnak plánuma - József nádor, Pest város szépítési tervének 1801. november 14-i előterjesztésében valóban szerepeltette a színház és a redout tervét, a tervezés azonban csak 1806-ban kezdődött.

idén el fog kezdődni - Csak 1808 tavaszán.

Losoncon elfoglalt teátrális bibliotéka - Pest vármegye az árveréskor megőrzött játékszíni könyvtárat 1800 nyarán Kelemennek adta át, akitől 1801-ben Losoncon - adósságai fejében - lefoglalták. A társulat vagyonának maradványát Nógrád vármegye ugyan még abban az évben zár alá vette, de java már elpusztult. A közgyűlés határozata alapján a tárgyalások tovább folytak, 1808-ig tartva, de addigra a maradványok is szétszóródtak.

30 Fodor István: *Marosvásárhely színi élete*. Marosvásárhely 1933. 29-30. - A kb. hatezer lélekszámú város kollégiuma, Teleki-tékája, az Erdélyi Nyelvművelő Társaság révén művelődési központnak számított; az itt működő királyi tábla tisztviselői kara és magyar lakossága miatt pedig garantált közönségű színházi állomásnak tűnhetett a megélhetési gondokkal küszködő kolozsvári színtársulat számára. Marosvásárhelyen diákszínjátszás és nemesi műkedvelés is folyt. Az első színháztervet Őri Fülöp István készítette el 1794-ben és juttatta el az Erdélyi Nyelvművelő Társasághoz. (Szövegét l. Fodor i. m. 18-9.) A felépült deszka-színházban a kolozsvári társulat első itteni évadját 1803. június 12. és július 31. között tartotta; hetente négyszer (vasárnap, kedden, csütörtökön és szombaton) játszva és összesen huszonhat előadást produkálva. A nyitóelőadáson August Kotzebue *A nevelés formálja az embert* című darabját játszották.

ápril 10-én - A Teleki Ferenc és P. Horváth Miklós aláírású levél szövege: Fodor i. m. 22-3. Hasonló tartalmú, támogatást kérő levelet küldtek egyidejűleg Teleki Mihálynak, Marossszék adminisztrátorának és a királyi tábla bírójának, valamint Toldalagi Ferencnek, vö. Fodor i. m. 23-4.

ápr. 23-án - A városi tanács kedvező válaszában egy, a szezon végén szétszedhető épületről volt szó. (Fodor i. m. 24-5.)

húszöles - 37,8 méteres.

nemes közönség - A társulat pártolására, egyszersmind felügyeletére színi bizottság alakult Teleki Mihály elnökletével.

31 Géresi Kálmán: *A debreczeni színészet vázlatos története 1798-1898*, Debrecen 1898. 16-7. - A Károlyi-család tótmegyeri kastélyszínházának felszerelése 372 db díszletet és díszletelemet, 320 db jelmezt, 71 db német színművet és 78 db színpadi gépezeti elemet tartalmazott. (Listájukat - a német drámaszövegek kivételével - tételesen közölte Mályuszné Császár Edit: *Adatok a magyar rendezés első évtizedéhez*, Bp. 1962. 95-109.) Károlyi József 1803-ban bekövetkezett halála után özvegye felszámolta a kastélyszínházat (vö. Staud Géza: *Magyar kastélyszínházak*, Bp. 1964. III. 71-5.), 1803. június 19-i utasításában elrendelte a berendezés Pestre szállítását és ottani értékesítését. Vevő híján fordult 1804. augusztus 25-én a család jószágkormányzója Meszéna Sándor debreceni polgármesterhez. Az ajándék jegyzék szerinti átvételére és Debrecenbe szállítására 1805-ben került sor.

ide s tova való hurcolásra - Meszéna javaslata és Károlyiné kikötése ellenére ez történt 1806-ban, amikor az Erdélyből kirajzó és Debrecenben játszó társaság Szegeden át Pestre hozta a jelmeztár javát. A „debreceni köntösök” maradványának listáját Bayer József közölte: *Adatok a régi magyar színpad felszerelése történetéhez*, ItK 1891. 287-9.

32 KazLev. IV. 114-5.

Titus-odat - Kazinczy fordítását Pietro Metastasio *Titus kegyessége (La clemenza di Tito)* című drámájából. Erdélyi bemutatójának pontos időpontja ismeretlen, Ferenczi Zoltán - és nyomán Enyedi Sándor - 1804 előttre tette. A 33. sz. levél utalásai alapján nem zárható ki, hogy 1806-ban játszották először. Az előadást, amelyről színlap nem maradt fenn, karének, köszöntő beszéd és díszkivilágítással ékesített élőkép tette ünnepivé. (Ez utóbbiak szövege: OSzK Színháztörténeti Tár, színlapgyűjtemény, xeroxmásolaton.)

mennek is ki... - A Magyarországra küldött társulat 1806. május 22-től október 9-ig, majd 1807. április 16-tól 25-ig játszott Debrecenben és 1806. október 23-tól 1807. március 30-ig Szegeden. Útjukat Wesselényi jól előkészítette: írt mindkét város tanácsának, és meghatalmazottakat kért fel képviselőre, vö. Ferenczi 188-9.

Themistocles-edet - Színlap híján nem állapítható meg, hogy 1806. augusztus 11-én Debrecenben Kazinczy Metastasio-fordítását játszották-e vagy - mint 1805-ben Kolozsvárott - Jósika Jánosét.

33 KazLev. IV. 175-7.

34 KazLev. IV. 389-90. - Kultsár István a *Hazai Tudósítások* október 25-i számában - nevelő célzatú szándékkal és megjegyzéssel - közölt egy debreceni tudósítást az ott játszó magyar társulatról, amely az együttest és a közönséget is bárdolatlanak, parlaginak minősítette. A cikk nyomán írott Cserey-levél beszédes művelődéstörténeti bizonyítéka a magyar színjátszás nemesi pártolásának és érdekeltségeinek.

szép asszonykával - A debreceni tudósítás írója a telt nézőtér egyik tagjával beszélgetett, aki a közönség elégedettségének adott hangot.

mesterlegényekből - A debreceni társulatot a tudósítás „többnyire újonc és talán mesterlegényekből s -leányokból vált játszóknak” nevezte. A minősítésben annyi igazság rejlik, hogy az Erdélyből kirajzó együttes (három nő és hat férfi) az ottani társulat gyengébb és gyakorlatlanabb hányada volt, mint azt Benke József színész maga is leírta a pesti 1810. évi *Magyar Játékszíni Almanach*-ban.

35 KazLev. IV. 397-8. - Kazinczy levele válasz Cserey Farkas a 34. sz. alatt közölt 1806. november 3-i levelére. Hangvételt nem csupán a széphalmi irodalmi vezér klasszicista, a vándorszínészet napi művészi kompromisszumai iránt érzéketlen felfogása szabja meg, hanem az is, hogy Kazinczy ekkor vívta irodalmi csatáját Debrecen ellen az úgynevezett Árkádiapörben és éppen Kultsár lapjában.

őket Debrecenben - Kazinczy - naplójának tanúbizonysága szerint (MTAK Kt. K 614) - 1802 októberében, a vásár alkalmából látott Debrecenben három előadást. Erre vonatkozik a „van három esztendeje” utalás.

sohasem tudják leckéjeket - 1802. október 6-án Kazinczy *Clavigo*-fordítását játszották; a napló bejegyzése szerint: „Egy sem tudta könyv nélkül a rollt.” Színlapját reprodukálta Enyedi Sándor: *Id. Wesselényi Miklós színházi levelezése*, Bp. 1983. 239.

rossz darabokat - 1802. október 3-án Kazinczy az általa ismételt „mázolónak” nevezett, sokszor bíralt August Kotzebue *Az epigramma* című vígjátékát látta.

operákat cincognak - Október 5-én *A kontraktus* (Dittersdorf-Holberg-Kótsi Patkó János) című énekesjáték szerepelt a műsoron.

36 OSzK Kt. Levelestár

tegnap - pontosan: 1807. május 8-án volt az első magyar hivatásos előadás a pesti Rondellában.

Az erkölcsnek próbaköve - helyesen: *Virtus próbaköve a szerencsétlenség*. August Kotzebue ötfelvonásos érzékenyjátékát Ernyi Mihály fordította magyarra. Ferenczy itteni véleményén kívül nincs adatunk arra, hogy a magánéleti témájú szentimentális drámát példázatként játszották volna.

37 OSzK Kt. Fol. Hung. 1129. - Wesselényi és az érdekeltek levélváltását a Pestre érkező társulat igazgatása ügyében Bayer József közölte a Mérey-hagyatékából: *Báró Wesselényi Miklós pesti színtársulatának történetéhez*, ItK 1891. 221-33. Az ottani tizenkét dokumentum közül kötetünkben három levél szerepel. Bayer és Enyedi (i. m. 126.) közlésének pontatlanságai miatt a kézirat alapján javítottunk.

a német teátrum árendásának - Két bérlő volt: Anton Jandl színész rendező és Alois Czibulka karmester operarendező. Hatásköri villongásaik miatt 1807 után nem vállalták az együttes bérletet.

ketten - Ráday Pál (vö. a 41. sz. levéllel) és Szluha Alajos.

38 OSzK Kt. Levelestár

Budán - A Várszínházban.

Zríni - András Elek színész-író *Zrínyi Miklós és az ő barátjai* című ötfelvonásos érzékenyjátéka. Sikeres darab volt: 1814-ig hét előadást ért meg.

új személyné - Valószínűleg Murányi Zsigmondné Lefèvre Teréziára céloz.

Pesten - A Rondellában.

Verseghy darabát - pontosabban: Verseghy Ferenc fordítását. *A szerelem gyermeke*, August Kotzebue érzékenyjátéka 1792 óta volt sikeres műsordarab Magyarországon.

39 OSzK Kt. Fol. Hung. 1129.

két levelet - Teljes szövegük: i. h. 225-6. és 226-7.

40 OSzK Kt. Fol. Hung. 1129.

régen várom - Darvas már október 11-én panaszkodott Méreynek, hogy hiába várja válaszát (ItK 1891. 227-8.).

levelemben - Tartalmát nem ismerjük.

királyi komissióra - Darvas Méreynek küldött, október 11-i leveléből tudjuk, hogy „a hegy-aljai szőlők licitációjára” utazott (i. h. 227.).

az társaságot általengedni - Darvas 1807. december 6-i, Méreynek írott levelében hivatkozik Wesselényi egyik elkallódott, korábbi levelére, hogy Czibulkának nem adja át a társulat vezetését. Október 23-án viszont teljhatalmú megbízottá tette Rehák József ügyvédet (i. h. 230-1.), aminek hatására Darvas Ferenc visszalépett a színtársulat irányításától.

nem direktióra való - A színészek levélben fordultak Wesselényihez, majd meg nem nevezett megbízottjához, kérve Ernyi leváltását (i. h. 232.), aki 1808-ban valóban elhagyta a pesti társulatot.

41 KazLev. V. 299-301. - Ráday visszatekintése a 40. sz. levélben írott, előző évi bérleti ügyre vonatkozik, utalásokkal 1790-re is.

Pestről jött... - A dátum Kazinczy rájegyzése.

nádorispányunk - József főherceg.

igazgatás - A helyzet csak 1809. február 1-ével normalizálódott, amikor Wesselényi Vida Lászlóra bízta az igazgatást.

42 KazLev. VI. 350-1.

A múlt szerdán - április 26-án. Az érzékenyjátékot összesen háromszor játszották 1809-ben és 1810-ben.

Európának sorsárul - Napóleon bajorországi hadisikerei után a francia seregek közeledtek Magyarországhoz.

a magyarok istenekrül - Április végén már szerveződött a fegyverbe hívott magyar nemesi felkelés.

triász - Kazinczy pesti követői; Vitkovics és Szemere mellett Horvát István volt a harmadik tagja.

43 KazLev. VII. 50-2.

A múlt héten - Goethe darabját Kazinczy fordításában egyetlen előadáson játszották, 1809. november 6-án.

Bácsmegyei - Kazinczy 1789-ben Kassán megjelent szentimentális regénymagyarítása: *Bácsmegyeynek öszveszedett levelei*.

Qui drama... - Aki Goethe drámáját nem szereti, szeresse Perinet és Zschokke komédiáit! A levél jól szemlélteti a Kazinczy fordításai által képviselt klasszicizáló ízlés elszigeteltségét az említett szerzők érzékeny-, víg-, vitézi és énekesjátékaival szemben.

44 *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1810. január 27. - A mellékletet az újság nem közölte.

még többet is - A Pest vármegyei nemesi felkelők lovastisztjei még ebben az évben további kétszázötven forintot adományoztak a társulatnak, a gyalogos tisztek pedig száz forintot ajánlottak meg. Példájukon vidéken is buzdultak: a lap július 25-én arról tudósított, hogy a Szabolcs vármegyei inszurgens tisztikar a debreceni társulatnak ajándékozott négyszázhuszonhat forintot.

45 MSZI Kt. 82.93 - Wesselényi 1809. október 25-i halála után Debrecen színészete függetlenedett Kolozsvártól, miután a színészek már a báró életében, 1809 szeptemberében kérték városi igazgatás alá történő átvételüket. A kolozsvári színházi bizottság meghatalmazottjaként fellépő ifj. Teleki Lajos - rendelkezve Wesselényi özvegyének, Cserey Ilonának és a Debrecennek felszerelést ajándékozott Károlyi Józsefnének (vö. 31. sz. levél) felhatalmazásával - jogfolytonosnak tartotta a társulat Wesselényivel kötött egykori szerződését, és (tekintettel a közeledő erdélyi országgyűlésre) 1810 márciusára felszerelésével együtt Kolozsvárra rendelte a társulatot. (A levélváltás több darabja Enyediné: i. m. 158-62.)

a város fogja a társaságot általvenni - Gulácsy Antal március 14-i beadványa alapján Debrecen városa nem tartotta saját kezelésében a színházat, hanem neki adta át háromévi bérletre, évi háromszáz forint bérleti díj fejében, Ernyi igazgatása alatt. A városi felügyeletet a polgármester és egy tanácsos gyakorolta. (Lásd még 47. sz. levelünket!)

Nagyságtokat tudósítani - Debrecen városa április 12-én válaszolt, miután meghallgatta a tárgyban kiküldött öttagú ténymegállapító bizottságának jelentését. (Ennek részleteire lásd Géresi 24-5. és Ferenczi 225-30.)

a garderóbot - A jelmeztárat Debrecen végül átadta (1810. április 4-én) Kolozsvárnak; a helyzetet bonyolította, hogy a város viszont Pesttől követelte vissza az 1806-ban odavitt Károlyi-féle jelmezajándékot.

a bibliotékának sem azon részit - A színházi könyvtár átadása ugyanakkor megtörtént, miután - mint arra levelünk is utal - javát az előző két hónapban lemásolták.

új társaság állítódna fel - Kolozsvárott február óta Székely József és Vándza Mihály szervezték újjá a társulatot, mivel a debreceni színészek helyben maradtak.

ajánlom magamat - Éder valóban Kolozsvárott folytatta pályáját.

negyvenöt rforint - Gázsija Erdélyben is ennyi lett.

feleségem - Ő is a kolozsvári társulat tagja lett, de - a színlapok tanúsága szerint - csak ritkán játszott.

társzekerére is emlékeztetem - Az átadott felszerelést valóban azon szállították Kolozsvárra.

46 KazLev. VII. 398-408. - A keltezés Kazinczy utólagos rájegyzése. Az irodalomtörténetírás sokszor idézte és többször publikálta a levelet, amelynek színháztörténeti adatai azonban nem felelnek meg a valóságnak. A teljes levél alapján 1810. március 29-re tehető színházlátogatás napján a magyar társulat a *Hamlet*-et játszotta, éppen Kazinczy fordításában, a németek a Rondellában egy Dalayrac-vígopera bemutatóját tartották. (Ugyanígy nem igazolható a más-napi „Ritterschauspiel” megtekintése a német színházban.) Tisztázásra vár, miért egy hónap

múltán és Kazinczy ismételt sürgetésére vállalkozott csupán Szemere a beszámolóra, miért hallgatott a *Hamlet* pesti előadásáról stb. A felidézett beszélgetés ízléstörténeti tartalmában mindazonáltal nincs okunk kételkedni.

magyar teátrum - A társulat ekkor a Hacker-szálában (Tanács körút 7.) játszott.

47 KazLev. VIII. 77-9.

általvette a színjátszók igazgatását - L. 45. sz. levelünk jegyzeteit!

most dolgozom újra - Kazinczynak ezek régebbi fordításai, vö. 2. és 19. sz. levelünk jegyzeteivel!

Jeri és Bätelyjét - Pontosan: *Jery und Bätely*, Lipcsében jelent meg először 1790-ben.

Halászléány-át - *Die Fischerin*. 1807-ben az előbbivel együtt jelent meg Tübingenben, Goethe műveinek VII. kötetében. Kazinczy e két tervezett fordítása nem készült el.

Emilia Galotti-m és Minna von Barnhelm-em - E sokáig érlelt és többször átdolgozott fordítások közül az előbbi 1830-ban, az utóbbi pedig - posztumusz műként - csak 1834-ben jelent meg.

48 KazLev. VIII. 531-4.

a gubernátor neve napján - György-napon, április 24-én.

Orfeusz és Euridice - Gluck operájának Calzabigi írta szövegkönyvét, Kónyi János fordította magyarra, nyomtatásban megjelent 1774-ben.

elkezdett teátrumi épület - A kolozsvári magyar színház építése 1807 óta állt. Az 1811. évi országgyűlés vonatkozó határozatairól, illetve az építkezés újraindulásáról Ferenczi (173-6.) és az építkezés vezetője, Káli Nagy írt: 61-7.

vitessék egészen fel - Csak 1812-ben; 1813-ban készült el a tetőfedés, míg a belső berendezés - a pénz fogya miatt - 1820-21-re maradt.

a jövő télen - A színház csak 1821. március 12-én nyílt meg Th. Körner *Zrínyi*-jének nemesi műkedvelők által bemutatott előadásával. A hivatásos társulat másnap Szentjóbí Szabó *Mátyás király*-ával kezdett benne játszani.

a németek - Kolozsvárott 1810 és 1820 között játszott német társulat.

49 KazLev. IX. 51-3.

három esztendők óta - Vida 1809. február 1. óta igazgatta a társulatot.

közgyűlésünk vala - 1811. augusztus 13-án.

Hakker-szálában - 1809. február 24. óta játszott itt a magyar társulat (1812. február 19-ig), miután Vida az 1780-ban kialakított tánctermet színházzá építtette át. A mai Tanács körút 7. sz. alatti ház 1966-ban bontották le.

a Beleznay kertében - A mai Rákóczi út és Puskin utca sarkán állt épület kertjében.

Törtel - Vida László birtoka. Kazinczy 1815 májusában látogatott ide.

egy boldog pár - Vida 1810-ben feleségül vette Bárány Katica segédszínésznőt a társulattól; a színügytől való visszavonulásának ez is egyik oka lehetett.

50 KazLev. IX. 146-9. - Döbrentei levelének részlete érdekes jelentés egy drámafordító műhelyéből. A szöveg több problémát vet fel. Döbrentei már 1808-ban jelezte Kazinczynak, hogy elkezdte fordítani a *Macbeth*-et, és a marosvásárhelyi deszkaszínház körülményeihez kívánja alkalmazni (KazLev. VI. 5.). Kazinczy, noha 1791-ben németből lefordította a drámát, nem kívánt vele foglalkozni. Kolozsvárott 1812. április 11-én volt a *Macbeth* magyarországi bemutatója Vándza Mihály címszereplésével, akinek Döbrentei fordítását ajánlani kívánta. A színlap (reprodukálva Bayer József: *Shakespeare drámái hazánkban*, Bp. 1909. I. 238.) nem tünteti fel a fordító nevét. A szereplők közül néhány valóban kimaradt, de Donalbain szerepelt. Döbrentei végül 1830-ban Pesten jelentette meg a *Macbeth*-fordítást, „mai előadáshoz alkalmaztatva”, Széchenyi Istvánnak ajánlva. A kihagyások és a kimaradt személyek nem azonosak az 1812. évi színlap adataival. A kötet 267-8. lapján Döbrentei közli, hogy 1825-ben a pozsonyi országgyűlés alkalmával (lásd 76-77. sz. leveleinket!) kéziratából játszották a drámát, és ő is szeretne látni, minél alkalmasabb épületben, egy magyar *Macbeth*-előadást, ami - az eddigi adatokkal együtt - kizárja, hogy 1812-ben az ő fordítását játszották volna Kolozsvárott. Így valószínű, hogy a levelünkben említett fordítás, amely 1808 óta készülhetett, egy nyilvánosságot nem kapott variánsra vonatkozik.

Holingshed krónikájából - Raphael Holingshed *The cronicles of England, Scotland and Ireland* című művének második, kibővített kiadása (1587) szolgált Shakespeare forrásul.

Benkének ígértém - Döbrentei 1809 őszén járt Pesten. Ekkor, vagy Benke 1810. június 19. és július 10. közötti kolozsvári vendégfellépte idején, tehette ígérte.

a pesti nagy új játékszín - Az 1812. február 9-én megnyílt Pesti Német Színház.

51 KazLev. IX. 318-9. - A levélben említett országgyűlési végzés nem válhatta be a hozzáfűzött reményeket, az 1813-ra tervezett színházavatást. A pénzleértékelés következtében az összeg értéke egyötödére zsugorodott.

közelebbi ország gyűlésén - Az erdélyi diéta 1811. február 27-i ülésén.

félben áll - lásd 48. sz. levelünket!

végzette - „...minden porciót nem fizető birtokos, immunis magyar és székely nemesember, kihagyván a városiakat, a porciózás alatt lévő magyar és székely egyházi nemeseket, az 1809-beli insurrekcionális instrukció kiállítására költségeire rendbe szedett, megállapított konskripciók szerint minden normalis egy egész telek után ötven rforintok (...) fizettessenek.” (Káli Nagy 63.)

váltóforintot - elírás: a megajánlás még rhénesforintban történt.

110 000 és 120 000 között - szintén elírás: ez nem a telkek száma, hanem a megajánlott összeg, némileg túlbecsülve.

52 Fodor István: *Marosvásárhely színi élete*, Marosvásárhely 1933. 78-9. (a városi levéltárból közölve) - Az 1803-ban épített és 1808 júliusa óta üresen állott deszkaszínházat előbb, 1810-ben városi ispotállá akarták átalakítani, majd zabraktár lett belőle. A városi tanács 1812. május 20-án az inventárium kiegészítésére (a székek számának megadására és az egyéb faanyag felmérésére) utasította kiküldöttéit. A viszonylag nagyszámú, felsorolt díszletlem részben adományokból származott: Bánffy Dénes és József kolozsvári háziszínházából, illetve Toldalagi László támogatásából (Fodor i. m. 33. és Staud Géza: *Magyar kastélyszínházak*, Bp. 1964. III. 128.). 1814-ben hiábavaló kísérlet történt a zabraktár kiürítésére, és csak 1815-ben

játszhatott újra a kolozsvári társulat Marosvásárhelyen. A deszkaépület 1820-ig szolgált színház céljára.

kortina - függöny. Nagy számukból és a „firhang” megkülönböztetéséből arra következtethetünk, hogy ezúttal nem háttér- vagy előfüggönyt jelent, mint általában a korabeli terminológiában, hanem az oldalkulisszákra való festett textil díszletelemeket.

firhang - függöny, amelyet előfüggönyként, illetve az egyes kulisszapárok mögött lehetett lebocsátani és felhúzni; segítségükkel mélységben tudták tagolni a színpadi teret.

festett keskeny vászon - a színpad fölött, a kulisszapárok között átívelő szuffitaíveken rögzített drapériacsík, amelynek leeresztése a zárt tér illúzióját volt hivatva kelteni. Számuk arra utal, hogy a deszkaszínház valószínűleg négy kulisszapárral működött.

2. és 3. helyen - A deszkaépületnek páholysora és karzata nem lévén, földszintjén a zártszékek mellett 1., 2. és 3. helyosztály létezett. Utóbbiak voltak az olcsóbb helyek.

53 OSzK Kt. Levelestár - Közölve: ItK 1893. 352-4., ItK 1973. 503. és Enyedi: *Wesselényi...* 169.

Az Athénei Timon-t - A fordítás nem készült el; ez az első adat e Shakespeare-dráma hazai ismeretére és lefordításának szándékára.

Don Carlos - Schiller drámájának magyar nyelvű előadásáról ez a legkorábbi adatunk, amelyet azonban más forrásból megerősíteni nem tudunk. A fordítást sem ismerjük. Bölöni Farkas Sándor, aki 1817-ben prózában lefordította a drámát, ez idő tájt már a színtársulat körül tevékenykedik, de csak a *Haramiák* rá gyakorolt hatását említi meghatározónak. Kazinczy mindössze huszonnégy sort fordított le, hiába biztatta az idősebb Wesselényi 1809-ben az egész mű átültetésére.

projektumod - terved. A javaslat azért volt időszerű, mert elkészült a kolozsvári színház homlokzata. Ide azonban nem az idősebb Wesselényi portréja került, hanem az „Erdélyi Nemzeti Magyar Játékszín - 1813 -” felirat, vö. Káli Nagy 78.

Lajosod - Gyulay Lajos, Döbrentei neveltje. A családhoz Kazinczy ajánlotta őt nevelőül.

54 KazLev. XI. 180-1.

Muzéum-nak - Az *Erdélyi Muzéum* című folyóiratról (1814-1818) van szó, amelyet Döbrentei Gábor szerkesztett, és amely kiemelten foglalkozott a magyar dráma ügyével, drámatörténeti és -elméleti kérdésekkel. Legismertebb kezdeményezésük a kolozsvári magyar színház nyitódarabjára kiírt pályázat, amelyre a *Bánk bán* első változata készült. *Széphalomról* - Kazinczy lakóhelyéről.

dekorációik rosszak - Az előző évadban Vándza Mihály volt a társulat igazgatója, aki festőként is működve, a színpadi látványra nagy gondot fordított. Ő Döbrentei viszonyítási alapja.

55 MSZI Kt. 53.2413

Euláliának - August Kotzebue *Embergyűlölet és megbánás* című, iskolát teremtő érzékeny-játékának női főszerepe.

néminémű jelöl - A mellékelt ajándékot nem ismerjük.

56 K. Nagy Sándor: *A váradí színészet története*, Nagyvárad 1884. 32-3. - Sándorfi József, Bihar vármegye főorvosa 1814. február 1-én 1280 forintért megvette Gulácsy Antal táblabíró-tól, a debreceni színtársulat addigi igazgatójától a színházi könyv-, kotta-, jelmeztárat, valamint - a Debrecen város tulajdonát képező háttérfüggönyök kivételével - a díszlettárat. Ez utóbbi kiegészítésének szándékával fordult Károlyi József árváinak gyámjához.

nagykárolyi játékszínnek - A Károlyi grófok itteni magánszínházára lásd Staud i. m. III. 88-93.

készületeit - Az elvben 1814-ben, a gyakorlatban 1817-ben átengedett díszletek jegyzékét lásd Staudnál: i. m. 92-3.

57 OSzK Kt. Levelestár - A többször publikált levél írója Kolosváry Pál főszolgabíró, aki 1818 és 1825 között igazgatta a székesfehérvári színtársulatot.

itteni vidéken - Székesfehérvárott 1813-ban és 1814-ben ötvenöt estén vendégszerepelt a pesti magyar színtársulat nagy sikerrel. A levél megírását egy hónappal megelőzően Balog István színtársulata játszott Fehérvárott. Ennek hatására döntöttek úgy Fejér vármegye rendjei, hogy megkíséreljék székvárosukban állandósítani a magyar színészetet.

15 tagokból - 1818 őszén a társulat tizenegy színészből és öt színésznőből alakult meg.

október 1. napjától - Az első előadást csak 1818. október 11-én tartották a Pelikán-fogadó átalakított nagytermében.

gróf Brunswikkal meg nem egyezhetvén - Ráday Pál a díszlet- és jelmeztárat magánál tartotta. 1821-ben a ruhatár javát a pesti Német Színházat bérbe vevő részvénytársaságnak adta el.

első alispán úrnak - Marich István Dávid, aki pénzzel és ruhákkal támogatta a színház-alapítást.

hazafit... - A felsorolt motívumokon kívül említhető, hogy Horvát Székesfehérvárott született, és foglalkozása is a megyéhez kötötte: Ürményi József országbíró titkáráként élt Válon.

58 ItK 1915. 96. - Péchy József, a kassai színház bérlője 1818. augusztus 17-i levelében (uo. 95-6.) hívta meg a miskolci magyar színtársulatot előző két évi vendégszerepléseik sikerének hatására.

59 ItK 1915. 98-9. - A miskolciak újabb vendégjátéka 1818. november 3. és 1819. március 24. (?) között volt, jóllehet a kassai törzsközönség egyik hányada, a királyi kamara tisztviselői és a tisztikar német előadásokat kívántak látni; vö. a miskolci társulat igazgatóinak Zaborszky Jánoshoz írt levelével, uo., 100-1. A vendégjátékról lásd még a 61. sz. levelünket!

teátrális társaságot - német színtársulatot.

a kötelezés - A szerződés szövegét lásd uo. 97-8.

60 Lausmann Gyula: *A székesfehérvári színészet múltja*, Székesfehérvár 1899. 22-3. Az eredeti szöveg latin nyelvű, Lausmann fordítását korrigálva közöljük.

thermolámpával - nyílt lángú, valószínűleg olajmécsesekből álló csillárral. Pribék Vilmos Fejér megyei nemes ajándéka.

a ruhatár pedig nagyszerűbb - A megállapítás arra utal, hogy sikerült Ráday Páltól a jelmeztár egy részének megvásárlása. Dicsérően szóltak a kritikák a jelmezekről az 1819. évi pesti vendégszereplés alkalmával is.

függöny - Pich Ferenc festette. Leírását közölte Kolosváry Pál a *Tudományos Gyűjteményben* (1818. XI. füzet, 129-30.)

a Tekintetes Úrnak ...neve - „...pergamenákkal foglalatostokodik két apró gényusz, melyeknek egyike Horvát nevezettel címzett pergamenát tart kezében...”

61 Figyelő 1882. XII. k. 374-6. Abafi Lajos közlése nyomán - Válasz Szrogh Sámuel 1819. február 18-i, Miskolcon kelt levelére, amelyben az a kassai vendégszereplőnek a miskolci társulatra tett hatását tudakozta, s Dessewffy válaszában tette függővé a Borsod vármegyei direkció támogatását mind a társulat napi szükségleteit, mind a színházépület biztosítását illetően.

„sine ira”... - „...harag és részrehajlás nélkül, mivel egyikre sincs okom.” (Tacitus: *Annales*, I. 1. Borzsák István ford.)

harmadévi nyárban - 1816 májusában játszott először a miskolci társulat Kassán, lásd Benczur Vilmos: *Kassai játékszín*, Košice-Kassa 1924. 9-13.

paradicsom - a karzat tréfás neve.

elszavalások... - A következő jellemzést Dessewffy 1817. május 13-i levelében Kazinczynak is megírta (KazLev. XV. 194-5.); ott Dérynéet kivette a többiek közül. Kötetünkben a hosszabb és részletesebb 1819. évi jellemzést közöljük.

fog-e és mikor felépülni - A miskolci színház alapkövét 1819. május 17-én tették le.

Borsod vármegye státusai... - Az alapkötet utáni, május 23-i kimutatás szerint Borsodból befolyt 2808 forint 30 krajcár adomány, kintlévő megajánlás száz forint. Ebből a rendek testületként ezer forintot adtak, amelyet eredetileg a Pesten építendő magyar színház javára ajánlottak.

semmit sem adtak - Abaújból az adományok 2364 forint 45 krajcárt tettek ki. Az adakozók listájának élén Dessewffy állott családjával, és a főrangú pártolók jelenléte az ő hatására és befolyására utal.

62 OSzK Kt. Levelestár

A tatárok Magyarországon - Kisfaludy drámájának ősbemutatója Székesfehérvárott volt, 1819. április 18-án.

levelemben - A részletesebb beszámolólevelet nem ismerjük.

cédulát - színlapot. A melléklet hiányzik.

leiratom - Erre nem volt szükség: a színpadi siker hatására a dráma könyvalakban is mihamar megjelent, és (itt nem közölt) 1819. június 14-i levelében már küldhette is.

63 OSzK Kt. Levelestár

Themistocles... - Pietro Metastasio drámáját 1818. június 4-én adták.

a cédulát ide zárom - A melléklet hiányzik.

a híres Kazinczy Ferenc - *Themistocles*-fordítására; lásd még 32. sz. levelünket!

64 *Kisfaludy Károly válogatott művei.* Kiad.: Kerényi Ferenc, Bp. 1938. 817-9. A Kisfaludy-Gaál-levelezés német nyelvű; Törzsök Édua és Kerényi Ferenc fordításában közlünk belőlük.

első két darabomat - A tatárok... és az *Ilka*, melyeknek német fordítását - a *Stibor vajdá*-val együtt - Gaál 1820-ban Brünmben jelentette meg a *Theater der Magyaren* című kötetben.

zsenge ifjúságomtól - tizenhetedik életévétől.

a hadi szolgálatot elhagytam - 1809-ben.

a szépmesterségeknek - utalás Kisfaludy festői tevékenységére.

16 színdarabom - A közölt lista *A tatárok*-kal és az *Ilka*-val adja ki a számot.

a Konstantinápoly veszedelmé-n - az *Irene* első, töredékben maradt változatán.

a következők - Az itt felsoroltak közül a *Dobozy*, a *Vak Béla*, a *Belizár*, az *Estorás György*, az *Y. és J.*, *A magyar honjában* szövegét egyáltalán nem ismerjük; töredékben maradt *A gyilkos*, a *Várnai ütközet* és *A Záchok*.

Árpád - Noha levelének tanúsága szerint az anyaggyűjtést Kisfaludy megkezdte, a drámaterv megvalósulásáról nem tudunk.

65 Uo. 819-22.

a külföldieknek - Kisfaludy igazát bizonyítja, hogy *A tatárok...* - Gaál fordításában - a bécsi Theater an der Wienben 1821. február 8-án megbukott, míg a pesti Német Színházban több művét sikerrel adták.

Sappho - Franz Grillparzer tragédiája. Magyar bemutatója Székesfehérvárott volt, Ináncsi Pap Gábor fordításában, 1819. november 22-én; vö. 67. sz. levelünkkel!

bolondom - a *Stibor vajda* Beckója.

nagy lármát szült - *A kérők* ősbemutatója Pesten volt 1819. szeptember 24-én; nyomtatásban valóban 1820-ban jelent meg a *Szécsi Mária* című vitézi játékkal egy kötetben. Perföldy alakjában a kortársak Nagy István királyi alapítványügyi jogigazgatót vélték felfedezni.

66 Uo. 822-6.

Festetich gróf - Festetich Albert fordítását a pesti Német Színház 1821. január 1-én mutatta be, 1823-ban nyomtatásban is megjelent.

nagy hatást tett - A *Stibor vajda* ősbemutatóját Pesten, 1819. szeptember 7-én tartotta a székesfehérvári társulat.

előszavában - a *Theater der Magyaren* című kötetben; Gaál a XXV. és a XXVI. lap jegyzetében írt röviden Kisfaludyról.

városról városra vándorol - Gaál az előszó megírásához más forrást is használhatott: öt vándortársulatot sorolt fel, tagjaik névsorával együtt.

négy éve - tévedés: csak 1818-tól (vö. 57. és 60. sz. levelünkkel!).

Miskolcon épül - Csak 1823-ban nyílt meg, éppen *A tatárok...* előadásával.

Endrődy János művét - *A magyar játékszín* című négykötetes drámagyűjtemény (1793-4) I-III. kötetének előszavában Endrődy megírta az első pesti magyar színtársulat addig ismert történetét. Gaál utóbb mégis felhasználta az előszó megírásához.

67 OSzK Kt. Levelestár

teátrumi zsebkönyvecskéket - A társulat a vármegyei igazgatás mindegyik esztendejéről adott ki almanachot.

Sappho - Nyomtatásban 1820-ban jelent meg Székesfehérvárott, mutatványát az 1819-re kiadott zsebkönyv közölte.

68 Kisfaludy Károly válogatott művei. Kiad.: Kerényi Ferenc, Bp. 1983. 827-9.

az előadás napján - 1820. május 8-án.

állapotja - Gaál depresszióban szenvedett.

69 KazLev. XXIII. 278-80. - Válasz Szentmiklóssy Alajos ismeretlen szövegű és dátumú levelére, melyben az *Hunyady László* című drámájának nyomtatásban való megjelenését újságolta.

Qui stupet in Kotzebue... - Aki elámul Kotzebue-n...

német új Schuld-ot - Müllner végzetdrámájának ősbemutatója 1813-ban volt a bécsi Burgtheaterben. Magyarul először Székesfehérvárott játszották 1818. december 20-án, Döbrentei Gábor fordításában. Lásd még a 71. sz. levelet!

egyike a legjobb magyar dolgozásoknak - Kazinczy erősen túlbecsülte Szentmiklóssyt más műfajokban is.

70 OSzK Kt. Levelestár - Székely Józsefet a kolozsvári igazgatóválasztmány bízta meg, hogy az új színház számára Bécsben festett díszleteket Kolozsvárra szállítsa. A díszletekre lásd Káli Nagy 70. 78. 102.

Ahn rau - Grillparzer tragédiája 1818 óta szerepelt műsoron, Székely valószínűleg a december 7-i, pesti előadást látta.

(Der verwunschene Prinz) - Müller-Bäuerle zenés paródiáját a színház 1819-ben mutatta be, Székely az 1820. december 8-i, pesti előadást tekintette meg.

Katica - Talán Kótsi Katalin, az erdélyi színtársulat tagja, Székelyné barátnője.

71 KazLev. XVII. 498-501.

Vétek súlya - Adolf Müllner *Die Schuld* című szomorújátéka Döbrentei fordításában Kassán jelent meg 1821-ben.

Bánk bán-t - Katona drámája 1820 novemberében, 1821-es évszámmal jelent meg Pesten.

Tudományos Gyűjtemény-ben - A folyóirat 1821. évi IV. füzetében, az 1-22. lapon jelent meg Katona tanulmánya: *Mi az oka, hogy Magyarországon a játékszíni költőmesterség lábra nem tud kapni?*

Kisfaludy Károly - A levél megírásáig színre került *A tatárok Magyarországon*, az *Ilka*, a *Stibor vajda*, a *Szécsi Mária*, a *kérők*, a *Kemény Simon*, a *pártütők* és az *Irene*. (*A pártütők* kivételével valamennyi nyomtatásban is megjelent.) Csak nyomtatásban: *Barátság és nagylelkőség*, valamint a *Mikor pattant, nem hittem volna*. Németül játszották *A tatárok...*-at Bécsben, a *Stibor vajdá-t* Pesten.

csinos almanákot - az *Aurora* című zsebkönyvet.

sok eredeti játékszíni darabokat - A levél megírásáig Kisfaludy Sándor csak *Hunyady János* című drámáját jelentette meg (Buda, 1816.). *Eredeti magyar játékszín* című, négy drámaszöveget tartalmazó kétkötetes gyűjteményét csak 1825-26-ban adták ki Budán; Bánk-drámája pedig csak 1893-ban jelent meg.

72 MSZI Kt. 53.2437

73 VÖM 17. k. 22-3.

Börzsönyben - A Tolna megyei községben Vörösmarty 1820 és 1822 között Perczel Sándor házában volt nevelő.

Püspökünk - Király József (1737-1825), 1808-tól pécsi megyéspüspök. A magyar művelődéstörténetben más ténykedésével kedvezőbb szerepet játszott: alapítványtevő és képzőművészeti mecénás volt, a vele rokonságban lévő Jókai családot is támogatta.

74 OSzK Kt. Levelestár

Shakespeare-edre - Döbrentei valószínűleg *Macbeth*-fordításának kiadásához kérte a segítséget, vö. 50. sz. levelünk jegyzeteivel!

akciás kompánia - A kolozsvári színház működtetésére alakult, nagyrészt arisztokratákból állott részvénytársaság egyik kezdeményezője éppen az ifjabb Wesselényi volt; tervzetük 1824. március 7-én készült el, a színházat 1824 októbere és 1827 között kezelték (Ferenczi 304-13.).

75 Bajza József és Toldy Ferenc levelezése, Kiad.: Oltványi Ambrus, Bp. 1969. 134.

magyarok - a Pesten vendégszereplő székesfehérvári színtársulat.

Bátori s Barcsai-t - A Báthory Zsigmond és Barcsay György című „nevezetes játék” első előadásuk volt 1824. május 10-én.

újságában - a *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1824. május 10-i számában.

nemzetesített Ubaldo - August Kotzebue *Ubaldo* című lovagdrámájának magyar, pontosabban erdélyi környezetbe való áthelyezése.

kedden - A *Stuart Mária* (egyben a dráma első magyar nyelvű előadása) 1824. május 18-án volt. A fordítást Kovácsóczy Mihály készítette.

recenziómat felőlök a Teátrumújságban - Toldy bírálata az *Allgemeine Theater-Zeitung der Stadt Wien* 1824. július 13-i számában jelent meg, Sch. jel alatt.

76 Uo. 263.

magyar színjátszók - az országgyűlés alkalmából Pozsonyban játszó székesfehérvári színtársulat.

a múlt héten... - A pozsonyi vendéjáték műsorát igen, napra pontos időrendjét nem ismerjük.

nem engedi játszani - valószínűleg álhír, vö. a 77. sz. levéllel!

77 Uo. 272.

Doktor Faust - August Klingemann drámája.

78 ItK 1902. 375-6. - Nyomtatott körlevél, amelyen tollal töltötték ki a személyre szóló adatokat, jelen esetben a közelebből nem ismert Ugray Ágnesét Váradosziban.

gazdag áldozatokat tettek - Utalás Széchenyi István és az őt követő arisztokraták megajánlására a Magyar Tudományos Akadémia ügyében a pozsonyi országgyűlés 1825. november 3-i kerületi ülésén.

79 VÖM 17. k. 169-70. - Stettner válasza 1827. április 26-án kelt, Budán (uo. 170.): „...a magyar színjátszók elmentek, anélkül hogy játszottak volna: de Szent Istvánra visszajőnek.”

80 ItK 1919. 104.

nehány hetek óta - A társulat 1828. február 17-től játszott Miskolcon.

Kassára kíváncsoznak - A levél hatására április 20. és május 28. között huszonöt előadást tartottak Kassán.

81 OSzK Kt. Levelestár - A levelet Miskolczy Pestre irányította Horvát Istvánhoz, hogy az a Dunántúlon vándorló címzetthez továbbítsa. Komlóssy és társulata 1829-ben valóban játszott Miskolcon, vö. Szendrei János: *Miskolcz város története*, Miskolc 1911. V. 100.

készen lévén tökéletesen - Az 1823 óta ideiglenes színházépület teljes befejezése 1826 és 1828 között történt, a levelünkben is említett Vay Ábrahám alispán tetemes adományával és szervezőmunkájával. Az előző, a 80. sz. levélben említett „erdélyi énekes színjátszó társaság” nyitotta meg 1828. február 17-én a *Szevillai borbély* előadásával.

Erdélybe mentek - Helyesebben: Kassára (vö. 80. sz. levelünkkel!), majd június 1. és 21. között újra Miskolcon játszottak.

82 *Figyelő* 1877. 234-5. Kazinczy Gábor másolatából közölte Abafi Lajos. - Berzeviczy élet- és jellemrajzát bővebben is kifejtette Dessewffy a Magyar Tudós Társaságban 1835. szeptember 13-i emlékbeszédében (*A Magyar Tudós Társaság évkönyvei*, Pest 1837. III. 170-84.).

83 OSzK Kt. Levelestár

norinbergai - nürnbergi.

Helvéciának - Svájcnak.

némely nemes hazafiaknak előljáró dicsőséges példája - Fülöp József elbeszélése alapján az első adománytevőket felsorolta Eötvös Károly: *Az első magyar nemzeti színház, Ország-Világ* 1900. november 25. A gyűjtés eredménye 1330 forint volt.

némely tapasztalásokkal - Kisfaludy Sándor 1828, a Dunántúli Színjátszó Társaság megalakulása óta foglalkozott a színügy pártolásának regionális szervezésével.

szentmártoni - pannonthalmi.

távolabb vidéki hazafiak által - Az adománytevők között Tolnából, Vasból, Veszprémből, Pestből, Fejérből és Komáromból érkezett fürdővendégek voltak, vö. Eötvös Károly i. h.

főapát urat - Kovács Tamást, aki 1829 és 1841 között töltötte be ezt a méltóságot.

84 *Kisfaludi Kisfaludy Sándor minden munkái.* Kiad.: Angyal Dávid, Bp. 1893. VIII. 457-9. *gyűlésünket* - augusztus 9-én.

85 *Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkái.* Kiad.: Gálos Rezső, Győr, 1931. 558-61. 85. és 87. sz. levelünket újraközölte (kéziratból) Köhegyi Mihály: *Adatok a Kisfaludy Sándor alapította balatonfüredi színház történetéhez*, A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei 9. Veszprém, 1970. 96.

86 OSzK Kt. Levelestár

jeles summa pénzt - több mint hétszáz váltóforint, vö. 84. sz. levelünkkel!

87 *Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkái.* Kiad.: Gálos Rezső, Győr 1931. 561-2.

maga készíthet ódát - A balatonfüredi színház valóban Kisfaludy Sándor szövegeivel nyílt meg 1831. július 2-án: prológusa után megzenésített versét (*Adj! Isten, hogy a magyart...*) énekelték.

88 Benczur Vilmos: *Kassai Játékszín*, Košice-Kassa 1924. 17-9. - Berzeviczy Vince 1829 és 1833 között volt a Kassán játszó, Abaúj vármegye pártfogásában álló magyar társulat intendánsa. A Magyar Tudós Társaság ezért a tevékenységéért 1832. március 10-én tiszteleti taggá választotta. Az együttes az 1780-as években emelt egyemeletes „városi kávéház, redout és színházépület”-ben játszott, amelyet bérlője, August Voltz ingyen engedett át - teljes berendezésével együtt - a magyar társulatnak. (Tervrajzát közöltük: *A borzasztó torony*, Bp. 1979. 160. utáni képmelléklet.) Az 1829 májusában kötött, 1830-ban három, 1833-ban pedig két évre meghosszabbított, Abaúj vármegye által garantált szerződést Kassa város tanácsa is jóváhagyta, amely tulajdonosa volt az épületnek és a berendezésnek. Ezért fordult hozzájuk Berzeviczy felújítási kérésével. A kassai színház 1831. szeptember 20-i bérleti hirdetménye szerint valóban történt átalakítás, a bérletezésre és a helyárazatokra nézve elfogadták Berzeviczy javaslatát, csupán az emeleti zártszékek kialakításának nem találtuk nyomát.

fel is szólítottak - Hatására lásd következő levelünket!

89 OSzK Kt. Levelestár - A Magyar Tudós Társaság körlevele; a Fáy Andrásnak küldött példányt közöljük.

kisgyűléséből - A Magyar Tudós Társaság 1831 májusában Vörösmartyt, Toldyt és Döbrentéit bízta meg a fordítói ajánlólista összeállításával. Javaslatukat a május 16-i ülés fogadta el.

alaprajzának 6. lapja - „...gondja leszen, hogy a nemzeti játékszín, egyik segéde a hazai nyelv kimíveltetésének, jó darabokban szükségét ne szenvedjen.”

később szólítja - Az eredeti drámairodalom serkentésére az első pályázatot a Magyar Tudós Társaság 1832 márciusában hirdette meg szomorújátékokra. A száz arany pályadíjat Vörösmarty nyerte el a *Vérnász*-szal.

kötetenként kiadni - az 1833-ban indított *Külföldi játékszín* című sorozatban.

gróf Elölülő Úrhoz - Teleki Józsefhez, a Tudós Társaság elnökéhez.

90 OSzK Kt. Levelestár - A címzett rájegyzése szerint a levél 1831. augusztus 24-én érkezett meg Kolozsvárra - mint azt átluggatott és füstölt papírja mutatja - a vesztegzár-előírások betartásával. Székely József augusztus 28-án, tehát tíz nappal a levél megírása és négy nappal megérkezése után meghalt kolerában Nagyváradon. A levél így végrendeletnek tekinthető. Az utóirat más kéz írása, valószínűleg Székelynétől származik.

Szent Mihály napja - szeptember 29. A féléves, őszi-téli szerződésalkötések ideje.

91 OSzK Kt. Levelestár

a diéta - Az 1832 decemberében megnyitott és 1836 májusáig tartott pozsonyi országgyűlés.

püspök - Lajcsák Ferenc, 1827 és 1842 között nagyváradai püspök, a felsőtábla tagja. A püspök a színügy ellenfele volt, ő akadályozta meg a váradolási színházépítés tervét is, vö. K. Nagy Sándor: *A váradai színészet története*, Nagyvárad 1884. 52-62.

Sznét - Székelynét.

kedves Amáliája és Székely - Székelyné lánya 1827. december 17-én, férje 1831. augusztus 28-án hunyt el.

92 OSzK Kt. Levelestár - Levelünk egy hosszabb levélváltás kezdődarabja, amelyből a Döbrentei által írottak maradtak fenn, 1834. január 10-ig további hat darab. Székelyné vonakodását látva, amelynek szakmai és magánéleti okai egyaránt voltak, az igazgatóválasztmány (1834. január 27-i ülésén, negyedszer foglalkozva meghívásával) február 20-i határidőt szabott megérkezésének. Székelyné nem lett a budai társulat tagja.

általengedte játékszínét - 1833. október 1-től 1835 húsvétjáig.

pártfogása alá vette - Ennek részleteire lásd Bayer: *Játékszín*, II. 198-202.

93 OSzK Kt. Levelestár

igazgatóság - 1833. október 1-től Fáy és Döbrentei társigazgatóként vezették a budai társulatot.

mint vendégek - az október 27-i és 28-i előadáson.

94 Régi Okiratok és Levelek Tára 1906. 7-8. füzet, 61-2.

múlt, 4. nagygyűlésekor - 1833 novemberében.

másfél esztendőre - 1833. október 1-től számítva.

pénztárnokához - Helmeczy Mihályhoz.

ideális páholyra - azaz jelképes bérlettel. Így a páholy a napi forgalomban ismét eladható volt. Az „ideális páholyra” 859 forint gyűlt össze, vö. *Honművész* 1834. április 27.

95 OSzK Kt. Levelestár - Kovácsné és Déryné ez idő tájt Kassán játszottak, ott kelt levelünk is. Kovácsné szerződtesének ügyét Budán az igazgatóválasztmány 1834. március 2-án tárgyalta, ezután került sor Megyeri nem ismert, de itt említett levelének megírására. Három sikeres vendégszínház után (1834. május 8., 11., 14.) május 16-án hoztak határozatot Kovácsné szerződteséről, 65 váltóforint havi gázssal. 1836-ig játszott Budán.

Komlósy - K. Ferencet, akinek hároméves szerződése volt Abaúj vármegyével. Ezt az évadját 1834. május 1-én kezdte.

komám - Nem szó szerint értendő, csupán tréfás megszólítás, vö. 102. sz. levelünkkel!

Fáy Andor úrral - Névelírás: Fáy Andrással.

végelhatározást - Déryné csak 1835. május 23. és november 7. között szerepelt (nagy sikerrel) Budán, de szerződése Kassához kötötte.

96 OSzK Kt. Levelestár - A címzett a két várszínházi igazgató közül Fáy András. Pály Elek a levelet „orchestra-felvigyázói” minőségében írta, miután az igazgató-választmány 1834. július 21-i ülésén meghagyta neki, hogy az üresedésben lévő karmesteri állást pályázat és próbajáték útján töltsse be. A kérdéssel a választmány 1834. augusztus 29-i ülésén foglalkozott újra. A levelünkben említett Lechky nevű budai muzsikusról lemondtak, többszöri rosszul sikerült próbajátékáért utólagos javadalmazást sem kapott. Ugyanekkor ajánlotta Pály Mennert és Grünfeldet; az előbbi karmesternek, az utóbbit első hegedűsnek. Ezek az utalások a keltezetlen levelet 1834 augusztusára datálják.

a világosítás - Már az igazgató-választmány 1834. május 16-i ülésén felmerült, hogy a takarékosági okokból nagy tételben vásárolt olajjal való világítás nemcsak homályos, de fejfájást is okoz a közönségnek. A kérdés azért vetődött fel ilyen hangsúllyal, mert a Buda városával fennálló szerződés értelmében a társulat „szagtalan tiszta olaj”-jal volt köteles világítani. (A szerződést lásd Bayer: *Játékszín*, II. 362-6.)

Grünfeld - Valóban a társulat első hegedűse lett, utóbb a Pesti Magyar Színház tagja. Alkalmi zeneszerzői feladatokat is ellátott.

Heinisch - H. József, ekkor kassai karmester és zeneszerző. A budai társulathoz csak 1836-ban szerződött.

Mennerre - 1835-ben rövid időre karmester lett.

Arnold - A. György, Szabadkán élő karmester és zeneszerző. A társulat 1833 decemberében fordult hozzá, hogy kompozíciói megküldésével gyarapítsa a kottatárat. Arnold a kérésnek eleget tett, a *Honművész* 1834. március 6-i száma jelentette, hogy ajándékdarabjait a zenekar a felvonásközökben sikerrel játszta. Áprilisban és júliusban újabb műveit tűzték így műsorra.

nagyáriát - A *Béla futása*, az első magyar daljáték zenéjét Ruzitska József szerzette ugyan, de a zenei anyag idegen kompozíciókkal történő gazdagítása bevett gyakorlatnak számított a kor gyakorlatában. Nem tudjuk, a zeneileg képzett Pály készítette-e a zongorakivonatot.

kontraktusba - a Buda városával kötendő új szerződésbe. A folyamatban lévő 1833. október 1-től 1835 húsvétjáig szólt. Ennek 5. pontja szerint az együttesnek joga volt a környéken megforduló vándortársulatoktól díjat szedni az elvont közönség fejében. Pály ennek kiterjesztését javasolja.

Horváth-kert - A Krisztinavárosban lévő nyilvános szórakozóhely 1834. június 15-én nyílt meg, a Nemzeti Casino vendéglőse bérelte. A belépődíj hétköznapi hat ezüstkrajcár, vasárnap - amikor katonazene szórakoztatta a vendégeket - tíz krajcár volt; vö. *Honművész* 1834. június 19. és 26.

97 Gr. Széchenyi István levelei. Kiad.: Majláth Béla, Bp. 1889. I. 490. - Széchenyi 1831 augusztusa óta volt tagja Pest vármegye játékszíni kiküldöttségének, ebben a minőségében kérték fel véleményének megfogalmazására: *Magyar játékszínről*, Pest 1832.

két ízben private - Augusztus 22-én és 25-én, magánbeszélgetésben, illetve egy színügyi konferencia alkalmából, vö. Széchenyi István: *Napló*, Kiad.: Oltványi Ambrus, Bp. 1978. 768-9.

egyszer publice - Az augusztus 26-i közgyűlésen, vö. *Napló* 769.

tegnapi gyűlésben - „Ő oly durván és arcátlanul bánt velem, miképpen ez eddig még soha nem fordult elő.” (*Napló* 769.) Széchenyi ezt az augusztus 27-i közgyűlésről szólva jegyezte naplójába, ezért a levél kelte 1834. augusztus 28. (esetleg 29.) lehet, 30-án ugyanis elhagyta Pestet.

elégge bizonyítám - Széchenyi augusztus 27-én ismételten kérte - aldunai útja előtt - Földvárytól a játékszíni kiküldöttség összehívását, és ezen a napon is felszólalt a közgyűlésen.

98 MSZI Kt. 59.370 - Közölve: Pesti Napló 1873. 176. sz.

augusztusi közgyűlés óta - Az akkori határozat szerint az építkezés megkezdését elhalasztották 1835 tavaszára, ha megfelelőbb helyet találnak, 1836 tavaszára, ha a megye tulajdonába kerülő, Grassalkovich-ajándéktelek áll rendelkezésre. Széchenyi egyetértett a határozattal, mert remélte, hogy a nádor segítségével alkalmasabb, Duna-parti helyet talál a színháznak.

adatott játék - A *Viszonyok hatalma* című szomorújáték, a budai Várszínházban.

viceispányt - Földváry Gábort, a másodalispánt, a játékszíni kiküldöttség elnökét.

Pest városának azon levele - A város 1834. október 21-i beadványában egy szerény méretű és külsejű színház építését vállalta volna el, amelyet (a pesti Német Színház mintájára) saját tulajdonában kívánt tartani és bérbe adni.

még kárhoztatták - Pest vármegye álláspontja azért változott meg, mert a Helytartótanács elutasította a megye tervét (1834 februárjából), hogy sorsjátékot hirdetve, az abból befolyt összegből jobb telket vásárolhasson az építkezés számára.

irántam, direktortársra iránt - 1833. október 1-től, a vármegye megbízásából, Fáy és Döbren-tei társigazgatóként vezették a társulatot.

baglyokat fogunk választani - A nagygyűlésen, amelyen egyébként Széchenyi is részt vett, két új tiszteleti, tizenhét levelező és hat külföldi levelező tagot választottak. A névsor valóban egyenetlen.

99 Gr. Széchenyi István levelei, i. h. I. 538-9.

november 3-án - Al-dunai útjáról Széchenyi csak december 19-én tért vissza Pestre; vö. *Napló* 777.

„Kinyilatkoztatás”-t - Először Fáynak írott, október 17-i levelében utalt rá, i. h. I. 524. Nem készült el; ilyen üzenetre csak 1835 novemberében került sor; lásd 109. sz. levelünket!

100 MSZI Kt. 53.2433 - Nem szöveggondozott kiadása: *Színháztörténeti Értesítő* 1954. 3. Kántorné arcképe (Chladek Antal rajza, Kohlmann Károly rézmetszete) a *Honművész* 1834. évi 104. számában, mellékletként, december 28-án jelent meg.

101 OSzK Kt. Levelestár - A *Valkói amazon* Hoblik Mártonnak az akadémiai pályázaton dícséretet nyert drámája volt, amely a budai Várszínházban 1834. szeptember 2-án tartott bemutatóján megbukott. Az eset iróniája, hogy bár Nagy Ignáctól a *Mátrai rablók* valóban

„megelőzte” 1835. július 11-i bemutatójával a *Vasorrú bába* című tündérbohózatot (az utóbbi ugyanis nem került színre), Hoblik darabjához hasonlóan egyetlen előadást ért meg. A két bemutató dátuma határolja körül egyúttal a levél keletkezési dátumát is.

102 *Déryné naplója*. Kiad.: Bayer József, Bp. 1900. III. 120-1.

Kegyed eltűnte óta - Déryné az erdélyi országgyűlésre szervezett kolozsvári társulat tagjaként utoljára október 4-én lépett fel, utána - a Kubaynéval való primadonnavevételkedés miatt - visszatért Kassára.

a kedvenc - Kubayné.

a négyen - A társulat vezértagjai: Udvarhelyi Miklós, Szentpétery Zsigmond, Szerdahelyi József, Szilágyi Pál.

egy nagyúr - Bethlen Ferenc.

tavasszal Bécsbe megyek - Csak 1837 tavaszán jutott el oda.

Ákos és Zsuzsika - Egressy fia és felesége, Szentpétery Zsuzsanna.

103 MSZI Kt. 53.4088 - A címzett (amint az a levél tartalmi utalásaiból megállapítható) Udvarhelyi Miklós Kolozsvárott.

Stibor vajdában - A szóban forgó bírálat a *Honművész* 1834. december 21-i számában jelent meg; Udvarhelyi a címszerepet játszotta Kisfaludy Károly darabjában.

egyvetértés - 1834 végén a kolozsvári társulattól valóban többen távoztak.

elhűlvén - A közönség érdeklődése novembertől csökkent, a társulat 1835 februárjára jutott a pénzügyi csőd szélére.

á-só, á-só - Szójáték: a német „ah, so!” (csak-csak) kifejezéssel.

fordulatot vett - Valószínűleg arra a meg nem valósult tervre céloz, hogy Pest vármegye húsz forintos segélyrészvényeket akart kibocsátani az együttes pártolására.

tavaszra a kormányt letészi - Döbrentei 1835 húsvétjával valóban átadta az igazgatást Simontsits János óbudai főszolgabírónak.

Máli meg Károly - Mindkét gyerek fellépett a budai színpadon, ilyen minőségben tünteti fel őket az 1835-re kiadott színházi zsebkönyv is. Utóbbi később festőként szerzett hírnevet magának.

Kántuska - Kántorné.

Szentpéteryne - Borsos Klára 1835. január 13-án halt meg.

Indusokat Angliában - August Kotzebue érzékenyjátékát.

104 OSzK Kt. Levelestár

Budáról történt eltávozásom - Fáncsy 1834. december 7-én tette közzé a *Honművész*-ben *Nyilvános köszönet és búcsúvétel*-ét. A távozás ott is csak homályosan érintett okát pontosan nem ismerjük, talán összefüggött Fáy lemondásával.

vendégjátékaim - Fáncsy mint a budai színtársulat tagja vendégként lépett fel Kassán 1835. január 19-től február 21-ig; február 24-től szerepelt a társulat tagjaként:

105 ItK 1914. 102-3.

egyik számomban - Rajzolatok, 1835. április 1.

aláírási ívet - Munkácsy május 27-i leveléből tudjuk (uo. 103.), hogy közben megkapta a pozsonyi ifjak adományát, hetven váltóforintot. Munkácsy Ormósnak és név szerint felsorolt harmincöt jogász- és bölcsészértársának a *Rajzolatok* június 24-i számában mondott köszönetet.

106 OSzK Kt. Levelestár

újonnan építendő játékszín - A Fejér Ló fogadó udvarán levő színház 1811-es leégése után a debreceni előadásokat vagy a vargaszínben, vagy a fogadó nagytermében tartották. Az „új” színház egy átalakított magtár volt. Leírása: *Honművész*, 1836. szeptember 29.

augusztus első napján - Kovács Pál eredeti vígjátékával: *Mátyás király Pozsonyban*.

prológgal - Az ünnepi előadást „egy alkalmi díszítményes képezet”, azaz élőkép nyitotta meg prológgal és Kisfaludy Sándor megzenésített versével (*Adja Isten, hogy a magyart...*). Az egyébként részletes színlap nem tünteti fel a prolog szerzőjét.

Vérnász cédulájával - Vörösmarty drámájának ez volt első vidéki előadása, Kassán, 1835. május 9-én. Két előleges hirdetését és színlapját közölte Bayer József: *A Vérnász első előadásai a vidéken*, ItK 1904. 259-60.

107 Gróf Széchenyi István levelei. Kiad.: Majláth Béla, Bp. 1890. II.129.

lelkes nádorunk - József főherceg levelét lásd a 109. sz. levélben!

kérésemre - Széchenyi 1835. június 28-án írt a nádornak: uo. II. 46-9.

Ullmann előtti házhelyet - a Magyar Tudományos Akadémia mai épülete helyén.

108 Uo. II. 139-42. - A levél német nyelvű. A színház társadalmi szerepére, nagyságára vonatkozó nézeteit Széchenyi helyenként szó szerint veszi át röpiratából: *Magyar játékszínről*, Pest 1832. 51-2. 59-63. Ugyanott felvetette már (63.) a Párizsból hozandó tervek ötletét.

arra való hely - A telekkérdést az nehezítette, hogy Pest városa ugyanoda, a Duna partjára tervezte a harmincadvám építését.

oly régen távol vagyok - Széchenyi 1834 januárjában tartózkodott legutóbb párizsi színházakban; vö. *Napló* 1383.

telkünk - A nádor adta Duna-parti és a Grassalkovich-telek szembeállítása részletesebben a *Néhány szó a magyar játékszín körül* című cikkben olvasható; *Társalkodó* 1835. október 31.

109 Uo. II. 168-9. - Széchenyi Ráday Gedeont kérte fel nyílt levele fölolvására (uo. II. 159-60.), ami a november 17-i közgyűlésen meg is történt. Ugyanabban a levélben maga Széchenyi írta üzenetéről: „...veleje az, mit a *Társalkodó* által közlöttem.” A közgyűlés követutásításba adta a terv diétai támogatását, anélkül hogy feladta volna az építkezést a Grassalkovich-telken; vö. Bayer: *Játékszín*, II. 161-2.

110 OSzK Kt. Levelestár - Az 1835 szeptember eleje óta követként Pozsonyban lévő Fáy eleget tett Megyeri és a társulat kérésének. Dubraviczky Simon és Fáy (tehát a két Pest megyei követ) gyűjtőfüzete fenn is maradt: OSzK Kt. Quart. Hung. 448. Fáy maga öt forintot

adott, és január 11-ig száztizenöt forint tíz krajcárt gyűjtött. A kettejük által küldött végső összeg kétszázhatvan forint lett, vö. *Honművész* 1836. február 4. 18.

e folyó holnap 17-én - Utalás Pest vármegye közgyűlésére; vö. a 109. sz. levél jegyzetével!

Grassalkovich-funduson - a mai Rákóczi út és a Múzeum körút sarkán.

a hídtól - A korán jött jég miatt a hajóhidat november 14-én szétszedték.

magunk ajánlottuk - A társulat, 1835. szeptember 14-i beadványában. A vármegye október 1-től valóban megszüntette az addigi deficitet kipótoló segélyezést, de továbbra is pártfogása alatt tartotta a társulatot, hogy az használhassa a Várszínházat és berendezését, a megye tulajdonában lévő könyv-, kotta- és jelmeztárat. Ugyanezen okból nem egyeztek bele a bérlet-rendszer módosításába vagy a huzamos vidéki vendégláték tervébe sem.

Német Színházban - a mai Vörösmarty tér 1. helyén.

veszélyes áltjárás - A hajóhíd kiszedése után telente csak csónakközlekedés volt a zajló Dunán a két város között.

Tekintetes Asszony - Sziráky Zsuzsa, 1831 óta Fáy András felesége.

Gusztai úrfi - Az ekkor tizenhárom éves Fáy Gusztáv, a későbbi ismert zeneszerző.

111 *Gróf Széchenyi István levelei*. Kiad.: Majláth Béla, Bp. 1890. II 201-3. A német nyelvű levelet Ziegler Vilmos fordításában közöljük; vö. *Széchenyi pesti tervei*. Kiad.: Bácskai Vera és Nagy Lajos, Bp. 1985. 85-89. - A terveket Széchenyi 1836. április 10-én kapta kézhez Pozsonyban, uo. II. 281.

Mr. Ciceri - Cicéri, Pierre-Luc-Charles, a párizsi opera szcenikusa, a francia romantikus díszletművészet legismertebb alakja.

Grassalkovich herceg is ajándékozott - Ajándékozó levelének kelte: 1835. szeptember 22., szövegét lásd Pukánszky Kádár Jolánnál: *A Nemzeti Színház százéves története*, Bp. 1938. II. 41. A vármegye szeptember 23-án vette át a területet, 26-án kötött szerződést ifj. Zitterbarth Mátyással, és 28-án megkezdték az építkezést.

Kerepesi kapu - Hatvani kapu, a mai Kossuth Lajos utca és Tanács körút kereszteződésénél.

112 Uo. II. 242-4. és Ziegler Vilmos fordítása: 94-95.

pesti építőmester, Hild - Széchenyi már 1835. október 20-i, Tasnernek írt levelében is őt nevezte meg a színház kiszemelt építőjéül (uo. II. 136.).

örök frigyre lépek - Széchenyi István és özv. ifj. Zichy Károlyné Seilern Crescencia 1836. február 4-én tartották esküvőjüket a krisztinavárosi templomban.

113 *Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkái*. Kiad.: Gálos Rezső, Győr 1931. 506-5. - A címzett Botka József.

február 29-én - Kuthy Pál főszolgabíró bízta meg Kisfaludy elszámoltatásával.

alázatos véleményemet - A levélben tartalmilag idézett, 1836. május 2-i *Nyilatkozás* teljes szövegét lásd uo. 381-7.

114 Uo. 506-10.

jeles társaság - A balatonfüredi színházat megnyitása óta Komlóssy Ferenc társasága kapta meg nyaranta, amely Kassáról érkezett ide. A budai és a kolozsvári mellett valóban a legerősebb vándortársulatok egyike volt.

nyomtatásban közrebocsátom - Nem történt meg, de az elszámolást kísérő *Észrevételek* fennmaradtak; lásd uo. 395-405.

a jövőendőbe - Kisfaludy Sándor élete végéig ellátta a színház vezetését, de a megbántódott és öregedő főigazgató mellé 1844-ben Bogyay Lajos főszolgabírórt kellett aligazgatónak megtenni.

115 *Gróf Széchenyi István levelei*. Kiad.: Majláth Béla, Bp. 1890. II. 274-5.

bátyádtól - Nagybátyjától és örökbefogadójától, Prónay Sándortól.

saját dolga - Az országgyűlés tárgyalta a Ráday-könyvtár megvételét a Nemzeti Múzeum számára, végül a nádorra bízva az ügyet. (Az országgyűlési vitáról lásd Kossuth Lajos: *Országgyűlési Tudósítások*. Kiad.: Barta István, Bp. 1961. V. passim.)

gondolkozzál - Prónay végül részt vett az országgyűlés színházi vitájában; lásd 117. sz. levelünket!

116 Uo. II. 282-3. - Közeledve a vitazáró szavazás időpontja, Széchenyi levelei és napló-bejegyzései - követve írójuk lelkiállapotát - mindinkább zaklatottabbak lettek. A rövid, olykor egy-egy mondatos utalások montírozható közlésétől eltekintettünk. A vitáról magáról lásd *Reformkori országgyűlések színházi vitái (1825-1848)*. Kiad.: Bényei Miklós, Bp. 1985. 37-82.

Ich habe... - Elvesztettem fölöttébb kockázatos játszmámat.

C'est piquant. - Ez pikáns.

valami deputáció - Az 1836/XLI. tc. úgy intézkedett, hogy a Pest és Buda között felállítandó híd ügyében, az 1836/XXXI. tc. alapján működő országos bizottság készítsen játékszíni tervet, szorgalmazza a gyűjtést és a nádori ajándéktelken kezdje meg az építkezést; ha mindezt nem tudja a következő országgyűlésig megvalósítani, adjon ott kimerítő jelentést. A bizottságnak tagja volt Széchenyi és Fáy is. A következő, 1839/40. évi országgyűlés azonban az 1837-ben felépült és megnyitott, addig megyei kezelésben működő Pesti Magyar Színházat avatta az 1840/XLIV. tc.-kel Nemzetivé; vö. Bényei i. m. 160-2.

117 Uo. II. 283-5.

Cz. és Pal. - Cziráky és Pallavicini.

három Károlyi - György, István, Lajos. A listából hiányzik az igennel szavazó Jeszenák János neve, vö. *Széchenyi István Naplói*. Kiad.: Vízota Gyula, Bp. 1934. IV. 652.

gave almost... - mérte szinte az utolsó csapást.

Antwort. - Válasz.

sz. articulus - Az említett, 1836/XLI. tc.

118 OSzK Kt. Levelestár

kétizbeli kérésünkre - Lendvayék először 1835 áprilisában kértek kétszáz váltóforint előleget, ötven forint havi törlesztésre; 1836 februárjában megismételték kérésüket. Noha az igazgatóválasztmány mindkét esetben elismerte kérésük jogosságát és elrendelte a kifizetést, nem volt rá elegendő készpénz.

alázatosan ismételjük - A választmány június 3-án tárgyalta a kérvényt, és ismét elodázó döntést hozott, amint az - Nyáry Pál kézírásában - a levél hátoldalán olvasható. Utóbb (ismeretlen körülmények között) Lendvayné végül háromszáz váltóforint kölcsönt kapott, amiből még 1837 májusában százhuszonhat forinttal volt adós.

119 *Gróf Széchenyi István levelei*. Kiad.: Majláth Béla, Bp. 1890. II. 292-3. - Az április 23-i országos ülés vitáját lásd Bényei i. m. 68-72.

nálunk - a felsőtáblán.

Havas - H. József, Pest város főbírája és követe. Hozzászólása: Bényei i. m. 71-2.

(pour causer une réaction) - ellenhatás elindítása céljából.

120 Uo. II. 294-5.

Cz. és co. - Cziráky és kompániája.

ide mellékelten izenethez - A melléklet hiányzik.

Mehr konnten wir... - Többet nem menthettünk meg.

121 Uo. II. 300-1. - A Milánóban állomásozó huszárezrednek Széchenyi korábban kapitánya volt.

nagybecsű levelük - Szövegét lásd uo. II. 301-2. (lapalji jegyzetben).

kezeibe teszem - 1837. december 7-én fizette be a színház pénztárába.

122 OSzK Kt. Levelestár - Szemere Bertalan, Borsod vármegye volt tiszteletbeli aljegyzője a pozsonyi országgyűlés berekesztése után 1836 májusától októberéig tartózkodott Bécsben, onnan nyugat-európai körútra indult.

Femgericht - titkos törvényszék, a romantikus drámák kedvelt színhelye.

Celesztin - Pergő Celesztin színigazgató, aki Balla Károllyal 1836 elején szerepelt Miskolcon.

123 Katona Ferenc szerk.: *Miskolci Nemzeti Színház 1823-1973*, Miskolc 1973. 33. Az ott közölt faksimile alapján.

„*Kärker...*” -

„Tömlöc	8 kulisszával 20 forint ezüstpénzben
Terem	8 kulisszával 40 forint ezüstpénzben
Lovagterem	8 kulisszával 45 forint ezüstpénzben
Parasztszoba	8 kulisszával 20 forint ezüstpénzben
Zöld szoba	8 kulisszával 28 forint ezüstpénzben
Város	8 kulisszával 35 forint ezüstpénzben
Villa	8 kulisszával 30 forint ezüstpénzben
Szabad kilátás	<u>10 kulisszával 45 forint ezüstpénzben</u>
összesen: 261 forint ezüstpénzben	

(Szemere összeadásában tollhiba van: az összeg 263 Ft.) Ehhez a 8 díszlethez felhasználtak 1308 rőf kulisszavásznat, vagyis 46 darabot és 20 rőföt, darabját 7 váltóforintjával, azaz 2 forint 48 krajcárjával ezüstpénzben. Összesen 130 forint 48 krajcár. 16 darabot feltekertettünk (...), darabját 10 krajcárjával ezüstben. Asztalosmunka 3 ezüstforint.”

124 *Régi Okiratok és Levelek Tára* 1906. 4. füzet, 47-9. - A díszletek az 1843. július 19-i tűzvészben a miskolci színházzal együtt semmisültek meg.

125 *VÖM* 18. k.

Kiad.: Brisits Frigyes, Bp. 1965. 94-5.

augusztus elsőjére - A megnyitó előadást 1837. augusztus 22-én tartották.

prológ - Az *Árpád ébredése* című egyfelvonásos, amely nyomtatásban is megjelent, és amelynek példányait a színház megnyitásakor már árulták. Legutóbbi kiadása (Fehér Géza jegyzeteivel): *VÖM* 10. k. Bp. 1971. 207-28. Pest vármegye játékszíni kiküldöttsége 1836. november 22-i ülésén előbb Fáy Andrást kívánta felkérni a nyitódarab megírására. Fáy nemleges válasza után és az ő javaslatára az 1837. január 15-i ülés hatalmazta fel Nyáry Pált Vörösmarty megkeresésére. Felmerült még Theodor Körner Zrínyi-drámájának előadási ötlete is, az 1821. évi kolozsvári színháznyitás mintájára.

126 Uo. 99. - A levél Vörösmarty válasza Nyáry Pál 1837. január 15-i felkérő levelére; lásd 125. sz. levelünket!

127 OSzK Kt. Levelestár - 1837. július 4-i ülésén a színház igazgatására alakult választmány Megyeri Károlyt havi százhatvan váltóforint fizetéssel és évi egy jutalomjátékkal szerződtette (ez volt a férfiak között a legmagasabb gázsi). Lendvayné százhetven váltóforintot és évi egy jutalomjátékot, Lendvay száznegyven váltóforintot és szintén évi egy jutalomjátékot kapott.

játékszíni köntös - A kortárs darabokban viselt ruhát a színészek maguk biztosították, az ehhez igényelt segély ismételt érv kérvényeikben, beadványaikban.

128 OSzK Kt. Levelestár

tudósítás - Helyesen: a *Regélő* melléklapjának, a *Honművész*-nek 1837. június 15-i számában, ahol a Pesti Magyar Színház működtetésére alakult részvénytársaság alaptervét közölték.

18 évtől óta - Ideértve bécsi énekesi működését is; magyar színpadra 1822-ben szerződött, Kolozsvárra.

Gróf Almamivát szoktam játszani - Magyar színpadon a *Szevillai borbély* ősbemutatója, 1827. február 3. óta.

nőm - Pály második felesége, Botos Karolina.

tenoristák közül - Pály nem túlzott: az operai szereposztások leggyakoribb gondja volt ez a vándorszínészetben.

Zampa - Hérolld operájának címszerepe.

Fra Diavolo - Auber operájának címszerepe.

Portici néma-ból Masaniello - Szintén Auber dalművében.

Eliza Claudió-ból - Helyesen: *Elisa és Claudio*. Mercadante operája.

Fejér asszony-ból George - Boieldieu dalművében.

Borgia Lucretia... - Mindhárom Victor Hugo drámája. Az első címszerepében 1837. október 26-án a Pesti Magyar Színházban is fellépett, de megbukott; vö. *VÖM* 14. k. 101-2. 447.

Neslei torony-ból Margit - Dumas père és Gaillardet német közvetítéssel fordított szomorú-játékában.

Saluzzói Corona - Raupach drámájának címszerepe.

Tancred - Rossini operájának címszerepe.

Romeo és Júlia - Bellini operáját *Montecchi és Capuletti párt* címen is játszották.

Titusból Sextus - Mozart operájában.

Tolvaj szarká-ból Pippo - Rossini operájában.

segédtagok - Névsorukat lásd a 131. sz. levélben!

129 OSzK Kt. Levelestár - A címzett nincs megnevezve; a megszólítás alapján valószínűsítjük Simontsits János óbudai főszolgabíró, a Várszínház korábbi igazgatóját; vö. a 129. sz. levéllel! A július 4-i választmányi ülés a társai nevében útiköltséget kérő Bartha Jánosnak 1000 forintot szavazott meg, de belőle csak azok kaphattak, akik már aláírták a szintén Barthának átadott szerződéseket; vö. Bíró Lajos Pál: *A Nemzeti Színház története 1837-1841*, Bp. 1931. 23.

közönséges szerződést - Pontosabban: közös nyilatkozatot a szerződési szándékról. A levéltől elszakadt, 1837. július 6-i keltezésű dokumentumot az OSzK Kt-ből (Analekta 4393.) 21 személyre vonatkozó, 19 saját kezű aláírással hasonlóan közöljük: *Nemzeti Színház* (a Corvina Könyvkiadó Dokumentumok-sorozatában, Bp. 1987. VII. sz. dokumentum).

130 PmL, Pest-Pilis-Solt vármegye színészeti választmányának jegyzőkönyvei és iratai - Gerenday megkapta az állást.

testimóniumom - A melléklet hiányzik.

131 OSzK Kt. Levelestár - A házaspár - bár Pályt még az 1837. július 26/27-i választmányi ülés is elfogadta pénzszedőnek - nem lett a Pesti Magyar Színház, majd a Nemzeti Színház tagja; valószínűleg Pálné mellőzése miatt. Az új színházban egyébként elválasztották a pénzszedői és a karigazgatói funkciót; az előbbire Boldizs Károlyt, az utóbbira Grünfeld Antalt szerződtették. A Pály-társulattól ajánlott színészek közül a Pesti Magyar Színház alapító gárdájába csak Baranyi Péter került, aki már Budán is játszott.

132 OSzK Kt. Levelestár - A címzett feltehetően Földváry Gábor vagy Simontsits János. Legutóbbi kiadása szerint (Bayer József: *Déryné - Déryné levelei*. Kiad.: Staud Géza, Bp. 1944. 89-90.) Bajza Józsefhez íródott. - Déryné a kassai társulattal érkezett a szokásos nyári balatonfüredi előadásokra; vö. *Napló* III. 224-5. Szerződtetésének történetét ugyanott leírta: III. 229-31.

kassai kötelezésem - Déryné a Pesti Magyar Színház 1837-ben nem adta ki Kassának; vö. *Napló* III. 247-8. Csak egy év múlva, 1838 őszén távozott, miután megszerveződött az új operaegyüttes, és mindinkább tért hódított a számára idegen nagyoperai stílus.

133 MSZI Kt. 53.2439

Belizár - Eduard Schenk szomorújátéka, amely Vörösmarty allegóriáját, az *Árpád ébredése*-t követte a megnyitó este műsorán. Kántorné szerepét benne augusztus 19-én Laborfalvi Róza vette át.

134 ItK 1933. 330. - Eredetileg Juranits László pécsi kanonok Batsányi Jánosnak írt, 1837. szeptember 13-án kelt levelének melléklete volt, válaszul Batsányi ismételt érdeklődésére Kisfaludy Sándor iránt.

számot adván - Zala vármegye közgyűlése 1837. május 19-én tárgyalta és fogadta el elszámolását, köszönetet mondva Kisfaludynak érdemeiért; vö. Fára József: *A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei*, Zalaegerszeg 1925. 16-34.

bámult intézetnek - Természetesen túlzás: a balatonfüredi színház szerény felszereltségű, ideiglenes játszóhely volt; vö. Egressy Gábor bíráló megjegyzéseivel (Kulcsár Adorján: *Száz-éves balatonfüredi panaszkönyv*, ItK 1940. 184-5.)

135 *Bajza József összegyűjtött munkái*. Kiad.: Badics Ferenc, Bp. 1900. VI. 424-5.

e hónap 16. vagy legfőljebb 20-án - végül augusztus 22-én.

az első játékokban - A *Belizár* mellett valószínűleg lett volna szerepe az *Árpád ébredése*-ben is, ahol a Második hölgyet Laborfalvi játszotta.

136 Uo. VI. 425-6. - Kántorné 1837 augusztusának végén érkezett Budára, és Dérynét kérte meg Földváry Gábor alispánnál a közbenjárásra, majd Kassára szerződve előbb november 7-én, utóbb december 25-én levélben kereste meg a válaszmányt, amely 1838. január 18-i ülésén jóváhagyta szerződését száznolcvan váltóforint havi fizetéssel, évi egy jutalomjátékkal, útiköltségre ötven forintot rendelve (uo. VI. 425-6.). Az igazgató, Bajza József 1838. február 28-i leveléből (uo. VI. 426-7.) kitűnik, hogy ekkor már nem Kántorné egészségi állapota jelentette a szerződés akadályát, hanem a tragika követelése: a megajánlottnál nagyobb fizetést kért; s nem fogadhatták el a bármikori felmondásra, valamint a szerepekben való válogatásra vonatkozó igényeit. Kántorné így nem lett a Nemzeti Színház tagja. (Bajza levelét hasonló kiadásban közöljük a Corvina Könyvkiadó Dokumentumok-sorozatának *Nemzeti Színház* című válogatásában, annak X. dokumentumaként, Bp., 1987.)

137 Ráday Lt. Szemere-tár 16. k.

Pesti Magyar Színház megnyitása - 1837. augusztus 22-én. 1840. augusztus 8-tól viselte - országgyűlési törvény alapján - a Nemzeti Színház nevet.

Pest vármegye közgyűlései - Az augusztus 29. és szeptember 16. közötti közgyűlésen többször is napirendre kerültek az országgyűlés berekesztését követő erőszakintézkedések és a válaszul kialakított Pest vármegyei álláspont.

Magyar Akadémia nagygyűlése - A Magyar Tudós Társaság VIII. nagygyűlése 1837. augusztus 31. és szeptember 9. között volt.

Szómagyarázatok

abnegáció - áldozatkészség, lemondás
aboníroz - előfizet, bérletet vált
abonnement - bérlet(fizetés)
administrator - plébános
adnectált - ide csatolt
ad summum - egészében
akcia - részvény
akciás kompánia - részvénytársaság
aktor - színész
aktorátus - képviselő
analogizál - párhuzamot képez
angazsma - szerződés
antepreneur - vállalkozó
apoteózis - megdicsőülés
applauzus - taps
a proportione - számadás szerint
árendás - bérlő
árestom - fogda, fogság
arrogál - illetéktelenül magának tulajdonít
articulus - törvénycikk
assecurál - biztosít
assecuratoria - biztosító irat, kötelezvény
assignál - kiutal
autoritás - tekintély, befolyás

bátor - itt: ámbátor
bibliotéka - könyvtár
bilét - jegy
Boldogasszony hava - január
brilléroz - ragyog, tündököl
bűne - színpad

cautela - előzetes feltétel, kikötés
cento pro interesre - száztól számított kamatra
circulus - kerületi ülés
collecta - gyűjtés
compatibilis - összeférhető
concludál - következtetésre jut
conduitú - magaviseletű

contramondál - ellenszegül
conversations-tónus - társalgási hangnem
correspondentia - levelezés
criticaster - szörszálhasogató
cum ultima április - április végével

debitor - adós
debü roll - próbajátéki szerep
decidál - határoz
deklamál - szaval
deklarál - nyilatkozik
deliberál - megvitát, határoz
deputáció - (ki)küldöttség, bizottság
deputátus - küldött, követ
desperál - kétségbeesik, reményét veszti
die - napján
dispenzáltatni - felmentetni

einám - jutalomjátéki bevétel
eintritt - belépti díj
epocha - korszak
epopéa - elbeszélő mű, eposz
eventualis - ideiglenes
exactorátus - pénzszedőség
exárendáltat - bérleti árverésre kitűz
excellens - kiváló
excommunicál - kiközösít
excurrál - kirándul, kirajzik
excursió - kirándulás, vendégszereplés
extra scenam - a színpad mögött

faveál - pártfogol
Femgericht - titkos törvényszék
fiskális asszisztencia - jogsegély
fiskus - itt: ügyvéd
foyer - társalgó
főperceptor - adószedő
fundáció - alapítvány
fundál - alapít
fundátor - alapító, alapítványtevő
fundus - alap
Fürst - herceg

garderób - ruhatár, jelmeztár

grácia - kegyelem

grádics - lépcsőfok

grammatikális - nyelvtani

gubernális - kormányzósági

Halle - csarnok

hanswurst - rögtönző bohóc

hévér - emeltyű, eszköz

Hoftheaterdichter - az udvari színház költője

immunis - mentes

impatialiter - türelmetlenül

in praxi - gyakorlatban

inprotokollál - jegyzőkönyvbe vesz

instál - kér

instancia - kérés, kérvény

instans - kérelmező

institutum - intézmény

instruál - felszerel

instrukció - utasítás

insurgens - nemesi felkelő

insurrekcionális instrukció - a nemesi felkelés fölszerelése

inter cetera - egyébek között

interes - kamat

interimális - ideiglenes, átmeneti

in theoria - elméletben

inventál - leltároz

ispotály - menhely

judex curiae - országbíró

judicium - ítélőkéesség

jurisdictio - joghatóság

kádencia - rím

kapitális - tőkepénz

Kisasszony hava - augusztus

komissió - kiküldöttség, kiküldetés

komisszáriátusság - kormánybiztosság

kommittál - megbíz

kommoditás - kényelmesség

kompáktor - könyvkötő
kompareál - összegyűlik, egybevet, megjelenik
kondíció - feltétel
konskribál - összeír
konskripció - összeírás
kontraktus - szerződés
kontumácia - vesztegzár
konziliárius - tanácsos
Konzílium - Helytartótanács
*konvenció*s, *konvencionális pénz* - pengőforint (=2,5 váltóforint)
kópia - másolat
kortina - függöny
krízis - itt: megítélés
kultus - művelt
külisszek - színpadi oldalfalak

liber - szabad
licitationaliter - árverés útján
locus - hely
loge, lózsí - páholy

magazin - raktár
magisztrátus - városi tanács
meritális - érdemleges
moduláció - hangbéli változatosság
moralitás - erkölcsiség

Nationaltheatrum - Nemzeti Színház
nóbel - nemes
nóbelgaléria - a karzat középső, színpaddal szemköztí része
non obstante eo - nem akadályoztatva attól
nótárius - jegyző

opinió - vélemény
orchestra - zenekar
organizáció - szervezés
originál - eredeti
Oroszlán hava - július

ökonómia - gazdálkodás
öl - 1,89 méter

palatinus - nádor
paralizál - kiegyenlít
parterre - földszint
passim - több helyütt
perceptor - adószedő
pfiffig - ravasz
plánnum - terv
plenipotentiárius - teljhatalmú megbízott
pleno numero - teljes számmal
porció - hadiadó
portikusz - homlokzat előtti nyílt oszlopcsarnok
postponál - későbbre halaszt
praetensio - igény
prior - rendfőnök
priváte - magán-
privative - magánkörben, magánúton
privilegiált - kiváltságos, kedvezményezett
projektum - terv, javaslat
proporcio - arány, mérték
proprietárius - tulajdonos
Proteusz-tulajdon - alakváltoztató képesség (Proteusz görög tengeristen nevééről)
protokollum - jegyzőkönyv
provinciális - helybéli
psychologisch - lélektani
publice - nyilvánosan
Pünkösdi hava - május

quid pro quo - tessék-lássék, a látszat kedvéért

recenzió - bírálat
recognitionális - tényfeltáró
redout - vigadó, bálterem
regalista - itt: főrend
régens - itt: jószágkormányzó
regisseur - rendező
rekvirál - igényel
rekvizíció - megkeresés
rekvizitum - kellék
reláció - jelentés
repetál - ismétél
reprezentáció - itt: felterjesztés

repräsentál - képvisel
resignál - felbont, visszaad
restauráció - tisztújítás
reverzális - kötelezvény
rezolúció - határozat
rezultátum - eredmény
Ritterschauspiel - lovagdráma
roll(a) - szerep

sapientia pauca - a bölcs kevés szóból is ért
Saulengang - oszlopcsarnok
schauspieler-truppe - színtársulat
seriosa - komoly
silabizál - böngész, betűz
signat. - signatum est (=jegyeztetett, íratott)
skrupulus - aggály
smukk - ékszer
solemnisál - szentesít
spediteur - szállítmányozó
státusok - rendek
sub - alatt
subalternum - alárendelt
subárendál - albérletbe kivesz
subscriptio - aláírás
subsénvaló - alulírt
subsídium - adó, pénzügyi segély
subsistál - létezik, megél
summa - összeg
sutinírozás - fenntartás

szála - terem
szcenárium - itt: színpadi felszerelés
Szent András hava - október
Szent György-nap - április 24.
Szent Iván hava - június
Szent Jakab hava - július
Szent János hava - június
Szent Mihály hava - szeptember
szeptemvirális - hétszemélyes
szisztematice - szabályozottan
szkizma - szakadás
szubjektum - személy

szuffitív - a színpadi zsinórpádlás része
szuperinspekció - legfelső ügyelet

talis qualis - ilyen-olyan

taxa - díj

teátralista - színész

testimónium - tanúsítvány, bizonyítvány

textus - szöveg

theatercoup - színpadi(as) csel

tituláris - címzetes

transigál - egyezkedik

unitas loci, temporis - a hely és idő egysége

versi sciolti - tizenegy szótagos, rím és sormetszet nélküli olasz versforma

vestibule - előcsarnok

violinista - hegedűs

votum, vox - szavazat

zélus - igyekezet

Névmagyarázatok

Zárójelben a levélírók által használt névváltozatokat közöljük.

Abafi Lajos

Adamberger, Antonie (1790-1867), osztrák tragika

Ágnes - lásd gróf Ráday Pálné Prónay Ágnes bárónő

Alfieri, Vittorio (1749-1803), olasz drámaíró, költő

Álmásy József, Borsod vármegye tiszteletbeli aljegyzője

Alvinczyné báróné, mecénás

Amália - lásd Székely Amália

Andrád Elek, 1805 és 1812 között színész, színműíró

Andrássy György gróf (1797-1872), Széchenyi István barátja, a Magyar Tudós Társaság alapító tagja

Andrássy Károly gróf (1792-1845)

Angyal Dávid

Apponyi Antal gróf (1782-1852), 1826 és 1848 között párizsi követ

Aranka György (1737-1817), költő, műfordító, irodalomszervező, az Erdélyi Magyar Nyelv-
művelő Társaság alapítója és titkára, a marosvásárhelyi királyi tábla bírása

Arnold György (1781-1848), Szabadkán élő karmester és zeneszerző

Aszalay János (1769-1796), nevelő, drámafordító, a Martinovics-per vádlottja

Attila, i. sz. 433 és 453 között hun király

Auber, Daniel-François-Esprit (1782-1871), francia zeneszerző

Bácskai Vera

Badics Ferenc

Bagolyi Antal, színész, az első pest-budai magyar színtársulat tagja

Bajkó Terézia - lásd Kontzné Bajkó Terézia

Bajza József (1804-1858), költő, kritikus, lapszerkesztő, a Pesti Magyar Színház első igazgatója

Balla Károly (1803-1881), színész, szíinigazgató

Balláné Molnár Karolina (?-1866), színésznő

Balog István (1790-1873), komikusszínész, szíinigazgató, színműíró és -fordító

Balog Mihály, királyi perceptor Marosvásárhelyen

Balogh Péter - lásd Ócsai Balogh Péter

Balogné, kolozsvári lakos

Bánffy Dénes gróf (1777-1854), császári és királyi kamarás, a kolozsvári színház igazgató-
tanácsának tagja

Bánffy György gróf (1747-1822), erdélyi kormányzó, mecénás

Bánffy József gróf (?-1858), a kolozsvári színházi bizottság tagja

Bánffy Pál gróf

Bárany Katica, segédszínésznő a második pesti színtársulatban, 1810-től Vida László felesége

Baranyi Péter, színész, a Pesti Magyar Színház alapító tagja

Barco Vince báró (1719-1797), altábornagy, az 1794. évi erdélyi országgyűlés királyi biztosa

Barkassy Imre, udvari ügyvivő

Barkóczy János gróf, földbirtokos

Barta István

Bártfay László (1797-1858), a Károlyi-család jogtanácsosa, író, irodalomszervező

Bartha János (1799-1852), színész, az első Bánk bán, a Pesti Magyar Színház alapító tagja

Bartháné Meszlényi Anna (1813-?), drámai színésznő, a Pesti Magyar Színház alapító tagja

Bartsai László (1772-1810), műkedvelő színész, drámafordító, mecénás

Batsányi János (1763-1845), költő

Batthyány B. János gróf (1784-1865)

Bäuerle, Adolf (1784-1859), német vígjátékíró

Bayer József

Bellini, Vincenzo (1801-1835), olasz operakomponista

Benczur Vilmos

Benke József (1781-1855), színész, rendező, színikazgató, szakíró, fordító

Bényei Miklós

Beöthy Ödön (1796-1854), a bihari reformellenzék vezére, a vármegye követe az 1832-36-os országgyűlésen

Berényi gróf - a kiterjedt családból talán Berényi Gábor, Ugocsa vármegye főispánja

Berlász Jenő

Berzeviczy Gergely (1763-1822), közgazdasági író

Berzeviczy Vince báró (1781-1834), színikazgató, mecénás, ezen érdemeiért a Magyar Tudós Társaság tiszteleti tagja

Berzsenyi Dániel (1776-1836), költő

Bessenyei György (1747-1811), költő, drámaíró, filozófus

Bethlen Elek gróf (1777-1841), történetíró

Bethlen Farkasné grófné

Bethlen Ferenc gróf (1801-1875), színműíró és -fordító, mecénás

Bethlen Lajosné grófné

Bethlen Lászlóné grófné

Bethlen Pál gróf, tábornok

Bethlen Sándor gróf

Bihari János (1764-1827), hegedűvirtuóz primás és verbunkosszerző

Bíró Lajos Pál

Block, veszprémi ácsmester

Bóbits János, szabómester, pesti polgár

Boér Sándor, földbirtokos, 1795-ben a kolozsvári színtársulat igazgatója, drámafordító, műkedvelő színész

Bogyay Lajos, Zala vármegye főszolgabírája

Boieldieu, François-Adrien (1775-1834), francia operaszerző

Boldizs Károly, a Pesti Magyar Színház pénzszedője

Borzsák István

Botka József, Zala vármegye alispánja

Bölöni Farkas Sándor (1795-1842), utazó, író, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja

Brisits Frigyes

Brunswik Ferenc gróf (1776-1849)

Brühl, Alois Friedrich Graf von (1739-1793), német drámaíró

Bugát Pál (1793-1865), orvosprofesszor, egyetemi tanár, a Magyar Tudós Társaság tagja

Burián Sámuel, özv. gróf Károlyi Józsefné jószágkormányzója

Busa Margit

Busch, Eugen, német színigazgató, 1793 és 1800 között a pest-budai színházak bérlője

Bürger, Gottfried August (1747-1794), német költő, műfordító

Calderón de la Barca, Pedro (1600-1681), spanyol drámaíró

Calzabigi, Ranieri Simone Francesco Maria de (1714-1795), olasz író, Gluck operáinak szövegkönyvírója

Castaldo, Giovanni (1500-1562), Habsburg-szolgálatban álló, olasz származású tábornok, az 1551-es erdélyi hadjárat vezetője, Martinuzzi (Fráter) György megöletője

Castelli, Ignaz Franz (1781-1862), osztrák drámaíró, francia drámák átdolgozója

Chiabay (Kubay) Pál - lásd Kubay (Chiabay) Pál.

Chladek Antal (1794-1882), festő, rajzoló, litográfus

Cicéri, Pierre-Luc-Charles (1782-1868), a francia romantikus szcenika vezéregyénisége, Dumas père és Victor Hugo ősbemutatóinak díszlettervezője

Collin d'Harleville, Jean François (1755-1806), francia költő és vígjátékíró

Collin, Heinrich Joseph von (1771-1811), osztrák klasszicista drámaíró

Corneille, Pierre (1606-1684), francia klasszikus drámaíró

Cronegk, Johann Friedrich Freiherr von (1731-1758), német költő és klasszicista drámaíró

Czelesztin - lásd Pergő Celesztin

Czibulka, Alois (1768-1845), tenorista, zeneszerző, 1816 és 1833 között a pesti Német Színház karmestere, színigazgató

Czindery - valószínűleg Czindery Pál, Somogy vármegye aljegyzője

Cziráky Antal gróf (1772-1852), országbíró

Csapodi Csabáné

Csató Pál (1804-1841), író, újságíró

Cserey Farkas (1773-1842), drámafordító, a kolozsvári színházi bizottság tagja, mecénás

Cserey Ilona - lásd Wesselényi Miklósné Cserey Ilona báróné.

Csokonai Vitéz Mihály (1773-1805)

Dalayrac, Nicolas-Marie (1753-1809), francia operaszerző
Darvas Ferenc (1740-1810), helytartótanácsos, mecénás
Deák Antal (1788-1842), Zala vármegye alispánja
Deákiné, kolozsvári lakos
Delavigne, Casimir Jean François (1793-1843), francia klasszicista költő és drámaíró
De Pian, Antonio (1784-1851), olasz származású bécsi díszlettervező és -festő
Déryné Széppataki Róza (1793-1872), színész- és énekesnő, a vándorszínészet legismertebb primadonnája, a Pesti Magyar Színház alapító tagja, memoáriró
Dessewffy Ferenc gróf (1798-?)
Dessewffy József gróf (1771-1843), költő, publicista, mecénás
Dittersdorf, Karl Ditters von (1739-1799), osztrák zeneszerző, operakomponista, 1765 és 1769 között a nagyvárad püspök karmestere
Dominkovits Lajos, Borsod vármegye aljegyzője
Döbrentei Gábor (1786-1851), költő, műfordító, szerkesztő, a Magyar Tudós Társaság első titkára, 1833 és 1835 között a budai Várszínház társigazgatója
Dubraviczky Simon (?-1849), Pest vármegye alispánja és követe az 1832/36-os országgyűlésen
Dugonics András (1740-1818), író, egyetemi tanár, dramatizált regényei révén népszerű színpadi szerző
Dumas, Alexandre, père (1802-1870), francia romantikus regény- és drámaíró

Éder Alojzia, színész- és énekesnő
Éder György (1788-?), színész, színigazgató, drámafordító
Egressy Ákos (1830-1914), Egressy Gábor fia, színész és színigazgató
Egressy Gábor (1808-1866), a magyar romantika legképzettebb színésze, szakíró
Egressyné Szentpétery Zsuzsanna (1816-1888), színésznő
Endrődy János (1756-1824), papköltő, dramatizáló, az első magyar színháztörténész
Engel, Johann Jakob (1741-1802), német esztéta, kritikus, vígjátékíró
Enyedi Sándor
Eötvös Károly (1842-1916), író, újságíró, szerkesztő
Ernyi (Ernst) Mihály (1770-1820), német, majd magyar színész, az első pest-budai magyar társulat tagja, sokat játszott drámafordító
Ersényes József, Marosvásárhely város jegyzője
Esterházy Miklós gróf, idősebb (1775-1856)
Esterházy Miklós gróf (1804-?)
Esterházy Pál herceg (1786-1866), 1815 és 1842 között londoni követ

Falk, Johannes David (1768-1826), német költő és drámaíró
Fáncsy Lajos (1809-1854), színész, rendező, színigazgató
Fáncsyné Meszlényi Mária

Fára József

Farb István, kolozsvári lakos

Fáy Ágoston (1745-1818), Abaúj vármegye alispánja, helytartótanácsos

Fáy András (1786-1864), szépíró és szakíró, Pest vármegye követe az országgyűlésen, 1833/34-ben a budai Várszínház társigazgatója

Fáyné Sziráky Zsuzsa

Fáy Gusztáv (1824-1866), Fáy András fia, már gyermekfejjel zongoraművész, utóbb zeneszerző

Federici, Camillo (Federico Viascolo) (1749-1802), olasz drámaíró

Fehér Géza

Fejér (Fehér) György (1766-1851), történetíró, vígjátékkiadó, szerkesztő, könyvtárigazgató

Fejér István, haralyi, színész, a kolozsvári első társulat alapító tagja

Fejér János, haralyi, színész, a kolozsvári első társulat alapító tagja

Fejér Rozália - lásd Kótsiné Fejér Rozália

Fekete Ferenc (1744?-1823), a kolozsvári színházi bizottság tagja, a tudományok és a művészetek mecénása

Fekete Gábor, színész és színigazgató

Fekete János gróf (1741-1803), költő, műfordító

Fenouillot de Falbair de Quincey, Charles-Georges (1727-1800), francia drámaíró

Ferdényi Antal, Bihar vármegye főszolgabírája

Ferenczi Zoltán

Ferenczy István (1792-1856), a reformkor legnevesebb magyar szobrásza

Ferenczy János, ügyvéd

Festetics (Festetich) Albert gróf, műfordító, német nyelvű író és szerkesztő

Festetics (Festetich) György gróf (1755-1819), mecénás, a Helikon és a Georgikon megalapítója

Festetics (Festetich) Vince gróf (1788-1851)

Filep István - lásd Őri Fülöp (Filep, Fülep) István

Finta Ferenc (?-1836)

Fischer Károly, Kassa város főbírája

Fodor István

Forgó György (1787-1835), Pest vármegye főorvosa, a Magyar Tudós Társaság tagja

Földváry Gábor (1787-1854), Pest vármegye alispánja, a játékszíni kiküldöttség elnöke, a Pesti Magyar Színház építtetője

Fráter István, Bihar vármegyei földbirtokos

Fridrik - lásd Frigyes, II. (Nagy)

Frigyes, II. (Nagy) (1712-1786), 1740 és 1786 között porosz király

Fülöp Géza

Fülöp József, veszprémi postamester, a balatonfüredi színház építője

Gaál György (1783-1855), könyvtáros, magyar és német nyelven publikáló író és kiadó, Kisfaludy Károly drámáinak németre fordítója

Gaillardet, Frédéric (1808-1882), francia drámaíró

Gálos Rezső

Gebhardt Ferenc (1791-1869), orvos, egyetemi tanár, a Magyar Tudós Társaság tagja

Gebler, Tobias Philipp Freiherr von (1726-1786), osztrák drámaíró

Gemmingen, Otto Heinrich Freiherr von (1755-1836), német drámaíró és átdolgozó

Gencsy László, Bihar vármegye alispánja

Gerenday József, hídfelvigyázó, majd a Pesti Magyar Színház főpénztárosa

Géresi Kálmán

Gluck, Christoph Willibald (1714-1787), német zeneszerző, az opera műfajának megújítója

Goethe, Johann Wolfgang (1749-1832)

Göböl Gáspár (1747?-1818), Kecskeméten élt papköltő és műfordító

Grassalkovich Antal herceg (1771-1841), nagybirtokos, a Pesti Magyar Színház telkének adományozója

Grillparzer, Franz (1791-1872), osztrák drámaíró, költő és elbeszélő

Grimm, Fedor (1783-1837), 1823-tól a pesti Német Színház igazgatója

Grünfeld Antal, a budai Várszínház, majd a Pesti Magyar Színház zenekarának első hegedűse

Gulácsy Antal, táblabíró, 1810 és 1814 között a debreceni színház bérlője

Guzmics Izidor (1786-1839), papköltő, műfordító, szerkesztő, a Magyar Tudós Társaság tagja

Győry Sándor (1795-1870), mérnök, országos építészeti igazgató, a Magyar Tudós Társaság tagja

Gyulai Sámuel gróf (1723-1802), altábornagy, költő

Gyulay Lajos gróf (1800-1869), irodalom- és színházpártoló mecénás

Gyürky Pál (1783-1859), császári-királyi kamarás, főispán

Hajnal József, Marosvásárhely város szenátora

Hajnóczy József (1750-1795), a magyar jakobinus mozgalom szellemi vezére és vértanúja

Halász Sámuel

Haller József gróf (?-1812), császári-királyi kamarás, helytartótanácsos

Haralyi Fejér István - lásd Fejér István

Haralyi Fejér János - lásd Fejér János

Hardekné, a budai Várszínház világosítója

Harsányi István

Haslinyi Ferenc, színész

Hatvani István (?-1816), táblabíró, nagyváradi iskolaigazgató, drámafordító

Havas József (1796-1878), Pest város tanácsnoka és követje az 1832/36-os országgyűlésen

Heinisch József (?-1840), karmester és zeneszerző

Helmezy Mihály (1788-1852), nyelvújító, szerkesztő, fordító

Hérolde, Louis-Joseph-Ferdinand (1791-1833), francia zeneszerző

Hild József (1789-1867), építész

Hoblik Márton (1791-1845), költő, szakíró, színpadi szerző, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja

Hodosy Sámuel kapitány, Bihar megyei földbirtokos

Hoffner József (1794-1841), állatorvos, egyetemi tanár, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja

Holberg, Ludvig (1684-1754), népszerű dán vígjátékíró és elbeszélő

Holinshed (Holingshed), Raphael (?-1580?), angol krónikás, Shakespeare egyik forrása

Horatius Flaccus, Quintus (i.e. 65-i.e. 8), római költő

Horvát István (1784-1846), történész, nyelvész, egyetemi tanár

Horváth Ádám, Pálóczi - lásd Pálóczi Horváth Ádám

Horváth Antal, Zemplén vármegye főadószedője

Horváth Dániel, Petrichevich - lásd Petrichevich Horváth Dániel

Horváth Endre - lásd Pázmándi Horváth Endre

Horváth Károly

Horváth Miklós, P., kormányzósági tisztviselő, a kolozsvári színházi bizottság tagja

Horváth Pál, Ung vármegye alispánja

Houwald, Christoph Ernst Freiherr von (1778-1845), német elbeszélő és végzetdrámák írója

Hőke Lajos (1813-1891), 1828-tól debreceni teológus, 1835 és 1837 között hódmezővásárhelyi tanár

Hugo, Victor (1802-1885)

Ibrányi Farkas, Szabolcs vármegye alispánja

Iffland, August Wilhelm (1759-1814), német színész, rendező, drámaíró

Ináncsi Pap Gábor - lásd Pap Gábor, Ináncsi.

Izabella (1519-1559), 1539-40-ben Szapolyai János magyar király felesége, később Erdély régens-uralkodója

Jachimovitz, a Theater an der Wien díszletfestője

Jancsár - lásd Jachimovicz

Jancsó Elemér

Jandl, Anton, pest-budai német színikazgató

Jankovich Miklós (1773-1846), műgyűjtő, mecénás, művelődéstörténész, a Magyar Tudós Társaság tiszteleti tagja

Járdos Annamária - lásd Lángné Járdos Annamária

Jenisch, Daniel (1762-1804), német szerkesztő, esztéta, kritikus

Jeszenák János, ifj.

Jónás Dániel, kolozsvári ügyvéd

Joós Ferenc

Jósa Gábor, földbirtokos

Jósika János báró (1778-1843), az erdélyi főkormánysház alelnöke, fordító
József (Habsburg), főherceg (1776-1847), II. Lipót király fia, 1796-tól Magyarország nádora
József, II., 1780 és 1790 között magyar király
Juranits László (1765-1850), 1831-től pécsi kanonok, mecénás

Kádár Jolán - lásd Pukánszky Kádár Jolán

Káli Nagy László (1772-1837), Kolozs vármegye főbírája, a kolozsvári színházi bizottság tagja, a színházépítés felügyelője és krónikása, 1822 és 1824 között a kolozsvári színház bérlője

Kamocsay Julianna

Kántor Gerzson (1786-1812), komikusszínész

Kántorné Engelhardt Anna (1791-1854), a vándorszínészet leghíresebb tragikája, az első Gertrudis

Karacs Ferenc (1770-1838), rézmetsző, kartográfus, irodalmi és színházi mecénás

Károlyi György gróf (1802-1877), a Magyar Tudós Társaság alapító tagja

Károlyi István gróf (1797-1881), mecénás, a Magyar Tudós Társaság igazgatótanácsának tagja

Károlyi József gróf (1768-1803), szatmári főispán

Károlyi Józsefné Waldstein Erzsébet grófné (1769-1813), mecénás

Károlyi Lajos gróf (1799-1863), az Országos Magyar Gazdasági Egyesület elnöke, főispáni helytartó, mecénás

Katona Ferenc

Katona József (1791-1830), drámaíró, a második pesti színház társulat színész tagja, majd Kecskemét ügyésze

Kazinczy András, zempléni táblabíró, az író nagybátyja

Kazinczy Ferenc (1759-1831)

Kazinczy Gábor (1818-1864), író, műfordító, politikus

Keglevich György gróf (1756-1810), tábornok

Kelemen, kanonok

Kelemen Borbála, 1793-ban színésznő

Kelemen Erzsébet - lásd Lángné Kelemen Erzsébet

Kelemen László (1762-1814), a pest-budai első magyar színház alapítója és igazgatója, színész, drámafordító

Kerényi Ferenc

Keszeg Terézia, színésznő, a kolozsvári társulat alapító tagja

Kilényi Dávid (1791-1852), színész, színházigazgató, drámafordító

Király József (1737-1825), 1808-tól pécsi megyéspüspök

Kis János (1770-1846), költő, műfordító

Kisfaludy Károly (1788-1830), költő, drámaíró, elbeszélő, irodalomszervező, festő

Kisfaludy Sándor (1772-1844), költő, drámaíró, a balatonfüredi színház alapítója és igazgatója

Kiss István (1774-1805), budai könyvkötő

Kiss Sámuel, Zabolai - lásd Zabolai Kiss Sámuel

Klingemann, Ernst August Friedrich (1777-1831), német drámaíró, színigazgató
Klinger, Friedrich Maximilian (1752-1831), német dráma- és regényíró
Klivényi Jakab (1800-1866), papköltő
Kohlmann (Vidéky) Károly (1800-1882), rézmetsző
Kolonits Miksa herceg
Kolosváry Pál, Fejér vármegye főszolgabírája, 1818 és 1825 között a székesfehérvári társulat főigazgatója
Kolozsvári András, egyházgondnok
Komáromi György, földbirtokos
Komáromy Samu (?-1848), színész, színigazgató
Komlóssy (Komlósy) Ferenc (1797-1860), színész, színigazgató, drámafordító és -átdolgozó
Kontz József, színész, a kolozsvári társulat alapító tagja
Kontzné Bajkó Terézia, színésznő, a kolozsvári társulat alapító tagja
Kónyi János, strázsamesterből lett író, műfordító a XVIII. században
Korher (Korrherr) János, pesti tanácsnok
Kossuth Lajos (1802-1894)
Kótsi Katalin, Farkasné, Kótsi Patkó János és Fejér Rozália lánya, színésznő, majd nevelő Bukarestben
Kótsi Patkó János (1771-1842), színész, az első magyar Hamlet, a kolozsvári társulat alapító tagja, többször művészeti vezetője, szakíró, színpadi szerző
Kótsiné Fejér Rozália (1777-1811), színésznő, a kolozsvári társulat alapító tagja
Kotzebue, August Friedrich (1761-1819), korának legjátszottabb drámaírója
Kovács Pál (1808-1886), író, szerkesztő, színpadi szerző, a Magyar Tudós Társaság tagja
Kovácsné (Kovátsné) Csávássy-Fekete Mária (1802-1874), színésznő, komika, a Pesti Magyar Színház alapító tagja
Kovacsóczy Mihály (1801-1846), szerkesztő, író, drámafordító, színikritikus
Kováts Tamás (1783-1841), 1829-től pannonhalmi főapát
Kőhegyi Mihály
Kölcsey Ferenc (1790-1838)
Kölcsey István, Szatmár vármegye szolgabírája
Körner, Theodor (1791-1813), német költő, drámaíró
Kőszegi Alajos, színész
Kraft, Johann Peter (1780-1856), osztrák festő
Kubay (Chiabay) Pál (1804-1865), színész, színigazgató
Kubayné Éder Antónia (1811-1838), színésznő, a vándorévek egyik népszerű operaprimadonnája
Kulcsár Adorján
Kultsár István (1760-1828), szerkesztő, irodalomszervező, mecénás, 1813 és 1815 között a pesti színtársulat igazgatója
Kuthy Pál, Zala vármegye főszolgabírája
Kyhmeier Ignác, a budai Várszínház pénztárosa

Laborfalvi Róza (1817-1886), színésznő, a Pesti Magyar Színház alapító tagja
Lajcsák Ferenc (1772-1843), 1827-től nagyváradi püspök
Lajos, I. (Nagy), 1342 és 1382 között magyar király
Lajos - lásd Gyulay Lajos gróf
Láng Ádám János (1772-1847), színész, énekes, színműíró és -fordító, „aggszínész”-ként a Pesti Magyar Színház alapító tagja
Lángné Járdos Annamária (?-1806), színésznő, 1798 óta Láng Ádám János (második) felesége
Lángné Kelemen Erzsébet (1772-1795), színésznő, Láng Ádám János első felesége
László József (1808-1878), színész, a Pesti Magyar Színház alapító tagja
Lauschmann Gyula
Lechky, a budai Várszínház karmestere
Legrand, Marc-Antoine (1673-1728), francia drámaíró
Leisewitz, Johann Anton (1752-1806), német drámaíró
Lendvay Márton (1807-1858), hősszerelmes és tragikusszínész, tenorista, a Pesti Magyar Színház alapító tagja
Lendvayné Hivatal Anikó (1814-1891), a vándorszínészet népszerű naivája, a Pesti Magyar Színház alapító tagja
Lessing, Gotthold Ephraim (1729-1781), a német felvilágosodás nagyhatású személyisége, költő, drámaíró, esztéta, kritikus
Liptai Mária, színésznő, 1792 és 1796 között a pesti színtársulat tagja
Lónyai László, Bereg vármegye alispánja
Lope de Vega - lásd Vega, Lope Felix de
Luby Károly, Szatmár vármegye alispánja
Luczenbacher (Érdi) János (1796-1871), jogász, nevelő, a Magyar Tudós Társaság tagja
Lugosi, idősebb Wesselényi Miklós özvegyének, Cserey Ilonának jogtanácsosa

Magda Lujza, Hubenay Ferencné (1818-1844), színésznő
Majláth Béla
Majthényi Pálné, Borsod vármegyei földbirtokos
Maller Sándor
Mályuszné Császár Edit
Marich István Dávid (1779-?), Fejér vármegye alispánja
Márjássy István (1753-1830), Gömör vármegye alispánja
Martinovics Ignác (1755-1795), címzetes apát, egyetemi tanár, természettudós, a magyar jakobinus mozgalom vezére és vértanúja
Martinuzzi (Fráter) György (1482-1551), bíboros, erdélyi vajda, helytartó
Mártonfi József (1746-1815), püspök, író, mecénás
Mátray (Róthkrepf) Gábor (1797-1875), zeneszerző, zenetörténész és -kritikus, lapszerkesztő
Mátyás, I. (Hunyadi), 1458 és 1490 között magyar király

Mednyánszky Alajos báró (1784-1844), német nyelven publikáló író, a Magyar Tudós Társaság tiszteleti tagja

Megyeri Károly (1799-1842), a vándorévek legsokoldalúbb színésze, legismertebb komikusa, a Pesti Magyar Színház alapító tagja

Méhesné, kolozsvári lakos

Menner Lajos (1797?-1872), karnagy, zenetanár

Mercadante, Giuseppe Saverio Raffaele (1795-1870), olasz operaszerző

Mérey Sándor (1779-1848), helytartótanácsos, királyi kamarás, drámaíró és -fordító, mecénás

Meszéna Sándor, Debrecen város polgármestere

Meszlényi Mária - lásd Fáncsyné Meszlényi Mária

Metastasio, Pietro (1698-1782), olasz költő és szövegíró, 1730-tól a bécsi udvar poétája

Miskolczy György, Borsod vármegye főadószedője, színházszervező, színműfordító, mecénás

Modrovits János, Pest vármegye kirendelt kasszatisztje az első magyar színtársulatnál

Mogyoróssy Nina, Tóth Istvánné, színésznő, énekesnő

Molière, Jean-Baptiste Poquelin (1622-1673)

Moór Anna - lásd Rehákné Moór Anna

Moore, Edward (1712-1757), angol költő, drámaíró, lapszerkesztő

Moreto y Cabaña (Cavana), Augustín (1618-1669), spanyol költő, drámaíró

Mozart, Wolfgang Amadeus (1756-1791)

Möller, Heinrich Ferdinand (1745-1798), német színész-drámaíró

Munkácsy János (1802-1841), színműíró, publicista, szerkesztő

Murányi Zsigmond, színész, színigazgató, színműíró és -fordító

Murányiné Lefèvre Terézia (1785-1840), színésznő és színműfordító

Müller, Adolf (1801-1886), magyar származású osztrák zeneszerző és karmester

Müllner, Amadeus Gottfried Adolf (1774-1829), német drámaíró, a végzetdráma iskolateremtő mestere

Nagy Ignác (1810-1854), író, újságíró, lapszerkesztő

Nagy István, királyi alapítványügyi jogigazgató

Nagy János, színész

Nagy József, színész

Nagy Lajos

Nagy Sándor, K.

Nákó Sándor gróf (1785-1848)

Naláczi József báró (1748-1822), író, műfordító, az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság tagja és mecénása

Nánásy Gábor, Debrecen város tanácsnoka, mecénás

Napóleon, I. (1769-1821)

Néb Mária (1799-1884), kolozsvári színésznő, komika

Nemes András (1760-1844), az első pest-budai magyar társulat alapító tagja, utóbb ügyvéd Kecskeméten

Nessentaller, festő és mechanikus, a szegedi színházterem építője

Nota, Alberto (1775-1847), olasz klasszicista drámaíró

Nyáry Pál (1806-1871), Pest vármegye főjegyzője

Ócsai Balogh Péter (1748-1818), evangélikus egyházi főgondnok, az 1790-es nemesi ellenállás egyik vezéralakja

Odeschalchi Ágoston herceg (1808-1848)

Oltványi Ambrus

Ormós László (1814-1844), ügyvéd, drámaíró, szerkesztő

Ormós Zsigmond (1813-1894), író, az országgyűlési ifjak egyike az 1832/36-os diétán

Őri Fülöp (*Filep, Fülep*) *István*, 1790-ben a pest-budai magyar színtársulat alapító tagja, 1792-től kolozsvári színész

Örményszékesi Kontz József - lásd *Kontz József*

Pákodi Kotsy János - lásd *Kótsi Patkó János*

Pálffy Antal Károly gróf (1793-1879)

Pallavicini Eduárd örgróf (1787-1839)

Pálóczi Horváth Ádám (1760-1820), költő, népdalgyűjtő

Palocsay János báró, kancelláriai tanácsos

Pály Elek (1796-1846), színész, tenorista, színigazgató, fordító

Pályné Botos Karolina (1811-1843), színésznő, alténekesnő

Pap Gábor, Ináncsi (1791-?), Fejér vármegye alügyésze, író, drámafordító

Pápay Sámuel (1770-1827), uradalmi ügyész

Papp Gábor, színész, az első pest-budai magyar társulat tagja

Parázsoné Nádudivary Krisztina (1813-1838), színésznő

Pataki Mózes (1784-1815), nevelő, műfordító

Pataky Benedek, színész, 1792 és 1796 között a pest-budai magyar társulat tagja

Patay József idősebb (1770-1819), Szabolcs vármegyei földbirtokos

Patay József ifjabb, az előbbi fia

Pázmándi Horváth Endre (1778-1839), papköltő, eposzíró

Péchy Imre (1753-1841), Bihar vármegye alispánja

Péchy József gróf, a kassai színház bérlője

Péczeli József (1750-1792), szerkesztő, fordító, irodalomszervező

Péczely József (1789-1849), költő, történetíró, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja

Pelletier-Volméranges, Benoit (1756-1824), francia drámaíró

Perczel Sándor, Tolna vármegyei földbirtokos

Perényi Zsigmond báró (1783-1849), ugocsai főispán, a Magyar Tudós Társaság igazgató-tanácsának tagja, a szabadságharc vértanúja

Perger János (1791-1838), ügyvéd, a Magyar Tudós Társaság tagja
Pergő Celesztin (1784-1858), színész, rendező, színikazgató
Perinet, Joachim (1763-1816), osztrák színész, dráma- és szövegíró
Pesthi László, színész, az első pest-budai társulat tagja
Petrichevich Horváth Dániel (1769?-1842), műkedvelő színész, drámaíró és -fordító, 1813/14-ben a kolozsvári színház bérlő-igazgatója
Petrovics Péter (1485 körül-1557), főnemes, Izabella királyné helytartója
Pich Ferenc, festő
Podmaniczky (Podmanyiczky) József báró (1755-1823), helytartótanácsos, 1793 és 1796 között a pest-budai magyar színtársulat főigazgatója
Podmaniczky Lajos (1803-1872)
Pólya József (1802-1873), orvosdoktor, a Magyar Tudós Társaság tagja
Prényi - lásd *Perényi Zsigmond* báró
Pribék Vilmos, Fejér vármegyei földbirtokos
Prónay Albert báró (1801-1867)
Prónay László báró (1734-1808), királyi biztos, Csanád vármegye főispánja, mecénás
Prónay Sándor báró (1760-1839), az evangélikus egyház főfelügyelője, a Magyar Tudós Társaság igazgatótanácsának tagja
Protasevits (Protasovits) Benedek József, pesti polgár, az első pest-budai magyar színtársulat művészeti vezetője
Pukánszky Kádár Jolán
Pyrker János László (1772-1847), egri érsek, német nyelven publikáló költő, műgyűjtő, mecénás

Racine, Jean (1639-1699), francia tragédiaíró
Ráday Gedeon (II.) gróf (1745-1801)
Ráday Gedeon (VI.) gróf (1806-1873), liberális politikus a főrendi ellenzék egyik vezetője, utóbb a Nemzeti Színház országos főigazgatója
Ráday Gedeonné (II.) Fáy Zsuzsa
Ráday Pál gróf (1768-1827), színházszervező és -bérlő, mecénás
Ráday Pálné Prónay Ágnes bárónő
Rát Pál, 1790-ben pest-budai magyar színész, drámafordító
Raupach, Ernst (1784-1852), német szentimentális drámaíró
Regnard, Jean-François (1655-1710), francia vígjátékíró
Rehák József (1766-1854), pesti ügyvéd, a Pest vármegyei Nemzeti Theatrale Institutum alapítója és képviselője
Rehákné Moór Anna (1773-1842), az első pest-budai magyar színtársulat vezető tragikája
Rettegi Zsigmond, nagyváradi táblabíró
Révai Miklós (1750-1807), nyelvész, költő, szerkesztő
Rhédei Ádám gróf (?-1849), kincstartó
Rhédei László gróf (1775-1835), 1807 után a kolozsvári színházterem tulajdonosa

Rhédei Mihályné grófné Bánffy Teréz bárónő (?-1807), 1792-93-ban a kolozsvári társulat mecénása

Rhédey (Rhédei) Lajos gróf (1763-1831), Bihar vármegye főispáni helytartója és országgyűlési követe, mecénás

Rossini, Gioacchino (1792-1868), olasz zeneszerző

Rosty Albert (?-1847), Békés vármegye alispánja

Róthkrepf Gábor - lásd Mátray (Róthkrepf) Gábor

Rózsa Márton, Pest vármegye tisztviselője, 1790-ben és 1792-1796 között a pest-budai magyar színtársulat tagja

Rusztán (?-1561), basa, II. Szolimán veje

Ruttkay Kálmán

Ruzitska József (1775?-1823 után), karmester, zeneszerző

Sachs, Hans (1494-1576), német mesterdalnok, költő

Sándorfi József (1767-1824), Bihar vármegye főorvosa, táblabíró, mecénás, 1814-től a debreceni színház bérlője

Sáska János (1770?-1825?), színész, a kolozsvári társulat alapító tagja

Schedel Ferenc - lásd Toldy (Schedel) Ferenc

Schedius Lajos (1768-1847), esztéta, egyetemi tanár, német nyelven publikáló író

Schenk, Eduard (1788-1841), bajor miniszter, költő, drámaíró

Schiller, Friedrich (1759-1805)

Schröder, Friedrich Ludwig (1744-1816), német színész, színigazgató, Shakespeare-átdolgozó

Sehy Ferenc (1765-1799), az első pest-budai magyar színtársulat vezető színésze, drámafordító, a Martinovics-mozgalom árulója

Shakespeare, William (1564-1616)

Sheridan, Richard Brinsley (1751-1816), angol drámaíró

Simai Kristóf (1742-1833), papköltő, drámafordító, nyelvész, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja

Simontsits János (1783-1856), óbudai főszolgabíró, 1835 és 1837 között a budai Várszínház, később a Nemzeti Színház igazgatója

Somogyi Ferenc, a Károlyi-család jószágkormányzója

Soós Márton, orvostanhallgató, fordító és dramatizáló, utóbb Belső-Szolnok vármegye főorvosa

Spiess, Christian Heinrich (1755-1799), színész, színigazgató, regény- és drámaíró

Staud Géza

Stettner (Zádor) György (1799-1866), ügyvéd, szakíró, a Magyar Tudós Társaság tagja

Strohmayer Ignác Antal, könyvkereskedő, pesti polgár

Swieten, Gottfried Freiherr von (1733-1803), diplomata, muzsikusk, a bécsi udvari könyvtár igazgatója

Szákfy József (1798-1886), színész, színigazgató

Szalay Imre (1787-1848), teológus, a Magyar Tudós Társaság tagja

Szapáry Antal gróf (1802-1883), főajtónálló
Szathmáry Király József, Szabolcs vármegye alispánja
Szauder Mária
Széchenyi Ferenc gróf (1754-1820), főispán, a Magyar Nemzeti Múzeum és a nevét viselő Nemzeti Könyvtár megalapítója, mecénás
Széchenyi István gróf (1791-1860)
Széchenyi Istvánné Seilern Crescence grófnő (1799-1875), ifj. Zichy Károly gróf özvegye, 1836-tól Széchenyi István felesége
Székely Amália, Székely József és Ungár Anna 1827-ben elhunyt lánya
Székely József (?-1831), színész, szíinigazgató
Székelyné Ungár Anna (1790-1862), az erdélyi színészet korai szakaszának sokoldalú vezető színésznője
Szemere Bertalan (1812-1869), leendő politikus és miniszterelnök
Szemere Pál (1785-1861), költő, kritikus, szerkesztő, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja
Szendrei János
Szentjóni Szabó László (1767-1795), költő, a Martinovics-per vádlottja és elítéltje
Szentkirályi László (1764-1833), Pest vármegye aljegyzője, majd alispánja, 1793 és 1796 között a pest-budai magyar színtársulat gazdasági vezetője
Szentmiklóssy Alajos (1793-1849), földbirtokos, költő
Szentpétery Zsigmond (1798-1858), színész, a Pesti Magyar Színház alapító tagja
Szentpéterné Borsos Klára (1811-1835), színésznő
Szerdahelyi József (1804-1851), színész, baritonista, zeneszerző, fordító
Szerdahelyi László, kamarai ügyvéd
Szerelemhegyi (Liebenberger) András (1762-1826), az első pest-budai magyar színtársulat zenei vezetője és mindenese
Szilágyi Pál (1793-1874), színész és énekes, memoáriró
Szilasy János (1795-1859), teológus, egyetemi tanár, a Magyar Tudós Társaság tagja
Szirmay Ádám, zempléni táblabíró
Szirmay Pál, zempléni földbirtokos, 1799-ben felségsértési per vádlottja és elítéltje
Szluha Alajos gróf
Szmollény Nándor
Szolimán, II., (Nagy) (1495-1566), 1520-tól török szultán
Szombathy István (1736-1810), 1790 és 1810 között Debrecen város főbírája, mecénás
Szomor Máté, ügyvéd, 1790-ben a pest-budai magyar színtársulat alapító tagja
Szőke, színész
Szrogh Sámuel (1763-1829), ügyvéd, Borsod vármegye táblabírája, 1817 és 1828 között a miskolci társulat igazgatója és vezető mecénása
Sztribernyi Ferenc kereskedő, pesti polgár
Sztrókay Antal (1780-1850), ügyvéd, jogtudós, a Magyar Tudós Társaság tagja

Tacitus, Publius Cornelius (55?-120), római történetíró
Tasner Antal (1808-1861), ügyvéd, 1833-tól Széchenyi István titkára
Teleki Ferenc gróf (1744-1808), a kolozsvári színházi bizottság tagja
Teleki József gróf (1790-1855), történetíró, a Magyar Tudós Társaság első elnöke, mecénás
Teleki Lajos gróf (1745?-1815), guberniumi tanácsos, a kolozsvári színházi bizottság elnöke
Teleki László gróf (1764-1821), királyi kamarás, az erdélyi királyi tábla bírása, mecénás
Teleki Mihály gróf (?-1816), Marosszék főispáni helyettese, a marosvásárhelyi színi bizottság elnöke
Teleki Sámuel gróf (1739-1822), erdélyi kancellár, a nevét viselő marosvásárhelyi könyvtár megalapítója
Teleki Sándor gróf
Telepy (Telepi) György (1797-1885), komikusszínész, díszletfestő, színpadi gépész
Telepy Károly (1828-1906), Telepy György fia, gyermekszínész, utóbb festőművész
Telepy Máli, Telepy Károly lánya, gyermekszínész
Terézia - lásd Kontzné Bajkó Terézia
Termetzky Franciska Ernyi Mihályné (?-1810), színésznő, a pest-budai első magyar színtársulat naivája, alapító tagja
Tessedik Ferenc (1800-1844), ügyvéd, a magyar kamara titkára, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja
Tisza László (1765-1831), Bihar vármegye főjegyzője és országgyűlési követe
Toldalagi Ferenc gróf, 1790-től Marosszék főkirálybírója, majd főispán
Toldalagi László gróf
Toldy (Schedel, Sédel) Ferenc (1805-1875), irodalomtörténész, kritikus, lapszerkesztő, a Magyar Tudományos Akadémia titkára
Tordai Sáska János - lásd Sáska János
Tóth Dezső
Tóth István (1792-1867), színész
Törzsök Édua
Trattner János Tamás (1717-1798), nyomdász, könyvkereskedő
Tüköry (Spiegel) József, pesti építőmester

Udvarhelyi Miklós (1790-1864), színész, basszista, a Pesti Magyar Színház alapító tagja
Udvarhelyiné Juhász Julianna, színésznő
Ugray Ágnes, váradoszlai lakos
Ujfalvy Krisztina (1761-1818), költő
Unwerth, Emanuel gróf, 1790 és 1793 között a pest-budai színházak bérlője

Ürményi Ferenc (1780-1858), fiumei kormányzó
Ürményi József (1741-1825), országbíró, Fejér vármegye főispánja

Váczy János

Vadnay Károly, az 1794. évi erdélyi országgyűlésen gróf Festetics György megbízottja

Vadnay Károly (1832-1902), író, szerkesztő

Vándza Mihály (1781-1854), festő, színész, színigazgató, drámafordító

Várady Mihály, színész, a pest-budai első magyar színtársulat tagja

Városi Theophil, színész

Varsányi Ferenc, színész, az első pest-budai magyar színtársulat tagja

Vass László (1780-1842), teológus, a Magyar Tudás Társaság tiszteleti tagja

Vay Ábrahám gróf (1789-1855), Borsod vármegye alispánja, a Magyar Tudós Társaság egyik alapítója és igazgatótanácsának tagja

Vay László

Vay Miklós báró (1756-1824), mérnökkari tiszt, Szabolcs vármegye országgyűlési követe

Vay Miklós báró (1802-1894)

Vécsey Pál báró

Vedres István (1765-1830), földmérő, szakíró, költő, drámaíró

Vega, Lope Felix de (1562-1635), spanyol drámaíró, költő és elbeszélő

Versegly Ferenc (1757-1822), költő, nyelvész, színműfordító

Viczay Károly

Vida László (1770-1831), Pest vármegye táblabírája, 1809 és 1811 között a pesti magyar színtársulat igazgatója, drámaíró, színműfordító

Viszota Gyula

Vitéz Imre (?-1806), tanfelügyelő, drámafordító

Vitkovics Mihály (1778-1829), magyar és szerb nyelven író költő, irodalomszervező, műfordító

Volfordt József, 1796-97-ben, valamint 1799 és 1802 között Szeged város polgármestere

Voltaire (François-Marie Arouet) (1694-1778)

Voltz, August, kassai kávé, a színház bérlője

Voss, Johann Heinrich (1751-1826), német költő és műfordító

Vörösmarty Mihály (1800-1855)

Waldstein Emánuel gróf, Károlyi József árváinak gyámja és gondviselője

Walther László (1788-1865), ügyvéd, utóbb levéltáros, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja

Weingand János Mihály (1743-1802), pest-budai könyvkereskedő

Weissenturn, Johanna Franul von (1772-1847), német színésznő és drámaíró

Wenckheim Béla báró (1811-1879)

Wesselényi Miklós báró idősebb (1750-1809), a kolozsvári színházi bizottság tagja (1794-1797), 1797 és 1809 között a kolozsvári színtársulat vállalkozó-tulajdonosa, színműíró, drámafordító

Wesselényi Miklós báró ifjabb (1796-1850), az erdélyi reformellenzék vezéregyénisége, színműfordító

Wesselényi Miklósné Cserey Ilona báróné (1754-1831), 1809 és 1811 között a kolozsvári színtársulat vállalkozó tulajdonosa

Zabolai Kiss Sámuel, lelkész

Zaborszky János, Péchy József gróf jogtanácsosa

Zay Károly gróf (1797-1871)

Zichy Crescence - lásd Széchenyi Istvánné Seilern Crescence grófnő

Zichy Károly gróf idősebb (1753-1826), országbíró

Zichy Károly gróf ifjabb (1779-1834), főispán, kamarai elnök

Ziegler, Friedrich Wilhelm (1765-1827), német színész, drámaíró

Ziegler Vilmos

Zitterbarth Mátyás, ifjabb (1803-1867), klasszicista építész, a Pesti Magyar Színház tervezője

Zschokke, Heinrich (1771-1848), német színész, regény- és drámaíró

Képek jegyzéke

A borítón: *A Pesti Magyar Színház belső nézete*. Karl Vasquez akvarellje, 1837. FSZEK Budapest-Gyűjtemény Bf 769/55.

1. *A budai Várszínház*. Weissenberg Ignác rajza után készült litográfia, XIX. század első fele. MTKCs T 4057.

2. *Az Igazházi színlapja*. 1790. október 25. Ráday Levéltár, Ráday-család, Színházi iratok.

3. *A Reischl-ház Budán*. Részlet a Schaffer-fivérek rézkarcából, XVIII. század vége. MTKCs T 5320.

4. *Gróf Emanuel Unwerth*. Ismeretlen olajfestménye, XVIII. század vége. BTM. KM 69.13.

5. *Az első pest-budai magyar színtársulat fizetési jegyzéke*. 1973. PmL, Színházi iratok levéltári gyűjteménye, 1. doboz.

6. *Kótsi Patkó János*. Láng Ádám (?) ceruzarajza, XIX. század eleje, MSZI ltsz. 53.1139

7. *Kelemen László*. Ismeretlen ceruzarajza. OSzK Színháztörténeti Tár, N. Sz. KA VI. 89.

8. *A debreceni Fejér Ló fogadó udvarán állt játékszín alaprajza*. Hajdú-Bihar megye Levéltára, Debrecen, IV. A 1011/k., a 271/1807. sz. irat melléklete.

9. *A Rondella 1802-ben*. OSzK Aprónyomtatványtár, Céhlevél 13.

10. *Mérey Sándor*. Anton Einsle olajfestménye, 1838. BTMT ltsz. 51.1259.6.

11. *Az idősebb báró Wesselényi Miklós*. Wagner József rajza, Johann Joseph Neidl rézmetszete, XIX. század eleje. MTKCs 4576.

12. *Kazinczy Ferenc*. Vinzenz Georg Kininger rajza, Friedrich John rézmetszete, 1803-4. MTKCs ltsz. 2679.

13. *A régi kassai színház*. Podleszny András kassai fényképész felvétele, albumin, 1870-es évek eleje. MSZI Fotótár.

14. *A kolozsvári Farkas utcai színház*. A XIX. század közepén készült rajz alapján. OSzK Színháztörténeti Tár, növedéki naplósám: 4407/55.

15. *Kisfaludy Sándor*. Simó Ferenc rajza, Ehrenreich Ádám rézmetszete, XIX. század első negyede. MTKCs ltsz. 6483.

16. *A balatonfüredi színház*. Libay Károly rajza után Rudolf Alt litográfiája, XIX. század közepe, MTKCs T 6469.

17. *A Fösvény*. Heinrich Steegmayer rajza, Joseph Berkowetz rézmetszete Molière vígjátékának Döbrentei Gábor által fordított kiadásából, Kassa 1822. OSzK 12.988/2.

18. *A budai Várszínház nézőtere*. 1830-as évek közepe, OSzK Kt. Fol. Hung. 1348.

19. *Széchenyi István*. Barabás Miklós olajvázlata, 1836. MTA.

20. *Fáy András*. Franz Eybl litográfiája, 1841. MTKCs 1426.

21. *Kántorné Engelhardt Anna*. Chladek Antal rajza, Kohlmann Lipót acélmetszete, 1834. MSZI ltsz. 52.239.

22. *Egressy Gábor*. Torsch Leó rajza, Walzel Ágost Frigyes acélmetszete, 1839. MSZI ltsz. 52.238.

23. *Fáncsy Lajos*. Kiss Bálint rajza, Perlaszka Domokos rézmetszete, 1839. MSZI ltsz. 75.119.
24. *Vörösmarty Mihály: Vénász*. Színlap, Kassa 1835. május 9. OSzK Színháztörténeti Tár. Színlapgyűjtemény.
25. *Megyeri Károly*. Schwindt Károly rajza, Kohlmann Károly acélmetszete, 1834. MSZI ltsz. 52.237.
26. *Lendvayné Hivatal Anikó*. Marastoni Jakab rajza, Kohlmann Károly rézmetszete, 1836. MSZI ltsz. 52.585.
27. *Lendvay Márton*. Kohlmann Károly rézmetszete, 1839. OSzK Színháztörténeti Tár, 264. sz. zsebkönyv.
28. *Vörösmarty Mihály: Árpád ébredése*. Színlap, Pest 1837. augusztus 22. MSZI Színlaptár.
29. *Földvály Gábor*. Perlaszka Domokos rézmetszete, 1830-as évek, OSzK Színháztörténeti Tár, N.Sz. KA VI. 81.
30. *Ifjabb Zitterbarth Mátyás arcképe*. Borsos József olajfestménye, 1851. MNG ltsz. 50.517.
31. *Déryné Széppataki Róza. Az alpesi rózsza* című színmű Liszli szerepében. Szathmáry Papp Károly litográfiája, 1834. MSZI ltsz. 56.1090.
32. *A Pesti Magyar Színház homlokzati terve*. Kohlmann Károly rézmetszete, 1835. A *Honművész* 1835. november 1-i számának melléklete, OSzK H 3.116.